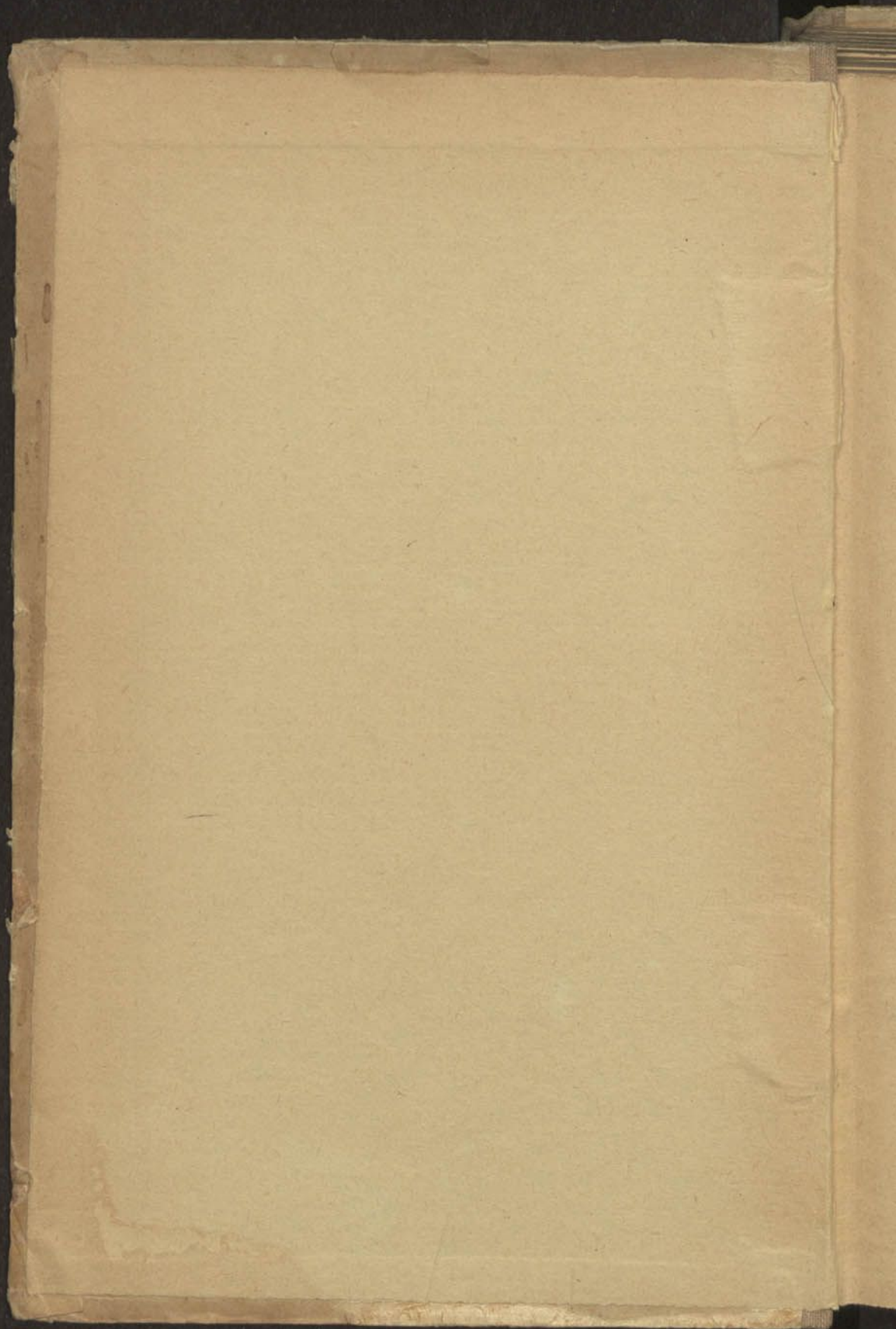

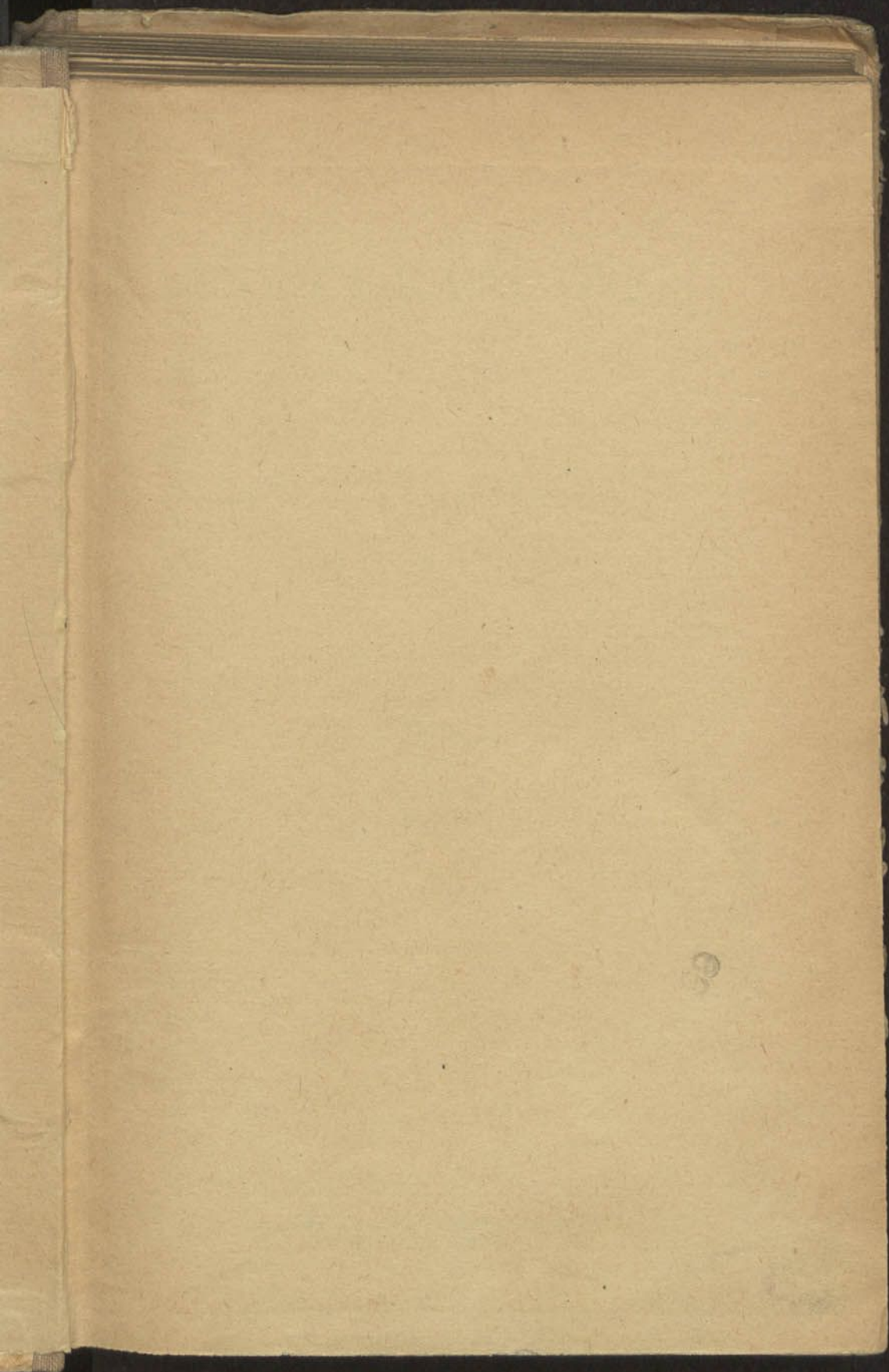
Ба 11331

МІХАСЬ
КЛІМКОВІЧ

ДРАМАТЫЧНЫЯ
ПАЭМЫ

Дзяржаўнае выдавецтва БССР
МІНСК 1947

Инд. 1853 г. 3А/133А.

Б А 8
~~24787~~

Ба 11331

МІХАСЬ КЛІМКОВІЧ

**ДРАМАТЫЧНЫЯ
ПАЭМЫ**

Инд. 1953 г. Ба 11331.

Бел. адзел
1994 л.

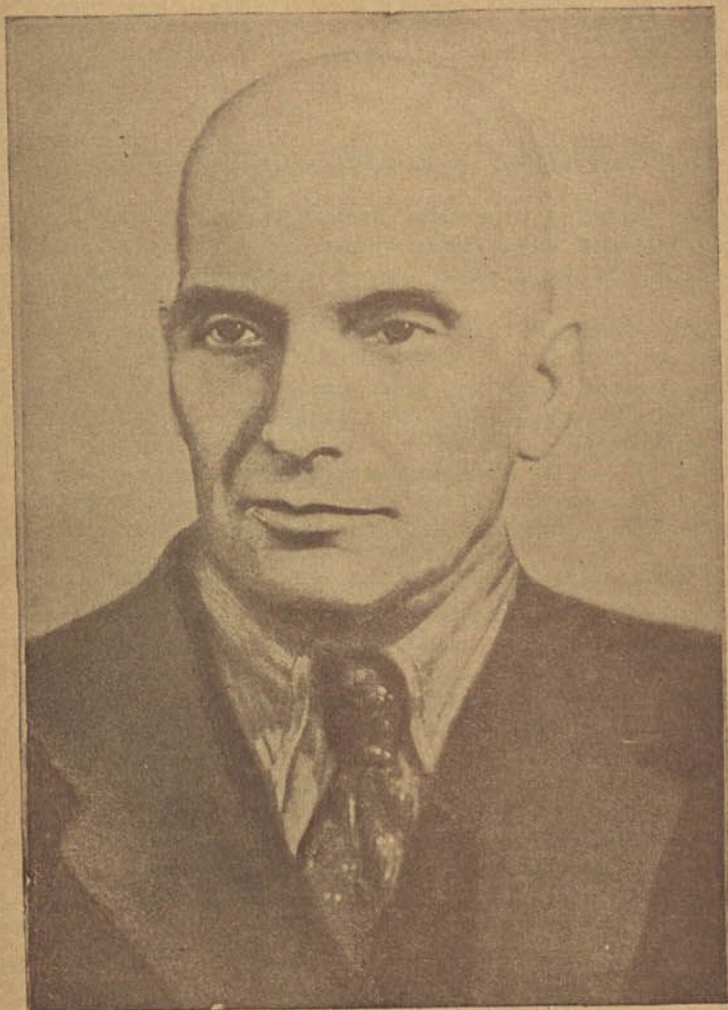

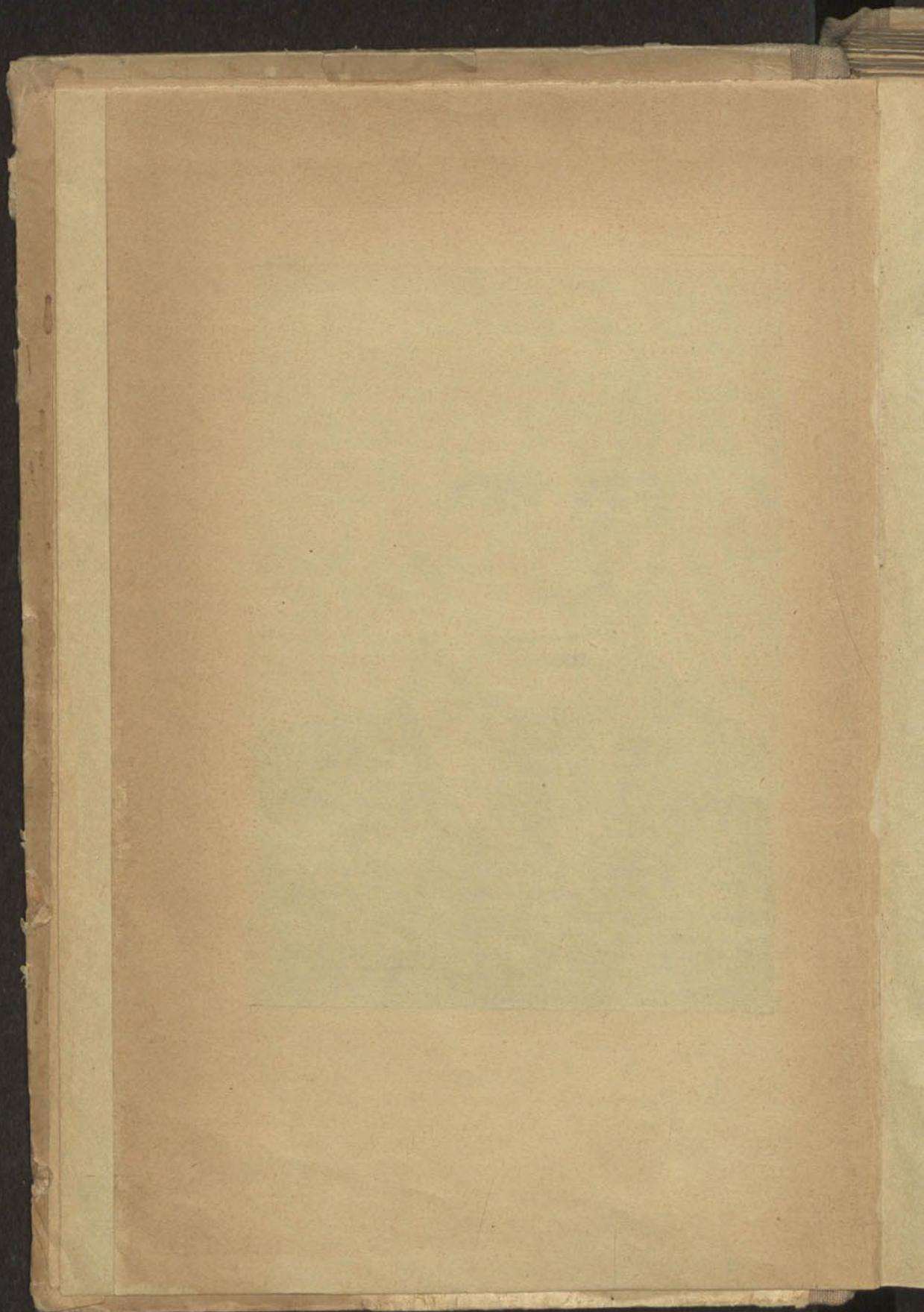
ДЗЯРЖАЎНАЕ ВЫДАВЕЦТВА БССР
МІНСК 1947

042009

1881
D. J.

ГІСТАРЫЧНЫЯ ТВОРЫ М. КЛІМКОВІЧА

Міхась Клімковіч працуе ў нашай літаратуры ў галіне драматургіі, прозы, паэзіі і крытыкі. Аднак, можна сказаць амаль беспамылкова, што яго прызвание — драматургія, і ў гэтай галіне пісьменнік дабіўся найбольшых поспехаў.

Першая п'еса Міхася Клімковіча «Кацярына Жарнасек», якую аўтар назваў драматычнай паэмай, была напісана ў 1937 годзе. З таго часу пісьменнік і працуе галоўным чынам у галіне драматургіі. Услед за драматычнай паэмай «Кацярына Жарнасек» з-пад яго пера вышлі «Ноч перад выбарамі» (п'еса ў адным акце, напісаная ў 1938 годзе), «Лішні білет» (дзе сцэны з жыцця беларускага пагранічча, напісаныя таксама ў 1938 годзе), «На віленскім шляху» (драматычны абразок з дзіцячых год Т. Г. Шэўчэнкі, напісаны ў пачатку 1939 года) і «Апошняя ноч на хутары» (операе лібрэта, напісанае ў 1940 годзе).

Пасля гэтых рэчаў, пераважна так званага малага жанра, Міхась Клімковіч у 1941—1943 гадах піша на гістарычную тэму п'есу «Адплата». У тым-жа 1943 годзе ён аднаўляе страчанае ў часе вайны операе лібрэта «Кастусь Каліноўскі». Услед за гэтым пісьменнік прыступае да работы над драматычнай трылогіяй «Георгій Скарына», першая частка якой закончана ў 1945 годзе, а другая — у 1946 годзе. У 1947 годзе Міхась Клімковіч напісаў гістарычную п'есу «Уся ўлада Советам!» і цяпер працуе над трэцяй часткай трылогіі «Георгій Скарына».

Як відаць з пералічанага, асноўная частка твораў Міхася Клімковіча і самыя грунтоўныя з іх напісаны на гістарычную тэматыку. Пры гэтым не цяжка заўважыць, што драматурга найбольш цікавяць два перыяды нашай гісторыі — першая палова і сярэдзіна XVI стагоддзя, якім прысвечана, па сутнасці, пяць п'ес (тры часткі трылогіі «Георгій Скарына» і п'есы «Адплата» і «Кацярына Жарнасек»), і першая палова і сярэдзіна XIX стагоддзя, некаторыя моманты з якіх Міхась Клімковіч імкнуўся адлюстраваць у творах «Кастусь Каліноўскі» і «На віленскім шляху».

Гэты выбар у творчасці пісьменніка не выпадковы. Як першы, так і другі азначаны перыяд гісторыі Беларусі вызначаюцца вялікімі гістарычнымі падзеямі. У пачатку і сярэдзіне XVI стагоддзя з аднаго боку ішла жорсткая класавая барацьба паміж сялянствам і панамі-феадаламі, а з другога — нацыянальнае змаганне супроць апалачвання і акаталічвання беларускага народа польскімі магнатамі і каталіцкім духавенствам. Гэтая барацьба вылівалася ў сялянскія паўстанні, выклікала так званы казацкі

рух і вялася ў форме вострай рэлігійнай барацьбы паміж каталіцызмам і праваслаўем.

Не менш зацятая барацьба ішла і ў сярэдзіне XIX стагоддзя. Даведзенае памешчыкамі да жабрацкага становішча сялянства імкнулася разарваць кайданы прыгону і атрымаць зямлю. Пад гэты-ж час пачынаецца на Беларусі і нацыянальна-вызваленчы рух, водгук якога мы маем і ў паўстанні 1863 года, на чале з Кастусём Каліноўскім.

Як бачым, гістарычныя часы, на якіх канцэнтруе ў сваіх творах увагу Міхась Клімковіч, насычаны вострай барацьбой і вызначаюцца вялікімі падзеямі. Зразумела, што бурныя эпохі ствараюць заўсёды і яркія, каларытныя гістарычныя фігуры. Усё гэта дае пісьменніку ўдзячны матэрыял, багаты драматычнымі калізіямі і моцнымі характарамі.

Не цяжка заўважыць таксама, што як у XVI, так і ў XIX стагоддзях сацыяльная барацьба ў Беларусі цесна пераплятаецца з нацыянальнай барацьбой беларускага народа за сваю мову і культуру. Не толькі сацыяльны, а і нацыянальны ўціск з боку польскіх магнатаў выклікаў у беларускага народа цягу да Масквы, да рускага народа, які быў родны яму і па мове, і па звычаях, і па рэлігіі. Гэта спрадвечная еднасць беларускага і рускага народаў, шматвяковая барацьба за яе даюць пісьменніку ўдзячны матэрыял для стварэння мастацкіх твораў, насычаных глыбокім совецкім патрыятызмам.

Усе гэтыя акалічнасці і вызначылі выбар Міхасём Клімковічам тых тэм, на якія напісаны яго гістарычныя п'есы. І трэба яшчэ раз сказаць, што выбар гэты зроблены слушна. Міхась Клімковіч упершыню ў практыцы беларускай літаратуры падняў з архіваў надзвычай багатыя і яркія матэрыялы аб жыцці і барацьбе нашага народа і на падставе іх стварыў каштоўныя па сваёй ідэйнасці і мастацкай праўдзе драматычныя творы.

Як ужо зазначалася вышэй, на матэрыялах XVI стагоддзя Клімковіч напісаў чатыры п'есы—«Кацярына Жарнасек», «Адплата» і першую і другую часткі трылогіі «Георгій Скарына». Першаю па часу напісання з'яўляецца драматычная паэма «Кацярына Жарнасек». Але нам здаецца, што лепш будзе разглядаць іх не па часу напісання, а па храналогіі тых падзей, якія ў іх разгортваюцца.

Першая частка трылогіі «Георгій Скарына» пачынаецца 1504 годам і канчаецца 1512 годам; другая частка пачынаецца 1514 і канчаецца 1519 годам. Такім чынам, яны абдымаюць сабою пятнаццаць год жыцця і дзейнасці Георгія Скарыны — першага беларускага друкара і выдатнага чалавека, які шмат зрабіў для пашырэння пісьменнасці і асветы на Беларусі.

Няма патрэбы расказваць тут сюжэт гэтых твораў М. Клімковіча, паколькі чытач пазнаёміцца з імі сам. Куды больш важным з'яўляецца адзначыць, што ў гэтым сюжэце адпавядае сапраўдным фактам, засведчаным у гістарычных дакументах, а што з'яўляецца творчым домьслам самога драматурга.

З гістарычных дакументаў вядома, што Георгій Скарына нарадзіўся ў Полацку, у сям'і заможнага купца-мешчаніна. Дакладна час яго нараджэння не вядомы; ёсць меркаванні, што Скарына нарадзіўся 6 сакавіка

1486 года. Больш-менш цвёрда можна сцвярджаць, што час нараджэння Скарыны падае прыблізна на год блізка да 1486 года.

Пачатковую асвету Георгій Скарына атрымаў дома. У 1504 годзе ён паступіў на філасофскі факультэт Кракаўскага універсітэта, дзе ў 1506 годзе атрымаў годнасць бакалаўра. Пасля гэтага Скарына дзесьці яшчэ вучыўся шэсць год, але дзе,—невядома. У 1512 годзе ён, маючы ўжо годнасць доктара «сямі свабодных навук», прыбыў у Італію, у горад Падую, каб трымаць экзамен на доктара медыцыны. Бацька яго — Лукаш пад гэты час памёр, і Скарына жыў, відаць, у нястачы, не меў чым заплаціць за экзамен. Віцэ-прыёр Т. Мусаці прызначыў 5 лістапада 1512 года паседжанне прафесараў медыцынага факультэта, на якім Скарыне было дазволена трымаць экзамен бясплатна.

Шостага лістапада, у прысутнасці чатырнаццаці прафесараў, Георгій Скарына трымаў уступныя экзамены, а дзевятага лістапада сабралася медыцына калегія падуанскага універсітэта з дваццаці чатырох асоб, пад старшынствам вікарнага біскупа П. Забарэлі, і пачаліся экзамены Скарыны на годнасць доктара. Пасля экзаменаў Скарына аднагалосна быў прызнаны варты гэтай годнасці, якую ён і атрымаў з рук прафесара Бартламея Барызоні.

У 1517—1519 гадах Скарына знаходзіцца ў сталіцы Чэхіі Празе і друкуе там сваю біблію. У 1525 годзе яго друкарня працуе ўжо ў Вільні, у доме віленскага бургомистра Якуба Бабіча. Даследчык Скарыны П. В. Владзіміраў гаворыць, што «ў Германіі хадзілі размовы аб адносінах Скарыны да Лютэра.» Некаторыя другія гісторыкі сцвярджаюць, што па дарозе з Прагі Скарына наведаў Вітэнберг, дзе тады выступаў Лютэр. Католікі абвінавачвалі яго ў сувязях з Лютэрам. Скарыну арыштавалі і засудзілі на спаленне, але ён неяк апраўдаўся і прыехаў у Вільню. Тут Скарына некалькі год, пры грашовым падтрыманні Онькава і Бабіча, працуе над сваімі выданнямі. Пасля-ж таго, як Скарына кінуў друкарскую справу, ён быў сакратаром і лекарам віленскага біскупа.

Прыблізна каля 1529 года Георгій Скарына ажаніўся з удавою віленскага мешчаніна Юрыя Адверніка — Маргарытай. Пад гэты-ж час памёр брат Скарыны — Іван, які гандляваў у Пазнані шкурамі. Па яго смерці засталася шмат даўгоў, якія падалі і на Георгія Скарыну, паколькі маёмасць у іх была агульная. За гэтыя даўгі Скарыну ў 1532 годзе арыштавалі і пасадзілі ў пазнанскую турму. Аб гэтым даведаўся пляменнік Скарыны — Раман. Ён прыехаў з Гданску і пачаў дабівацца вызвалення Скарыны, які ў чэрвені месяцы і быў выпушчаны на волю. Але судовая справа цягнулася далей, і па гэтай справе ў дакументах 1535 года апошні раз упамінаецца імя Георгія Скарыны.

Вось і ўсе тыя дадзеныя, якія мы маем аб Скарыне і якія здабыты на падставе пэўных гістарычных дакументаў. Зразумела, што пісьменнік, узнаўляючы вобраз Скарыны, не можа абмежавацца гэтымі скупымі і не звязанымі паміж сабою фактамі з біяграфіі Скарыны. Ён можа і мае права дамысліць сувязі і пераходы паміж гэтымі фактамі, ажывіць іх некаторымі новымі рысамі і дапоўніць мастацкую біяграфію сваімі здагадкамі. Важна, каб усё гэта было зроблена ў духу эпохі і ў характары гістарычнай асобы, якую малюе пісьменнік.

Так паступіў і Міхась Клімковіч. Ён у першай частцы трылогіі нарысаваў нам юныя гады Скарыны, праўдзіва і ярка напісаў абставіны, у якіх жыў (ці, праўдзівай кажучы, мог жыць) Скарына ў доме бацькі ў Полацку, затым у Вільні і ў Кракаўскім універсітэце і, нарэшце, у Падуі. У другой частцы трылогіі таксама свабодна і праўдзіва намалявана жыццё Георгія Скарыны ў Вільні і яго дзейнасць у Празе.

Аднак, супроць некаторых момантаў як у першай, так і ў другой частцы трылогіі можна запярэчыць. Так, напрыклад, некалькі надуманай здаецца карціна, у якой Скарына сустракаецца ў цясніне каля Падуі з разбойнікамі — «браво». Яна, па-першае, зусім выпадковая, для яе ў біяграфіі Скарыны няма ніякіх падстаў, калі не лічыць таго, што Скарына быў у Падуі. Па-другое, яна прыгодніцкая, і таму не адпавядае ўсяму характару трылогіі.

Тое-ж самае можна сказаць і аб месцы ў п'есе князя Міхаіла Глінскага. Выклікае сумненне не столькі тое, што для ўвядзення ў п'есу Глінскага няма падстаў у біяграфіі Скарыны, колькі сама трактоўка гэтага вобраза. Міхаіл Глінскі падаецца ў п'есе як прадстаўнік рускага кірунку. Але нам вядома, што Глінскі прыняў у свой час каталіцызм, быў фаварытам караля Александра, пасля — маскоўскага князя Васілія, якому таксама здрадзіў, і хацеў пазней перайсці на бок Сігізмунда.

Праўда, праз нейкі час цар зняў з яго апалу, ажаніўся з яго пляменніцай Аленай Глінскай і нават прызначыў, паміраючы, Міхаіла Глінскага адным з апекуноў свайго малалетняга сына Івана IV. Але папярэднія хістанні Глінскага гавораць за тое, што Глінскі не мог быць паслядоўным барацьбітом за рускую справу. А значыць і яго роля ў барацьбе сям'і Скарыны за рускую народнасць некалькі перабольшана.

Не зважаючы на гэтыя і іншыя, больш дробныя, недахопы, Міхась Клімковіч у першай і другой частцы трылогіі «Георгій Скарына» даў праўдзінны і глыбокі паказ тагачаснай рэчаіснасці з яе вострай сацыяльнай і нацыянальнай барацьбой, якая часта прыймала тады форму рэлігійнай барацьбы.

Гісторыя і сутнасць гэтай барацьбы наступныя.

У 1386 годзе адбылася вунія Літвы і Польшчы. Беларускія вобласці, якія дагэтуль былі пад уладай Літвы, трапілі пад уладу Польшчы. Год за годам польскія магнаты ўсё больш і больш распасціралі сваё панаванне над беларускімі землямі. Найбольшы прыгнёт, зразумела, цягнуў у выніку гэтага просты народ — прыгонныя сяляне і бяднейшыя пласты гарадскога насельніцтва. У пошуках ратунку іх погляды былі скіраваны на ўсход, да адзінакроўнага рускага народа. Баючыся гэтых тэндэнцый беларускага народа, польскія паны пачынаюць праводзіць яшчэ больш жорсткую паланізатарскую палітыку. З мэтай апалчвання яны сілаю насаджваюць сярод праваслаўнага беларускага насельніцтва каталіцызм.

За сто год пасля вуніі значная частка дваранства Беларусі моцна апалччалася і прыняла каталіцызм. Вернымі старой, праваслаўнай рэлігіі заставаліся «галоўным чынам прыгонныя, у той час як іх высокародныя паны амаль усе былі рымска-каталіцкай веры» (К. Марке : Ф. Энгельс, т. XIII, ч. I, стар. 160).

Вось гэтыя прыгонныя, а разам з імі і дробная буржуазія гарадоў, і ўсталі на абарону сваёй рэлігіі, мовы і звычаяў, супроць апалачвання і акаталічвання. Яны і вылучылі з сваіх шэрагаў такіх барацьбоўцаў за рускую народнасць, як Георгій Скарына.

У п'есе Клімковіча навакол Скарыны гуртуюцца самыя адданыя прыхільнікі праваслаўнай рускай арыентацыі. Другі лагер складаюць польскія паны і каталіцкае духавенства, асабліва заядлае ў асобах немцаў, як Еган фон Шпілер. У барацьбе супроць іх Скарыну падтрымліваюць як чэшскія, так і польскія прагрэсіўныя элементы (Глагоўскі, Андрэяка і іншыя).

Найбольш ярка напісаны ў п'есе вобраз Георгія Скарыны. Не парушаючы гістарычнай праўды, аўтар яго вуснамі выказвае нязломную вернасць беларускага народа сваёй краіне:

Не дачакае вораг. Буду паміраць
Ад голаду, калець пад плотам,
А не прадам я ім адной крупіцы,
Што сабіраў я браціі маёй Русі!
Як Глінскі не збягу, пакінуўшы народ,
З зямлі сваіх карэнняў я не вырву.

І Георгій Скарына сваё слова трымае. Упартасць, непакісная воля ў дасягненні пастаўленай мэты складаюць адну з асноўных рыс яго характару як у юнацкія, так і ў больш сталыя гады. На яго шляху сустракаюцца чэпераадольныя, здавалася-б, перашкоды. Яго не хочучь прыняць у Кракаўскі універсітэт; яго чарадою абступаюць крэдыторы; ён траціць каханую; ён трапляе ў турму; супроць яго ворагі плятуць дзесяткі інтрыг, — але зламаць ягонай волі нішто не можа. Ён застаецца непакісным змагаючыся супроць каталіцызма, не толькі як супроць «чужой» рэлігіі, а як супроць самага страшнага цемрашальства, якое глушыла ўсякую жывую думку, асвету народа.

Не, чорныя сутаны Рыма,
Друкарня будзе тут! Асвета будзе!

Магчыма, на гэтай глебе ў Скарыны вырастае калі не атэізм, дык досыць абьякаваы адносіны да рэлігіі як да такой. Рэлігія часамі служыць яму для своеасаблівай сацыяльнай прапаганды, калі ён гаворыць пра Хрыста, што той «рабоў не меў», «багацця не збіраў», і зазначае:

Ці знаеш ты, што папа Леў дзесяты
Багацця мае больш за караля любога,
Але адкрыў дамы распусты ў Рыме.

Такія выказванні, безумоўна, сведчаць, што Скарына не быў сляпым, ярым заступнікам рэлігіі. І гэта не супярэчыць гістарычнай праўдзе. Мы ведаем, што Скарына, перакладаючы кнігі святога пісьма, падкрэсліваў заўсёды не так рэлігійныя задачы, як асветніцкія. Дабро народа, яго асвета турбавалі Скарыну перш за ўсё. У п'есе гэтая рыса Скарыны, яго любоў і ўвага да народа вылучаюцца вельмі ярка.

Любіць людзей — найбольшай асалоды
Душа мая не знае, —

гаворыць Скарына і сцвярджае гэта ўсёй сваёй дзейнасцю. Тут можна прыгадаць прыведзеныя мной меркаванні некаторых гісторыкаў, што Скарына сустракаўся з Лютэрам. А Ангельс гаворыць, што «Лютэр заўсёды ставіў

сабе задачай зварот да сапраўднага хрысціянства і ў вучэнні, і ў жыцці, сяляне хацелі таго-ж... Яны разумелі, што нельга звязваць рабства і падчыненне, у якім яны жылі, з вучэннем Бібліі» (К. Маркс і Ф. Энгельс, т. II, стар. 402). Праўда, Лютэр потым здрадзіў сялянству; кіраўніком сялянскага руху стаў Томас Мюнцэр. І Міхась Клімковіч правільна ўкладвае ў вусны Георгія Скарыны рэпліку пра Лютэра:

Кум-ціхахад, яго так Мюнцэр дражніць, —
Плоць тлустую сваю між небам і зямлёй
Павесіў: богу свечка, чорту качарга.

Гэта ў вельмі асцярожнай форме характэрныя адносіны Скарыны да Лютэра і Мюнцэра, а значыць — і да сялянскага пытання таго часу. Аўтару трылогіі для такой характарыстыкі Скарыны даюць падставы і дзейнасць і заўвагі апошняга, раскіданыя ў прадмовах і пасляслоўях да надрукаваных ім кніг.

Вобраз Георгія Скарыны вызначаецца яшчэ адной высокароднай рысай — самаахвярнасцю. Тут можна прыгадаць, напрыклад, цудоўны момант, калі Скарына, пачуўшы, што Маргарыце не ўдасца развесціся з Адвернікам, па сутнасці назаўсёды расстаецца з сваёй марай. Але ён не думае аб сваім шчасці, ён думае аб шчасці іншых і гаворыць Маргарыце: «Алдай ты дзецям сэрца».

Вобраз Скарыны абмаляваны ўсебакова. Весялосць і дасціпнасць, глыбокі розум і адукаванасць, любоў да таварышоў і простых людзей, упартасць і цвёрдая воля, адданасць народу і сваёй зямлі, — усё гэта арганічна спалучаецца ў вобразе Скарыны. Многія рэплікі, якія характарызуюць Скарыну, узяты Клімковічам амаль цалкам з яго прадмоў і пасляслоўяў. На пытанне, якія думкі хацеў Скарына данесці да таго, хто возьме яго кнігу ў рукі, ён адказвае:

Любіць зямлю сваю і свой народ,
Як птушка польная — гнездо сваё,
Як рыба — вір, як звер — сваю бярогу,
І бараніць яго, як пчолы вулей
Бароняць ад чужых і сквапных лап.
Другая думка — аб карысці працы,
Ахвярнай працы на карысць народа,
На колькі сіл стае, на колькі служыць розум.

У гэтай цытаце выразна адчуваюцца сапраўдныя вядомыя словы Скарыны, і яны надаюць сапраўдны каларыт усёй асобе Скарыны.

Нядрэнна выпісаны ў трылогіі «Георгій Скарына» і многія іншыя вобразы, асабліва айцец Сіман, Дарота, Скамарох і яго прыяцель Сцяпан і суддзя. На іх ляжыць выразны адбітак іх часу. Суддзя, напрыклад, гаворыць, што праўда заўсёды ў багатага, таму што ён не ўкрадзе, не заб'е, бо яму няма ў гэтым патрэбы.

А бедны што? Не ўкраў, дык украдзе,
Як сёння не салгаў, дык заўтра ён салжэ;
Не вінаваты ў тым, за што падсудны сёння,
Дык сто разоў раней яго судзіць я мог, —
Калі-б папаўся ён, — за гэткае-ж злачынства.

Ужо з адной гэтай рэплікі відаць не толькі рысы дадзенага суддзі, а і наогул норавы і мараль суддзяў таго часу.

Наогул, трэба сказаць, што Клімковічу амаль усюды ўдалося захаваць каларыт эпохі. У п'есе прадстаўлены яркія людзі тагачаснай надзвычай прэстай эпохі. Тут і заморскія госці, і манах-кнігапісец, і знахар, і іншыя людзі з іх адменным жыццём і побытам, з іх забабонамі і верай, з іх гарачымі рэлігійнымі спрэчкамі і рознастайнымі соцыяльнымі інтарэсамі. Складаючы ў дачыненні да галоўных дзейных асоб нібы знешняе наваколле, яны і дапамагаюць аднавіць каларыт таго часу. Гэтаму спрыяе і мова п'есы — зразумелая, сучасная, але з водарам старасветчыны.

Паводле падзей, якія разгортваюцца ў трылогіі «Георгій Скарына», а таксама па сваёй ідэйнай накіраванасці і сапраўднасці гістарычных асоб у блізкай сувязі да гэтага твора стаіць п'еса Клімковіча «Адплата». Але паколькі яна не ўваходзіць у дадзены зборнік, разгляд яе можна абмінуць. Спынімся на другой п'есе, напісанай на матэрыяле сярэдзіны XVI стагоддзя, — на драматычнай паэме «Кацярына Жарнасек».

«Кацярына Жарнасек» — першая гістарычная п'еса Міхася Клімковіча. У ёй у пэўнай ступені адчуваецца яшчэ недастатковая спрактыкаванасць драматурга. У ёй б'ецца поўнакроўны пульс тагачаснага жыцця, але яго прыглушае часамі, сціскае літаратурная форма. Можна сказаць, што ў гэтай п'есе вельмі шмат і ад непасрэднага жыцця, і ад літаратуры — у пабудове фразы, у паасобных словах, у рытме верша. У якасці прыкладу можна назваць першую рэпліку Кацярыны, якой яна сустракае свайго каханага — Рыгора:

Ты занадта прыткі — зараз ды у сваты!
А чаго-ж, мой мілы, бродзіш каля хаты,
Ловіш чуткім вухам цікі спеў дзявочы?
Сам ты знаеш, — з песні не выкінеш слова,
Дык не будзь на подслух гэтакім ахвочым,
Каб не чуць, Рыгорка, пра сябе благога. —

Характар рэплікі, асабліва яе рытмічная будова выразна бяруць свой пачатак не ў самой стыхі сялянскай мовы, а ў літаратурных традыцыях, яны нагадваюць некалькі формы опернай драматургіі.

Гэтае ўражанне падмацоўваюць і шматлікія фальклорныя ўстаўкі: казка пра Ліха, якую расказвае дзед Ахрэм; казка пра пчолы, што заелі мядзведзя; прыпеўкі дзёда Ахрэма; украінскія песні казакаў; беларускі і украінскі варыянт адной і той-жа песні, якую спяваюць казакі, касцы і жнеі; польская песня Ядвігі; песенька ксяндза і іншыя. Ужо адзін пералік гэтага казачнага і песеннага элемента гаворыць аб тым, што аўтар як быццам-бы браў устаноўку на драматычна-музычны твор. Але паколькі рэч, паводле свайго жанра, з'яўляецца ўсё-ж такі драмай, а не літаратурнай асновай для музычнага твора, многія фальклорна-песенныя элементы яе не заўсёды арганічныя ў тканіне п'есы. Наяўнасць іх можна апраўдаць толькі тым, што яны заўсёды нясуць соцыяльную нагрузку.

Я раблю гэтую заўвагу для таго, каб чытачу лягчэй было зразумець надзвычай складаную арганізацыю п'есы, якая названа аўтарам драматычнай паэмай, але якая з'яўляецца па сутнасці соцыяльна-гістарычнай драмай.

У адрозненне ад трылогіі «Георгій Скарына», у драматычнай паэме «Кацярына Жарнасек» няма гістарычных асоб у поўным сэнсе гэтага слова.

Калі ў першай дзейнічаюць пераважна канкрэтныя гістарычныя людзі (Скарына, Бабіч, Онькаў, Глінскі і іншыя), імёны якіх запісаны ў тагачасных актах, дык у другой дзейнымі асобамі з'яўляюцца наогул людзі таго часу, імёны якіх у гістарычных дакументах альбо зусім не зафіксаваны, альбо, калі і сустракаюцца (князь Капуста), дык нічога не гавораць нашым уяўленням. Аднак, ад гэтага п'еса «Кацярына Жарнасек» нічога не траціць у сваёй гістарычнасці, таму што ў ёй намалеваны праўдзівыя гістарычныя падзеі, якія мелі месца ў той час на Беларусі.

«Дзея адбываецца,—як гаворыць аўтар,—у сярэдзіне 16 стагоддзя. Гэта быў час, калі пры каралі Сігізмундзе-Аўгусте II, апошнім з роду Ягела, умацніўся прыток на Беларусь польскага панства,—абшарнікаў і чыноўнікаў,—які закончыўся Люблінскай вуніяй, аддаўшай Беларусь на канчатковае разграбленне польскім магнатам і шляхцэ.

Мы помнім, што ў трылогіі «Георгій Скарына» дзея адбываецца на пачатку XVI стагоддзя. Такім чынам, падзеі, якія разгортваюцца ў «Кацярыне Жарнасек», з'яўляюцца працягам падзей, пададзеных у трылогіі. І калі ў першым выпадку польскія магнаты, насаджаючы каталіцызм і змагаючыся з усім рускім, імкнуцца ідэалагічна падрыхтаваць новую вунію, дык у другім выпадку яны карыстаюць ужо з пладоў сваіх першых перамог, завяршаючы эканамічнае заняволенне беларускага народа. І таму цэнтр барацьбы ў гэтай п'есе перанесены з ідэалагічнай сферы ў сферу сацыяльна-эканамічную. Пачынаюцца сялянскія паўстанні, прыгонныя ўцякаюць на Украіну да запарожцаў, далучаюцца да казацкага руху.

Перамяшэнне цэнтра барацьбы з адной сферы ў другую было абумоўлена, між іншым, і тым, што пад гэты час прыгонныя траціць нават тую мізэрную асабістую незалежнасць, якой яны карысталіся дагэтуль. Раней, напрыклад, прыгонныя мелі права раз у год, на Юр'еў дзень, пераходзіць ад аднаго пана да другога. Шляхта дабілася ад караля такіх прывілеяў, якія канчаткова касавалі і гэту «свабоду» сялян.

Усе гэтыя паднявольныя ўмовы жыцця і барацьба супроць іх сялянства і складаюць змест драматычнай паэмы «Кацярына Жарнасек». У ёй паказваецца, як вяльможны князь Капуста адабраў ад сялян не толькі землі, але імкнецца адабраць і іх чалавечую годнасць. Яго натхняюць і дапамагаюць яму ў гэтым наехаўшыя з кароннай Польшчы нахлебнікі—паны Заянчкоўскі і Бобаецкі, ксёндз Антоній і іншыя.

Вобразы гэтых драпежнікаў на чале з князем Капустай выпісаны праўдзіва і ярка. Яны маюць тыповыя рысы, і ў той-жа час кожны з іх выразна акрэслены індывідуальна. Ставячы перад сабою мэту канчаткова заняволіць Беларусь і адарваць яе назаўсёды ад Масквы, яны па-рознаму надыходзяць да яе вырашэння. Князь Капуста—гэта ўпэўнены ў сваёй магутнасці самадур, і ўсе яго паводзіны вызначаюцца яго-ж выразам: «У замку—я кароль, у сяле—я гаспадар».

Пан Заянчкоўскі—гэта збыднелы магнат кароннай Польшчы; ён прапіў і прагуляў свае маёнткі, але ў яго ні на кроплю не паменшала пыхі; ён храбры ў размове і баязлівы ў справе. Вобраз яго лапаўняе вобраз ксяндза Антонія—ханжы і цыніка.

Супроць гэтых магутных, але нікчэмных людзей выступаюць простыя і высокародныя людзі. Яны самааддана змагаюцца за сваё права на леп-

шае жыццё, за сваю чалавечую годнасць, за брацтва з рускім народам. Цэнтральнае месца сярод гэтых вобразаў займаюць вобразы Рыгора і Кацярыны. Каваль Рыгор—моцны духам просты чалавек, працавіты, поўны веры ў сілы народа і ў свае ўласныя; у яго сэрцы гарыць і не гасне імкненне да свабоды і праўды. У такім-жа плане намалёваны і вобраз Кацярыны. Рысамі, якія адцяняюць яе індывідуальнасць, з'яўляюцца шчырасць, дабрата і сардэчнасць.

Другі асноўны ў п'есе жаночы вобраз становіць Марына. Гэты вобраз напісаны ў прыўзнятым, рамантычным стылі. Часамі рэплікі Марыны залішне рытарычныя. Але вобраз яе чаруе нас вялікай сілай любові да народа і бязмежнай нянавісці да паноў. У гэтым вобразе нібы сімвалізуецца ўся векавая крыўда народа і яго прага да справядлівай помсты тым, хто заняволіў і растаптаў чалавечае жыццё.

Нельга не адзначыць у п'есе вобраза дзеда Ахрэма—лірыка і казачніка, дасціпнага чалавека, багатага жыццёвым вопытам і народнай мудрасцю. Пры ўсёй веселасці дзеда Ахрэма ў ім захаваны нейкі мудры і ўпэўнены душэўны спакой, які выражае аптымізм народа:

Сто разоў пры мне на дрэвах
Абрывала восень лісце,
А вясна іх зеляніла, —
У ліхалецці кожным выйсце
Есць на свеце, браце мілы...

Драматычная паэма «Кацярына Жарнасек» была першым гістарычным творам Міхася Клімковіча. У ёй ёсць свае недахопы, але яна правільна вызначала кірунак пісьменніка па шляху стварэння гістарычнай драмы. Ад гэтай п'есы драматург, як мы ведаем, перайшоў да вырашэння больш складанай праблемы: адлюстраваць не толькі гістарычныя падзеі, але і канкрэтных гістарычных асоб. З'явілася «Адплата», а затым дзве часткі трылогіі «Георгій Скарына», якія ўсе разам даюць праўдзівы і выразны малюнак жыцця на пачатку і ў сярэдзіне XVI стагоддзя.

У некаторых сваіх іншых работах Міхась Клімковіч перайшоў з XVI стагоддзя да сярэдзіны XIX. Ён напісаў драматычны абразок «На віленскім шляху» і опернае лібрэта «Кастусь Каліноўскі». Зразумелая рэч, што невялікі эцюд «На віленскім шляху», у якім падаецца эпізод з юнацкіх год Тараса Шэўчэнкі, не можа ісці ні ў якае параўнанне з шматтактавымі грунтоўнымі творамі з жыцця XVI стагоддзя. Мы адзначаем гэты абразок, каб яшчэ раз падкрэсліць ідэю, якую Міхась Клімковіч праводзіць праз усе свае гістарычныя п'есы. Гэта ідэя аб непераадольнай прорве, якая падзяляе прыгонных сялян і панства, і аб аднасці працоўных трох братніх славянскіх народаў—рускага, украінскага і беларускага.

У творах Міхася Клімковіча ёсць і значныя недахопы. Некаторыя з іх мы адзначылі вышэй. Тут трэба заўважыць яшчэ, што верш Клімковіча не заўсёды стаіць на належнай вышыні. Аўтар часта не звярочвае патрэбнай увагі на дасканаласць мовы. Але гэтыя недахопы не павінны і не могуць заслабіць ад нас таго каштоўнага, што зроблена Міхасём Клімковічам, як драматургам гістарычнага жанра. Ён першы, па сутнасці, палажыў у беларускай літаратуры пачатак гэтаму жанру ў такіх сваіх лепшых творах, як «Георгій Скарына» і «Кацярына Жарнасек». Ён ажывіў перад намі нашу

старажытнасць, узяў падзеі дзён даўно мінулых і прымусіў іх, не фальсіфікуючы гісторыі, служыць нашай сучаснасці. У гэтым яго заслуга.

Варта адзначыць, што ў апошнія часы Міхась Клімковіч з поспехам працуе і над сучаснай тэматыкай. Аб гэтым сведчыць яго новая п'еса «Уся ўлада Советам»,—пра Кастрычніцкую рэвалюцыю ў Беларусі і лібрэта оперы «Песня аб шчасці»—пра аднаўленне калгаса, разбуранага нямецкімі захопнікамі.

Пятро Глебін

ГЕОРГІЙ СКАРЫНА

ALPHABETICALLY

Ч А С Т К А П Е Р Ш А Я

АКТ I

ДЗЕЙНЫЯ АСОВЫ:

Георгій Скарына—хлопец, гадоў 17-ці.
Лукаш Скарына—яго бацька, 60 год.
Іван Скарына—брат Георгія, гадоў 30.
Маргарыта—дзяўчына, гадоў 16-ці.
Арына—яе мамка.
Айцец Сіман—манах, кнігапісец.
Андрэй—знахар, гадоў за 70.
Фон-Шпілер—заморскі госць, купец, гадоў 50.
Товій—яўрэйскі хлопец, сябра Георгія.
Слуга ў доме Скарыны.

1504-ы год. Полацк. Дом багатага купца Лукаша Скарыны. Старажытныя, пісаныя на дошчачках абразы ў залатых акладах з запаленымі лампадкамі перад імі. На асобным аналоі дарожны іканастасік: яго возіць з сабой купец за мяжу ў часе сваіх падарожжаў, каб там, дзе чужыя багі, мець свайго шад рукамі. На локуце дубовы стол з выразнымі ножкамі і такія-ж лаўкі. Стол засланы прыгожым вытканым абрусам, лавы — дыванам. Над лавамі — паліцы. На паліцах — кнігі ў цяжкіх, драўляных, абцягнутых скурай вокладках, з залатымі крыжамі і палоскамі на карэньчыках. Трапляюцца пергаментныя скруткі: купец, відавочна, цікавіцца кніжнай справай. Але не яна — асноўнае ў яго гандлі: скуры мядзведзяў, лісаў, баброў развешаны па сценах, раскладзены па лавах, ляжаць у кіпах на падлозе, — купец Скарына вядзе буйны гандаль звярынымі скурамі, і ў яго пакоях зложаны найлепшыя з іх для найбольш паважаных пакупцоў і для сябе. У правым кутку цяжкі, акаваны жалезам і размалёваны ў кветкі і грыфы, куфар — скарбніца купца. На ім малыя куфэркі з залатой і срэбранай гатоўкай. Крыху вышэй — паліца з біркамі і гандлёвымі граматамі, з якіх звешваюцца ўніз васковыя пячаткі.

У дубовым масіўным крэсле, каля асвечанага сонцам звонку невялікага акна з рознакаляровай слюдой у шыбах, сядзіць, ухутаная мядзвежай скурай, Маргарыта, — бялявая дзяўчына, малая для сваіх год, але надзвычай прыгожая. Хаця прыгажосць яе нейкая хваравітая, крохкая і паветрана-лёгкая. Каля яе ног, на нізкім табурэціку, сядзіць Георгій, малодшы сын Лукаша Скарыны. На ім вышываная сарочка, шырокі тканы пояс, аксамітныя чырвоныя штаны, запраўленыя ў казловыя татарскія боцікі. На поясе, у скураным чахле, нож з багата ўбранымі тронкамі. На каленях у яго кніжка з каляровай застаўкай «Космограф». Георгій бойка, хаця і нараспеў, чытае сваёй госці апавяданне пра чужыя, далёкія краіны.

Георгій.

«А далей, за краінай індзійскага каралевіча Варлаама, ляжыць акіян-мора. І живуць у тым акіяне, на выспах лазоравых, сірэны салодкагалосыя. І туды хрысціянскаму чалавеку ходу няма, а ні ў чоўне чэрвеным, а ні ў ладзі марсцей. Бо выходзяць сірэны, сі-рэч, дзевы прыгажосці неапісанай, са дна акіян-мора і спяваюць спевы каханья прывабныя. І не можа сэрца чалавечае тым спевам супрацівіцца»...

Маргарыта.

Юрка! А адкуль людзі пра тое дазналіся?

Георгій.

Ад другіх людзей, мабыць, пачулі.

Маргарыта.

А гэтыя другія адкуль?

Георгій.

Яшчэ ад іншых.

Маргарыта.

А самыя першыя? Мабыць, хто-небудзь быў там і не паддаўся спакусе тых спеваў каханья сірэн з акіян-мора?

Георгій.

Чытаў мне айцец Сіман Гоміра, баяна зямлі Грэцае, пра Адысея — мораплаўцу славутага, як ён ехаў праз акіян-мора, заляпіўшы воскам вушы сваім спадарожнікам. А сам прывязаўся да мачты карабельнае, каб не кінуцца ў мора на тыя спевы сірэн звабныя.

Маргарыта.

Мабыць, ён не кахаў тады нікога...

Георгій.

Чаму?

Маргарыта.

Каб ён кахаў каго, не трэба было-б сябе і прывязаваць: ніякія спевы другіх яго-б не прывабілі. Эх, каб я хлопцам нарадзілася! Я пакахала-б каго і знарок паехала на той акіян-мора, сваё каханне выпытаць. Юрка...

Георгій.

Што, Маргарыта?

Маргарыта *(ціха)*.

А ты... кахаў каго-небудзь?

Георгій *(глядзіць на яе захопленым поглядам)*.

Да гэтага не кахаў, а цяпер...

Маргарыта *(спалохалася)*.

Не, гэта я так, Юрка... Не трэба, не кажы... Чытай, чытай далей!

Инв. 1953 г. ЗА 1331.

Георгій *(за гэты час ён зблытаў старонкі і, шукаючы пальцам, трапляе, відавочна, на другі тэкст)*. «А за тым райскім поясам зямлі агаранскай—праклятая богам пустыня ад усходу сонца аж да заходу яго. Засыпана яна пяскамі зыбучымі, і вогненныя віхры носяцца па ёй, выпякаючы ўсякае семя жывое, зятрамі занесенае. А ўздоўж пустыні, якраз пасярод зямлі, града гор, сонцам распаленых. А жывуць у гэтым сярэднім поясе толькі яшчур-саламандры, якія ў агні не гараць, ды па начах выходзяць з расшчэлін малыя карлы барадатыя, завомя гномы, валхвы і знахары, якім падуладны ўсе негры зямныя, з багаццямі іх. Людзі знаючыя кажуць, што за гэтым поясам ёсць месячная выспа, акружаная акіян-морам з залатым дном. Хвалі мора штодзённа намываюць пясок залаты на яе берагі. Толькі ніводная душа жывая не пройдзе туды праз вогненную апаяску зямлі»...

Маргарыта.
Юрка! А ты скажы мне...

Георгій.
Што сказаць табе, Маргарытачка?

Маргарыта.
Не глядзі на мяне... Ведаеш... Юрка, я ўсёроўна памру... Скажы мне паціху, на вуха... каго ты... кахаеш?

Георгій.
Ты не памрэш, Маргарыта! Мой тата загадаў прывесці сюды найвялікшага знахара Андрэя, будзе яшчэ немец, доктар заморскі... Па ўсіх цэрквах, манастырах і сінагогах моляцца папы, мніхі і равiны, каб бог вярнуў табе здароўе тваё. Хай яны вымаляць толькі на час, пакуль я паспею схадзіць у краіны заморскія. Там я сам стану вялікім лекарам. А тады я прыду і вылечу цябе. Бо... я люблю цябе, Маргарыта!

Маргарыта.
Юрка мой...

Георгій.
Люблю цябе, Маргарыта... *(Ён нахіляецца да яе бязвольна апушчанай рукі, прыкладаецца да яе шчакоў. З вачэй яго цякуць ціхія слёзы.)*

Маргарыта.
Юрка... Можа я і не памру цяпер, Юрка...

(Уваходзіць айцец Сіман, мніх, з тоўстай кнігай у руках і пяром памі за вухам. За нагой у яго цягнецца нейкая калодачка на ланцужку, ланцужком жа прыжута)

2. М. Клімковіч. Драматычныя паэмы.

кніга да яго рукі. За ім асцярожненька праслізгваецца ў дзверы Товій, яўрэйскі хлопец, равеснік і прыяцель Георгія, высокі, тонкі, увесь у рабаціні).

Айцец Сіман.

Мір дому сему і прысутным у ім!

Георгій.

І табе, святы ойча, мір навекі. Амін.

Айцец Сіман.

Бацька дома?

Георгій.

На кірмашы яшчэ, ойча Сіман.

Айцец Сіман.

Вывеў мяне бог з манастырскага узлішча з дапамогай гэтага іўдзейскага отрака, яко Данііла з пещы вогненнай.

Товій (*падміргваючы Георгію*).

Я айцу Сіману пільку дастаў нямецкую, праз акно ў кедлю падаў, каб ён ножку ў аналоі адрэзаў. А то яго ігумен вялеў да бажніцы прыкаваць.

Айцец Сіман.

Даруе бог табе за гэта грахі твайго племені. Мо' знайшлі-б вы, ягняткі мае, вадзіцы святой, агнём вавілонскім асвечанай, каб прагнаць мне смагу лютую? А за гэта я зноў пакажу вам навуку артыстычнай завомую, — хітрасць кнігапісання вялікую.

Георгій.

Дома нікога няма, але я сам ведаю, дзе стаіць мёд сычаны. І гарэлкі пашукаю добрую браціну...

Айцец Сіман.

Дай табе ахоўнік-анёл крыллі свае, быстралётныя.
(*Георгій палез у паграбнік пад падлогу.*)

Айцец Сіман.

Садзіся і ты, іўдзей-чалавек. І ведай: у бога несць іўдзей, а ні элін, ні барбар, ні рымлянін. У бога ёсць злыя і добрыя. І толькі па сэрцу, а не па племені будзе судзіць нас суддзя чалавекаў у час суда астатняга, каму пекла, каму рай прысуджваць. Ты-ж, атракавіца, адкуль?

Маргарыта.

Я з Вільні, ойча.

Айцец Сіман.

Як зваць па імені?

Маргарыта.

Маргарыта.

Айцец Сіман.

Маргерыт — жомчуг па-грэцкаму. Ты-ж веры якой, жамчужына?

Маргарыта.

Да уніі фларэнцкай бацькі далучыліся.

Айцец Сіман.

Значыць, латынянка? адступніца?.. Хаця
У чым ты, божая авечка, тут павінна, калі
Айцы епіскапы — і Полацкі і Новаградскі —
Шлюць рыжскім ратманам і мештару
благаслаўненне,
Сынамі іх і братам называюць, каб бараніць
Сваю кішэнь ці каліту тугую?
З іх кожны — муж нявучаны, падобны да асла
У збруі залатой: акраса ўся яго наверх,
Душой-жа ён — асёл. Дзе-ж знаць аслу,
Што за мяшкамі з золатам стаілася, паўзе
На рускую зямлю латынская пагібель!

Маргарыта.

Пагібель?

Айцец Сіман.

Пагібель, большая за глад і трас і мор.
Нянавісьць трэба супраць іх...

Товій.

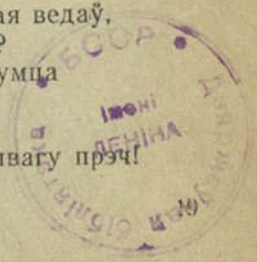
Калі дазволена мне будзе запытацца, —
Супроць каго?

Айцец Сіман.

Супроць Юльяшкі, папы рымскага, сасуда д'ябла,
І рыжскіх ратманаў. Яны зямельку кропяць
Слязьмі людзей, а не вадой святой.
То разумее толькі цар маскоўскі.
Не! Трэба шчыт кávaць для Белай Русі,
Вось гэты шчыт...

(Ён падымае перад сабой тоўстую кнігу і тут нібы ўпершыню заўважае, што да
яе прыкута ланцужком яго рука).

Шчыт рускай веры, да якога прыкавалі
Сляпяныя совы ў клобуках руку маю!.. Навошта?
Ці-ж вы не бачыце,
Што ж ёй душа мая прыкута,
Што ў ёй жыццё маё? што, як пчала,
Я з кожнай кветкі мёд збіраю
У буквіцы, нібы у залатыя соты,
Каб кожная душа людская, прагнучая ведаў,
Магла прыйсці, вады жывой напіцца?
Ці-ж вы не бачыце, што рукі хітравумца
Капаюць рэчышча, якім цячэ у свет
Рака навукі й розуму, сляпяныя совы?
Прэч пугы з гэтых рук! З душы знявагу прэч!

(Ен перакручвае тонкі ланцужок, рве яго і абарачваецца, каб адкінуць, і тут заўважае, што Георгій даўно ўжо па грудзі высунуўся з паграбца і прагна слухае яго маналог).

Давай!

Георгій.

Вось, на здароўе спажывайце, ойча. Толькі
Мо' вы-б нам з Товіем казалі, што рабіць
Патрэбна з кнігай далей?

Айцец Сіман

(дастае з кішэні закручаныя ў рушнічок буквіцы).
Вось буквіцы заглаўныя, адлітыя з металю,
Які завецца вісмутам. Адзнакай «рубера», —
«Чырвоны» — гэта значыць па-латыні, —
Яны адлучаць главы ў кнізе. Трэба
Іх падабраць на месца, дзе стаяць павінны,
Пакрасіць фарбаю вось гэтай тонкай:
Дзе ліст, — зялёнай, дзе кветка — залатой,
Дзе птушка райская — там колер пер'я павы.
Працуйце з богам, я-ж душу павесялю.

(Ен налівае сабе коўшык. Маладыя людзі схіляюцца над кнігай).

Маргарыта *(шэптам).*

А можна мне? Спытайся, Юрка.

Георгій *(паглядзеўшы на мніха, занятага сваёй справай).*

Можна.

Айцец Сіман.

Эх, ці такія віны ў Слуцку мы півалі?!

Бывала, манастыр — не манастыр, а разліўное
мора!

На успамін душы магнатаў — раманея
І фразскае, — не толькі пі, — купайся!
А хор які! А кнігі! А божай службы лепнасць!
Не, пашукаюць хай ігумена такога!
Эй, сперажыся там, душа, ашпару!

(Куляе ў глотку чарку).

Георгій.

Зірніце, ойча, гэтак добра будзе?

Айцец Сіман *(адмахваецца рукой).*

Добра, —

Цябе я знаю: залатыя рукі.

Маргарыта *(захоплена).*

Прыгожа, Юрка, як!

Товій.

Давай, Георгій, паспрабуем фарбай
Мы тую буквіцу, што выразалі з дрэва.

Маргарыта.

Самі?

Товій.

Самі.

Маргарыта.

Якую літару?

Георгій.

Букву «М» — мыслеце.

Маргарыта.

«Мыслеце»—«М»? Маю?

Товій.

Вось, калі ласка.

Маргарыта.

О, як прыгожа! Галубкі у дзюбках
Трымаюць ланцужкі, якімі сэрца
Абвіта тройчы! Божа мой, як любя!

Георгій (*ставячы адбітак на кнізе*).

Навек, пакуль пергамент служа,
Я літару тваю ў святую кнігу стаўлю.
Хай бессмяротна будзе, як і лачуццё маё,
Якое кіравала мной, калі яе я рэзаў!

Товій.

Амін.

Маргарыта.

Не, Юрка, зараз не памру я... не памру... не трэба!

(Айцец Сіман, перакуліўшы з дзесятак чарак, пачынае кляваць носам. Па сходах
сыходзіць Арына — мамка Маргарыты).

Арына.

А я шукаю ластаўку маю ў пакоях горніх!
Як ты сышла сюды?

Маргарыта.

Мяне... звёў пан Георгій.

Георгій.

Я асцярожненька, бабулька. Ды яна-ж
Лягчэй пушынкi!

Арына.

Развесялілася хоць трошкі, лебядзінка?

Маргарыта.

Мне весела і лёгка стала, мамка.

Арына.

І дзякуй богу! Везучы цябе у Полацк,
Я ведала, галубка, злігуецца бог,
Не стане на табе шукаць
Віны бацькоў тваіх,
Адступнікаў ад веры нашай.
Вось паздаравеш
І падужэш, ластаўка,
А там і замуж
За чалавека добрага...

Маргарыта.

Я... замуж не пайду...

Арына.

І-і, ластаўка мая, з тваёй красой, з багаццем
У дзеўках не заседзішся. Ды і навошта?
Я прывяла Андрэя, знахара на ўсю акругу.
Як загадаеш, дзіцятка, сюды яго прывесці,
Ці ў горніцу паднімешся сама?

Маргарыта.

Мне страшна, мамка!

Арына.

Не пужайся, любка.

Маргарыта.

Хай, Юрка, калі можна, са мною будзе.

Арына.

Яно то непрыгожа, ясачка мая, але...
Вы-ж нібы брат з сястрой... А гэты?

Георгій.

А гэты прыяцель мой Товій — сірата,
Яго бацькоў рабаўнікі забілі,
І дзед яго сляпы...

Товій.

Сляпы... нябось, відушчы біцца!

Георгій.

Адаў на час да справы прыглядзецца.

Товій.

Георгій, я пайду, падрэжу трохкі
Вось гэту буквіцу ў тваім пакоі? Добра?

Георгій.

Добра, Товій.

(Товій выходзіць).

Арына.

А мніх?

Георгій.

Ён спіць.

Арына.

І праўда, спіць. Хай спіць. І крыж на ім святы,
Нячыстай сіле страшан. Я прывяду Андрэя.
(Яна пайшла наверх).

Маргарыта.

Зайшлося сэрца, Юрка.

Георгій.

Не бойся, Маргарыта, я з табой.

Маргарыта.

Не адыходзься, тут сядзі... З табой
Не так мне боязна. Чаму так, Юрка?
З табой, здаецца, я-б і ў свет пайшла.

Георгій.

Што-ж, пойдзем, Маргарыта. У свеце так цікава!
Пабачым мора цёплае, спаткаем вырай,
Які да нас адсюль у госці прыляціць,
Пабачым горы, стэпы, гарады чужыя...

Маргарыта.

Я, Юрка, не дайду, адзін ідзі...
А мне пасля раскажаш.

Георгій.

Пайду, пайду вучыцца, Маргарыта,
І дзе-б ні быў, я да цябе вярнуся.

Маргарыта.

А я цябе чакацьму, Юрка.
(Па сходцах сыходзяць Андрэй і Арына).

Андрэй.

Я крыж святы кладу на ўсход і захад,
На поўдзень і на поўнач, на зямлю сырую,
І неба зорнае, і замыкаю
Святое гэта месца ад нячыстай сілы,
Ад трыццаці хвароб: ад трасцы, ад падвею,
Ад касцяных ламот і ад сухот бяссільных,
Ад жыльных і паджыльных боляў,
У белым целе, і касцях-суставах,
Ад варажбы і чараў і суроку.
Амінь. Амінь. Амінь. Будзь крэпка маё слова!

(Хрысціць усе куты і закуткі).

Замкнуў я гэтую прастор-камору
У імя Хрыста і бога ключам залатым,
Яго кладу пад камень Алатыр
На дно у акіяне-мору. Не дастаць яго
Ні рыбе-кіт, ні вадзяному змію,
Ні сілам ўсім пякельным.
Амінь. Амінь. Амінь. Будзь крэпка маё слова.
Перахрысціся, пракажы малітву
Сваёй святой. Як зваць цябе, атракавіца?

Маргарыта.

Маргарыта, добры старча.

Андрэй (*раптам пасуровей, нахмурыў бровы, рэзка*).

Латыніца?!

Няма ў мяне для вас ні лекаў, ні палёгкі!
Як мне не ўзняць дзяцей маіх з магілы,
Забітых ірадамі пад латынскім крыжам.
Так прок...

Георгій.

Чакай, стары!
Калі табе патрэбна помста,
Звалі пракляцці ўсе на галаву маю,
Бязвінную, як і яе, затое
Не кволую, не крохкую. Я вынесу праклёны!
Яе-ж благаславі, стары, няхай живе!

Андрэй.

Твая душа праклятай быць не можа:
Твой розум трэба нам. Сыйдзі з яе пucci:
Што суджана на смерць, хай памірае.
Клянучу...

Георгій.

Клянi яе бацькоў,
Якія выракліся нашай веры,
Калі яна яшчэ не знала зор і сонца,
Клянi, хто iх паставiў на шлях здрады,
А не яе, стары...

Айцец Сіман (*прачынаецца*).

Клянi, вядзьмар, клянi!.. Чакай!
Каго?
Яе? за што?

Маргарыта.

Абаранiце мяне, ойча!

Георгій.

За тое, што яна iнакшай веры.

Айцец Сіман.

Бог адвядзе яго праклёны
На лес сыры, на верасы сухія...

(Уваходзіць фон-Шпілер і, не разумеючы ў чым справа, спыніўся).

Айцец Сіман (*паказвае на Шпілера*).

Яго, вядзьмар, клянi.
I папежа, што ў Рыме,
Клянi, i продкаў i патомкаў каралёў,
Якія к нам латынь наблізілі.
Яе клясцi за што?

Шпілер.

Не разумею. Вас iст дас? Запрошан
Да хвораі я купцом гер-Люкас...

Айцец Сіман.

Ты чуеш, знахар? Ратман рыжскі
Прышоў лячыць яе! Яна яму чужая,
Ён па крыві сваёй ёй вораг,
А лячыць бярэцца i калі памрэ —
Душа яго заявіць богу: «Дай мне рай:
Я на зямлі лячыла нават рускіх,
Якім браты iх рады не падалі».

Шпілер.

Няма мне часу. Хворая яна?
Я прыступаю. Вас прашу я
Усіх выйсці вон.

Андрэй.

Не ў Рызе ты, а ў Полацку, і вон
Сам выйдзі! А не выйдзеш...

Шпілер.

Што гэта знача? Я — фон-Шпілер...

Георгій.

Толькі тое, што вас, фон-Шпілер,
Мы просім пачакаць айца.

Айцец Сіман.

Не, не гэта значыць, — іншае... За дзверы!

Шпілер.

Як так?

Айцец Сіман.

А гэтак... Вон, нячысты дух!

(Ён бярэ немца за шыварат і выштурхвае за дзверы).

Андрэй (да *Маргарыты*).

Зямлю сваю і свой народ ты любіш?

Маргарыта.

Люблю.

Арына.

Не муч дзіця, дзядуля!
Я — выхаваўца ёй, і па маіх расказах
Яна душой сваёй сюды праглася,
Да сваіх людзей...

Андрэй.

Па веры будзь тваёй. Дае зямля
Руду сваю, каб кроў тваю ачысціць.
Вось гэта кроў зямлі. Гаючая крыніца,
Што б'е з гары святой Сафіі, вынесла яе
З падземных нетраў. Корні жывасіла,
Лісты тысячагодніка настоены у ёй.
Пі гэты сок, — і здрава будзеш.

Маргарыта.

Як дзякаваць табе?

Андрэй.

Не трэба, згубяць лекі сілу. Богу дзякуй.
Вазьмі, Арына, кветкі гэтыя. Сабраны
Яны ў цалёбны час. Настоем з гэтых
Паі яе трыкраты кожны дзень.
Вось гэтыя кладзі у ночвы і купай,
Бо сонца ў іх купалася на Яна.
Вось гэтымі абкурвай ложка перад сном,
Каб зноў не падышла ўначы, як таць, хвароба.

Устань, атракавіца, ідзі, і вер,
Што родная зямля дае табе збаўленне.

(Маргарыта ўстае, падтрымліваемая Георгіем і Арынай. Усе трое кланяюцца паясным паклонам Андрэю і выходзяць наверх).

Айцец Сіман.

Упарты ты і смелы. Я люблю такіх.
Дай вып'ем, брат.

Андрэй.

З дзён маладых я хмелю не ўжываю.

Айцец Сіман.

Тады не рускі ты: «Русі веселье — піць».

Андрэй.

А ў чым прычыну бачыш ты, каб весяліцца
Русі Літоўскай? Што яна разбіла немцаў,
Ці вырвалася з польскага палону?

Айцец Сіман.

Тады пі з гора.

Андрэй.

Тады што? гора знікне?

Айцец Сіман.

Тады сядзі і плач, а я, брат, вып'ю.

(Уваходзяць фон-Шпілер і Іван, большы сын Скарыны).

Шпілер.

Гэр Еган, супроць усякіх правіл —
Прасіць у дом к сабе заморскага гасця,
Каб тут яму наносілі абразу...

Іван.

Прабачце, госць, тут нейкая абмылка.
Гасцінны дом наш быў ад прадзедаў і дзедаў.

Шпілер.

Я ведаю, — ад Рыгі да Масквы,
Ад Полацка і да Пазнані
І ў сэрцы Княжства — Вільні, — імя Скарыны,
Славутага купца, на вуснах у людзей,
Як самае паважнае, але...

Іван.

Хто вас абразіў?

Шпілер.

Вось тыя дзікуны, гэр Еган,
І покуль тут яны,
Нага мая не ступіць далей
Вось гэтай памаснічыны...

Айцец Сіман.

Брэшаш, немец: не дастаць адтуль
Рукой, тваёю нават, доўгай, сквапнай на чужое,
Тых скур бабровых, што ў кутку ляжаць.
А значыць, пойдзеш, не урымсціш, далей.

Шпілер.

Гэр Еган, я не маю хэнці
Размову весці з дзікуном. Дазвольце
Зірнуць бабры...

Іван.

Зрабіце ласку, Ойча Сіман, благаславіце
З дарогі дальняй.

Айцец Сіман.

У лазні быў? змыў пыл зямлі чужой?
Душу абмыў на споведзі пасля прыезду
Ад агаран няверных?

Іван.

Не, не паспеў яшчэ: кірмаш-жа сёння.

Айцец Сіман.

Тады няма табе благаслаўлення сёння.

Андрэй.

Майго не будзе, покуль ты з нямчынам,
Як з братам, а не з ворагам жывеш.

Іван.

Айцы святыя, мы-ж — купцы.
Тавар не знае веры.

(Уваходзіць Лукаш Скарына, крэпкі, як смаляк, чалавек у багатым адзенні. Ён хрысціцца на іконы і аддае паклоны ўзняўшыся яму насустрач гасцям).

Лукаш.

Здароў будзь, старча! Як ласка бога
Да сівізны тваёй?

Андрэй.

Здраў будзь, купец! Не ўспамінае бог
Грахі мае па ласцы вышняй.

Лукаш.

Здароў, ігумен слудкі, залатыя рукі
І вусны грэшныя!

Айцец Сіман.

Не тое грэх, што ў вусны уваходзіць,
А тое грэх, што вусны выракаюць.
Будзь здароў, купец!

Лукаш.

Здраў будзь, заморскі госць!

Шпілер.

Жадае ўсякай ласкі бога і удачы
У справах гандлю ваш слуга пакорны.

Лукаш.

Што, аглядалі хворую?

Шпілер.

Мне не дазволена было, на жаль, вось імі.

Лукаш (сурова).

Я іх не нанімаў у доме Скарыны
Гаспадарамі быць...

Айцец Сіман.

Нас бог наняў быць стражай збройнай
Душ хрысціянскіх ад нячыстага.
Глядзі, купец, каб бога не ўгнавіў!

Андрэй.

І я кажу: глядзі! Па узаемнай згодзе
Бес беса выгнаць можа, каб пасля ўдваіх
Апанаваць другога чалавека, блізкага табе.

Лукаш.

Хай нас бароніць бог. Прабач мяне, мой госць,
Сыйсціся мы на іншым можам: мы — купцы.
Як падабаюцца бабры?

Шпілер.

Яны нанеслі мне абразу...

Лукаш.

Бабры?

Шпілер.

Не, барбары вось тыя. А бабры нішто...

Лукаш.

Тады мы сойдземся...
Іван, схадзі з купцом у клець,
І пакажы баброў, з Бярозы што прыслалі.

Шпілер.

А гэтыя, гэр Люкас?

Лукаш.

На жаль, замоўлены для біскупа, мой гэр.
Не горшыя і тыя...

Шпілер.

Я еду ў Вільню к біскупу і мог-бы перадаць,
За процант невялікі...

Лукаш.

Георгія пашлю у Вільню, можа й сам паеду.
Вядзі гасця, Іван.

(Іван і Шпілер выходзяць).

Ну, што, старыя? Немец не пад нораў, бачу?
А мне ён люб, ці што? Прыціснула бяда...

Андрэй.

З дзяўчыны хопіць хрысціянскіх лекаў.

Лукаш.

Хопіць? Дай то бог! Быў скамарох, Андрэй?
Чакай...

(Ён зазірае за дзверы і прычыняе іх).

... Цяпер кажы.

Андрэй.

Быў. Князь Міхайла Глінскі перадаў,
Што крымскі хан, Менглі-Гірэй, па згодзе
З царом Іванам крымскую арду

На Польшчу павядзе і што тады
Нам Полацк паднімаць на Ягелонаў,
Калі паны увязнуць недзе ў стэпу.
На вас надзея, кажа князь, купцы.

Айцец Сіман.

Надзея на купца, то толькі чвэрць надзеі.

Лукаш.

Мніх, памаўчы! Купец — Русі апора.

Айцец Сіман.

Русі апора — цэркаў.

Лукаш.

Ісідар вам з Фларэнцыі прывёз апору?
Што робіце вы, мніхі, супраць базільянаў,
Што ад часоў Андрэя-Казіміра
Заселі ў Троках, і, як чэрві ў дубе,
Падточваюць асновы нашай веры,
Схіляючы князёў да уніі фларэнцкай?..
Не, й цэркві без купца не абыйсціся, Сіман.

Айцец Сіман.

А што вы зробіце, купцы, супроць ражна
Латынскага?

Лукаш.

Ражон адвесці можна ці адбіць
Хаця-б сабе рукой цара Івана.
На раду склічу я купцоў сягоння.
Прашу і вас. Твой скамарох прыбудзе?

Андрэй.

Ён тут ужо...

Айцец Сіман.

І немец гэты будзе?

Андрэй.

Што немец? Ён — разменны грош:
Дзе больш дадуць, туды ён пойдзе.
Вось бачыш кнігі бітыя? Прывёз мне гэты Шпілер...
У Кракаве напэўна базільянцы згаварылі
Феоля, немца нейкага, каб ён адбіў
На мове нашай кнігі для касцёлаў,
У ерась фларэнційскую каб лепей нас завабіць.

Айцец Сіман.

О, гірадавы дзеці!
Шкада, што я не праламаў
Акладам кованым яму мазгі дурныя.

Лукаш.

Феоля, кажуць, затачылі ў кляштар,
Ці у турму ксяндзы... Пасля судзілі.
Ды вырабіўся немец, бо давёў, што іх
Рабіў ён справу. А яны баяцца, —
Калі народ пабачыць і пачуе

Сам слова боскае у роднай мове,
Тады канец мане пап рымскіх, як пры Гусе
Было то ў Чэхіі. Але аб тым пасля...
Ты, ойча, збег, відаць, з манастыра?
Вярыгі пакаяння скінуў? Што, не смачны?
Пакой патрэбен?

Айцец Сіман.

І чарка добрая, купец!

Лукаш.

Ну, чарка заўтра будзе, а сягоння
Канчай пісьмо святое, будзь на радзе...
Эй, хто там ёсць?

(Ен ляснуў у далоні, і з'явіўся слуга).

Пакой над горанкай айцу Сымону
І для Андрэя — поруч з горанкай маёй,
Гукні Георгія, хай прыдзе да мяне...

(Айцец Сіман і Андрэй, пакланіўшыся Лукашу, выходзяць за слугой).

Лукаш (адзін).

Ну, што-ж, душа мая, здаецца, час настаў:
На скрыжаванні трох дарог нас лёс паставіў,
Якой ісці, каб не гарэць пасля ў агні пякельным,
І не раскідаць марна прадзедаў набытак?
Набытак прадзедаў...
Ен тут, у Полацку, ў Пазнані, ў Вільне, ў Рызе,
У золаце, у складах, на руках давераных людзей...
Далёка знаюць нас, Скарынічаў,
Сыноў маіх і ўнука,
Цякуць да нас сярэбраныя, залатыя ручаіны,
Ды толькі іх паток танчае з кожным годам:
З Масквы ўсе рэчышчы абцяты каралеўскай вартай,
У Рызе немцы ход далей перапынілі...
На Гельгаланд, у Данію, у Нідэрланды
Яны маё дабро вязуць і золата сабе грабуць,
Мне плацячы грашы. Кароль, чужога статку
Даў шляхце прывілей на гандаль скрозь ^{пастыр,} без мыта
І абцякаюць гарады тавары, ручаямі
Цякуць у замкі шляхты... Гібель бачу
Я гарадоў тваіх, мая радзіма!.. Чую
Як глухне звон святой Сафіі... Што рабіць?
Пакінуць Полацк, выехаць у Рыгу, ў Познань?..
Пакінуць веру прадзедаў? дзяцей у пекла ўкінуць?
Не згодна ты, душа мая? І я не згодзен!
Мы бараніць сябе павінны, толькі як?
Як? Не маўчы, душа, скажы...

(Уваходзіць Георгій).

Георгій.

Ты клікаў, тату?

Лукаш.

Клікаў, сынку. Бліжай падыйдзі.
Ты — сын мой любы. Розумам цябе
Бог не па летах надзяліў рукою шчодрай,
Даў мудрасць кніжную пазнаць
Не толькі нашу, — грэцкую, латынь...
Хачу трымаць з табою раду, сын мой...

Георгій.

Я слухаю, мой тату.

Лукаш.

Зачынены нам выходы з дзяржавы нашай:
На вусці рэк заселі немцы, на мяжы з Масквой
Пятля застаў літоўска-польскіх.
Унутры краіны шляхта, і штогод
Цяжэйшае яро нам будзе, сын мой.
Кароль — чужы нам, на яго няма надзеі.
Князь Глінскі кліча нас падняць паўстанне,
Маскоўскага цара нам дапамогу зычыць.
І я рашыў — сваёю галавой
І часткаю сваёю ў гандлі рызыкну я.

Георгій.

Вазьмі і нашу долю, бацька, на святую справу.

Лукаш.

Вазьму, калі патрэбна будзе... Зараз, — не.
Патрэбна паглядзець, памацаць...
Паверыць Глінскім не адразу можна...
Я хачу
На роўныя чатыры долі падзяліць маёмасць.
Пазнань аддам Івану, Рыгу даю Раману — ўнуку,
Табе дам Вільню. Што у Полацку — маё,
Аддам яго на справу.
Вас разашлю адсюль...
Тады, калі загіну, нават,
Кароль наследнікаў чапаць не мае права.

Георгій.

Ты — бацька. Сам рабі, як знаеш. Волі
Тваёй мы не парушым. Толькі...

Лукаш.

Што, сынку?

Георгій.

Пусці мяне вучыцца, свету дай пабачыць.

Лукаш.

Няма дзе, сын, вучыцца нам. Святло з усходу,
А ўсход закрыла Магамета ноч.

Георгій.

А захад, бацька?

Лукаш.

На захадзе — латынскі вечар, змрок.
Няма там, сыне, нашай веры.

Не, сынку. Ты — купец. Тваёй навукі досыць,
Каб справу мець з заморскімі гасцямі, нават.
Жаніць цябе хачу. Калі дачка Дароты
Ад хворы злой, напушчанай ад недругаў яе,
Пазбавіцца, — мы злучым вашы рукі,
І грошы злучым. Выедзеш у Вільню,
І гандаль свой адчыніш з ласкі бога.

Георгій.

Не, бацька.

Лукаш.

Што? Не любя Маргарыта?

Георгій.

Не, Маргарыта любя, як само жыццё!

Лукаш.

Тады — канец размовы. Кліч яе!

(Маргарыта спускаецца са сходцаў, трымаючыся за балясы).

Маргарыта.

Юрка, мы з Товіем цябе чакаем...

Лукаш.

Ідзі сюды, дачка мая. Ну, як здароўе?

Маргарыта.

О, значна, значна лепей, бацька! Бачыш?
Хаджу ужо...

Лукаш.

І дзякуй богу!.. Дачкой мне хочаш быць?

Маргарыта.

Я й так нібы дачка ў цябе..
За клопаты, за ласку
Удзячна буду я да самай смерці.

Лукаш.

Тваё я сэрца залатое знаю, ды хачу,
Каб ты дачкой маёй была зусім,
Пайшоўшы замуж за Георгія.

(Маргарыта засаромелася, адварнулася і маўчыць).

Знаю, знаю,

Што не з табой, а з мацёркай тваёй
Патрэбна гаварыць пра гэта. З ёй у нас
Дамоўлена аб тым, калі абое вы яшчэ
У калысках гушкаліся. Ёй скажы, Георгій,
Што пра яе мне гаварыў ты зараз.

Георгій.

Я бацьку гаварыў, што я люблю цябе.
Што ты — жыццё маё...

Лукаш.

Ну, бог благаславіць вас, дзеці,
Як я благаслаўляю...

Георгій.

Сёння-ж
Я выдзелю тваю, Георгій, долю...

Лукаш.

Бацька, я гандляваць не буду.
Няхай Іван, напалам з Раманам,
Бярэ маю часціну. Я пайду
У свет вучыцца.

Георгій.

Георгій, не жартуй! Ты ведаеш,
Што я сказаў, то з каменя высек.

Лукаш.

Бацька, я Скарына таксама, я не гнуся
Ні пад чыёй рукой.

Георгій.

Я і зламаць магу...

Лукаш (зазлаваў).

Не зломіш, бацька!

Георгій.

У манастыр аддам, ў паслушнікі!

Лукаш.

Хіба што мёртвага, жывы й адтуль збягу.

Георгій.

Ў жалезы закаваць вялю...

Лукаш.

Перагрызу зубамі.

Маргарыта.

Ты што маўчыш, дачка? Даю я права
Адмовіцца ад ослуха бацькоўскай волі.

Лукаш.

Я, тата, так, як ён... Я мо' памру датуль...

Георгій.

Ты... ты гатоў праз труп яе ісці?

Маргарыта.

Ты, Маргарыта, не памрэш! Ты ведай,
Што я люблю цябе,
Што для цябе вучыцца буду,
Мы пачакаем год і два, затое ўсё жыццё...

Я, тату, пачакаю...

(Бацька і сын доўга глядзяць адзін на аднаго. Бацька не вытрымлівае).

Лукаш.

Сядзь, Георгій, слухай... Я ў небяспечны шлях
Жыццёвы човен свой кірую.
Я хачу спакойны быць,
Што я не ўсё згублю у часе буры.

Георгій.

Тату! Дазволь мне на чаўне маім, на новым
Паставіць ветразі, каб мне даплыць туды,
Куды ты сам баішся, што не трапіш.
Для чалавека ветразь — веды.
Па веды я пайду няхай сабе й на захад.
Хачу знаць сілы ворага, яго знаць зброю,
Валодаць ёю дасканала. А здабуду, —
Вярнуся з імі я к свайму народу
Працягваць тую справу, на якую
Ты ахвяруеш свой набытак. Лептай
Маёй хай будуць веды!

Лукаш.

Не разумееш ты па младаці на што ідзеш:
На холад, голад...

Георгій.

Я малады, я дужы, бацька!

Лукаш.

На барацьбу з касцёлам, з папай рымскім,
А мо' й на смерць.

Георгій.

Нічога, бацька, я праб'юся,
Смерць абыйду.

Лукаш.

На здраду веры мо' пайсці цябе прымусяць.

Георгій.

На здраду веры і народу — не!

Лукаш.

І нават, калі гэта будзе
Цаною за навуку?

Георгій.

Нават і тады не здраджу, бацька.

Лукаш.

Тады... ідзі.

Георгій (*кінуўся на калені*).

Благаславі!

Лукаш.

Благаслаўляю.
У імя айца і сына і святога духа...

Маргарыта.

І я благаслаўляю, Юрка...

Заслона.

А К Т П

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Георгій Скарына.

Лукаш Скарына.

Маргарыта.

Арына.

Товій.

Фон-Шпілер.

Дарота—маці Маргарыты, гадоў за 40.

Адвернік—віленскі радца, гадоў за 50.

Бабіч—старшы віленскі радца.

Еган—сын немца фон-Шпілера, гадоў 18.

Скамарох, гадоў 45.

Князь Міхаіл Глінскі—гетман польны.

Князь Забржэзінскі—ваявода Трокаў.

Шляхціч—гадоў 35.

Балінскі—каралеўскі лекар.

Скамарохі, шляхта, купцы-члены Віленскага
магістрата.

1504 год, праз месяц пасля падзей першага акта. Агульная зала сярэдневечнай гасцініцы Віленскага магістрата, які аддаў яе на водкуп Дароце, мацеры Маргарыты. Звычайная абстаноўка залы: сталы, лавы, табурэткі, бочкі з півам і медам, прылавак гаспадыні. Проста перад глядачом уваходныя дзверы, направа—каміні і дзверы на кухарню, налева—сходцы ў жылыя памяшканні.

Дарота.

Арына, зірні, каб пірагі не падгарэлi!

Арына (з кухарні).

Гляджу, матухна. (Выходзіць у залу.) А й падгарэ-
лыя з'ядуць...

Дарота.

Ды гэта-ж немцу Шпілеру, а ён-жа перабора.

Арына.

І скнара: заплаціць грош, а паслугі патрабуе аж
на злоты.

Дарота.

А Маргарыта дзе?

- Арына. Наверсе ў горніцы. Ей Юрка чытае кніжку.
- Дарота. Ідзі зірні, нібыта незнарок.
- Арына. Дарэмна, матухна, дзяўчына не пірог, не ўкусіць...
- Дарота. Не, пакуль ксёндз ці поп не павянчаў, асока не па-
шкодзіць.
- Арына. Там белабрысы Еган, доктара сыноч, ўсё трэцца, ім
перашкаджае.
- Дарота. То і добра, калі трэці ёсць...
- Арына Ды Юрка не такі. Казаў ён, што паедзе
Вучыцца некуды у Кракаў
Гады на два яшчэ.
- Дарота. Вучыцца? Як? Жанаты?!
- Арына. Вось гэтага не ведаю.
- Дарота. Ну, не! не на такіх наскочыў, не на дурняў.
Адну дачку я маю і скруціць жыццё
Ей не дазволю. Аман. Ідзі і загадай
Маім ты словам, каб ішла ад іх к сабе
І не выходзіла пакуль і не паедуць!
- Арына. Навошта, матухна? Не слухайце мяне, дурную:
Мне можа і здалося толькі...
- Дарота. Я ведаю цябе, пататчыцу! Ідзі!
- Арына. Авохці мне!..

(Арына ідзе наверх. З надворку ўваходзіць Адвернік).

- Дарота (*услед Арыне*). Каб зараз-жа кідала іх, а не, —
Дык я за косы выцягну!
- Адвернік. Каму такой расправай пані Дарота пагражае?
- Дарота. Ах, пан Адвернік! Я і не заўважыла. Заходзьце,
калі ласка!
- Адвернік. Каго усё-ж за косы, пані Дарота?

- Дарота.
Адвернік. Каго-ж, як не дачку?
О, тады я уступлюся! Ваша дачка...
Дай бог такіх
Усім добрым людзям: і разумна, і прыгожа,
І ў маці ўся пайшла...
- Дарота.
Адвернік. Вы нагаворыце, пане Адвернік!
Я шчыры чалавек, што думаю, то і кажу.
Вось думаю, што з жонкаю такой
Шчаслівым быў-бы шляхціч...
Так, шляхціч, чалавек з дастаткам, паважаны...
- Дарота.
Адвернік. Дзе нам, пры нашай беднасці, такіх завабіць?
Кажыце, матухна, каму другому, а мне вядома,
Што з вашым розумам капейчына ў рубель
Так перакуліцца, што й не заўважыш!
- Дарота.
Адвернік. Найшлі каму зайздросціць, пан Адвернік!
Удовін лёс — гарох ускрай дарогі,
Хто йдзе, той і ўварве. Вось, як шкурат
У полымі, і круціцца, а ўжо людзям здаецца...
- Адвернік.
Дарота. Дык пашукаць патрэбна абаронцу...
Дзе мне ўжо! Дай бог дачку прыстроіць.
- Адвернік.
Дарота. Я пра дачку й кажу.
Мо' пан прышоў за свата?
- Адвернік.
Дарота. Нашто мне сватам быць? Хай за мяне
Яшчэ сваты паходзяць.
- Адвернік.
Дарота. Ну, пане мой, за вас сватам хадзьбы
Даўтой не будзе: к вашаму багаццю
Дадаў кароль яшчэ шляхецтва, кажуць...
- Адвернік.
Дарота. Даў, даў, хай бог яму здароўе дасць,
Бургомістрам шляхецтва даў у Вільні.
- Адвернік.
Дарота. О, вы цяпер заганарыцеся.
Адвернік. Я?! Ніколі!.. Што, каралеўскі лекар дома?

Дарота.

Не, пан Балінскі з замку прыходзіць позна.
А што?

Адвернік.

Ды мне мае задворныя сяляне
Прыпёрлі сома.
Хачу прыслаць яго ў дарунак
Вам, матухна,
І лекару іх каралеўскай міласці,
Каб толькі перад ім не патаілі,
Што гэта я прыслаў.

Дарота.

Патрэба ёсць да лекара?

Адвернік.

Ды не! Здароў я, матухна,
Дай бог яшчэ такога
Здароўя тым, хто маладзей мяне.
А проста так, з пашаны
Да вас і лекара іх міласці. Як кажуць:
Закінь наперад, знойдзеш ззаду.

(Уваходзіць Маргарыта).

Маргарыта.

Мама, я не разумею... Ах, добры вечар!

Дарота.

Тут разумець не трэба, трэба слухаць!
Ідзі!

Адвернік.

Дазвольце мне ўступіцца, каб суровасць маці
Змяніць на ласку, панна Маргарыта. Калі
Прагневала яна вас, пані, за яе прашу я.

Дарота.

І не прасіце, пан Адвернік. Заляцаўся
Георгій, сын Скарынч, з Полацка.
Купец багаты, разумны, малады...

Адвернік.

Скарын я ведаю, паважная сям'я.
Здаецца толькі мне, —
Стары суроў і скуп,
А маладыя — ветрагоны. Ну і што?

Дарота.

І я вагалася, але амаль што дала згоду.

Адвернік.

А-ей... Жанчына вы разумная, ад вас
Не спадзяваўся я такой паспешкі. Кажуць,
Георгій — крыху блазан боскі.
Купец з яго не будзе. Покуль бацька жыву,
Яшчэ так-сяк, а як адзеліць...

- Дарота.
Ну, тут-бы я не спудлавала.
- Адвернік.
Ды і схізматыкі яны...
- Дарота.
У нас, ў Літве, сам бог багоў паблытаў.
Лукаш прывёз баброў
Даць арцыбіскупу на хутру,
Дазвол на шлюб як ёсць. Але Георгій ўбіў
У галаву дурную, што вучыцца
Патрэбна ехаць некуды у Кракаў.
- Адвернік.
У Ягелонаўскі універсітэт, магчыма?
- Дарота.
Напэўна.
- Адвернік.
Не, там схізматыка не прымуць.
- Дарота.
Ну, пераменіць веру, невялікая бяда.
- Адвернік.
Што-ж, можа ён рашыў і добра:
Навучыцца, ксяндзом яго паставяць...
- Дарота.
Ксяндзом? А нам карысць з таго якая?
- Адвернік.
Не, не, перашкаджаць яму не трэба, грэх.
Хай едзе. Свет на ім не ў клін сышоўся:
Мы панне Маргарыце жаніха такога знойдзем,
Што на Георгія й не гляне. Верце слову!
- Маргарыта.
Сышчыце лепш сабе нявесту, пан Адвернік!
- Дарота.
Маўчы, дачка! Па мне — хай едзе. Толькі
Вось бог, а вось парог.
- Маргарыта.
Мама!
- Адвернік.
Дык я пайду і сома вам прышлю. Бывайце
І слухайцеся маці, панна Маргарыта:
Яна вам шкоды не наробиць.
- Дарота.
Я правяду вас, пан Адвернік. А за сома дзякуй.
Пра ваш дарунак лекару іх міласці сама
Усе вушы пратрублю...

(Яны выходзяць і відавочна загаварыліся за дзвярыма).

Маргарыта (кліча).
Георгій! Юрка!

(Георгій збягае са сходцаў).

Георгій.

Што, шчасцейка маё?

Маргарыта.

Маці пускаць цябе не хоча ў Кракаў,
Кажэ:
Калі паедзе, замуж за яго не пойдзеш,
Чакаць не буду, з іншым павянчаю...

Георгій.

Дык што рабіць? не ехаць? Не магу:
Душа гарыць ужо...

Маргарыта.

А можа...

Георгій.

Што?

Маргарыта.

Раней звянчацца, а пасля паехаць.

Георгій.

Былі-б адной мы веры, гэта-б можна,
А так зацягнецца на тэрмін невядомы,
Бо арцыбіскупа дазвол дастаць...

Маргарыта.

Тады, праз год паедзеш.

Георгій.

Таміцца цэлы год, а можа й назаўсёды
Згубіць магчымасць... Як многа вымагаеш
Ты ад мяне і ад кахання, лада!

Маргарыта.

Не, не, мой Юрка, я не вымагаю. Я магу
Чакаць не два, а дваццаць год, калі табе
Патрэбна будзе. Толькі маці...

Георгій.

Дай, Маргарыта, мне руку і абядай,
Калі не я, а іншы стане поруч
З табой перад святым налоем, пад вянцом,
Калі спытае поп, ці ксёндз — ці згодна
Аддаць душу сваю другому, то толькі «не!»
Пачуе ён тады. Дай клятву.

Маргарыта.

Даю, мой Юрка. Пры табе мне лёгка,
Мне ўсё магчыма, дужы мой, разумны!
(Яны замацоўваюць клятву пацалункам. Уваходзіць Еган).

Еган.

Ах, ах, што бачу! я не перашкодзіў?
(Ён з удаванай скромнасцю адварачваецца ўбок).

Георгій.

Каб большых перашкод не мелі. Еган, вось —
Мая нявеста перад богам і людзьмі.

- Еган. (Еган скідае маску скромнасці і пачынае кліць).
- Ах, вось яно! не чырванейце, панна Маргарыта,
Вядома гораду і свету для чаго ідуць
Дзяўчаты замуж.
- Георгій.
- Еган, замаўчы, інакш...
- Еган.
- А што інакш?
- Георгій.
- Інакш... я аплявуху дам табе.
- Еган.
- У гэтай аплявусе лёс тваёй вучобы.
На, прачытай паперу, бацька што дастаў
Праз немца, клерка арцыбіскупа, у Кракаў.
Чаго-ж злавацца, браце? Думаеш, — ты першы
У панны Маргарыты?
- Георгій.
- Дык атрымай, доўгаязыкі лоскуд!
(Дае яму ляшча).
- Еган (*хапаючыся за месца, дзе звычайна вісіць меч*):
З табой я разлічуся!
(Рука не знайшла мяча. Ён зрываецца і бяжыць наверх).
- Еган.
- Пачакай!..
- Маргарыта.
- Уцякайма, Юрка! Ты-ж бяззбройны!
- Георгій.
- Прабач мне, любая, што не стрымаў душы.
Яго я не баюся... Што тут у паперы?
(Чытае паперу, якую перадаў яму Еган).
«Айцу прыору універсітэта. У імя айца і сына...
пасылаю сваё благаслаўленне... і прашу прыняць у
лік схаляроў Егана фон-Шпілера, ратмана з рыжан
славутых, і па просьбе яго айца дазволіць бываць на
лекцыях, якія ён пакажа, слуге яго Скарынічу
Георгу»...
(Георгій акамянеў ад здзіўлення і гневу).
- Маргарыта.
- Хутчэй бяжы, Георгій!
- Георгій.
- Чаго? куды? Хай толькі прыдзе зараз,
Я... я заб'ю яго.
- Маргарыта.
- Не трэба, Юрка. Ты сябе загубіш,
Загубіш наша шчасце. Абядай
У імя любові ка мне, ты гэтага не зробіш!

Георгій.

Ідзі к сабе. Я не заб'ю, а прывяду к табе,
Пастаўлю на калені, дзякаваць прымушу,
Што ты жыццё яму падаравала.

(Георгій выправаджае яе, бярэ табурэт і абламвае ножкі, каб атрымаўся шчыт, выкручвае ножку з тапчана. З-за каміна з кухарні выслізгваюцца скамарохі, відавочна рыхтуючы свае сапелкі, яны хаваюцца за сталы, за лавы. Зверху спускаецца Еган, але без мяча).

Еган.

Ну, шчасце маеш: не знайшоў мяча! Прасі
прабачыць!

Георгій (кідае сваю «зброю»).

Ты шчасце маеш, што прышоў бяззбройны...
Вазьмі сваю паперу, соплі ёю вытры. Ведай:
Слугой тваім не будзе сын Скарынiч, покуль
На небе сонца ходзіць. А цяпер ідзі
Да Маргарыты, на каленях ёй падзякуй,
Што не забіў цябе я. Ну, ідзі...

(Ен наступае, Еган адступае па сходках. Скамарохі зайгралі).

Скамарох.

Так, так, нямчынін! Тупай, тупай
Пад музыку, пад дуды!

(Еган знікае ад сораму з вачэй сведак. Георгій спыніўся).

Георгій.

Вы што за людзі?

Скамарох.

Мы — вольніца, купец, мы — слугі пана
Валяй-Гуляй, што князем над вятрамі.
Хацелі будаваць мы хаты, ды няма з чаго:
Лясы паны на шыбельні пасеклі.
Ты-ж бачыў сам мо', едучы у Вільню?
Што двор, то й шыбельня. Ды й што нам хаты?
Бог распасцёр шацёр над намі,
У караля няма такога. Сонца й зоры
На змену свецяць нам, як лучнікі якія.
За сцены — пушчы ў нас, зямля — падлога.
Нас грэе холад, весяліць нас голад,
А калі трэба, галаву ратуюць ногі.
Вясёлае жыццё, дай бог такое каралю з панамі!
Эй, эй! скачыце, чэрці! У сапелі дзьміце, —
Купец пазычыць грошы на гарэліцу нам хоча!

(Скамарохі зноў засвіталі, зайгралі ў дуды, прытанцоўваюць).

Георгій.

Зямля мая, народзе мой цярплівы!
Гнятуць цябе, цапамі ўсцяж малоцяць,
А ты яшчэ смяяцца знаходзіш сілы,

І з ворагаў ты кпіш, драгуеш смехам іх...
Адкуль, скажы, бярэш ты гэту сілу?
Пазыч ты мне яе, каб мог я перашкоды
Скрышыць усе.

Скамарох.

Пазычылі-б, ды ў нас свайго няма,
Святыя мы, не горшыя за тых,
Чыё жыццё апісана у кнігах.
І цудатворцы мы: на коўш гарэлкі дай,
Такія цуды зробім, што святыя засмяюцца.

Георгій *(дае грошы)*.

Вазьміце, людзі добрыя.

Скамарох.

Дзякуем, купец. Эй, гаспадынька!

Скамарохі *(хорам)*.

Гаспадынька-матухна,
Ясная зорачка!
(Раптам.) Хрыстос васкрос, сын божы!
Выгляні ў дзверачкі,
Вынесі гарэлачкі!
Хрыстос васкрос, сын божы!

(Уваходзіць Дарота, з ёю Бабіч і іншыя радцы Віленскага магістрата).

Дарота.

Заходзьце, паны радцы, не зважайце.
То скамарохі выпаўзлі з-за печы,
Я пусціла пагрэцца іх. Чаго, галота,
Галас узнялі? Каб я мятлой вас вымела адсюль?

Скамарох.

Мятлой нас вымесці не штука, гаспадынька:
Мы лёгкія, як пух. Ды ў нас ёсць круглячкі
Вось гэтыя. *(Паказвае грошы.)* Яны пакоцяцца

услед,
А іх згубіць табе ўжо будзе шкода. Дай гарэлкі.

Дарота.

Ідзі ў кухарню, прынясу. Не бачыце? Сенатары
прышлі.

Бабіч.

Хай будучь, не гані, Дарота: дрэнная прыкмета.

Скамарох.

Купцоў-сенатараў няхай шануе бог,
Мы ім не перашкодзім, сядзем у куточку.

Бабіч.

Цягні, Дарота, й нам па чарцы мёду.
А гэта хто?

Георгій.

Сын Скарыны, Георгій, калі чулі?

Бабіч.

Сын Лукаша? Чуў, чуў. Здароў будзь, сыне!
Прыстаў, брат, шапку к нам, к бяседзе нашай.
(Дарота пачынае падзіць мёд і частаваць радцаў, якія паселі за стол, разам з імі і Георгій).

Скамарох.

Нас, гаспадынька, не забудзь. Па чарцы, і па добрай.

Бабіч.

Дык вось, шаноўныя, вось гэта й ёсць Георгій,
Сын полацкага Скарыны, які пазнаў
Прамудрасць кніжную і хоча ехаць
Вучыцца ў Кракаў...

Радцы.

Што-ж, добры пуць. А прымуць
У Кракаве не іхняй, не латынскай веры?

Бабіч.

На хабар сквапны мніхі, можа й прымуць.

Радца.

Я быў у Кракаве, там арцыбіскуп Фрэдэрык,
Брат караля і кардынал, латынянін заўзяты...

Бабіч.

З яго ідзе ўсё ліха к нам на Беларусь,
Ён пасылае к нам вучоных базільянцаў.
Што супроць іх поп-невук? Трэба нам
Купцам Русі Літоўскай чалавек адукаваны,
Вучоны, як яны. І трэба... Гэй, грайце, скамарохі!
(Скамарохі зайгралі. Бабіч нахіляецца да радцаў).
Паднімем здравіцу за князя, за надзею нашу,
Цара ўсея Русі.

(Музыка гучней. Усе ўсталі. Раптам праз дзверы ўрываецца шляхта, узброеная, п'яная).

Шляхціч.

Гэй, гэі, сябры! Вяселле тут, няйначай!
Мы на вяселле першыя! Музыкі, грайце!

Дарота.

Шаноўныя паны, абмылка! Тут няма вяселля.

Шляхціч.

Ну, дык хаўтуры, — нам ўсё една!

Дарота.

Хаўтур няма таксама.

Шляхціч.

Дык будуць, калі ты не адчэпішся, псяюха!
Давай гарэлкі!.. Рэж, музыкі!

Дарота.

Шаноўныя паны, тут радцы магістрата Вільні...

Шляхціч.

Да д'ябла іх! Мы самі сабе радцы.
Нам піць, гуляць, кахаць...

Бабіч.

Тут не карчма, паны, гасцініца...

Шляхціч.

Ты хто? купец? Ха-ха! ты быў купцом,
Пакуль мы, шляхта, былі пакупцамі,
А зараз мы гандлюем, і без мыта
Заморскі гандаль весці будзем,
Ты-ж — зубы на паліцу! Прэч з дарогі!
Эй, баба, дзевак нам! Гані купцоў за дзверы,
Інакш, клянуся маткай боскай, я
Бароды ім казліныя абрэжу шабляй.

(Маргарыта, відавочна пачуўшы голас унізе, паказалася на сходках).

Шляхта.

Го-го! Вось і дзяўчына! нам яе!

(Георгій сігануў праз стол і стаў, адзін, бяззбройны, паміж шляхтай і Маргарытай).

Георгій.

Назад!

Шляхціч.

А гэта што яшчэ? Што знача?

Георгій.

А тое знача, пан, што ледзь ты дакрамешся
Да маёй нявесты, ты будзеш на тым свеце.

Шляхціч.

З дарогі, смерд!

(Шляхта выхапіла шаблі, Георгій схапіў свой шчыт-табурэтку і ножку ад тапчана.
Парыруючы ўдары, ён выбівае шаблі з рук у шляхты; дае першаму пад зад
каршня. Той расчыняе лобам дзверы і крычыць).

Шляхта.

Гэй, панове, хамы панства б'юць!

(Увальваецца яшчэ некалькі шляхцічаў, якія відаць проста адсталі).

Шляхта.

Хто панства б'е? Падаць яго сюды!

(Дарота хаваецца за стойку. Радцы і скамарохі скінулі ўзмахам плячэй світкі
і хапілі, што пад рукі папала).

Бабіч.

Што-ж, біцца, дык біцца!

Скамарох.

Вон, шляхтуны!

(Агульная бойка. Раптам расчыняюцца дзверы і ўваходзяць князь Міхаіл Глінскі
і князь Забржэзінскі).

Князь Глінскі.

Стой! Стойце! Імем караля!

Шляхта.

Ты хто такі? Я сам сабе кароль!

Князь Глінскі.

Я — князь Глінскі, гетман польны.

Шляхціч.

А мне начхаць!

Князь Глінскі (*выхапіўшы шаблю і адным ударам зваліў яго на падлогу*).

Дык атрымай! Наступны хто?

(Шляхта папнулася ўзад, збянтэжылася, скамарох сядзіць верхам і са смакам лупіць пана кулакамі).

Шляхта.

Ды мы нічога... так... пажартавалі.

Князь Глінскі.

Ну й я пажартаваў. (*Кідае ім грошы.*) Вазьміце на хаўтуры,

Калі ён адубеў, ці на прапой, калі жывы яшчэ,

І каб я вас не бачыў, разам з ім!

Шляхта (*ловіць кінутыя князем грошы, зграбае параненага і падаецца ў дзверы*).

Віват, гетман польны! Віват, князь Глінскі!

Бабіч і радцы.

Прывет вам, светлыя князі і літасціўцы нашы!

Князь Глінскі.

Прывет і вам, шаноўныя! Эй, гаспадыня,

Прыбяры гармідар гэты! Нам віна!

Сядай, князь Забржэзінскі.

Дарота.

Маргарыта, прыбяры. Дапамажыце, скамарохі.

(Маргарыта і скамарохі прыбіраюць. Дарота налівае віно).

Князь Глінскі.

Усе ў зборы?

Бабіч.

Усе, за выключэннем Скарыны. Вось сын яго.

Князь Глінскі.

Сын? Георгій?

Георгій.

Так, ваша светласць.

(Маргарыта выходзіць наверх).

Князь Глінскі.

Чуў пра цябе, брат, словы гожыя не раз

Ад палачан і ад епіскапа. Казалі,

Што розум востры маеш, да навукі здольны.

Выпадку рад убачыць, што і ў ратаборстве

Ты спрыт таксама маеш не малы.

Калі пісьма Балінскі не дастане

На дапушчэнне да навук у Ягелонскай школе,

Прашу ка мне у войска.

Георгій.

Дзякуй, княжа, на зычлівым слове,

Ды ратаборстваваць хацеў-бы я на іншым полі,

Хаця і супраць ворагаў адных.

Князь Глінскі.

Знаю і хвалю, Георгій. На вайне
Патрэбна сіла і навука біць з пляча...
Навуцы гэтай можна навучыць мядзведзя.
Так ці што, Георгій?

Георгій.

Князь розуму пытаецца? Тады я адкажу, што не:
І на вайне майстэрства трэба, ворагаў каб біць
Не толькі сілаю і праўдай, а і ўмельствам.
Улікам ўсіх умоў на ратным полі, княжа,
Як грэкі ў Фермапілах, дзе адзін
За сотню мог стаяць, як Ганібал, ці як Спартак.

Князь Глінскі.

Хвалю за веды хронаграфу светных.
Аднак, ці ведама табе, Георгій,
Калі Вікторыя нясе сцягі над войскам?

Георгій.

Тады, наш князь, калі і войска й ваявода
Адным парывам, думкаю адной узняты.

Князь Глінскі.

Палова праўды ў тым, другая — ў іншым:
Без пастара безабаронны статак кожны,
Няма вулля пчалінага без маткі,
Ваўкі і то, калі ідуць руёю,
Кіруюцца ваўчыцай... Трэба род для ваяводы!
Але хвалю, што ты дайшоў і да паловы праўды.
Таму... Ідзі ты, гаспадынька, дай нам ежы...

(Дарота выходзіць).

Таму, кажу, мы, прыступаючы да нашай справы,
З'єднаць і хочам ўвесь народ Русі Літоўскай
Ад князя і да смерда. Скамарохі!
Што чулі вы, абыходзячы прасцягі Беларусі?

Скамарох.

У лапціках лазовых, ясны княжа, мы яе
Прамерылі з Задзвіння і да Прыпяці лясной,
Ал Наваградка да Смаленска. Чулі,
Як стогне люд пад чужаземным гнётам,
Як горшага чакаючы, предбачыць ён
Скон свету, калі ты, князь, не ўратуеш.

Князь Глінскі.

Што чулі там, дзе ў панскія палацы
Пускалі вас?

Скамарох.

А там мы розна чулі, князь. Вялікія баяры.
Князі, што на сталах прапрадзедуў сядзяць.
Не хочучы аддаць іх каралеўскім радцам,

- К Маскве схіляюцца. А дробны пан, шляхцюк,
Масквы не хоча, князь, яму тут лепей.
- Князь Глінскі.
Горш для яго-ж. Народ — кавадла,
А молат — князь. Між імі сплюшчыцца жалеза.
А ці-ж не так, князь Забржэзінскі?
- Забржэзінскі.
Так, князь, вядома. Толькі ўсё-ж не шкодзіць
Павольна больш ісці да мэты, на свой бок
Схіляючы і шляхту. Шляхта — сіла!
- Скамарох.
Гукні народу, княжа, наш народ іх зломіць.
- Князь Глінскі.
Іх зломіць золата. І не такую сілу
Яно ламала. Тым больш што пражныя яны
На гульбішчы, на золата і на раскошу.
Дастанем золата, купцы?
- Бабіч.
Князь, золата штодзень цячэ струменем тоньшым,
Цана тавараў пала, як ніколі.
- Князь Глінскі.
Бо зачынілі вас літоўскія граніцы,
Як птушку ў клетцы, ходу вам няма.
Мы зломім клетку. Цар Іван,
Наследнік візантыйскіх кесараў, іх славы,
Адзіны кесар праваслаўны ў свеце,
Пад ногі ворагаў сваіх паклаўшы ўсіх,
Нам шле лісты і прапануе дапамогу, —
Калі мы тут заварым піва, ад якога
У Кракаве званы зазвоняць.
- Забржэзінскі.
Але з царом нам таргавацца трэба,
Каб прывілеі нашы, што ад веку маем,
Былі не зрушаны.
- Князь Глінскі.
Калі пачнем мы самі, цар іх не парушыць,
А калі ён пачне... Ну як, купцы?
- Бабіч.
Ды мы не ад таго, князь, а к таму,
Каб толькі ўпэўніцца, што справа моцна,
Тады не толькі грошы, а й жыццё аддаць не шкода!
Вось Скарына... Ён скажа тое-ж і за Полацк.
- (Уваходзіць Лукаш Скарына і доктар Балінскі).
- Лукаш.
Паклон зямны мой, князь Міхайла. Кланяйся, Георгій,
Яму і доктару.

Георгій.

А што?

Лукаш.

Ліст караля дастаў да брата Фрэдэрыка,
Да кардынала-біскупа у Кракаў.

Георгій (*усхвалявана*).

Як дзякаваць вам, княжа, і, доктар, вам,
Не ведаю, але клянуся богам,
Што атрымаю там, аддам агульнай справе.

Забржэзінскі.

Я Стася, сына, пасылаю ў Кракаў на вучобу.
Вось добра, едзьце разам з ім, Георгій,
Ён зараз будзе тут, заедзе за фон-Шпілерам Ёганам.

Лукаш.

Ідзі, Георгій, сабірайся, сынку. Ад куфэрка
Вазьмі вось ключ. Гатоўка там і пісьмы
Купцам, якія вінны мне у Кракаве за скуры.

Георгій.

Дазволь мне, тату, і дазвольце, княжа,
Куфэрак той аддаць на нашу справу,
Як першы дар. А я і так жыў буду.

Князь Глінскі.

Вы чуеце, купцы? Дабро, Георгій, я прымаю
Твой шчыры дар.

Георгій.

Я зараз прынясу яго.

(*Выходзіць*).

Князь Глінскі.

Як ты пашыцца ў дурні караля прымусіў?

Балінскі.

Хварэе наш кароль, і ад хваробы лекаў
Шукае ў добрых справах. Падагрэў
Я гэту думку ў ім, і ён паперу выдаў.
Адно, Лукаш, яму не мог сказаць я,
Што сын твой грэцкай веры і імя
Яму прышлося запісаць Францышак,
А не Георгій. Што-ж? Калі мана ратунак
Ды яшчэ адзіны, няхай даруе бог.

Забржэзінскі.

Кароль хварэе?

Балінскі.

Так, князь... Я думаю, паны, што мы
У паруцы тут жыццём і галавамі
І нам таіцца між сабой не трэба?

Князь Глінскі.

Я папярэдзіў ўсіх, што ўласнымі рукамі
Я галаву здыму з любога, хто нам здрадзіць,
І загадаю выкінуць у роў смярдзючы.

Лукаш.

На гэтым крыж цалуем, друзі. Гэты крыж
Асвечан у святой Сафіі. Дрэўка
Крыжа гасподняга у ім. Хай здрадніка скарае
І бог і людзі ўсе. Амін.

Кожны з прысутных.

Амін, і за сябе і за дзяцей сваіх.

Забржэзінскі.

Раптоўна неяк, але я не супраць... Аман.

Балінскі.

Кароль памрэ. Яму не кіраваць паходам
Супроць Менглі-Гірэя, калі пойдзе ён
У дапамогу нам і нашаму саюзніку Івану.

Лукаш.

Па слову першаму твайму, князь Міхаіл,
Маё жыццё і скарбы ў тваім начале.

Бабіч.

Маёмасці і жываты свае я далучаю.

Радцы.

І мы. На тым цалуем крыж.

(Георгій прыносіць куфэрак).

Георгій.

Прыміце, князь Міхайла, на пачын, на шчасце.

Князь Глінскі.

Прымаю, сыне, знаю, што рука ў цябе
Шчаслівая. Бяру вось столькі, рэшту зноў дару
Ад люду рускага табе на шчасце
І на карысць для ўсіх агульнай справы.

(Ён бярэ частку грошай, куфэрак аддае назад. Георгій у нерашучасці, браць ні
не браць).

Лукаш.

Вазьмі, сыноч. Я столькі-ж, нават болей
Дадам з тваёй часціны князю на пачатак.

(Уваходзіць слуга князя Глінскага).

Слуга.

Князь, там нейкі іудзейскі хлопеч
Усё просіцца прайсці да Юркі Скарыны.

Георгій.

А гэта Товій. Тату, я вазьму яго ў Кракаў.

Лукаш.

Не супярэчнік справе добрай я, сыноч.

Князь Глінскі.

Хай пачакае там.

(Слуга выходзіць).

Мы скончылі нараду.

Дадзім здарэнням ход, які накрэслен богам.
Чакайце зову княжага. Хай дапаможа бог.
Паедзем, пане Забржэзінскі. На выпадак
Асокі каралеўскай, —
Заехаў я на галас шляхты, вас развёў,
Вы нам паднеслі чарку... Зразумелі?

Бабіч.

О, разумеецца. Хай сцеражэ вас бог.

(Усе кланяюцца і праводзяць князей за дзверы. Георгій і Лукаш варочаюцца.
З імі Товій. З кухарні з падносамі ў руках выходзяць Дарота і Арына).

Дарота.

Ды дзе-ж яны? Дзе госці дарагія?
Няўжо спазнілася, рыхтуючы як лепей?

Лукаш.

Нічога, маці, зяцю на дарогу
Спатрэбіцца якраз, бо едзе не адзін,
А з сынам доктара і ваяводы ў Кракаў,
Валі ўсё ў кош, я коні запрагаць вялю.

Товій.

Дык едзеш, пан Георгій?

Георгій.

Разам едзем, Товій, разам, дружа!

Товій.

Дзякуй! Дзякуй, пан Лукаш! Я ўсё зраблю,
Я сыну вашаму служыць там буду.
Я коні запрагаць вялю.

(Ён зрываецца і бяжыць праз кухарню. Арына пачынае пакаваць ежу).

Дарота (Георгію, змрочна).

Едзеш?

Георгій.

Еду, маці.

Дарота.

Каб маткаю хацеў сапраўды зваць,
Каб быць хацеў сапраўды зяцем,
Не ехаў-бы, а віў сваё гняздо.

Лукаш.

Я больш упарты за цябе, Дарота,
А ён мяне зламаў. Паслухай, маці.
Ёсць людзі,
На якіх благаслаўленне бога
І спадзяванне люду. Такі Георгій.
Вялікі грэх нам будзе стаць
Яму уоперак дарогі. Я спаткаў
Адверніка, і ён узяўся нам дастаць
Дазвол епіскапа на шлюб Георгія і Маргарыты.

Тым часам скончыцца вучоба, уляжацца мінтрэга,
І мы вяселле зладзім. Амін і гэтай справе.
Ідзі, Георгій, на развіт з нявестай,
А мы, Дарота, пойдзем, паглядзім,
Ці ўсё, як след, ў дарогу зрыхтавана.
Куфэрак той увяжам.

(Георгій выходзіць).

Дарота.

Ды мне ўсёроўна зараз. Хто-б ні піў, ні еў,
Абы заплочана было. Паназірай, Арына.

(Яны пайшлі. Арына засталася адна).

Арына.

Адвернік з біскупам уладзіць узяўся справу?
Каб не падвёў цябе, Лукаш, угоднік-грахаводнік!
Пачаў дары ён нешта слаць Дароце,
Ды й грэшнай мне перападае тое-сёе...
А вось і галубкі. Сыйсці ці што? Няхай
Хоць памілююцца без вока без чужога на астатак.

(Яна выходзіць у кухарню. Зверху сыходзіць Георгій і Маргарыта).

Маргарыта.

Дык едзеш, едзеш, Юрка?

Георгій.

Еду, Маргарыта! І адчуваю крыллі за спіной!
Прысядзем на дарогу.

(Яны прыселі, абняўшыся, на лаўку).

Маргарыта.

А я на сэрцы камень чую, Юрка.
Дай паглядзець табе у вочы, любы мой,
Мо' у астатні раз....

Георгій.

Не трэба, жомчуг мой, так смуткавацца!
Раняць не трэба пэрлаў з вочак ясных.
Вярнуся я.

Маргарыта.

Ты вернешся? Мяне ты не забудзеш?

Георгій.

Глыбока ў сэрцы, Маргарыта, воблік твой
Я захаваю. Думкамі з табой заўсёды буду.
Хвіліну кожную я рады буду, што прайшла яна
І што бліжэй спатканне. Як месяц з сонейкам,
Так мы з табой спаткаемся прыгожым ранкам.
Глядзі на мясячык і ўспамінай мяне. А зараз
Не плач-жа, мясячык мой ясны, не тумань
Сваіх блакітных вочак.

Маргарыта.

Ах, Юрка, Юрка мой!..

(Вусны іх зліліся ў пацалунку. Товій, а пасля Арына высунуліся з дзвярэй, але зніклі назад. З вуліцы ўваходзіць Шпілер).

Шпілер.

Ах, моладзь, моладзь, сорам! Пан Георгій,
Збірайся ехаць. Я іду за Ёган.

(Ён праходзіць наверх. З кухарні вырываюцца скамарохі).

Скамарох.

Эй, малады купец, а за нявесту?
За нарочную тваю і за вяселле?
Каб нам яго іграць, а вам скакаць здаровым!

(Яны іграюць і скачуць. Маргарыта глядзіць на іх, смеючыся праз слёзы. Калі канчаюць, яна падносіць ім па чарцы).

Скамарохі (п'ючы). Горка, малады купец!
Горка!

(Адначасова сыходзяць Шпілер з Ёганам і ўваходзіць Лукаш).

Лукаш.

Цыцце, племя сатаны! Сабраўся чалавек
Ў дарогу дальнюю, на справу на святую...

Скамарохі.

А мы, каб весялей жылося, шчаслівей былося,
І на карысць вялося, і вянком плялося —
Вясельную!

(Лукаш усміхаецца, але праз нейкі час спыняе іх знакам рукі).

Шпілер.

Ну, гэр Люкас, я думаю, ў далейшым
Вы не забудзеце, што я зрабіў для пана Юр'я:
Няхай сабе слугой у Ёгана, але ён едзе...

Лукаш.

Слугой у Ёгана? А гэтага не хочаш?

(Ён падносіць Шпілеру пад самы нос кукіш).

Шпілер.

О-о, вас іст дас?

Лукаш.

А гэта кукіш, ратман, ды й на блюдзе.
Ні я ў цябе, ні сын мой у твайго,
Ні наш народ у немцаў век слугой не будзе!
Георгій, ваяводы сын чакае. Селі на дарогу!
(Усе прыселі. Шпілер, нахіляецца да сына).

Шпілер.

Прыпомні, Ёган, там яму...

Лукаш.

Пайшлі. Застанься, Маргарыта.
Убачаць людзі, сорам.

(У суправаджэнні скамарохаў усе выходзяць. Лукаш нават прытанцоўвае. Арына прыходзіць з кухарні).

Маргарыта.

Мамка! пабудзь са мной, мне млосна.

Арына.

І-і, белая галубка! галубкі ўсе такія:
Пабыў і паляцеў. І іншы прыляціць,
Калі таго не верне бог...

(За вокнамі чуваць шархуны. Маргарыта кінулася да акна).

Вось чуеш—крыльцы зазвінелі. Дай бог добры
пуць!

(Арына таксама падышла да акна, глядзіць).

І бацька з імі сеў... Мо' да царквы, каб памаліцца?
А з маткай хто стаіць? Няўжо Адвернік?

(Праз нейкі час уваходзіць Дарота, Адвернік і слуга з сомам).

Дарота.

Заходзьце, пан Адвернік, і сучешце
Сваю нявесту самі.

Маргарыта (з жахам).

Нявесту? Мамка, мамачка, Арына!
Бяжы, вярні яго! Скажы, што гіну!
Зязюлькаю ляці услед!

(Яна падае непрытомная на рукі Арыне).

З а с л о н ь а.

2-2

АКТ III

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Георгій Скарына.

Товій.

Еган.

Фон-Шпілер.

Станіслаў Забржэзінскі — сын ваяводы.

Арына.

Глагоўскі — прафесар універсітэта.

Прыор універсітэта.

Андржэяка — студэнт, чэх.

Пісец.

Студэнты — немцы, чэхі, палякі.

КАРЦІНА ПЕРШАЯ.

1504 год. Двор Кракаўскага універсітэта Ягелонаў. Няўклюдна-манастырскія сцены муру ідуць паўкругам. У іх глыбокі ўваход і вузкія, высокія вокны. Над уваходам — надпіс па латыні «Deus postet lux et scientia» («Бог наш свет і навука») і латынскае раскрыжаванне. Праз акно відаць галава піса з гусіным пяром за вухам. Пасярод двара — магутны клён і каменная лаўка навакол яго камля. На лаўцы сядзіць, апусціўшы галаву ў далоні, Георгій Скарына. Міма яго, і не звяртаючы на яго ўвагі, праходзяць студэнты. Праз нейкі час крадком да яго прабіраецца Товій, трымаючы ў руках лісты нейкага друку.

Товій.

Дзень добры, пан Георгій!

Георгій.

Ах, гэта ты, брат Товій! Колькі раз
Прасіць цябе, каб ты не клікаў мяне панам?

Товій.

Не можна, пан Георгій: для людскога вуха трэба.

Георгій.

Дзе ты прапаў?

Товій.

Я не хацеў быць пану ў цяжкасць.
Больш за тыдзень сядзім мы тут
Без справы і без толку. Я пашукаў работы.

Георгій.

І што? знайшоў?

Товій (захоплена).

Знайшоў! Дай бог па век такую
І мне і дзецям, калі будуць. Вось, зірні.
Прафесар, пан Глагоўскі лекцыі свае друкуе,
І па яго заказу буквіцы яму яўрэй адзін ліе.
Я упрасіў яго узяць мяне ў навуку,
Аддаў, што меў, даў клятву, што нікому
Не пакажу пад страхам смертнай кары
Майстэрства гэтага. О, пан Георгій,
Я для цябе цягацьму друкі пана
Прафесара, калі сюды не прымуць.

Георгій.

Не трэба, Товій: зловяць, адсякуць табе
Абедзве рукі. Хавай і гэта...

Товій.

Не, гэта я не краў. Мне далі паказаць
Прафесару, — ці ўсё тут як патрэбна.

Георгій (бярэ ліст, чытае).

«Пра кнігі Письма Святога і карысьць іх для людю
паспалітага. — Тэзы для студэнтаў». —
Латынню чыстаю пачатак. Пачакай, перакладу:
«Бог чалавеку розум даў пазнаць прыроду,
Тварэнне рук яго, каб славіць мудрасць бога,
Ды розум чалавека абмяжован».
Чым абмяжован, дзе, якой сцяной, прафесар?
Мо' гэтым і мурамі, да якіх ляцеў мой розум
І раптам стой! — упёрся?

Товій.

І змен няма ніякіх?

Георгій.

Ніякіх, Товій. Бо з лістом ад караля
Мяне да біскупа, як знаеш, не пусцілі.
Прыняў ліст клерык, ёганавы кодла...

Товій.

І Еган быў там?

Георгій.

Быў, шаптаўся нават. Я баюся,
Што гэты ліст яны схавалі
І кардынал яго ніколі не убачыць.

Товій.

Чаго-ж чакаеш ты?

Георгій.

Прыор панёс да біскупа на зацвярджэнне спіс
Прынятых і каму адмоўлена. Пісец вась той,
Рагочучы, мне паказаў адзнаку на маёй заяве:
«Францышку Скарыне адмовіць: ён схізматык».

Товій.

Дык плюнь, Георгій, пададзімся ў Полацк,
Ці у Пазнань к Івану, к брату.

Георгій.

А Глінскі, а народ? Паслалі па асвету,
А я вярнуся цёмным жабраком?
Не, не магу я, Товій!
Народу трэба веды! Іх прагне ён.
Не дасць яму іх польскі пан адукаваны,
Не дасць іх ксёндз з высокіх акадэміі,
Не дасць іх поп, сам ледзьве-ледзь пісьменны.
І я гатоў перацярапець знявагу,
Каб вырваць ў іх, у ворагаў майго народу,
Іх зброю, веды іх. Назад няма мне ходу!

(Увальваецца шумны натоўп студэнтаў на чале з Еганам і Забржэзінскім. Студэнты відавочна падпіўшы).

Еган.

А добра мы, шаноўныя калегі, замачылі
Сяброўства наша першае. (Убачыў Георгія.) У-а!
Глядзіце, Скарына найшоў сабе, сябры,
Прафесара іуду. Ха-ха! Павіншваем!

Немец.

А гэта той русін з Полтэска, што ты ліст
Ад караля... Ха-ха! З яго навукі хопіць,
Вось пасядзеў ля сцен і з торбаю дахаты...

Забржэзінскі.

Ці варта кліць з няўдачы? Пойдзем.

Немец.

Не, не, чакайце. Я хачу вам доказ даць,
Што рускі да навук не здатны.
Скажыце, домінэ, які алфабэт ў кнігах,
Ў якія бог грахі заносіць нашы?
Гэта тэзіс.

Георгій.

Нямецкі, гэр схаляры.

Немец.

А чаму?

Георгій.

Таму, што твой народ грашней усіх народаў:
Ён на чужой зямлі рабаўніком сяліўся,
Знішчаў гаспадароў, дзяцей кідаў у полым,
Крыж цалаваў і цалаванне крыжа
Ён парушаў заўсёды вераломна.
Аспрэч той тэзіс, калі можаш.

Андржэяка.

Клянуся маткай боскай, гэта праўда!
Ты маладзец, русін. Руку дай чэху!

Немец.

Чым мова ваша руская так слаўна,
Калі ніхто з апосталаў святых
На ёй не гаварыў, не ведаў нават слова?

Георгій.

Да кіеўскіх высот
Дайшоў Андрэй, апостал Першазванны.
Што-ж, па-нямецку ён
Вучыў славян хрыстовай веры,
Як ратманы, паліў агнём,
Хрысціў мячом і крыжам?
Ці словам пераконваў? А тады—якім?

Андржэяка.

Вось, гэр схаляры, вам і антытэза.
Дабі яго і сінтэзам, русін!

Георгій.

А сінтэз быў у Грунвальдзе, калі
Мой дзед, ці прадзед, разам з прадзедам тваім
І прадзедам яго (*паказвае на Забржэзінскага*)
Усё рыцарства нямецкае паклалі ў ратным полі.

Ёган.

Што, гэтаму наўчыў цябе
Твой Товій, твой прафесар?

Георгій.

А што, калі і ён? Ты біблію чытаў?
Якою моваю Хрыстос народ вучыў?
Скажы, калі і дзе пыталіся яны,
Апосталы з надрэчча Іордана,
Сыны Ізраіля ад вод Генісарэта,
Хто быў той празеліт, які прышоў хрысціцца,
Ці іудзей, ці элін, рымлянін, ці барбар?
Якое-ж права маеш ты пытацца: хто вучыў?
А ты не ў іх вучыўся, хоць і дрэнна?

Андржэяка.

Клянуса богам, маладзец русін!
Ён словам рэжа, як мячом.

Немец.

Ён ерэтык, кастра, сажжэння варты!
Такіх вучыць яшчэ, такім ярмо на шыю!

Георгій.

Мне шкода кніг, якія вучыш ты:
Яны, як бісер пад свінячым рылам,
Бо сэнс ўсіх кніг, якія я чытаў
Дагэтуль: не рабі другому тое,
Чаго не хочаш, каб табе рабілі,
Не рый другому ямы—пападзешся сам.

Ёган.

Вось і сядзі у яме, смерд пышлівы!

Немцы. Не, выкінуць яго адгэтуль за вароты!
Георгій. А паспрабуй!
Чэхі. Не кратаць, а то справу з намі мецьме!
Немцы. Іш, славяне!
Забржэзінскі. Дык славянін і я!
Чэхі. Швабы! Даўно мы вас лупілі?

(Ззаду студэнтаў, готовых кінуцца адны на другіх, выходзіць Глагоўскі).

Глагоўскі. Што тут за дыспут, доміні, у вас,
Што ў ход пусціць гатовы аргументы,
Якімі і аслы валодаюць нядрэнна?

Немцы. Нікчэмны смерд—русін абразіў нас.

Глагоўскі. Абразіў? Чым і як?

Георгій. Я словам вострым збіў з іх, пан прафесар, тое,
Што рымляне завуць „*Sunt superbia*“
Празмерную высокамернасць, а яны хацелі,
Каб я з іх збіў яе яшчэ ў натуры.

Глагоўскі. На гэта—вэта. Вы вольны, доміні, ідзіце.

Немцы. Мы гэта так не кінем і са скаргай
Да прыора мы дойдзем!

Георгій. Сем змеяў напаткаць менш небяспечна, кажуць,
Чым ябедніка аднаго. Мiane караюць богі:
Семіжды сем я змеяў спаткаў у тварах ваших.

Глагоўскі. Ты хто, адкуль і па якой патрэбе?

Георгій. Францышак Скарына, сын Лукаша, купца
Са слаўнага град-Полацка. Сюды прыехаў, прагну
Дайсці навчк сямі мастацтваў вольных
І доктара у лекарскіх навуках.

Глагоўскі. Прагнеш?

Георгій. Як пустыня дажджу, прафесар,
Як галодны хлеба.

- Глагоўскі. Гэта добра. Калі так прагне чалавек,
То знойдзе. А ў чым затрымка?
- Георгій. Я веры праваслаўнай, грэцкай.
- Глагоўскі. Гэта блага.
Не тое блага, што ты веры грэцкай,
А тое блага,
Што, пакуль ты не зменіш веры,
Цябе дамініканцы на парог не пусцяць.
- Георгій. Тады я зноў вярнуся ў Полацк, пан прафесар,
Шукаць такога ладу і парадку,
Каб я вучыцца мог, не здраджваючы богу.
- Глагоўскі. Не зменіш веры?
- Георгій. Не.
- Глагоўскі. І гэта добра: вера—не рэч для гандлю,
Бог—не злоты.
Ды тут і я нічога не параджу,
На жаль мой. *(Да Товія.)* Што ў цябе?
- Товій. Друк вашай лекцыі, высокі пан прафесар,
Прыслалі паглядзець, ці ўсё ў парадку?
- Глагоўскі. Я акулярны кінюў дома. Вось бяда.
Хто прачытае мне, доміні?
- Георгій. Я прачытаю вам. *(Чытае.)*
„Deus homini sensum cedit cognoscere naturam,
opus manum eius, ut glorificaret societiam
Dei, cum sensum hominis limitatus est.
- Глагоўскі. А разумеш?
- Георгій. Разумею.
- Глагоўскі. Згодзен?
- Георгій. Не, не згодзен.
- Глагоўскі. Чаму?
- Георгій. Не розум абмяжован, пан прафесар, нашы веды.
Па кроплі мёду носячы, пчала напоўніць вулей,

Збіраючы па кроплі веды, чалавек пазнаў
Сягоння шмат таго, чаго дзяды не зналі.
Каб склалі мы ўсе веды пакаленняў,
Каб дапыталіся у кожнага здарэння,
Чаму яно ў прыроды адбылося,
Каб зноў яго разбурылі й стварылі,
Тады-б мы новым ведам
Шлях працерабілі.

Глагоўскі.

Значыць вопыт—маці ўсёй навукі?

Георгій.

Так, пан прафесар, на малы мой розум.

Глагоўскі.

Што не католік ты, маліся богу, доміне Францышак,
Інакш цябе пасцігнуў-бы лёс Гуса...
Мне трэба працаўнік ў маю бібліятэку...
Ты згодзен мне дапамагчы
Навесці ў ёй парадак?

Георгій.

Вартаўніком пры ёй мяне пастаўце, — згодзен!

Глагоўскі.

Жыць будзеш у мяне. Ідзі, правер з ім гэта.

(Уваходзіць прыор. Студэнты кланяюцца яму).

Чым нас парадуюце, ойча прыор?

Прыор.

Князь кардынал благаславіць меў ласку
Работу нашу па іспытах і прыёму.
Дзе тут... Францышак з Полацку?

Георгій.

Я перад вамі, ойча прыор.

Прыор.

Благаслаўляй да веку у малітвах князя
І кардынала нашага: па ласцы па вялікай
Цябе, схізматыка, у выключэнне правіл,
Ён дапусціў пазнаць святло навукі,
Мо' некалі душа твая, асветленая верай,
Прычасна стане рымскаму касцёлу.

Георгій.

О, перадай ты, сэрца, вестку гэту
Тым, хто мяне паслаў,
Каго я там пакінуў!

Прыор.

Указам караля і князя-кардынала
Ад сённяшняга дня Францышак Скарына
Між вамі, доміні, як роўны паміж роўных.
Віват каралю і біскупу!

Чэхі.

Віват каралю!

Немцы.

Гох біскупу!

Георгій.

Няхай жыве настойліваець, мой Товій,
Няхай жыве святло навукі!

Заслона

КАРЦІНА ДРУГАЯ.

1506 год. Бібліятэчная зала ў доме Глагоўскага. Паліцы і шафы з кнігамі і скруткамі, старажытныя мапы, аптэчныя вагі, мензуркі, колбы: усе аtryбуты сярэднявковага вучонага. Кам'ян з антычнай абліцоўкай. Каля яго і поруч на рабочым сталі начынне: клешчы, малаткі ўсіх памераў, ціскі, саганкі для вару і плаўкі. Крыду ўбок — стол, засланы чыстым абрусам, з напоймі і ежай. У пакоі прафесар Глагоўскі, у шоўкавай манты і аксамітнай шалачцы доктара, і некалькі, па святочнаму апранутых, студэнтаў. Сярод іх Георгій Скарына і Станіслаў Забржэзінскі. За рабочым сталом за нейкай ювелірнай работай Товій. Адчуваецца прыўзнятаць настрою і ў рухах і ў галасах.

Глагоўскі.

Маладыя сябры мае!
Сярод сямі узгоркаў Рыма
Было слаўнейшых два:
Капіталійскі, з храмам
Юпітэра, Юноны і Мінервы,—
То было сэрца Рымскае дзяржавы,—
І Авентын, куды збіраліся плебеі,
Калі сцяг бунту узнімалі
Супроць патрыцыяў.
Сябры мае,
Мы брацтва наша маладое
Назвалі Авентынам нездарма.
Наш Авентын —
Узгорак Розуму, прытул Навукі.
Няхай астатнім светам правіць Капітолій,
На Авентыне мы—цары! Сягоння
Святкуем выпуск бакалаўраў новых
Сямі мастацтваў вольных.
Калі сабраліся усе, прашу к застоллю!

Георгій.

Спазніўся Андржэяка — чэх, але
Хто позна ходзіць, сам сабе і шкодзіць.

Забржэзінскі.

А тырсафорам сёння хто?

Георгій.

А тырсафорам, пане Забржэзінскі, быць табе
Па праву:
Больш, як ты, нікому з нас не выпіць.

Забржэзінскі.

Тады давайце тырс, інакш за стол не сяду.

Товій (смяецца).

На гэты раз падрыхтаваў.

Усе (з рогатам).

О-о, глядзіце! І плюшчом абвіт,
І шышка спелая, як нос у Стася.

(Усе з жартамі садзяцца за стол, не выключаючы і Товія).

Забржэзінскі.

Ну вось, я скіпетр Бакха ўзяў,
Наліць прашу каўшы, які каму па густу.

Георгій.

Люблю я Рым і Грэцыю, дзе думка,
Глыбокая, як вір, высокая, як неба,
І смелая, як леў, і вольная, як птушка,
Перапляталася з прыгожай весялосцю.
Яны, сябры, уваскрэснуць, веру я,
Нібы віно старое, яшчэ набраўшы моцы.
За гэту сілу думкі й непадлегласць
Яе законам Кронуса—асушым першы коўш.

Забржэзінскі.

Эй, Скарына, уладу Бакха мне ўручыўшы,
Не забірай яе без спрасу.

Георгій.

На тое мы на Авентыне, брат.

Забржэзінскі.

Не, не,—парадак бою і напою
За ваяводай гэтых двух баёў,
Інакш цябе я пачастую чаркай
Вось гэтаю, налітай да краёў!

(Ен выпягвае з-за пазухі турыны рог, аздоблены разьбой).

Георгій.

У такім баю здаюся, Забржэзінскі!
За што-ж тады нам выпіць першы коўш?

Забржэзінскі.

Навукі скончаны... прабачце, пан прафесар.

Георгій.

Як для каго! Напрыклад, для мяне
Яны яшчэ ледзь пачаліся, дружа.

Забржэзінскі.

А для мяне даволі два гады
Спрацацца, колькі д'яблаў змясціць мог бог
На вастрыві іголки. Я даведацца хачу,
А колькі ворагаў змясціць я сам магу
На вастрыві шляхоцкай шаблі, колькі
Дзяўчат абняць вось гэтымі рукамі можна,
І колькі страўнік грэшны мог змясціць віна?

Георгій.

Апошняе не паддаецца ўліку,
Прынамсі для цябе.

Забржэзінскі.

За маладосць, за шчасце, за жыццё
Паднімем першы коўш, калі
Дазволіць, пан прафесар...

Глагоўскі.

Я з вамі паднімаю коўш за гэта.
Сваім замілаваннем да жыцця
Былі па праву вы на АVENTыне.

(Усе выпілі).

Забржэзінскі. За што-б ты выпіў, Товій?

Глагоўскі. Я пратэстую, пан прафесар.

Глагоўскі.

Я іспыту вас падвяргаю, даміне, на колькі
У сценах нашае вышэйшай школы
Мы навучылі вас валодаць воляй.

Забржэзінскі.

Я падначальваюся, пан прафесар, але ў знак
Не знятага пратэсту аддаю сцяг Бакха
Свайму суседу.

Глагоўскі.

Товій. За што-ж усё-ж ты-б выпіў, Товій?

Товій.

Калі дазволена мне, беднаму яўрэю,
У грамадзе паноў яснавельможных
Сказаць, што думаю,—я выпіў-бы за дружбу,
За мір паміж людзьмі аж да сканчэння свету.
Каб не крывёй, а потам земляроба
Было паліта поле для ужытку людю,
Каб не палілі хаты, храмы, сінагогі,
А будавалі іх, каб не палілі кнігі,
А друкавалі іх, каб людзі так жылі,
Як марылі мы з вамі, пан Францышак.

Глагоўскі.

Аман. Гэта будзе, Товій.
Калі не меч, а мір
Уславіць слова чалавека,
Калі не каралі,
Філософы пасядуць на прастолы.
Бо што кароль? Найлепшы—толькі воін,
Найлепшы з лепшых у свой вольны час
На час стаць можа мецэнатам для навукі.
У Польшчы трыццаць тысяч каралёў,
А для навукі Польшча—ноч, на жаль.

Георгій.

За зорку ў той начы, за першы
Універсітэт, які нам стаў калыскай,
За чалавека ў ім, які падняў пакроў Ізіды,
Даў заглянуць у бездань чалавечых ведаў,
Нам крылли адрасціў, каб мы у свет ляцелі,
За нашага прафесара, калегі!

(Усе ўсталі і выпілі).

Глагоўскі.

Доміне Францышак! З асаблівым
Замілаваннем да цябе звяртаю слова,
Улюбёны вучань мой. Не крыўдзіцеся, другі,
Ён быў між вас, як месяц, паміж зорак,
Як сонца промень—розумам,
І працай, як пчала.
Палёту дум яго быў цесны наш убогі
Універсітэт.
І талент гэтакі зарыць—злачынства.
У імя таго,
Хто даў табе твой розум,
Упартасць і узнёсласць дум,—
Ідзі вучыцца далей.

Георгій.

Мне даў іх мой народ гаротны.
У імя яго
Гатоў пайсці вучыцца на край свету.
Але куды ісці, настаўнік мой?

Глагоўскі.

Ідзі ў Італію, у Падую. Між Акадэміі свету
Яна за ўсіх слаўнейшая, Францышак.
Там розуму мужы свяцільнікам навукі
Ноч догматаў сляпых і непарушных
Сумелі разagnaць.

Георгій.

Пайду, настаўнік мой.

Глагоўскі.

Дай абніму цябе, сын мой. Я ведаў,
Што сэрца ты мне ўзрадуеш
Адказам толькі гэткам.

(Яны горача абняліся і пацалаваліся тройчы).

Товій.

Асмелюся напамніць, пан Францышак,
Што засталася ў Вільні нейкая Ізольда,
Якая ўсе чаканкі з'ела на Трыстана.

Студэнты.

Э-э, Францышак! За табой такога
Не ведалі на'т мы—бліжэйшыя сябры.

У ціхай завадзі заўжды чарцям раздолле,
Як грэшніку у кляштары. Хваліся
І хто яна і дзе?

Георгій.

Я не забыўся, Товій, на яе. Сябры мае,
Я сэрца сёння шчасцем так напоўніў,
Што льецца аж праз берагі яно.
Гатоў і гэтай радасцю я з вамі падзяліцца.
Яна—анёл, мне даны шчодрым небам,
Псіхеі роўна прыгажосцю, не здарма
Яе жамчужынай ў святым хрышчэнні
Назвалі, Маргарытай.

Студэнт.

О то-ж бо то, што Забржэзінскага з сабой
Ты з Вільні звёз: баяўся, каб не ўкраў
Тваю жамчужыну, бо ён на пэрлы — гад!

Георгій.

Не ўкрадзе. У свяшчэнную я Падую пайдзю
І не адзін, са мною пойдзе Маргарыта.

Товій.

Дазвольце мне, як сцёню, цераз год
Пайсці слядамі вашымі.

Студэнт.

А як сляды ты тыя знойдзеш?

Товій.

Па ружах,
Якія расцвітуць на іхніх сцежках ўсюды.

Глагоўскі.

За шчасце доміне Францышка
Па поўнаму каўшу!

Забржэзінскі.

Не, грэба тут па два
І чарачку маленькую ў дадатак!

(Уваходзіць Андржэяка, чэх).

Андржэяка.

Хто скажа, што спазніўся я,
Няхай ён праглыне язык, замест закускі.
З'явіўся я якраз у час, калі
Налітыя каўшы яшчэ да рота не данеслі.
Коўш чэху Андржэяку!
Пасля узнаю, за каго п'ецё.

(Усе выпілі).

Я знаю, вы пілі за беларуса, за яго.

Георгій.

Дзякуй! (Абнімае.) А ўсё-ж спазніўся ты.
Дзе быў, што нават тайная вячэра АVENTына
Цябе не прыцягнула, любы Андржэяка?

Андржэяка.

Не Андржэяка я, а цэлы мех навін.
За вушы патрасі мяне, Францышак,
Пасыплюцца навiны, як арэхі з меха.

Студэнты.

А добрыя ці не твае навiны?

Андржэяка.

У кожным добрым ёсць благое і ў благім
Ёсць добрае. Памёр кароль у Вільні,
Памёр і цесць яго ў Маскве.
Апальны князь, здаецца, Глінскі Міхаіл,
Сняў гродзенскага ваяводу, кажуць,
За здраду нейкую агульнай справе,
І ўзняў паўстанне на тваёй радзіме,
Брат Францышак.

Забржэзінскі.

Сняў гродзенскага ваяводу? Ты не чуў
Як прозвішча яго? Мой бацька быў у Гродні...

Андржэяка

(хлопае сябе па лобе). Ах, рэштата
пустое... Забржэзінскі...
Ён прозвішча назваў, ды я не думаў,
Што бацька твой...

Забржэзінскі.

Хто «ён»? Дзе быў ты? Чуў адкуль?

Андржэяка.

А ці-ж я не сказаў?
Да біскупа паслаў мяне пан прыор
А ў біскупа ганец, фон-Шпілер, проста з Вільні.
Ад Сігізмунда караля, якога там абралі.

Забржэзінскі.

Тады... бывайце! Сёння-ж еду ў Вільню,
І плача хай род Глінскага й саюзнікаў яго!

Андржэяка.

У Вільню проста не праедзеш. Той ганец
Даў крук вялікі: гарады ўсёй Беларусі
Паўсталі з Глінскім. Цар Васіль Маскоўскі
Ім раць сваю паслаў у дапамогу.

Георгій.

А Полацк як? Ты не пытаўся?

Андржэяка.

Праз тое і спазніўся, што пытаўся.
Не, Полацк не паўстаў яшчэ.

Товій.

А Вільня як?

Андржэяка.

У руках у караля, хаця кароль не там,
Ён вышаў на сустрэчу перакопскім ордам.

Забржэзінскі.

Тады хутчэй у Вільню

(Ен спешна апранаецца. Георгій загароджвае яму дарогу).

Георгій.

Чаго?

Забржэзінскі.

Знішчаць род Глінскага.

Георгій.

Род Глінскага, ці свой народ знішчаць?

Ты Забржэзінскім стаў нядаўна,

Нават дзед твой,

Князь Забярэзінскі, быў прываслаўнай веры,

Ен быў-бы з Глінскім зараз.

Нават бацька твой

Ішоў з сваім народам, покуль здрада

Яго з шляху не збіла. Ты-ж куды ідзеш?

Забржэзінскі.

Сын Скарыны-купца,

Пра гэта не тут размовы весці,

А на бранным полі,

Там да тваіх паслуг.

Бывайце, пан прафесар!

(Ен выходзіць не развітваючыся з астатнімі).

Глагоўскі.

О, Польшча, Польшча, як шкада, што правіць

Табой не ясны розум, — ясныя паны

З пышлівасцю крывой і аднабокай!

Сярод славян

Магла-б ты стаць ядром ў арэсе,

І моцным быў-бы той арэх

Пры братняй дапамозе...

А так згубіць сябе ты можаш,

Абяскровіць іх

На радасць ворагам сваім і іхнім...

Студэнты.

Чэх, навіна твая такая, што не ўседзіш.

Дазвольце, доміне прафесар, нам пайсці?

Глагоўскі.

Ідзіце, другі, толькі не губляйце з сэрца

Зярняты чыстыя дабра і праўды,

Якія вы тут атрымалі. Палічу тады

Сваю я працу сплечанай.

Застанься ты, Францышак,

І, Андржэяка, ты.

(Студэнты развітваюцца і выходзяць. Товій збірае са стала).

Глагоўскі.

Што раскажаў яшчэ той веснік з Вільні?

Андржэяка.

Пры Забржэзінскім не хацеў казаць я. Глінскі
Уварваўся ў замак ноччу, на пасцелі
Зняў ваяводзе галаву, бо гэі калісьці
Увесь план паўстання выдаў каралю,
І, каб не смерць старога караля, вісець-бы
На шыбеніцы Глінскаму.

Георгій.

Не толькі Глінскаму, а й бацьку
І можа нават мне.

Андржэяка.

Чакай, чакай, Францышак! Гэты Шпілер
Казаў, што сцята галава яшчэ
Купца і мешчаніна Вільні,
Скарыны якогась.

Георгій.

Кім сцята? Глінскім?

Андржэяка.

Не, у часе бойкі, вартай Забржэзінскіх,
Бо ён адкрыў вароты замку, начаваў у ім.

Георгій.

Прымі ты, божа, ў рай душу яго,
Даруй мне радасць ў смутную хвіліну,
Што за народ, а не супроць яго
Паклаў сіваю галаву сваю
Стары мой добры бацька.
Благаславіце, пан прафесар, ехаць у Вільню.
Не словам,
А мячом за свой народ змагацца.

Андржэяка.

Чакай. Калі ты сын старога Скарыны,
Нябожчыка, тады павінен сёння-ж
Не ехаць, — бегчы, і не ў Вільню,
А далей ад Вільні,
У Прагу да мяне. Бо Шпілер той прывёз
Загад схапіць... Чакай-жа... Ха-ха-ха!
Дарэмна напужаць мог, галава пустая!
Схапіць Георгія, а не Францышка...

Георгій.

Георгій я і ёсць. Францышкам тут назваўся,
Каб да навукі дапусцілі.

Глагоўскі.

Тады ты, Товій, прынясі адзенне мніхаў,
Маіх гасцей, што загулялі недзе,
Пераапанутыя ў свецкае.

(Товій выконвае).

Вы пойдзеце да Андржэякі. Заўтра рана
Вам коні сам падам ледзь золак
І ў Прагу, як мага, хутчэй!

Георгій.

Не ў Прагу, ў Вільню, пан прафесар!
На выклік Забржэзінскага адказ інакшы
Даць не магу. Цень бацькі кліча.

Глагоўскі.

Народ больш бацькі, сын мой.
Забржэзінскі што? Умоўнасць, праз якую
Ты здольны перайсці ў імя народа,
Як прыкра не было-б для гонара твайго, мой сын.
Павер настаўніку, на полі бою
Адзін ты — невялікая падмога.
Інакшай славы і падмогі ад цябе
Чакае твой народ, Георгій:
Ты возьмеш на сябе яго асветы лёс,
Ты Акадэмію у Полацку збудуеш,
Калі народ твой пераможа.

Георгій.

Калі-ж народ разбіты будзе?

Глагоўскі.

Народ разбітым быць не можа;
Калі-ж адступіць ён, тады яшчэ пільней
Патрэбна будзе галава твая, твой розум
Твайму народу.
Вер, як бацьку, мне, Георгій!
Затрэ вайна і час у каралеўскіх слуг
Тваю віну, ты вернешся у Вільню,
Апорай станеш новай барацьбы,
А можа й перамогі. Ідзі у Падую.

Георгій.

Не... Маргарыта там...

Андржэяка.

Цьфу! Як вытрасці з сябе усе навіны?
Калі Георгій ты, дык можа ты і Юрка?

Георгій.

Адно і тое гэта.

Андржэяка.

Значыць, да цябе
Ішла старая з Вільні. Па дарозе я спаткаў
Ці то убогую, ці проста багамолку,
Яна, убачыўшы маю адзежу, запытала:
Ці ведаю я Юрку Скарыну, які сюды вучыцца
Паехаў два гады назад? А я сказаў,
Што Юркі я не ведаю, а ёсць знаёмы
Францышак Скарына, то можа ён што знае.

Георгій.

А дзе яна?

Андржэяка.

Прывёў да вас ў кухарню, пан прафесар.

Глагоўскі.

Ідзі і прывядзі сюды старую, Товій.

Андржэяка.

І я з табой. Ты па дарозе патрасеш мяне,
Мо' высыплюцца 'шчэ навіны?

(Яны выходзяць).

Георгій.

Што, божа мой, старую ўзняць магло
Аж з Вільні ў Кракаў? Хто яна такая?

Глагоўскі.

Будзь мужным, сын мой! Некалі я ў Рыме
Гадзіннік бачыў сонечны. Вакол яго цыфіры
Мудрэц адзін зрабіў рукоў мастацкі надпіс:
„Vulnerat omnes, ultima pesat.“
«Раняць ўсе, астатні забівае».
Гатоў да новага іспыту будзь, мужайся!

(Товій і Андржэяка прыводзяць Арыну. Юрка кідаецца да яе).

Георгій.

Арына!

Арына.

Юрка! Вось давялося дзе спаткацца...

Георгій.

Што з Маргарытай?

Арына.

Сокал, сокал,
Нашто сваю галубку кінуў ты тады?
Ой, заклываў яе груган драпежны!

Георгій.

Хто?

Арына.

Адвернік, той хрыстапрадавец, загубіў
Яе жыццё... Гвалтоўна аддала Дарота
Яму тваю, наш голуб, Маргарыту замуж.

Георгій.

„Ultima pesat“— апошні забівае. Дзе ты, шчасце,
Якім я толькі што быў повен?
Хто спусташыў душу маю?

Арына.

Як плакала яна... прасіла: «Мамка!
Ідзі хоць на край свету, Юрку адшукай.

Скажы: «Кахала і чакала. Кахаю больш яшчэ,
Ды не судзіў нам бог і злыя людзі».
І я пайшла, як пабірушка, і дайшла...

Георгій.

У Вільню, Товій!

Глагоўскі.

У Прагу, сын мой! Спакушае бог цябе,
Як Іова. Мужайся! Утапі у працы
І гэты боль, бо нават богі
Зрабіць не могуць быўшае нябыўшым.

Георгій.

Не! Тады ў стан Глінскага,
Каб скласці галаву
На шаблю вострую.

Глагоўскі.

Каб ворагі казалі дзякуй? Каб бацька твой
Пракляў цябе? Каб, вядучы цябе на плаху,
Смяўся вораг твой з твайго народа?

Георгій.

О не, з народа я смяцца ім не дам!
Я згодзен, мой настаўнік... Сцісну сэрца,
Пайду я пешкі праз Еўропу; сілу волі
Я накірую для адзінай мэты
У імя цябе, ў імя любові сваёй к табе,
Народ вялікі мой, пакутнік мой вялікі!
Дай, Товій, ненавіснае адзенне.
Ідзем, мой добры сябра!

Андржэяка.

Ідзем, Францышак!

Товій.

Я з вамі заўтра. Я ўцяку ад буквалітца.

Георгій.

Бывайце, дарагі настаўнік! Дзякуй
За вашу працу і за сэрца залатое дзякуй.
(Абнімаюцца, развітваюцца).

Арына.

А што сказаць мне Маргарыце? Адпачну,
Калі дазволіць гэты пан...

Глагоўскі.

Прашу я вельмі.

Арына.

... І пайду.

Георгій.

Скажы, Арына... Праклінаю час, калі
Спаткаў яе, ў які я ёй паверыў,
Які мне сэрца выпаліў п'якучым болем...
Не! Не кажы таго!.. Скажы, што я люблю,
Што не забыць я нідзе мне і ніколі,

Што абыйду я мора і зямлю,
А к ёй прыду такім, як быў, каб хоць памерці
Ля ног яе... Не, не кажы і гэта!
Скажы, што шчасця ціхага жадае
Табе твой Юрка, што гатоў ён сам
Пакуты несці на крыжы, каб вымаліць у бога
Ёй шчасця ціхага хвіліну. Толькі гэта
Скажы, Арына, ёй.

(Ён і Андрэяка вышлі).

Глагоўскі.

Ідзі, адпачывай, старая. Товій,
Запры запоры, коней сам дагледзь,
Каб сіл хапіла нават ад пагоні
Уратавацца, калі трэба будзе.

(Товій і Арына выходзяць. Глагоўскі адчыняе акно).

Не моцна шчасце чалавека ў свеце,
Не моцны й лёс мацарстваў і імперый.
Адна прырода моцна, роўнаважна,
Але затое і бяздушна. А што лепей,
Не знае чалавек... І, непакойны духам,
Будуе піраміды, храмы, творыць цуды
І разбурае іх... Шукае шчасця...
А дзе яно?.. А па якіх законах
І хто, і да якое мэты
Табой кіруе, непакойны дух наш?

(Задумваецца, глядзячы ў акно. Ціхенька ўваходзіць Товій).

Товій.

Пан прафесар, імем караля
Там нехта грукае у браму.

Глагоўскі.

Ідзі і адчыні.

Товій.

Мо' з вока што прыбраць?

Глагоўскі.

Не трэба.

(Товій выходзіць).

Глагоўскі.

Святая інквізіцыя, напэўна?
Начныя кажаны святой савы,
Увенчанай тырай рымскай,
Што не выносіць сонечных праменьняў.
Што прывяло іх на святло акна майго?

(Зачыняе акно. Уваходзяць фон-Шпілер, Еган, пісец, прыор і Товій).

Прыор.

Прабачце, пан прафесар, што позна
Турбуем вас. Ну, дзе студэнты, пане Шпілер?

Глагоўскі. Што гэта знача, Еган Шпілер?
Еган. Да біскупа дайшлі, здаецца, весткі,
Што пан прафесар наш сягоння
Сабраў тут новых бакалаўраў некаторых...
Глагоўскі. Хто-ж весткі тыя біскупу данёс?
Еган (нахабна). Католік добры.
Глагоўскі. Католік ён не добры і не добры шпег.
Прыор. Я-ж гаварыў, што гэта глупства, што мана,
Што Акадэмія пад нашым кіраваннем
Апірышчам каталіцызма стала...
Пытайцеся пра Скарыну, фон-Шпілер.
Шпілер. У вас жыве Георгій Скарына?
Глагоўскі. Францышак Скарына тут жыў, а сёння
Ён вестку атрымаў, што дома ў Вільні
Памёр айцец, і выехаў у Вільню,
Каб вымершчыну атрымаць. Усё?
Шпілер. Як так, — усё.
Пісец. Вікары біскупа прасіў вас прыбыць у замак.
Глагоўскі. Товій, пабудзеш дома. Накармі старую,
Пра коні не забудзься. Добрай ночы.
Товій. Усё будзе зроблена, вяльможны пан прафесар.

З а с л о н а.

АКТ IV

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Георгій Скарына.

Товій.

Леонардо — камандор «браво».

Паоло — яго памочнік.

Джакобе — кухар «браво».

Джузепе — выпівака, яго падручны.

Фадзей Мусаці — віцэ-прыор Медычнай Калегіі.

Джульета — яго дачка.

Першы вучоны.

Другі вучоны.

Альдзіне — венецыянскі друкар.

«Браво», вучоныя, сяброўкі Джульеты, студэнты.

КАРЦІНА ПЕРШАЯ І ДРУГАЯ.

1512 год. Горная цясніна каля Падуі, у Італіі. Стан «браво» — разбойнікаў. Усюды ў беспарадку раскідана запасная зброя, стракатыя груды рознай вопраткі. З-за скалы відаць шацёр камандора. Пасярод цясніны гарыць касцёр, над якім трычоўнік з катлом і верцел са смажанай. Каля іх завіхаецца Джакобе. Крыху далей Джузепе сядзіць на камені і прабуе віны з мяхоў і вялікіх гладышоў.

Джакобе.

Гэй, кратайся, Джузепе — чарапахал!
Наш цэзар можа быць з хвіліны на хвіліну
З сваёй нявестай, і тады...
Ты чуеш, вінны мех са скуры
Асла старога... ён цябе
На макароны скрышыць, пашаткуе.

Джузепе.

Сін'ёр палонік, з ручкай, перапрэўшай у супе,
Не перашкаджай ты справе вельмі тонкай:
Віно павінен выбраць я на гэты
На царскі пір, на царскае вяселле.

Тут трэба тонкі густ і добры вопыт.
Вось гэта, можа? (*Спрабуе.*) Гм... Крышачку
кісліць.

Наш цэзар можа уявіць, што мы знарок
Падсунулі яму кісляціны, каб пасмяяцца
З яго вяселля, з жонкі, і тады
Ты пападзеш ў давільную вінаграда
І ператворышся у жмых.

Д ж а к о б е.

Пры чым тут я, ублюдак Бакха?
Ты выбіраў віно, ты й падстаўляй кумпяк
Пад бот яго.

Д ж у з е п е.

Э, не! Ён знае, чым мяне настрашыць:
Ён будзе біць цябе, каб я баяўся.
А дай-тка мне, Джакобе, смажаніны,
Каб ведаць, як яна густуе
З віном вась гэтым.

Д ж а к о б е.

Скажы прасцей, п'янчуга, закусіць патрэбна.
Закусіш і каршнём. Ой, пападзе табе!

Д ж у з е п е.

Мне?! Хацеў-бы я пабачыць, хто
Адважыцца чапіць мяне, смялейшага між браво!
О, я яму-б усё горла перагрыз вась так...

(Ён хапае смажаніну з верцелам і, апякаючыся, грызе яе).

Д ж а к о б е.

Кінь смажаніну, каплун!

Д ж у з е п е.

Я смажаніну ўзяў?! Глядзі ты!
У парыве гневу нават не заўважыў.

Д ж а к о б е.

Чаму-ж, калі ты не заўважыў, камень не ўгрызнуў?

Д ж у з е п е.

А я аднойчы грыз і камень, у саборы
Святога Марка, у Венецыі.

Д ж а к о б е.

Мані, мані, стары манюка, бо з маны
Падаткаў не бяруць.

Д ж у з е п е.

Хто, я маню?
Клянуся Хрыстафорам! Справа так была:
Аднойчы камандор ахвотнікаў паклікаў
Пайсці ў Венецыю, ў сабор святога Марка,
Прыстукнуць варту для парадку і забраць
Што знойдзеца. Хто-ж самы смелы?
Вядома я. Двух малайцоў угаварыў я

І рушылі. А ноч такая цёмная,
Што носа ўласнага і то не бачыш.
І адчуваю я, што чорт нас ў цемры кружыць,
Давай чытаць я ўголос загаловы,
Якім мяне манах вандроўны навучыў.

Д ж у з е п е.

Дапамагло?

Д ж а к о б е.

Яшчэ, брат, як! Бо то-ж была замова,
Што сам Люцыпар ад яе у пекла-б збег.

Д ж у з е п е.

Ну, дык брашы далей.

Д ж а к о б е.

Не верыш, што такая ёсць замова?

Д ж у з е п е.

Чаму? Я сам адну замову знаю,
Што ад яе Люцыпар нават з пекла уцячэ.

Д ж а к о б е.

Дык вось, прышлі. Вартаўніка за горла,
Ключы ад пояса і ў храм. Там пад прастолам
Тайнік знайшлі, а лезці ўсе баяцца.
Палез ізноў-жа я. Тут чорт, відаць, пабачыў,
Што я палез, і за мае замовы
Люк каменем прыкрыў.
Туды, сюды я, — няма выйсця.
Ліраў колькі хочаш,
Чаш залатых да чорта,
Золата, каменне — самацветы,
А хоць-бы лом які, ці, нават, колі
Было акенца збоку: галава пралезе,
А плечы не. І камень нетаўсты, стары.
Давай зубамі грызці. Вось гэты зуб зламаў.
А выгрыз дзірку, вылез...

Д ж у з е п е.

А мне казалі, што табе той зуб
Жанчына качаргою выбіла,
Як п'яны да яе палез.

Д ж а к о б е.

То зуб другі быў, гэты там зламаў.

(Джузепе толькі тут заўважыў, што Джакобе трымае ўжо толькі костку ад
смажаніны: рэшту абгрыз).

Д ж у з е п е.

А смажаніну з'еў усё-ж, гад?

Д ж а к о б е (робячы выгляд, што здзіўляецца.)

З'еў?!

Даруй, браток, сам не заўважыў нават.

Д ж у з е п е.

Дык... костку дагрызай мне зараз!

Д ж а к о б е.

Костку? Дык яна-ж цвярдая.

Д ж у з е п е.

А камень грыз? Грызі!
Інакш скажу я Леанардо...

Д ж а к о б е.

А я скажу: пажартаваў.

Д ж у з е п е.

І ён таксама пажартуе: загадае
Цябе уздзець на верцел і падсмажыць.

(Чуваць гук трубы).

А вось і Леанардо, лёгкі на ўспамін.
Ты чуеш крыкі, трубы? То картэж вясельны:
Вязе нявесту Цэзар, узятую ў баю.
Тут будзе пір, які гарам не сніўся,
Калі іх бог ляпіў. Віна, сін'ёр абжора!
Ружы, ружы дзе? Трубі ў адказны ро!

(Хапатлівая падрыхтоўка да сустрэчы: на паднос ставяцца два рагі, абвітыя ружамі, кладзецца хлеб, наліваецца віно. Джакобе хапаецца за трубу. Раптам з-за скалы ўваходзяць браво, узброеныя, запаленыя, перавязаныя акрываўленым шмацём. Яны нясуць на насілках нерухомах Леанардо і Джульету).

П а о л о.

Спыніць, сын ведзьмы! Бачыш, паміраюць.
Насілки ў цень стаў поруч.
Хай хоць на тым свеце
Іх душы возьмуць шлюб перад прастолам бога.

Д ж у з е п е.

Што здарылася, браво?

Д ж а к о б е.

Як маглі
Вы пад абух падвесці камандора?

П а о л о.

Маўчы, сын бочкі! Біліся мы добра,
Ды картэж Джульеты ахоўвала варта,
Удвая мацнейшая за нас. Мы іх паклалі ўсіх.
Маглі схапіць Джульету, ды яна у міг астатні
Паслала кулю ў сэрца камандору, а сама
З скалы саскочыла і, мабыць, паламала ногі.

Д ж у з е п е.

Навошта-ж вы яе сюды цягнулі? Трэба
Было на месцы там прыкончыць.

П а о л о.

Так Леанардо загадаў, пакуль не страціў памяць.

(Леанардо застагнаў на насілках. Паоло падышоў да яго).

Віна, Джакобе... Што, цяжка, камандор?
Віна-б мо' выпіў?

Леанардо.

Дзе... Джульета?

Паоло.

Пры нас.

Леанардо.

Ей доктара...

І ўсе... ўсе скарбы, што я маю...

Адаць яму, калі ён... вылечыць яе й мяне.

Паоло.

Па ўсіх дарогах разаслаў я браво

Доктара шукаць.

Леанардо.

Калі-ж не вылечыць... яго й яе...

Жывых са мной... у магілу. Цяжка... дай віна.

(Чуваць гук трубы. Гук набліжаецца).

Паоло.

Джакобе! Адказны гук трубы! Магчыма, доктар.

(Джакобе прамарудзіў і атрымаў выспатка ў зад).

Хутчэй, сын бочкі з тухлым пивам!

Часцей, часцей трубі, хай у галоп

Сюды імчацца. Лічаны хвіліны тут.

Джульета (*трызніць*).

Сюды... ка мне, мая... ахова!

Паоло.

Маўчыце, сін'ярыта, не растраўляйце сэрца,

Інакш вось гэты нож абрэжа вам жыццё!

Дай ёй віна, Джузепе.

(Джузепе выконвае).

Джульета.

Дзе я?

Джузепе.

Не трэба хвалявацца, сін'ярыта. Вы на гэтым свеце.

У Леанардо Чорта, Цэзара, у якасці яго нявесты,

А жонкай станеце, вас ведзьмай назавуць,

Хаця, прызнацца, прозвішча такое

Прыстане вам, нібы свінні сядло.

Джульета.

О, санта Марыя, ратуй мяне!

(Яна зноў вяне. У гэты час браво цягнуць звязаных вяроўкамі Георгія Скарыну і Товія. Абодва пасталелі, апрануты бедна, па-дарожнаму. За плячыма ў кожнага торбы з кнігамі).

Браво.

Вось, камандор Паоло, нейкі чужаземец

Ідзе у Падуо... Мяркуючы па ношцы,

Да медыцыны нейкае ён мае дачыненне.

Паоло.

Вы, чужаземец, доктар?

Георгій.

Я чалавек, якому вы, звязаўшы рукі,
Звязалі і язык.

Паоло (*замахнуўся шабляй*).

Адказвай і адразу, бо...
Для камандора дорагі хвіліны.
Ён ранен... памірае.

Георгій.

Калі ты хочаш, каб хутчэй было,
Дык рассячы не галаву, — вяроўкі,
Якімі звязан я.

Паоло.

Эй, развязаць яго!

(Георгія развязаюць).

Вы — доктар?

Георгій.

Я — бакалаўр, аднак ў лякарскіх справах
Я разумею.

Паоло.

Вось камандор наш ранены і вось яго нявеста.
Ратуйце іх жыццё. Калі ўратуеце, дам волю
І ўзнагароду ўзяць самім дам права.

Георгій.

А калі не адратую?

Паоло.

Тады, даруйце, але вас жывога
Мы пахаваем разам з ім.

Георгій.

Даўно ён ранены?

Паоло.

З гадзіну будзе.

Георгій.

А яна?

Паоло.

Тады-ж, як раніла яго.

Георгій.

Слугу майго таксама развяжыце.

Паоло.

Не развязаць, — павесіць загадаю зараз,
Калі яшчэ ты памарудзіш...

Георгій.

Загад мой выканаць, інакш я пальцам не крану
І за жыццё яго ў адказе сам ты, браво!

Паоло.

Развязаўце й яго. Хутчэй, вароны!

Георгій.

Товій, падрыхтуй ланцэты. Вар гатаваны ёсць?
Дастань той сок раслінны, што кроў спыняе.
Параненага у шацёр, каб лішніх не было вачэй.
Рушнік мне чысты. Жвава!

(Яго загады выконваюцца вокамгненна. Браво і Паоло выходзяць на цыпачках.
Відаць толькі спіна Георгія і яго хуткія рухі з шатра).

Джузепе.

О, гэта доктар! Паглядзі, як заскакалі нашы,
Як ён смычком павёў!

Джакобе.

А можа ён вядзьмар? Свят...

Джузепе.

Стой, не хрысціся, дурань! Калі кум
Ён д'яблу, Леанардо лепш не трэба:
Ён ачуняе зараз. Пра сябе, калі баішся,
Чытай сваю замову.

(Яны хаваюцца за скалой. Праз нейкі час Георгій выходзіць з палаткі, выціраючы
акрываўленыя рукі).

Георгій.

Товій!

Товій (*выходзячы з палаткі*).

Я тут, сін'ёр.

Георгій.

Камандор наўрад ці выжыве... Хаця
Ён дужы, як мядзведзь нагорны...
Товій, я вызвалю цябе. Ідзі ў Падую
І чакай мяне. Калі-ж мяне не будзе,
Ты дабярэшся ў Вільню, хай праз год, праз два...
Вось гэты персцень Маргарыце перадай.
І ўсё...

Товій.

Ад вас, Георгій, я нікуды не пайду.

Георгій.

Не разважаць!

Товій.

Тады у Падую знайду людзей я,
Я грошы выкупіць знайду вас, пан Георгій.

Георгій.

Ідзі! Прылікі для, я дам табе рэцэпт. Вазьмі
Усе запісы мае і кнігі, перадай на сховы
Калегіі медычнай... Эй!

(Джакобе і Джузепе выходзяць з-за скалы).

Хто старшы ў вас?

Джакобе і Джузепе (*разам*).

Паоло. Эй, Паоло!

(Паоло з'яўляецца).

Георгій.

Памоцніка свайго, Паоло, у Падую я шлю
Па зелле, мне патрэбнае. Ты загадай
Яго правесці на дарогу, даць пароль,
Як зноў да вас дабрацца. Жвава!

Паоло.

Але, сін'ёр... мы — браво, мы — разбойнікі, сін'ёр.
Прытулак наш значь не павінен
Ніводзін чалавек, тым больш нам незнаёмы.

Георгій.

У вас, Паоло, быў нікчэмны камандор:
Ён вас не навучыў на'т слухацца загаду.
Загад мой выканаць. Пакуль агледжу
Я сін'ярыту, каб ён быў далёка.

Паоло.

Джузепе, завяжы слуге сін'ёра вочы
І правядзі на падуанскую дарогу
Паўночнай сцежкаю. Там пачакаеш, покуль
Назад ён вернецца.

Джузепе.

Хто? Я?! Ніколі! Зарэжце, не пайду.

Паоло.

Чаму?

Джузепе.

Адыйдземся убок. Ці-ж ты
Не бачыш сам, Паоло, гэта — д'ябал.
Відавочна,
Наш Леанардо чорту даў падпіску на душу
І не паспелі раніць Леанардо,
Як чорт сам тут, як тут.

Паоло.

Навошта-ж ён яго ратуе?

Джузепе.

А можа тэрмін не сышоў па іх умове.

Паоло.

А ты слугу прымусь, адвёўшы, пажагнацца...

Джузепе.

Ён іудзей па выглядзе і імені, Паоло.
Ты думаеш, ён не знарок зрабіў яго такім,
Які насіць крыж не павінен? Не пайду!
Пашлі Джакобе. Ён замову знае,
Якой ніводзін д'ябла не выносіць.

Паоло.

Эй, Джакобе!

Джакобе *(які знарок знік у пачатку размовы аб
провадах Товія).*

Я!

Паоло.

Ты правядзеш слугу сін'ёра.

Джакобе.

Я?! Крый божа, не пайду...
Бо... ён не доктар, ён — вядзьмар...

Джузепе.

Ты-ж ведаеш замову...

Джакобе.

Қаб ты так сонца знаў.

Паоло.

А зрэшты,
Ты пойдзеш к чорту ў зубы, калі я вялю!

(Ён падганяе каршнімі Джакобе. Джузепе кісне са смеху).

Паоло.

Ідзі, слуга сін'ёра, з ім. Я давяду
Да першай варты вас і прасачу,
Як вочы ён табе завяжа.

(Джакобе, Товій і Паоло выходзяць).

Джузепе.

Ну і дурны, свіны кумпак, папаўся,
Як чарапаха ў суп. Адзначым крэйдай дзень,
Калі Джакобе чорт павёў у пекла,
Қаб выпіць за душу яго на сарачыны.

(Ён на скале выводзіць крэйдай рымскае «І». Святло гасне і запальваецца. Глядач бачыць, як Джузепе перапраўляе І на Х, пасля на XX, пасля на XXXX. Святло зноў гасне і запальваецца. На сцэне Георгій і Джульета).

Джульета.

Скажыце мне, Франчэско, ці прыгожа
Радзіма ваша?

Георгій.

Зямля бацькоў маіх сурова, але прыгожа.
Там акіян лясоў, і нават герцагіні
Не апануцца так, як апануюцца лясы
То ў маладую веснавую зеляніну,
То ў залатыя аксаміты дзён асенніх,
То ў белы пухны снег, прыбраны ў дьяменты
Марознай ночы, ціхай, месячнай і звонкай.

Джульета.

Вы вельмі любіце сваю радзіму?

Георгій.

Як не любіць радзіму?! Нават зверы, птушкі
І тыя любяць месца, дзе жывуць.
Вось бусел... Кожны год ляціць
Ён ад зімы суровай ў цёплы вырай.
Там сонца круглы год, там досыць сытай ежы,
І ўсё-ж, калі вясна приходзіць на яго радзіму,
Праз многа тысяч міль ён зноў ляціць туды,

Каб у гняздзе сваім, з бусліхаю сваёю
Падгадаваць дзяцей
На тым зялёным старасвецкім дубе.
Дзе можа прадзеды яго калісьці у гняздо
Паклалі першы сук.

Джультета.

І вас, як бусла, цягне ў Беларусь?

Георгій.

О, я зайздросчу буслам! Каб мне крыллі,
Я быў-бы там штогод. Шчаслівы чалавек
Вякоў наступных: ён будзе крыллі мець.

Джультета.

Як? вырастуць, ці, як Ікар, ён злепіць воскам?

Георгій.

У чалавека крыллі вырасці не могуць.
Я гэты месяц скарыстаў тут, як нідзе, ніколі
Не мог-бы скарыстаць вучоны Акадэміі любой...

Джультета.

Як зразумець вас, доктар?

Георгій.

Я бачыць мог будову цела чалавека,
Я кожны мускул мог яго трымаць ў руках,
Мог параўнаць іх з мускуламі птушак,
Звяроў, жывёл. Я тут пазнаў ўсё тое,
За што любы вучоны Захаду згарэў-бы
Не на адным кастры, а на сямі адразу.

Джультета.

Вы бралі трупы?..

Георгій.

Я пахаваў іх чэсна, усе малітвы,
Якія ім належалі па веры іхняй,
Я прачытаў над імі.

Джультета.

І вам было не страшна?

Георгій.

Пасля мне стала страшна, як пабачыў,
Як глушыць цэркаў веды, як грахам
Яна заве не тое, што грахоўна, —
Грахоўнае, звярынае, сваё
Нам выдае яна за чыстае, святое...

Джультета.

Мой бацька, віцэ-прыор Калегіі Медычнай у Падуі,
Сваім сябрам найблізным часта гаварыў
Вось тое-ж, што і вы, Франчэско.
О, бедны бацька мой! Чаму табе я
Пра пісьмы, дамаганні Леанардо не сказала?
Ты-б не пусціў мяне за горад, да сяброўкі...
Вы гаварылі з Леанардо?

- Георгій. Гаварыў.
- Джувьета. І што?
- Георгій. Зламаць яго пакуль што не ўдалося.
- Джувьета. А ўдасца?
- Георгій. Цяжка адказаць.
 Душой надломан ён: што вырашыць сягоння так,
 То заўтра вырашыць зусім іначай.
 Дні першыя ён абяцаў за аднаўленне сіл
 Адаць ўсе скарбы мне, якія мае,
 Пасля зрабіў мяне рабом і патрабуе выкуп.
 Што заўтра скажа, невядома нават богу.
- Джувьета. Я чула, вас ён лічыць чарадзеям,
 І страшна стала мне: а раптам...
- Георгій. Я чарадзея?.. Не, сін'ярыта, не, клянуса богам.
 Каб быў я чарадзея, даўно-б мы з вамі
 Былі у бацькі вашага, ў Падуі, я-ж, быць можа,
 У далёкай Вільні быў-бы...
- Джувьета. Хто ў Вільні ў вас, Франчэско? Маці, бацька?
- Георгій. Не, яны памерлі, сін'ярыта.
- Джувьета. Есць сёстры, ёсць браты у Вільні?
- Георгій. І іх няма. Брат, пэўне, у Пазнані,
 Пляменнік недзе ў немцах, сёстры
 Усе замужнія, рассыпаны па свеце.
- Джувьета. Тады... каханая чакае ў Вільні?
- Георгій. Не, сін'ярыта, не чакае і каханая мяне...
- Джувьета. Франчэско мой, скажыце: за мяне
 Вас не пускае Леонардо?
- Георгій. Так, сін'ярыта. Я сказаў яму,
 Што платаю адзінай за збаўленне
 Яго ад смерці немінучай, я вазьму —
 Умове згодна — толькі вашу волю.
 Ён забабонны, як папа рымскі, і яму здаецца,
 Калі адпусціць ён мяне, не выканаўшы просьбы

Свайго збавіцеля ад смерці, смерць
За ім назаўтра прыдзе.

Джультета.

Франчэско, доўга так не будзе:
Ён зломіць страх свой перад вамі
Пасля папойкі добрай, і тады
Мяне прымусіць жонкай стаць яго, а вас
Ён спаліць на кастры, як чарадзея.
Мо' лепей... кінучь вам мяне. Я зноў
Уніз рынуся з скалы. Бо я...
Бо я люблю вас, мой Франчэско...

Георгій.

Бедная Іола!
Пакінуць вас, бездапаможную, святую,
У кіпцях зверга, у пячоры льва, —
Якой цаной купіў-бы я пасля
Хвіліну хоць адну спакою? Не!
Ці выйдзем разам мы, ці і загінем разам.

Джультета.

Вы любіце мяне, Франчэско?

Георгій.

Сін'ярыта, некалі ў лівійцаў
Сярод пяскоў і скал бязмежнае пустыні
Быў храм Амону, богу тых пяскоў бясплодных.
Мая душа — пустыня. Храм Амона,
Сам раскалёны, як яна, стаіць у ёй...
Ці могуць кропелькі расы жар гэты знізіць?..
Я чую гук трубы: варочаецца Леанардо.
Кладзіцеся у ложак, бо хвароба
Адзіная пакуль што абарона...

(Ён праводзіць яе ў шацёр. Джузепе адказвае на трубу. Праз нейкі час ўваходзіць Леанардо, і стомлена кідаецца на камень).

Леанардо.

Што новага, Джузепе?

Джузепе.

Нічога, камандор. Сін'ёра грэлася на сонцы,
Гаварыла пра нешта з доктарам.

Леанардо.

Сама прышла?

Джузепе.

Не, ён яе прывёў і вывёў у шацёр.

Леанардо.

Ідзі! (Той пайшоў.) Як мала сіл яшчэ ў мяне:
Прайшоў з поўмілі, і сіл няма. Эй, доктар!

Георгій (выходзіць з шатра).

Што трэба, камандор?

Леанардо.

Ці хутка выхадзіцца сін'ярыта?

Георгій.

Сказаць вам шчыра?

Леанардо.

Так.

Георгій.

Ніколі.

Леанардо.

Чаму, вандроўны шарлатан?

Георгій.

Які цябе, між іншым, вырваў з кіпцяў смерці...

Леанардо.

Прабачце, доктар. Але ўсё-ж, чаму?

Георгій.

Таму што, покуль ёсць душа у целе,
Лячыць патрэбна цела праз душу.
У яе-ж душа баліць мацней за цела.
Паслухайце мяне, я вам добра жадаю,
Вы спадабаліся мне дзікаю адвагай
І неразделенай любові мукай, Леанардо.
Я сам любіў...
Не вашаю любоўю поўдня, хуткамгненнай,
Якая узаўецца к небу і пагасне,
А нашаю паўночнай, якая, як пажар
Сярод снягоў, бушуе...
І я згубіў каханую... Яна
Другога жонкай стала.

Леанардо.

Каго забіў ты першым? Яе? Яго?

Георгій.

Яго я можа-б і забіў, але яе
Благаславіў, бо я любіў яе бязмежна.
У такой любові шукай утолі духу.

Леанардо.

Душу мне атруцілі багачы. Мой бацька
Загінуў у турме. Мая сястра
Была зняслаўлена. Я сам
Ледзь вырваўся, і помшчу!

Георгій.

Помсці, але не так!
Мацней і з большай асалодай помсці!

Леанардо.

Як? Навучы!

Георгій.

Ты пад свой сцяг збірай сялян,
Збірай падмайстраў падуанскіх,
Збірай Італію, якую багачы
Парвалі на шматкі, прадалі чужаземцам.
А гэта-ж родная зямля, найлепшая у свеце!

Найпрыгажэйшая! У ёй-бы толькі жыць!
Народ чакае гэтага, з яго душой і думкай
Ты злі душу сваю. У гэтым шчасце!

Леанардо.

Я думаў сам пра гэта... О, каб ля мяне
Падругай вернаю была Джульета...

Георгій.

Душу Джульеты ты не возьмеш гвалтам,
А цела без душы — мярцвяк. Вазьмі яе
Ты веліччу душы: пусці яе на волю.
Вярні яе да бацькі. Можа быць, тады
Ты сэрца дзеўчыны кранеш.

Леанардо.

А калі не?

Георгій.

Вазьмі яе геройствам, не разбоем.
А не, — памры з яе любімым імем
На вуснах. Шчасцем напоўніш сэрца ты тады,
І шчасце перажыве цябе: у памяці народа
Імёны вашы злучацца навекі.

Леанардо.

Доктар! Душа ў мяне кіпіць...
Я многа думаў, доктар, ў час хваробы,
Калі душа мая на валаску вісела:
Я заракаўся ліць чужую кроў без справы і патрэбы,
Я абяцаў быць добрым, чулым...
Я ачуняў... Я гвалтам стаў наводзіць
Душу маю на шлях стары, на злобай пратаптаны
шлях.

Душа не йшла і мучылася, доктар!
Ты лёгкім брызям на душу павеяў,
І хвалі заспакоеныя нікнуць...
Ідзі... Вазьмі з сабой Джульету...
Вазьмі багацця колькі хочаш...

Георгій.

Багацця мне не трэба. Усё аддай яго
На справу новую, на літасць, на дабро.
На ім людская кроў. Хай слёзы
Удзячнасці сірот і ўдоў над лустай хлеба,
Якую даў ім ты, з багацця,
З душы тваёй людскую кроў абмьюць.
Джульету я паклічу, ёй скажы ўсё сам.

Джульета (выходзячы з шатра).

Я чула ўсё, іду сама сказаць я дзякуй.
Нянавісць выпала з душы маёй. Любоў
Не прарасла яшчэ. Расце пакуль што жаласць
І ціхае, як цёплы вечар, спачуванне.
Дай, Леанардо, бог табе спакой душэўны.

Леанардо.

Ідзіце, доктар. Вядзі яе хутчэй. Баюся,
Што зноў хімеры пекла ўзнімуць ціну
Са дна душы. Джузепе, дай ім коней
Найлепшых, на якіх... каб я хацеў дагнаць,
І то-б дагнаць не змог! А мне — віна!

(Кідаецца ў палатку).

Джузепе.

Коні за скалой, паседланы. Іх рыхтаваў
Я Леанардо.

Джульета.

Бяжым, Франчэско.

(Хутка выходзяць).

Джузепе.

Ну? Ці-ж не вядзьмар? Аблытаў Леанардо,
Аблытаў нас... і знік! А маладзец, яў права,
Хоць можа й чорт. Дарэмна толькі згінуў
Джакобе наш. А можа і яго адпусціць?

(Паяўляецца Джакобе. Джузепе пнецца ад яго).

Чур, чур мяне ты! Леанардо! Д'яблы!

З а с л о н а.

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

1512 год, пятніца 5 лістапада. Храм святога Урбана ў Падуі. Высокія калоны з цудоўнай роспісцю. Мармуровыя статуі святых у золаце і кветках. Перадалтарнае ўзвышэнне. Перад ім лаўкі і табурэцікі для тых, хто прыходзіць маліцца. Але сёння будні дзень, у храме толькі адна сагнутая горам фігура віцэ-прыора Медычнай Калегіі Універсітэта, доктара Фадзея Мусаці. Крыху сцакаўшы паяўляюцца яшчэ два дактары — першы і другі вучоны — з кнігамі ў руках.

Ф. Мусаці.

Дзіця маё, дзіця маё, мая Джульета!
Каб ведаў я, каб знаў, дзе косці пахаваны
Маёй дачкі, каб хоць магільны ўзгорак
Я мог насыпаць...

Першы вучоны.

Salus et pax animae tuae, honorabile doctor!

Другі вучоны.

Прывет і мір душы тваёй, шаноўны віцэ-прыор!
Прышлі з калегай мы, каб сум твой падзяліць,
Уцешыць і уцішыць боль сяброўскаю размовай.

Ф. Мусаці.

Прывет і вам, слаўнейшыя калегі. Дзякуй
На добрым слове, што, як сонца, грэе.

Першы вучоны.

Але перад усім, па-мойму, чыстата навукі.
Прышлі мы, наш славуты віцэ-прыор,
Бо прачыталі мы вось твая кнігі,
Якія даў на сховы вам часова

Якісьці Іудзей... і валасы мае
Пасталі дыбам.

(А ён—лысы, як калена.)

Гэта—ерась!

Ф. Мусаці.

У чым вы ерась бачыце, слаўнейшы паміж слаўных?
Да вас іх дзесяць дактароў
З калегіі свяшчэннай прачыталі
І ўсе прышлі ка мне у захапленні
І розумам, і ведамі, і сілай
Той логікі, якой валодае іх невядомы аўтар.

Першы вучоны.

Не супярэчу й я таму, але тут ерась
У тым, што ў іх няма ніякай ссылікі
На творы кардыналаў, пап, святых айцоў наогул.
Хвароба кожная тлумачыцца прычынай,
І ні адна з іх — караю святой дзясніцы...
Не можна іх трымаць у нашай
Бібліятэцы, кніг тых ератычных.

Другі вучоны.

Я супярэчу поўнасцю і прапаную
Сабраць калегію свяшчэнную хоць зараз,
Абмеркаваць...

Ф. Мусаці.

Збярыце зараз, абмяркуем. Перад гэтым
Прызначце апанентаў слаўнаму калегу
І папярэдзьце іх. Я-ж сам пакуль
Яшчэ раз выплачу свой смутак перад богам.

Другі вучоны.

А пра дачку, Фадзей, ніякіх звестак?

Ф. Мусаці.

О, гора мне, ніякіх...

(Вучоныя пацмокалі губамі і пайшлі. Мусаці таксама вышаў у суседні прыдзел.
Тады амаль убягаюць Джульета і Георгій. Джульета стомлена валіцца на лаўку).

Джульета.

Ох сэрца выскачыць, здаецца! Пасядзім.
Як беглі мы!.. я не магла спыніцца.

Георгій.

І я не мог спыніць, хоць небяспека
За горадам яшчэ мінула. Адпачніце.

Джульета.

Забіў-бы ён нас, каб дагнаў?

Георгій.

О, разумеецца, забіў!

Джульета.

Вы мой збавіцель двойчы, тройчы...
Чым адплаціць змагу я вам, Франчэско?

Георгій.

Даць мне прытулак дні на два, на тры,
Пакуль трымаць экзамен буду я
На доктара: ў мяне няма й поўліры:
Ачысцілі мае кішэні браво
Пры першым-жа спатканні.

Джультета.

Даць вам прытулак — абавязак мой.
Вы колькі думаеце тут прабыць?

Георгій.

Дні тры. Калі патрэбна будзе болей,
Я пашукаю працы і жылля асобна.

Джультета.

Я не пра тое, божа мой! Нікуды
Я не пушчу вас, бацька вас не пусціць.
Я іншае пыталася... Застаньцеся, Франчэско,
У нас вы назаўсёды, нават і з дыпломам.
У вас работы хопіць ў Падуі адной,
Я знаю веды нашых дактароў і вашы,
Яны вас абяруць ў сябры Калегіі свяшчэннай,
Грымець па свеце будзе ваша слава,
Да вас прыходзіць будучь вучні
З усіх краін Еўропы...

Георгій.

Не!
Як вытрымаю я на доктара экзамен,
Я пешкі, як мага хутчэй, пайду у Беларусь,
Там мой народ змагаецца за волю,
Я там павінен быць.

Джультета.

Франчэско, нават і тады,
Калі балюча будзе блізкаму вам сэрцу?

Георгій.

Нават, і тады, Джультета...

Джультета.

Вы вернецеся потым? Я чакаць
Вас буду год... і два... і дзесяць!

(На кожны яе лік гадоў Георгій адмоўна ківае галавой).

Джультета.

Радзіма ваша грозна і сурова... і далёка...
Але, Франчэско, зразумейце, я люблю вас...
Я гатова ісці за вамі у суровыя снягі
Далёкай вашай Беларусі.

Георгій.

Таксама не, Джультета. Зразумейце,
Што сэрца у мяне адно, такое,
Якому дадзена любіць аднойчы.

- Джўльета.
Я чула... Вы казалі Леанардо...
Яна не можа быць за перашкоду...
Яна ўжо замужам...
- Георгій.
І я люблю яе...
Чым большы час прайшоў ад развітання,
Чым я далей адходзіў ад яе парога,
Тым больш расла мая любоў...
- (Выходзіць Фадзей Мусаці. Джўльета сьвідаецца да яго).
- Джўльета.
Патэр мі! О, тату!
- Ф. Мусаці.
Джўльета!.. Любае дзіця маё... Не прывід ты?
Не, не! Я чую голас твой, я адчуваю
Валасы твае пад пальцамі сваімі,
Я вочы бачу, вочанькі твае... Дзіця маё...
- Джўльета.
Тату, тату!
- Ф. Мусаці.
Не думаў я цябе жывой убачыць.
Я знаў, што кінулася ты ад браво
З скалы уніз; я пошукі наладзіў;
Я сам апоўзаў кожны крок... Нідзе, нічога.
Дзе-ж ангел той, што вырваў
Цябе з падвойных лап разбойнікаў і смерці?
- Джўльета.
Вось мой збавіцель і... забойца.
- Ф. Мусаці.
Забойца?!
- Джўльета.
Тату, я люблю яго.
А ён мяне не любіць, любіць здрадніцу сваю,
Не хоча з намі тут застацца, едзе
Назад у снежную, далёкую... праклятую...
У Беларусь сваю!..
- Ф. Мусаці.
У Беларусь?
- Георгій.
Я — доктар ўсіх сямі мастацтваў вольных
Францышак, Скарыны сын, з Полацка.
- Ф. Мусаці.
Чакайце, вашы запісы і кнігі
У нас. Вы — рускі, доктар медыцыны?
- Георгій.
Не, я яшчэ не доктар... Я прышоў прасіць
Высокай чэсці—вытрымаць экзамен

У дактароў Калегіі свяшчэннай вашай.
А кнігі Товій выручыў? Дзе-ж Товій?

Ф. Мусаці.

Слуга ваш, кнігі здаўшы, знік,
Нам не сказаўшы слова... Доміне Францышак,
Мой дом, і я, і ўсё маё к паслугам.
Абняць вас дайце. Гонарам сваім лічу
І шчасцем вас прыняць, як сына, ў доме.
Я знаю, дактары Калегіі прысудзяць
Вам годнасць доктара хоць сёння. Мы ўсе
Былі у захапленні розумам і ведамі, з якімі
Знаёміліся з ваших кніг.

Джувьета.

Тату, тады ён заўтра пойдзе назаўсёды...
Не разбівай мне сэрца, тату. Затрымай яго.
Хай пажыве у нас, пазнае, што...

Георгій.

Што вы Раксаны прыгажэй, што чарамі Псіхеі
Вас надзяліла маці? Знаю, прызнаю.
Клянуся сэрцам, сін'ярыта,
Калі-б я мог любіць, нікога, апроч вас,
Я не любіў-бы.

Джувьета.

Што мне
З нікчэмных ваших апраўданняў,
Што з фіміяма лёстак? Вы, Франчэско,
Вы трэба мне, душы маёй і сэрцу.
Франчэско, я вас не пушчу!

Ф. Мусаці.

Джувьета, любая, спакойся. Храм-жа тут.

Джувьета.

Што храм мне? Вось мой храм
І ён знікае, тату!

Ф. Мусаці.

Спакойся любая. Збіраецца канвентум
Калегіі медычнай, бачу...

Георгій.

Толькі, сін'ёр Фадзей Мусаці, я не маю
Чым заплаціць... прашу мне учыніць
Экзамен божай ласкі радзі.

(Уваходзяць дактары, сябры медычнай калегіі, з кнігамі Скарыны.)

Вучоныя.

Прывет, славуты доктар, першы паміж намі.
Як? Бог вярнуў дачку? Вітаем, сін'ярыта!
Віншваем, доктар, вас з вялікім шчасцем!

Ф. Мусаці.

Дзякуй, дзякуй! Бог радасць мне паслаў.

Першы вучоны.

І гора, віцэ-прыор: першы паміж першых —
Наш прыор, едучы з Сіцыліі дамоў,
Да сарацын-карсараў трапіў у палон.
Вось ліст яго. Сабраць ён просіць выкуп.

Ф. Мусаці.

Усё, што маю я з дачкой, як лепту,
Я аддаю на выкуп.

Вучоныя.

Мы усе зрабілі тое-ж, віцэ-прыор,
І нехапае ўсё-ж патрэбнай сумы.

Другі вучоны.

Я ўношу прапанову адмяніць часова
Усе дабрачынствы нашы, бескаштоўны
Экзамен ў першую чаргу, і павялічыць плату
За ўсе паслугі дактароў, каб як мага хутчэй
Сабраць патрэбны выкуп.

Ф. Мусаці.

Я ухваляю гэта імем бога. Запішыце,
Як сакратар Калегіі, адразу ў кнігу.
Той запіс у заклад дадзім банкіру
І выкупім айца прыора. Аман.
Я рад, слаўнейшыя, што вы ўсе ў зборы,
Што кнігі доктара сямі мастацтваў вольных
Францышка Скарыны ў руках у вас, сін'ёры.
Садзіцеся. Канвентум адчыняю
Калегіі медычнай нашай я у славу бога.
Шаноўныя і слаўныя калегі-дактары навук

медычных!

Вось перад вамі сам Францышак Скарына.
За многа тысяч міль прышоў ён з Беларусі
У нашу слаўную Рэспубліку, каб больш яшчэ
Праславіць — яе, Калегію медычную і вас,
Слаўнейшыя між слаўных дактароў у свеце.
І просіць ён, вась гэты бедны,
Але вучонейшы юнак і доктар
Сямі мастацтваў вольных, каб яму
Прысвоена была ступень і доктара навук медычных.
Яшчэ ён просіць вызваліць яго ад платы
За той экзамен і дыплом, бо па дарозе
Быў начыста абрабаваны браво.
Паслухаем яго самога.

Георгій.

Слаўнейшыя між слаўных, светачы навукі!
Адсюль далёка ляжыць мой горад Полацк,
Ляжыць мая радзіма, Беларусь, на скрыжаванні
Вялікіх рэк, якія лучаць

Яе з Усходам, Захадам і Поўднем.
Па рэках тых вялікіх, па марах
Плыла калісьці слава нашых дзедаў.
Іх медныя шчыты сляпілі вочы
Ў асаду ўзятага Царграда, іх мячы
Разілі орды дзікія Батыя, аб кальчугі іх
Зламалі воўчыя клыкі крыжацкія паходы.
Але не заваёвы, не прыгнёт другіх народаў
Народ мой вабіла. Народ мой ціхі, мірны.
Сваю радзіму любіць ён і ў абарону яе
Ўставаў грудзьмі заўсёды, і яму
Браты яго з Усходу памагалі.
Дык вось, калі яны у барацьбе з Ардой
Напружвалі ўсе сілы, іншы вораг —
Дзе сілаю, дзе здрадай — паланіў
Зямлю маю... Але,
Калі я гэта гавару, я знаю —
Зямля мая уся,
Ад Полацка да Прыпяці лясной,
Ад Нёмана і да Дняпра,
Гарыць агнём паўстання.
Усё ёсць у руках, ў душы майго народа:
Ёсць сіла,
Здольная скрышыць і перацерці горы ў пыл,
Упартасць ёсць, якой валы не знаюць,
Цярпліваць ёсць, якой сам Езус на крыжы
Мог пазаздросціць і пазычыць.
І толькі аднаго набыць яму
Не давалі ворагі — асветы поўнай.
Я па яе прышоў.
Я знаю, бог адзін над светам, і адна
Яго праява ў чалавеку — розум.
Для розуму няма ні веры, ні мяжы,
Ні часу смертнага, няма падзелу
На станы паспалітыя, на розныя народы.
Ён аб'ядноўвае людзей. Таму з адкрытым сэрцам
З надзеяй шчырай прышоў здалёк сюды я,
Каб запаліць і свой свяцільнік
Ад вашых алтароў, агонь якіх
Запален быў ў далі вякоў сівых
Бясмертным Праметэем.
Я меў чым заплаціць.
Я — сын купцоў ад прадзедаў і дзедаў.
Але,
Калі народ паўстаў, я ўсё аддаў яму,

І бацька мой аддаў і скарбы і жыццё.
Я мог сабраць аплату працай. І я сабраў яе,
Ды па дарозе быў абрабаваны браво.
Я мог прынесці золата, якое мне даваў
Іх камандор, каб я прадаў сумленне і пакінуў
У няшчасці чалавека. Я гэтага зрабіць не мог.
Я перад вамі ўвесь. Даруйце мне адвагу
Прасіць вас, слаўныя між слаўных,
Даць годнасць доктара навук медычных мне
Па спецыяльнай міласці із-за любові к богу!

Ф. Мусаці.

Хто мае што сказаць, няхай устане, скажа.

Першы вучоны.

Дазвольце! Супярэчнасць першая з той пастановай,
Якая толькі што прынята намі. Па другое,
Магістр Францышак ставіць розум чалавека
Амаль што ў ровень з богам у той час,
Як розум чалавека абмяжован...

Ф. Мусаці.

Што скажаце на гэта вы, магістр Францышак?

Георгій.

Я ўсё сказаў для тых, хто паважае розум.
Для тых-жа, хто яго не паважае, што сказаць?
Бог таленты даў чалавеку, сярод іх —
Бяссэннейшы і лепшы — розум.
Ніводнаму з тых талентаў
Бог не паклаў мяжы.
Чаму-ж ён будзе абмяжоўваць розум?
Затое бог даў волю:
Хочаш развівай, а хочаш закапай яго.
І той, хто закапаў, яшчэ не мае права
Лічыць сябе прарокам,
Раіць так зрабіць усім, як ён.

Ф. Мусаці. *Dictum sapienti satis est**

Працу калега далей.

Першы вучоны.

Не бачу я таксама ў запісах магістра
Спасылак на святых айцоў, на тлумачэнне імі
Прычыны з'яў, хвароб прычыны нават...

Георгій.

Як дастаслаўны апанент назваў-бы чалавека,
Які замест тавараў на вярблюда
Вады адной нагрузіў-бы ў дарозе,
Вакол якой калодзежнай даволі?

* Для разумнага чалавека сказанага даволі (латынь).

Першы вучоны.

Вар'ятам, разумеецца.

Георгій.

О, так! Навошта-ж толькі вы, слаўнейшы доктар,
Мне раіце вар'ятам быць? Я на свайго вярблюда
Нагрузіў толькі тое, што лічыў карысным,
Вады-ж магу набраць ў любым калодцы-кнізе,
Якіх так многа напісалі да мяне.

Першы вучоны.

Тады асноўнае: пакуль я ўласным вокам
Сам не пабачу, пальцамі сваімі
Сам не памацаю ўсе вопыты, якія
Апісаны у гэтых кнігах Скарыною,
Дактарызацыю яго не падпішу я.

Ф. Мусаці.

А колькі часу трэба будзе вам, шаноўны?

Першы вучоны.

Ну, пяць, ну дзесяць год, не болей.

Джультета.

Даруйце мне, але калі я змоўчу,
То гэты камень закрычыць ад абурэння...
Вучыцца ў вас, у звар'яцелага старога,
Пяць, дзесяць год таму, хто болей ведаў,
Калі радзіўся, мабыць...

Ф. Мусаці.

Замаўчы, Джультета!

Джультета.

Не, тату, не магу! Я ворагу свайму
Паслала кулю ў сэрца, — ён дастаў яе.
Каб ратаваць маё жыццё, ён вылечыў яго.
Зламала ногі я, саскочыўшы з скалы,
З якой каб вы саскочылі, ад вас-бы праху
І прысаку не засталася! — Ён,
Як чудатворца, вылечыў і іх. Зірніце!
Абмацайце іх пальцамі, якія
Магілай пахнуць! О, Франчэско!

Георгій.

Дарэмна, сін'ярыта, вы абразу
Нанеслі слаўнаму між слаўных!
З высокай мо' званіцы ён глядзеў калісьці
На божы свет, і не яго віна, калі гады
Сваім цяжарам у зямлю уціснулі званіцу.

Першы вучоны.

О, гэта іншае! Тут ёсць і доказ, і павага,
І абарона поглядаў сваіх... Я згодзен!

Ф. Мусаці.

Тады рашаю я... Хто згодзен,
Каб дапусціць магістра Скарыну Францышка

Бясплатна да іспытаў
На годнасць доктара навук медычных,
Няхай кладзе свой голас ў гэту урну,
А хто не згодзен, хай у гэту.
Прыступім-жа у славу Ісуса!

(Пакуль вучоныя, як папрыярхі, кладуць свае галы,—прычым першы вучоны
відавочна блытае правую руку з левай,—у храм находзіць моладзь, сяб-
роўкі: Джульета і студэнты. Дзяўчаты акружаюць Джульету, але яна
ледзь адказвае на вітанні: яна сочыць за балатыроўкай.)

Сяброўкі.

Джульета! О, Санта Марыя! Як рады мы!

Джульета.

Я рада вам!

Сяброўкі.

Дзе ты была? Як выжыла? Ды ты пахарашэла!
А нам казалі ты папала к Леанардо?

Джульета.

Папала... выжыла...

Сяброўкі.

Ды ты не слухаеш? За кім ты сочыш?
Хто гэты малады, прыгожы?

Джульета.

Рускі.

Сяброўкі.

Рускі? Адкуль-жа гэта?

(Уваходзіць славуты венецыянец-друкар Альдзіне і Товій.)

Альдзіне.

Ты кажаш, што аддаў на захаванне кнігі
Твайго сін'ёра Скарыны сін'ёру прыору Мусаці?
І што апошні можа іх закласці за цябе
Пакуль ты пойдзеш выкупіць сін'ёра?

Товій.

О, так, сін'ёр, клянуса богам. Можце паверыць...

Альдзіне.

Ну, вера верай, а паўтараста лір... Народу шмат...
Што адбываецца тут, клерык?

Клерык *(які запальвае свечы)*.

Дактарызацыя, сін'ёр.

Альдзіне.

Каго?

Клерык.

Не ведаю, якіхсьці чужаземец.

Другі вучоны.

Як сакратар, я урны адчыняю.
Адмоўная...

(Ён паварачвае урну. Яна пустая.)

Станоўчая...

(З яе выкачваюцца галы).

Упершыню калегія аднагалосна вырашыла справу.
Я запішу у кнігу той выдатны факт.

(Зал.свае).

«Дапушчан да іспытаў на ступень доктара навук медычных бясплатна з-за любові к богу аднагалосна ўсімі дактарамі пан Францышак, сын Лукаша нябожчыка, з горада Полацка, рускі».

Товій.

Сін'ёр Францышак! Вы? А я дастаў вам выкуп!

Георгій.

Табе не трэба ён?

Товій.

Не! Вазьміце!

Георгій.

Панове дактары! Магу я аплаціць
Дактарызацыю сваю вам поўнасьцю!

Другі вучоны.

Не! я запісаў у кнігу. Аман!

Георгій

Тады... вазьміце ў дар на выкуп айца прыора
Ад мяне і Товія, панове!

Ф. Мусаці.

Учынкам гэтым сведчыце яшчэ раз
Душы сваёй празрыстасць і узнесласць,
Што поруч з розумам ідуць. Я прапаную
Не адкладаючы зрабіць іспыты.

Другі вучоны.

Мы працы доктара Францышка вивучалі
Больш месяца уважна, і скажу:
Не спатыкаў я розуму такога, гэткіх ведаў.
У лабірынце чалавечых заблуджэнняў
Ён з ніткай Арыадны — доследу ідзе, як пераможца,
Ўздымаецца на крыллях, як Дэдал.
Я згодзен сам стаць вучнем у яго, і прапаную
Іспытамі лічыць вось тыя кнігі,
І годнасць доктара навук медычных прысудзіць.

Вучоныя.

Мы йшлі на дыспут, віцэ-прыор, з думкаю, што ён
Славуты невядомы доктар, у якога
Вучыцца трэба нам. За гонар мы палічым
Прыняць яго у наша кола, як сабрата.

Ф. Мусаці.

Тады рашаю я... Вітаю паміж нас, Францышка
Скарыну,
Як роўнага між роўных, слаўнага між слаўных,
Як доктара навук медычных і мастацтваў вольных.
Я апрапаю мантыяй яго...

Як льюцца шоўкавыя складкі з плеч,
Хай так святло навукі ніспадае
Ад светлых дум яго і міласць з яго сэрца.
Зямлі, яго ўспаўшай і ўскарміўшай,
Хай будзе слава вечная паміж зямель сусвету!
Народу, даўшаму такога сына,
Хай будзе слава вечная паміж другіх народаў!
І розуму яго і цвёрдай волі слава!

(Вучоныя вітаюць Георгія. Запалены свечы. Зазванілі званы. Зайграў арган на хорах. Моладзь закідае яго кветкамі. Воклічы: viva! Viva. Голас Джульеты: Viv Франчэско!)

З а с л о н а.

Мінск—Несвіж.
1945 год

Віль
кам
з як
На
кія-
вых
нач
Асо
дош
выб

Рап
вок
чал
бур
выр
з-па
доб
з іх

ЧАСТКА ДРУГАЯ

АКТ I

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ.

Георгій Скарына — доктар медычных навук.

Товій — яго памочнік.

Якуб Бабіч — старшыня Віленскага магістрата.

Юрый Адвернік — лаўнік таго-ж магістрата.

Маргарыта — яго жонка.

Дарота — яе маці.

Багдан Онькаў — лаўнік, член магістрата.

Вартаўнік магістрата, былы скамарох.

Сцяпан, таксама былы скамарох, яго прыяцель.

Айцец Мацей — легат праваслаўнай епіскопіі.

Айцец Сіман — яго памочнік.

Еган фон-Шпілер — легат каталіцкай епіскопіі.

Мардахай — падручны Адверніка.

Віленскія радцы праваслаўнай і каталіцкай веры.

Вільня, 1514 год. Зала паседжанняў магістрата. Падтрыманья калонамі цяжкія каменныя скляпенні і сцены распісаны народнымі арнаментамі і гербамі гарадоў, з якімі Вільня вядзе гандаль. У глыбінні сцэны, пасярод невысокае ўзвышэнне. На ім сталы бургомістра і пісара, масіўныя, дубовыя, з выразанымі ножкамі, і такія-ж крэслы з выразанымі спінкамі. На бургомістравым стале фаліянты гандлёвых метрык, выразаныя ступкі з пукамі гусінага пер'я, аздобленыя узорами скрыначкі, — дзе, магчыма, хаваюцца пячаці, — пясок для прысыпкі напісанага, чарніла. Асобна пясочны гадзіннік. Вышэй стала герб горада Вільні, выразаны на дубовай дошцы, а з абодвух бакоў два кіёты, праваслаўны і каталіцкі, бо лаўнікі Вільні выбіраліся ў роўнай колькасці ад католікаў і праваслаўных. Бліжэй да авансцэны — рады лавак, месцы лаўнікаў, членаў магістрата.

Рапіца прабіваецца сонечнымі промянямі праз шматкаляровыя шыбы стрэльчатых вокнаў. За сталом бургомістра ў крэслах спяць два не бог ведае як апранутых чалавекі. Іхнія ногі, дзве босыя і дзве ў лазовых лапцях, зручна размясціліся на бургомістравым стале паміж гандлёвых метрык і іншых аздоб гэтага стала. На выразанай спінцы пісаравога крэсла вісяць лапці, а на яго стале — кадушачка з-пад піва, коўш і шматкі ад закусі: відавочна гэтыя людзі, перш чым заснуць, добра выпілі і падсілкаваліся. Сонныя — гэта былі скамарохі, а зараз — адзін з іх вартаўнік магістрата, а другі яго госць, Сцяпан. Вартаўнік, што ў лапцях, нарэшце прачынаецца, пацягваецца, расплюшчвае вочы.

Вартаўнік.

Цьфу, цьфу, каб ты згарэла з магістратам разам!
Ну і заснулі, як пшаніцу збыўшы!..
А ўжо раз'яснела, бы у ксяндза на цемю,
І хутка можа сам бургомістр надыйсці..
Гэй, гэі, Сцяпан! Прачніся, каб ты спух,
І памажы мне лапці зняць з стала,
За ім-жа ясныя паны ўсёй Вільняй правяць.

(Сцяпан нешта мармыча, дрыгае босымі нагамі, але не прасынаецца).

Не хочаш? Ну дык сам здыму.
Хоць я і вартаўнік галоўны магістрату,
Але ад працы не адвык яшчэ.

(Бярэ рукой за верхняе вушка лапця і пераносіць нагу з ім праз рэчы на стала-прыгаварваючы).

Ты, левы лапаць, лезь сюды пад стол,
Ты, правы лапаць...

(Спыняецца, узіраецца ў лапаць, пакручваючы яго з нагой разам).

Пачакай!

Відовішча, яй-права, не з благіх:
Лазовы лапаць на стала сталіцы,
Разлѣгся, як купец славуты!
Хай пакарасуецца яшчэ хвіліну.

(Раптам мяняе тон, крычыць голасна).

Сцяпан! Пажар! Ратуйся!

Сцяпан (*ускочыў*).

Па-жар?! Дзе? Што гарыць?

Вартаўнік (*запявае*).

На гары святлела, святлела:
Камарова хата гарэла, гарэла.
А згарэла дабра шмат,
З павучынна шаўковы плат,
Арэхавая чашка мёду згарэла,
Мушыная лытка мяса сатлела!..

Сцяпан (*заспакоіўся і пачаў абувацца*):

Каб ты ўжо сам сатлеў, няйначай,
Во, госпад надзяліў каго удачай:
Без скамарошаства не ступіш кроку.
Так напужаў!..

Вартаўнік.

А што-ж рабіць, як не смяцца, браце?
За смех нам — скамарохам плацяць,
А слѣз, брат, у людзей сваіх хапае,
Не натаргуеш з іх.

Сцяпан.

Як бачу,
З купцамі ты павёўшыся, і сам
Купцом быць лучыш!..

Вартаўнік.

Ды ўжо-ж!
Ля млынара патрэшся, будзеш у муцэ.
Вось так і я: каля купцоў патруся,—
Тады-сяды і мне што-што перападзе:
То зубатычына, то падзатыльнік, то каршня
У тое месца, дзе ўсадзіў бог ногі...

Сцяпан.

Ну й чарка часам ў зубы...

Вартаўнік.

І чарка часам, хоць не надта часта.
Не так, як колісь, у часы пахода
З Міхайлам, князем Глінскім! Вось тады
І папілі мы, браце! Як успомніш, —
Аж сліну гоніць...

Сцяпан.

Папілі, ты кажаш?
Ну й прапілі паход.

Вартаўнік.

Як прапілі?!
Ну, а Смаленск? А Северскія землі?
Хто іх з-пад ляхаў вырваў? Ды чакай,
Былі тут весткі, што каля Дняпра
Маскоўскія пасталі ваяводы,
Што Глінскі з імі зноў?

Сцяпан.

Не цеш дарэмна думкі, браце.
Цар вывеў войска — незлічоны свет,
Ды ваяводы царскія, як ракі,
Куды хто хоча, той туды паўзе,
Пазабываліся, як цар іх супраць шэрсці гладзіў.
І Глінскі твой, пакуль не знаў, не ведаў
Парадкаў царскіх, быў як чалавек,
З Літвой і з Польшчай біўся ён сумленна,
Смаленск узяць нам дапамог.
Пасля-ж пабачыў, што Масква — дзяржава,
Што не баяры правяць там, а цар, —
І завіляў хвастом перад панамі.

Вартаўнік.

Адкуль ты ведаеш?

Сцяпан.

Паранены баярскі сын казаў,
Што перабегчы зноў маніўся
Сюды твой Глінскі, к Сігізмунду-каралю.

Вартаўнік.

О, каб ён ногі паламаў!.. Ну й як? Злавілі?
Павесілі?

Сцяпан.

Злавіць злавілі, толькі і цару шкада

Такую галаву, як порхаўку, каб сцялі,
Бо нездарма-ж яе назад палякі вабяць
І віны ўсе даруюць...

Вартаўнік.

Ты не кажы пра гэта тут: не трэба
Народ палохаць весткай нежаданай.
Ты ад каго сюды, адкуль прыбрыў?

Сцяпан.

Андрэя-знахара у Полацку ты псмніш?
Я ад яго.

Вартаўнік.

А дзе ён?

Сцяпан.

Над рэчкаю Бабром
Лячыў ён вояў раненых маскоўскіх зеллем,
І сам паранены сканаў, паслаўшы
Мяне сюды да Скарыны... Ці чуў такога?

Вартаўнік.

Ну, як не чуў? Ён тут бывае часта
У апошнія часы, і сёння
Напэўна будзе.

Сцяпан.

То добра я патрапіў да цябе,
І як пазнаў, не ўцямлю: ты-ж кульгавы.

Вартаўнік.

З часоў паўстання закульгаў
І кінуў скамароства. Дзякуй радцам —
Вартаўніком сюды ўзялі. Ну, браце, годзе
Язык аб зубы біць,
Давай-ткі прыбярэм свінушнік гэты,
Што настаялі мы за ноч, каб ён не трапіў
На вочы пану Бабічу і радцам.

(Яны прыбіраюць са стала і накіроўваюцца да ўваходных дзвярэй).

А самі сыйдзем да мяне ў камору:
Там завалаяўся недзе піва добры гляк.

(Здымаюць засоў з дзвярэй і выходзяць. Праз нейкі час уваходзяць Дарота і
Маргарыта. Абедзве жанчыны ў чорным, з накінутымі на плечы поўфутрамі.
Дарота апіраецца на кіёк).

Маргарыта.

Я-ж вам казала, маці, яшчэ рана.

Дарота.

Для тых, каму патрэба ёсць,
Ніколі не бывае рана. Вось для тых,
Патрэбу маеш да каго, бывае рана.
Заўсёды раніцой тут менш народа,
А мне, каб віжаваць і дом і спадкі
У сваім лісце задушным на цябе,
Не трэба лішніх сведак.

Маргарыта.

Спяшацца з тым няма патрэбы.

Дарота.

Я не пыталася у смерці, а яна
Зайсці заўсёды можа мімаходам.

Маргарыта.

Навошта вам аб смерці думаць, маці?

Дарота.

Вось і шкада, што чалавек не дбае
Пра смерць амаль ніколі, ўсё здаецца,
Што будзе век і малады і дужы.
І я не думала пра смерць, пра старасць,
Пра тое, дзе, куды я галаву схілю...
Не! Думала і я, цябе аддаючы
За шляхціца Адверніка, за скарбы,
Што буду мець прытулак свой на старасць,
Што на пярэне буду спаць,
На золаце, на срэбры буду есці...

Маргарыта.

Дарэмна раны кратаеце, маці,
Сабе і мне...

Дарота.

Казніць сябе хачу за тое,
Што не паслухала цябе,
Жыццё табе разбіла.

Маргарыта.

Не трэба, маці. Што карысці з казні,
Калі назад не вернеш?

Дарота.

Знаю.

Калі-б магла вярнуць, я на сваю душу
Грэх найвялікшы ўзяла-б, дачушка.
(Нахіляецца да яе, гучным шэптам.)
Нічога, пацярпі... Стары Адвернік, чуеш?
Дык не Кашчэй ён несмяротны, — луне...

Маргарыта.

Не верне Юрку мне і смерць яго.

Дарота.

Дык іншы знойдзеца. Таму й хачу
За часам перадаць табе хоць тое,
Чаго не выманіў Адвернік у той час,
Калі вакол мяне й майго здабытку,
Як ліс каля гусей, круціўся.
Глядзі-ж, каб ён ні лёсткамі, ні грозьбай
І шэляга не вырваў з гэтых скарбаў,
Хіба што на пятлю сабе.

Маргарыта.

Не вырве, маці, нават на пятлю.

(Уваходзіць Адвернік і спыняецца здзіўлены).

Адвернік.

Вось не чакаў каго спаткаць...
Дзень добры, цешча! (Да жонкі.) Ты-ж чаго
Крадком ад мужа, блудная авечка,
Ледзь золак выскачыла ў людзі?

Дарота.

Яна са мной і па маім загаду.

Адвернік.

Ці не спазнілася ты, цешча, на загады?
Загады маці — дзеўцы да вяселля,
Пасля замужжа — муж загадчык.

Дарота.

Не на благое загадала й я.

Адвернік.

Я ведаю... Ды ў сэрцы запякло,
Што у мяне дазволу не спытала...
Чаго вы тут, калі сказаць мне можна?

Дарота.

Па справе, па сваёй.

Адвернік.

Дарэмна, маці, ад мяне ў таямніцы
Трымаеце свае вы справы:
Хто, апроч мяне, дапамагчы
Вам можа добраю парадай?
Вось і зараз... Спаткаў вас незнарок
І думаю: а што калі
Мне цешчу далучыць да добрай справы?

Дарота.

Да якой?

Адвернік.

Да залатоў ракі,
Якая так праз год
Набіць гатоўкай можа сундукі
І не малыя, маці!

Дарота.

Якая-ж гэта справа?

Адвернік.

Кнігі!

Ты-ж ведаеш сама, як мала кніг на свеце,
Якая ў іх патрэба для ксяндзоў,
Для шляхты маладой, для дзетак.
А тут з'явіўся гэты... Скарына
Георгій, а цяпер Францышак, доктар.

Дарота.

Чакай! Той самы сын Скарыніч з Полацка, які...

Адвернік.

Той самы, маці, што калісьці

Няўдала сватаў вось яе, аб чым
Яна й дагэтуль ўсё забыць не можа.

Маргарыта.

Мой бог!

Адвернік (*захоплена*).

Дык вось хачу

Яго я ў свой хамут упрэгчы.

Ён магістрату Вільні прапануе

Пабудаваць друкарню, словалітню,

Каб кнігі біць, а не пісаць, як зараз

Манахі пішуць ад рукі. Ты разумееш?

Кніг сотню, тысячу адбіць за год!

А кніга кожная каштуе грошы колькі!

Маргарыта.

Прычым тут ты?

Адвернік.

Разумны чалавек прычым заўсёды.

У магістрата гэту справу я перахвачу.

Мне трэба толькі дом асобны для яго,

Бо я сабак, здаецца, з ланцугоў

Спушчу, калі у браму ён паткнецца.

Дарота.

І з прыязню такой

Табе служыць ён будзе?

Адвернік.

Ён блазан боскі і яму ўсёроўна,

Каму сваё умельства ні прадаць.

Ты адступі свой дом мне, цешча, для яго.

У долю я цябе прыму.

Дарота.

Сама-ж куды?

Адвернік.

Ка мне хаця-б. Табе заўсёды месца

І цёплы кут і хлеб знайду я.

Дарота.

Дзякуй!

Адвернік.

А не, — пакой ў даму гасцінным,

Дзе ты жыла калісьці, твой заўжды.

Дарота.

А што калі сама, адна яму аддам я

Свой дом, Адвернік?

Адвернік (*смяецца*).

Не, маці, — быў калісь канёк,

Ды з'ездзіўся. Ты ў справах больш не цяміш.

Дом — толькі чвэртка справы, трэба грошы.

Маргарыта.

І шмат?

Адвернік.

Што, можа ты дасі? Мо' ля касцёла
З працягнутаю рукою іх назбіраеш?
Не забывайся, Маргарыта, што прад богам.
Звянчалі нас ксяндзы на векі векаў. Амэн!
І зрэшты рэшты справа не твая!
Ідзі дамоў, глядзі дзяцей, гасподы,
І ведай, — вось прад маткаю кажу, —
Што кожны крок твой буду я сачыць,
Як не сачыў яшчэ дагэтуль.

Маргарыта.

Пойдзем, маці.

Дарота.

Чакай... хвіліну.

(Адверніку.) Ты думаеш, што лаўнікі твае —
У бога дурні, што табе кавалак гэткі
Аддадуць без бою?

Адвернік (упэўнена).

Вырву!

Бо без мяне не дасць дазволу біскуп,
Так мне казаў фон-Шпілер, мой супольнік.

Дарота.

Цяпер хадзем, дачка.

Адвернік.

А як-жа з домам, маці?

Дарота.

Падумаю, разважу, памяркую.

(Яны збіраюцца выходзіць, але ўваходзіць вартаўнік).

Вартаўнік.

Дзень добры, пан Адвернік! Мардахай
Прасіў сказаць, што ён навіны мае.

Адвернік.

А гэта я к памоцніку Францышка, к іудзею,
Свайго быў падаслаў. (Вартаўнік.) Вядзі ў камору.
Што злева ад ўваходу. Стой, я сам іду!
(Цешчы.) Дык памяркуйце добра, маці.

Справа — шкелка!

(Вартаўнік прапускае яго ў дзверы і кажа)

Вартаўнік.

Ды ўжо-ж,
Дзе пан Адвернік, там барыш заўсёды...

(А калі той зніж за дзвярыма, прадоўжвае).

Як там, дзе падла, — воўчы след.

(Выходзіць услед за Адвернікам).

Маргарыта (хутка падаецца да Дароты).

Мама!

Я застануся тут, хачу пабачыць
Хоць вокам, хоць адным! Хачу пачуць
Хоць слова з яго вуснаў...

Дарота.

Цс-с-с!

Ты хочаш сорама на галаву сваю?

Маргарыта.

Я ля дзвярэй стулюся у куточку,
Зірну і выйду, маці...

Дарота.

Убачаць людзі, бы ў званы зазвоняць.

Маргарыта.

Што я людзям? Прышла сюды за справай,
А мук душы маёй ніхто не знае.

Дарота.

Муж ведае. Ты хочаш пекла ў доме?

Маргарыта.

Там пекла ўсёадно.

Дарота.

Сталейшай будзь. Хто знае, ён якім
Сюды вярнуўся? Чула-ж, доктар
І кнігапісец слынны... На цябе
Мо' і зірнуць ён не захоча болей.
Жаніўся мо' даўно...

Маргарыта (*унаўшыым голасам*).

Я згодна... пойдзем.

Дарота.

Уто-ж бо то. Раней я распытаю,
Прачую між людзей, і калі што якое,
Знайду сама вам час і месца лепей...
Хай будзе грэх той на маёй душы.

(Уваходзіць Товій).

Товій.

Дзень добры вам! (*Узіраецца ў Маргарыту*.) Да-
руйце...

Дарота.

Дзень добры. Хто ты?

Товій (*Маргарыце*).

Даруйце мне, але, здаецца, бачыў
Я вас калісьці? Вы — не пані Маргарыта?

Маргарыта.

Я вас не помню...

Товій.

Я—Товій, я—слуга і друг
Францышка Скарыны, слаўнейшага між слаўных.
О, як мой пан быў рад-бы вас пабачыць!

Маргарыта (*ціха*). Мiane ён помніць?

Товій.
Як прававерны бога, штохвілінна!
Маргарыта (*таксама*).
І не кляне?
Товій. Благаслаўляе!
Дарота (*перарыняе*).
Вы колькі тут, у Вільні?
Товій.
Тыдзень.
Дарота (*строга*). І ён не мог...
Товій.
Ён не хацеў спакой яе трывожыць,
Пакутваў сэрцам сам. Ён мне казаў:
«Калі-б я мог яе пабачыць, Товій,
Пачуць з каханых вуснаў яе: «Юрка»—
Усе дзесяць год пякельнае пакуты
У адзіны міг з душы-б маёй зляцела!»
Маргарыта.
Замоўкніце... Не, не! Кажыце!
Товій.
Што ні скажы я, будзе ўсё не тое,
Што скажа ён вам поглядам сваім.
Дзе ён пабачыць вас?
Маргарыта.
Пабачыць? Божа!
Дарота.
Скажы Георгію, няхай ён зойдзе
У дом Дароты, што на рынку, сёння
У час нешпара... па справе пільнай
Яго друкарні... Не забудзеш?
(*Да Маргарыты.*) Пойдзем,
Бо зараз вернецца Адвернік.
(*Яна амаль сілком выводзіць Маргарыту. Товій стаіць ашаломлены.*)
Товій.
Як расцвіла яна за гэтых дзесяць год!
А суму у вачах!.. Мадонна Рафаэля!
Я сам, падхоплены нябачнай хваляй,
Гатоў за ёю плыць... Прэч, прывід, прэч!
Развейся у павётры! Не, не хоча...
Заплюшчу вочы,— ззяе ў поўным бляску,
Гарыць душа агнём мне невядомым,
Праменіць з воч, і вабіць, цягне...
Здаецца, падыйдзі, рукой даткніся,—
І цеплыня і шоўк адзеж яе апаліць...
(*Ён заплюшчыў вочы, працягнуў руку, зрабіў некалькі крокаў да дзвярэй, услед
Маргарыце і... натыкаецца на ўвайшоўшых у гэты час Адверніка і Мардахая.*)
Адвернік.
Варожыш, іудзей?

Товій.

Не, малюся!

Мардахай.

Ен моліцца, вяльможны пан Адвернік,
Бо звычай ёсць у нас маліцца богу
У пачатку добрай справы... Значыць, добра
Нам справа ручыць, дружа Товій?

Адвернік.

Згадзіўся доктар нам сваё умельства перадаць?

Товій.

На тое, каб была друкарня ў Вільні,
Каб магістрат валодаў ёй супольна
З самім Францышкам, згодзен ён, але...
Ці будзе згода біскупаў абодвух
На адчыненне гэткай друкарні?

Мардахай.

А трэба яшчэ згода?

Товій.

Яму, як доктару сямі мастацтваў вольных
І доктару ў лекарскіх навуках,
На публікацыю яго высокай працы
Не трэба згоды ўладароў зямных,
Але ў супольніцтва з ім пойдучь людзі,
Падлеглыя звычайнаму закону,
Таму...

Адвернік.

Не права трэба ў першую чаргу, а грошы.

Товій.

На справу добрую хто іх не дасць?

Адвернік.

Не кожны можа выняць іх са справы.

Товій.

Дазвол патрэбен ў першую чаргу.

Адвернік.

Даходзіць буду я таго дазволу,
Калі мне доктар слова цвёрда дасць,
Што буду я друкарняй з ім валодаць.

Товій.

Нашто спяшацца мець гаспадара,
Калі няма яшчэ дазволу?

Мардахай.

І я кажу, вяльможны пан Адвернік,
Хай паспяшае той, каму прыспела.
Грош не шукае дзіркі для сябе,
І за сябе не ходзіць сам у сваты.
А пану доктару, ой, будзе трэба грош
На дом, начинне, на паперу,
На фарбу, шмарбу, на халеру,

Я ведаю навошта? Вось тады
Хай слова дасць рэб Товій, што падкажа
Ён доктару, дзе трэба вольны грош шукаць.

Товій.

Рэб Мардахай, слуга я доктару і толькі,
І як слуга, я маю паўнамоцтвы
Сказаць ад доктара, слаўнейшага між слаўных,
Што той, хто ў справе дапаможа нашай,
На лёс не будзе наракаць і клопат свой
Акупіць золатам стократы.

(Уваходзіць бургмістр Вільні Якуб Бабіч, Багдан Онькаў і яшчэ некалькі
радцаў)

Якуб Бабіч (Адверніку).

Дзень добры пану Юр'ю.

Што так рана?

Адвернік.

Дзень добры, пан Якуб і пань радцы!
Хто рана устае, таму і бог дае,
Я гэты запавет заўжды спаўняю.

Бабіч.

Нядрэнны запавет. (Да Мардахая.) Ты к нам?

Адвернік.

Не, гэта я зазваў.

Мардахай.

Дык я пайду?

Адвернік.

Ідзі.

Мардахай.

Хай будзе панству спешна ў працы.
(Мардахай выходзіць).

Бабіч (Товію).

Пан доктар хутка будзе?

Товій.

Думаю, што зараз: ён заехаў
Да біскупа, даць зелле нашча.

Багдан Онькаў.

Ты з Юр'ем быў ў Італіі?

Товій.

Так, быў.
Як цень яго, да Падуі я йшоў,
Крупіцы беручы, з дазволу пана Юр'я,
З раскошнага стала ягоных ведаў.

Багдан Онькаў.

Якою мовай там навукі выкладалі?

Товій.

Ён знае дзевяць моў і біблію чытае
На старай іудзейскай мове так, як я,
На грэцкай ён гавора, нібы грэк з Афінаў,
У латыні рымскіх схоляраў ён кідаў за сабой,

У нямецкіх гарадах — вёў дыспут на нямецкай,
Усе славянскія ён знае дасканала,
Нібы валодаў імі з год малых.
У Падуі яго слаўнейшыя між слаўных
Вялікіх дактароў пыталіся навукі
І, здзіўленыя ведаў глыбінёй,
У мантыю яго, як брата, апранулі,
Прасілі ў іх прафесарам застацца.
Прыдворны цэзара, калі былі мы ў Вене,
Прапанаваў застацца лекарам цэсарскім,
І тое самае было у Празе Чэшскай.
І ўсім адмовіў пан Георгій Скарына,
Бо ён хацеў сюды, у Вільню, на радзіму,
Каб разам з вамі паслужыць
Свайму народу.

Бабіч.

Што-ж, земляка славутага такога
Прыняць заўсёды рады мы, панове.
Я думаю, што будзе і епіскап з намі,
І біскуп рымскай веры супярэчыць
Не будзе славе места Вільні.

Радцы.

І нам здаецца так.
Хто-ж справе добрай вораг?

Багдан Онькаў.

Тым больш, народ яго ўжо знае, любіць
І хворых да яго нясуць, вязуць штодзень.
Сам бачыў я.

Адзін з радцаў.

Аднак не ўцямлю я, якое дачыненне
Да бітых кніг ўсё гэта мае, радцы?

Другі радца.

І нам карыць якая з гэтых кніг?

Товій.

А вось якое, дастаслаўны радца:
Калі былі мы у чужых краінах,
Георгій пільна прыглядаўся да ўсяго,
Што даць магло карыць яго народу,
Што пераняць было-б карысна, ці няшкодна.
Адно з апошніх дзіваў, што на свеце ёсць
І што найкарыснаей для людцаў паспалітых,
Дык гэта друкаванне кніг.

(Дае некалькі друкаваных кніг).

Зірніце!

Вось венецыйскі друк, вось з Прагі Чэшскай,
Вось нюрэнбергскі, аўсбургскі — нямецкі.
Каб не было карысці з бітых кніг,
Не друкавалі-б іх заморскія купцы.

Радцы.

Вядома.

Товіі.

І не трымалі-б спосаб той у таямніцы.
Аднак наш доктар розумам сваім
І гэтага дасяг.

(Пакуль радцы, згрудзіўшыся, разглядаюць кнігі, Адвернік адводзіць убок Бабіча).

Адвернік.

Паслухай, пан Якубе, прымаўку успомні:
Рука руку шаруе, і абедзве чысты.
Так мы з табой. Я ўзяў ад магістрата
Суконніцу, гасцінныя дамы, млыны,
Камору пастрыгальную. Мой клопат,
А вам даход. Хачу узяць друкарню.

Бабіч.

Яшчэ не вырашана як і што, пан Юрый...

Адвернік.

Кім вырашана? Гэтым стадам?
Галовы мы з табой. Як скажам, так і будзе.
Праз два гады (сам ведаеш, — выдаткі!)
Я дам даход ў скарбніцу магістрата.

Бабіч.

Дык не згадзіцца-ж могуць...

Адвернік.

Хто? —

А з Глінскім былі ў згодзе?

Бабіч.

Ц-с-с!

Адвернік.

Вось тое-ж! «Ц-с-с»... Напомні, хто не згодзен,
Што за мяцеж, за Глінскага дасталі-б,
Каб я сказаў, не шыбельню, дык дыбу.
Маўчанне — золата...для іх ... і для мяне.

(Уваходзіць у сваёй доктарскай адзежы Георгій Скарына. Усе сустракаюць яго нізкім паклонам).

Георгій.

Дзень добры вам, сябры мае, дзень добры!

Радцы.

Вітанне шчырае табе, славыты доктар!
Прыезд твой на радзіму ў здароўі добрым
Мы рады бачыць сёння.

Георгій.

І я вас бачыць рад, высокія мужы
І прыяцелі мне у добрай справе!
Вітанне разам ўсім і кожнаму ў асобку.
Табе, Якубе, прэзус магістрата,
Табе, Багдане, добры, слаўны радца,

Што справядлівасцю і розумам найсветлым
Усе сэрцы віленчан к сабе схіліў.
І вам, і вам, панове і сябры!

Радцы.

Цябе вітаем, слаўны муж навукі!

Бабіч (*у дзверы*).

Гэй, Іване! Служка!

Даў крэсла ганаровае для госця!

(Вартаўнік і Сцяпан уносяць крэсла, абітае чырвоным сукном і ставяць яго ля бургомістравага стала. Вартаўнік і Сцяпан абменьваюцца поглядамі і словамі: «Гэты?»—«Гэты».)

Бабіч.

Сядай, высокі госць наш!

(Скарына садзіцца).

Бабіч.

Сядайце й вы, панове радцы!

(Радцы садзяцца. У гэты час Сцяпан неўзаметку кладзе ў рукі Георгія Скарыны ліст).

Бабіч (*да слуг*).

Яшчэ два крэслы прынясіце і пастаўце
Вось тут і тут — для двух легатаў
Ад епіскапій грэцкае і рымскай веры.

Георгій.

А іх няма яшчэ?

Бабіч.

Чакаем, будуць зараз.

Георгій.

Тады прабачце мне, я прачытаю ліст,
Што прачытаць не меў дагэтуль часу.

(Ён паглыбляецца ў чытанне ліста. Вартаўнік са Сцяпанам прыносяць крэслы. Адвернік згрупоўвае вакол сябе некалькі радцаў).

Адвернік (*групе радцаў*).

Ну як, сябры? Ці думалі, адкуль
Узяць магчыма грошы на друкарню?

Радца.

Калі не шмат...

Адвернік.

Не шмат не выйдзе ў справе невядомай,
Да таго-ж
Не кожны грош у справу лучыць проста:
Тут рызыка і пошук, — зробіш, ды не так,
Тады перарабляй, а грош тымчасам згінуў.

Радца (*упоўголаса*).

Ну, гэтакі грош хай плаціць ён...

Адвернік (*таксама*).

Як ёсць з чаго...

Радца (*таксама*).

Ты думаеш?

Адвернік.

І думаць нечага.
Нам трэба пашукаць такога чалавека,
Які-б пайшоў на рызыку сваім добром,
А магістрат у страты каб не ўводзіць.

Радца.

Ці знойдзеца такі?

Адвернік.

Свет не без добрых душ. Не толькі-ж каліта,
А й слава горада свайго, сталіцы, быць павінна
Для сэрца блізкай кожнаму між нас,
Ну, разумеецца, прынамсі тым, хто лішні
Грош мае у кішэні.

(Уваходзяць Еган фон-Шпілер з сваім пісцом, а за ім айцец Мацей з айцом Сіманам).

Бабіч.

Сардэчнае вітанне вам, легаты епіскапій,
Ад магістрата Вільні. Добры дзень!

Еган.

Дзень добры, гэр бургомістр!

Адвернік.

Дзень добры вам, гэр Еган!

Еган.

Гэр Юрый, добры дзень!

Айцец Мацей.

Праслаўным радцам града Вільні,
Што пад апекай боскаю квітнее,
Кір Ёсіп перадаў праз нас смірэнных
Сваё высокае благаслаўненне.

Айцец Сіман.

Здраў будзь, Георгій сын Скарынч!

Георгій.

Як бацьку роднага, вітаю, ойча Сіман!
(Ён раскрыў абдымкі, але Сіман прытрымаўся).

Айцец Сіман.

Не блудным сынам ты прышоў к нам на радзіму?

Георгій.

Не, ойча мой!

Айцец Сіман.

Тады здраў будзі, сын мой!

(Абнімаюцца і тройчы цалуюцца).

Георгій (*у перамешку з пацалункамі*).

Ну што, стары?
Гара з гарой не сходзіцца, як кажуць,
А людзі сходзяцца... Здраў будзі!

Еган.

І нам сыйсціся давялося, гэр Францышак,
Пасля разлукі доўгай. Спадзяюся,
Што вас жыццё таму-сяму наўчыла.

Георгій.

О, разумеецца, гэр Еган. Буду рад,
Калі і вас яно адвучацца вучыла.

Бабіч.

Я думаю, пачаць нам можна. Справа
Вядома вам усім. Славуты доктар
Францыск-Георгій сын Скарынч з Полацка прасіў
Абмеркаваць, ці можа магістрат наш стольны
Узяць на ратушу патрэбныя выдаткі
На друкаванне кніг. Майстэрства гэта
За межамі пазнаў ён дасканала.
Майстэрства й працу ўласную па перакладу кніг
Як роўную ён ставіць долю к тым выдаткам.
Хто хоча што сказаць, хай скажа.

Еган.

Па праву старшага хачу спытаць,
Якія мэты ставіць ён у працы гэтай,
Якія кнігі будзе друкаваць?
Бо рэч адна — святых кнігі для касцёла,
У гэтым мы яму маглі-б дапамагчы,
Рэч іншая — друк кніжак ерэтычных.

Айццц Матцэй.

І мы пачуць хацелі-б аб прычынах
Такое навізны: кір Ёсіп Солтан
Апостальскую працу разгарнуў
Як ні адзін ўладыка папярэдні:
Усе манастыры стварылі кнігапісьні,
Дзе шмат дзякоў, як послух богу, пішуць
Што дня і што начы пісьмо святое.
Здаецца нам, што ў святую справу
Грахоўнымі рукамі вам, міранам, не ўтыкацца-б.

Георгій.

Я растлумачу вам, гэр Еган, папярэдне.
Каб меў намер я біць латынь, навошта
Было-б мне кідаць Падую, ці Вену,
Нашто было-б мне ехаць ў Вільню,
Дзе ворагі мае, як вы і тыя,
Хто вас паслаў, мне крысці ўсе
Памкнуцца абарваць, як псы ліхія
У старца падарожнага, калі не мае кія.
Не, гэр фон-Шпілер, я не для таго
Еўропу пешкі абышоў,
Чэз за скарынкай хлеба,
Чытаў пры месяцы ўначы,

Згубіў спакой і шчасце,
Каб замест хлеба
Камень за пазухай
Прынесці для свайго народа!
Пазбаў нас бог ад вашай дапамогі!
Хачу біць кнігі рускія для браціі маёй,
Для рускага народа, бо з той мовы
Усясільны бог пусціў мяне на свет.

Еган.

Ты-ж чуеш сам, — твайму народу
Няма патрэбы ні ў табе,
Ні ў кнігах блазенскіх тваіх.

Георгій.

Наадварот! Каб не было патрэбы,
Не гнулі-б спіны тысячы дзякоў,
І юнакі-паслушнікі гарбы-б не нажывалі
За перапіскай кніг. Не сталі-б
З такой любоўю, з захапленнем шчырым
Над кожнай буквіцай, над кожнаю застаўкай!
Гадзіны лепшыя жыцця не сталі-б траціць!
І нездарма, калі закончыць працу —
Евангелле раб божы Цімафей, Чэцы-Мінеі
Бязрозка, сын паповіч, з Новаградка,
Ці дзяк Арцёмі з Віцебска псалтыр, —
Яны імя сваё смірэнна ставяць
Ў канцы пісьма свайго, як якар
Кідае мораплаўца ў ціхай бухце
Ў канцы далёкага, цяжкаго вандравання.
Смірэнства тут дарэмнае: яны —
Не сціплыя пісцы, а ваяводы,
Якія супраць Рыма і захопнікаў чужых
Яшчэ адну, другую перамогу здабылі
Свайму народу. Болей! —
Яны цары славуцься, хоць царства
Іх не ад света гэтага, бо войска думак
Яны ў паход пусцілі, зваяваць
І цемру невукі, і дрэнны нораў злыдня,
І ябеду «сяброў», і ворагаў падманы!
Ім герб павінны-б даць найвысшы каралі
І архібіскупы іх працу славіць
Былі-б павінны ў казаннях святочных
З апостальскаю ўровень!

Еган.

Ты памыляешся, герэтык! Я шкадую,
Што апаганіў слых размоваю з табой.
Загадваю усім, хто нашай рымскай веры,
Пакой пакінуць гэты зараз. Не, не будзе,
Пакуль мы, слугі божага прастола,

Мы — слугі Рыма, ў Вільні сілу маем,
Тваёй друкарні ерэтычнай. Амэн!

Георгій.

І жаба квакала ў балоце ноччу,
Што сонца больш не ўзойдзе.

(Еган, а за ім палова радцаў напыжана выходзяць з пакою).

Айцец Мацей.

Мне смеласць падабаецца твая, Георгій.
Яна напмніла мне маладыя годы,
Калі адзін між дзесяці сыноў у бацькі,
Я не схацеў ісці ў манахі і пайшоў
У грэшны свет. Пазнаў я асалоду
І бою жаркага і добрага віна
І пекнага паненскага каханья.
Пяці замежным каралям служыў мой меч,
А мне служыла слава. У мірныя гады
Я славен стаў умельствам дасканалым
Пісьма парсун прыгожых і ікон.
І ўсё-ж пустой была душа мая,
Душа мая, абнятая гардыняй!
І я пакінуў свет, пайшоў у манастыр,
Каб рэшту дзён маіх аддаць «Дзесяціглаву».
І кожны раз, калі святое кнігі
Закончаў я главу, здавалася, ў той час
Я галаву зразаў яшчэ адну
Дзесяціглаваму гардыні змію,
Бо подзвіг я рабіў, сам безымянны,
Укладаючы душу ў святую справу.
І праца лекамі была душы маёй.
Чаму ты хочаш вырваць з рук людзей
Магчымасць подзвіга і шчасця асалоду?
Чаму ты хочаш каменем або жалезам
Душу людскую замяніць? О не, не бог,
А вораг божы кажа вуснамі тваімі
І імя ворагу — гардыня!

Айцец Сіман.

Ты гэта, поп, занадта! Не гардыня
І не карысць свая рукою яго вадзіла.

Георгій.

Счакай ты, ойча Сіман...
Вось маю я пісьмо ад знахара Андрэя,
Ад лекара маскоўскай раці з палачан.
Ён піша мне, што здрадай ваявод
Разбіта войска рускае, што Глінскі,
Незадаволены ўзмацненнем самаўладства
Цара Васілія, хацеў назад да караля
Пераляцець ізноў. Вось гэта й ёсць гардыня.

Гардыня тых, хто адарваўся ад народа
І ад патрэб яго. І той гардыні голас
Я чую ў словах і тваіх, айцец Мацей,
Хоць напісаў ты дзесяць глаў «Дзесяціглаву».
Я працу шчырую тваю, айцец Мацей,
І кнігапісьні вашы паважаю, —
Я чачавіцу ем, калі не маю бобу, —
Яны карысьць сваю прыносяць для народа.
Але не для яго вы пішаце, — сваю
Душу вы здавальняеце, сабе
Шукаеце збавенне й асалоды.
А Глінскаму і вам, айцы святыя,
Народ патрэбен толькі для таго,
Каб ён ішоў за вамі, як авечка,
Хаця-б пад нож. А я хачу другога,
Каб асалоду творчасці маёй,
Мёд працы шчырых рук маіх
Піў не адзін, а тысячы. Вы падзяліце
На ўсіх людзей ўсё тое, што пісалі
Усе манастыры, — па літары адной
Не давядзецца, мабыць, кожнаму на долю.
А я хачу, каб не манахі, не паны,
А й просты люд уразумеў навуку.

Айцец Мацей.

Ім перакажа поп.

Георгій.

А як яго ксяндзом заменяць?

Айцец Мацей.

Пан праваслаўны не дапусціць.

Георгій.

А калі й пан ад веры адрачэцца?

Айцец Мацей.

У абарону стане сам епіскап.

Георгій.

„Suius regio, ejus religio“, як кажуць.
Ды і епіскап можа адыйсці ад веры.
Ці-ж не было таго? Вам прыкра чуць,
Што каменем нібыта замяню я
Святое працы хараство жывое?
Няпраўда! Гэта ваша праца—камень,
Хай самацвет каштоўны, толькі ён для вас,
А для народа ён чужы, далёкі, ледзьве бачны,
Бо ў ім няма душы — ні мар, ні мук народа.
Вы гордыя патрыцыі царквы, але сляпяя:
На крыж лацінскі, на Галгофу
Вы ведзеце народ, хоць вы і супроць Рыма.
Я іншага хачу, хачу знайсці апору
Народу нашаму супроць лацінскае спакусы,

Што к нам прышла у вопратцы прывабнай
Навук сваіх. Не можа чалавек
Сядзець у цемры невуцтва, ён пойдзе
На гэтае святло, калі не даць другога,
І не заўважыць сам, як пападзе
У стан варожы ён, ці у пасткі Рыму.

Айцец Мацей.

Мы і нясем яму святло.

Георгій.

Мо' зернятка адно, — народ тым не накорміш,
Ты поўнай жменяй сей, ды па усёй краіне.
У гэтым шчасце й харакство жывое!

Айцец Сіман.

Ты верыш словам іхнім? Ну й дзіўны!
Не харакство ім трэба, трэба грошы,
І не карысьць людская, а свая.
Пра харакство спяваюць, нібы птахі,
А кнігі, — пот наш, працу і гарбы, —
На золата мяняюць, — хто дасць болей!

Айцец Мацей.

Не багахульствуй, не кашчунствуй, ёлуп!

Айцец Сіман.

Калі пайшло на тое, не, Мацей,
Не я кашчунствую, а вы — папы!
Іх абманіць ты можаш, а не мяне!
Я наглядзеўся на жыццё святое
Не звонку, а з сяродку. Знаю!
Ігумены, манахі — пустасвяты, ліхвары!
Ці меў Хрыстос рабоў? А вы, вы сёлы
Трымаеце, як скот які, ў ярме,
Вам малака птушынага адно што нехапае,
А за мякіны гарнец вы ў галодныя гады
Сям'ю сялян ў няволю берыце,
Не горш паноў вы шкуру дзерыце,
Не з вамі бог, а з ім... Вазьмі мяне, Георгій!
Я кнігі ведаю, і хлеб дарэмна
Не буду есці твой.

Айцец Мацей.

За словы гэтыя ты будзеш закаваны
І клубук згубіш назаўсёды.

Айцец Сіман.

Вазьмі яго з сабою зараз!

(Ён зрывае клубук і кідае пад ногі Мацею)

Айцец Мацей.

Вось бачыце, к чаму прыводзіць багахульства?
Ад блага адыйдзі і зробіш добра.

(Георгію).

Пакуль ты нам як след не давядзеш,
Што ад тваіх навін карыснасць будзе для царквы
Датуль няма табе благаслаўлення
Уладычняга на друкаванне кніг у Вільні.

(Айцу Сіману).

А ты-ж, чарвяк, паўзі за мной
І пылам пасыпай дурную галаву,
Каб вымаліць у бога дараванне
Грахоў сваіх!

Айцец Сіман.

Паўзці няёмка ў расе. Ты вазьмі яе,
Адай там пустасвятам!

(Кідае ўслед вышаўшаму айцу Мацею расу).

Дай мне сціло, Георгій!

Георгій.

Сціло я дам, а толькі ты дарэмна
Пад ногі, ойча Сіман, кінуў расу:
Не ён табе даваў, не ён з цябе і здыме.
Вазьмі і апрані.

Ну, зараз зразумелі, другі,

Што нам рабіць, адкуль чакаць збавення?
Не епіскапія, а вы і ваша брацтва—
Апора моцная і веры і асветы,
Не епіскапія, а вы павінны будаваць
Бальніцы, школы пад сваім наглядом,
Не епіскапія, а вы павінны множыць
Лік брацтваў, стаць патронамі царквы.
Ці так, Якубе?

Бабіч.

Мабыць, так.

Георгій.

А як-жа з друкам?

Мо' кінем і яго на божы лёс, ці як?

(Радцы сумел'ся ў нерашучасці).

Мо' й праўда, непатрэбны

Ні я, ні веды, што збіраў па кроплі

Я для сваіх людзей ў чужых краінах?

(Радцы ўздыхнулі, але маўчаць).

Мо' й сапраўды іх несці і прадаць

Таму, хто скарыстае іх насупраць

І вас, і веры нашай і самой Русі?

(Зноў маўчанне. Скарына ўдарыў кулаком па стале).

Не дачакае вораг! Буду паміраць

Ад голаду, калець пад плотам,

А не прадам я ім адной крупіцы,
Што сабіраў я браціі маёй — Русі!
Як Глінскі, не збягу, пакінуўшы народ,
З зямлі сваіх карэнняў я не вырву!

Бабіч.

Ты не крыўдуй на нас, Георгій сын Скарніч.
Сам бачыш — не пара... А да таго-ж Адвернік
Даносам грозіць ўсё за Глінскага...

Дарэчы,

На Глінскага крыўдуеш мо' дарэмна:
Яго знарок сюды, здаецца, вабяць,
Каб галаву адцяць... Я чуў такое.

Георгій.

А што-ж, таму даць веры можна:
На хітрасць подлую — мастак «яснавяльможны»!
Эх, папярэдзіць вам-бы Глінскага тады!
Дзе вораг хітры — хітрым быць належыць.
Усё гэта бачу я. Падумаю, разважу,
Скажу пасля, што трэба нам рабіць.
А покуль што мы справу скончым. Товій,
Айца Сімона адвядзі у нашу келлю
Задворкамі як-небудзь. Я счакаю тут.

Радцы (развітваючыся).

Падумаем і мы, і кожны паасобку
К табе мы прыдзем, скажам што і як.
Бунт Глінскага наўчыў: рабі так, каб не знала
І левая рука, што правая дае ці дзее.

(Усе выходзяць. Георгій застаецца ў глыбокай задуме. Здаецца, што ён нават заснуў, заплюшчыўшы вочы. Дзверы ціха адчыняюцца і на парозе з'яўляецца Маргарыта).

Маргарыта (ціха).

Юрка...

Георгій (падняў галаву, не выходзячы з аслупянення).

Мар...га...рыта?

(Ён кінуўся да яе. Яна ўпала на калені і абняла ногі яго).

Маргарыта.

Мой любы, родны мой...

Георгій (паднімае яе).

Устань, пакутніца мая, мой жомчуг...
Дай паглядзець табе у вочы, дай пачуць
Яшчэ раз словы гэтыя, каб к небу
Душа мая ўзляцела...

(Ён падводзіць яе да крэсла і садзіць, не выпускаючы з сваіх рук яе рукі).

Скажы мне, месячык мой ясны...

- Маргарыта.
Што мне сказаць табе, мой Юрка?
- Георгій.
Ты помніла мяне?
- Маргарыта.
І днём і ноччу. Я праз сон
Імя тваё шаптала... Я ў гарачцы
Усё клікала цябе...
- Георгій.
А ён?
- Маргарыта.
Ён біў мяне тады смяротным боем,
А я смяялася, бо мне было салодка:
Я за цябе пакуты несла.
- Георгій.
Ёсць дзеці?
- Маргарыта.
Ёсць... двое... Я ў бога смерці
Прасіла, іх раджаючы. Я знала,
Ты будзеш ненавідзец іх.
- Георгій.
Яны твае,
Як я магу іх ненавідзец?
- Маргарыта.
А я іх часам пенавіджу з-за яго...
Мой Юрка, забяры мяне з сабой!
Ты дужы, ты разумны, адшукай законы,
Қаб вырваць з пекла цела і душу маю.
- Георгій.
Я не хачу падаць табе й сабе надзею
Уяўную: яна парвецца хутка,
І сэрцы нашы могуць яшчэ раз
Не вытрымаць пакуты, Маргарыта.
Қатолікаў развесці можа толькі папа...
- Маргарыта.
Я уцяку з табой.
- Георгій.
Цябе з дарогі вернуць к мужыку.
- Маргарыта.
Тады... я атручу яго!
- Георгій.
Ты гэтага не зробіш.
Аднойчы бачыў я — жанчыну катавалі,
Што мужа атруціла. Сярод плошчы
Яе жывой зарылі. Толькі галава
Была паверх зямлі. Вар'яцкімі вачыма
Яна вакол вадзіла.
У пякельнай смазе вусны языком

Сухім лізала. Вартавы хадзіў
І дзень і ноч вакол яе кругамі.
І мне здалося — гэта ты!..
Сам звар'яцелы, рынуўся я к ёй,
І страж руку мне раніў алябардай.
Вось бачыш — гэты знак?
Апомніўся ў турме, маліўся богу,
Каб ён адвёў цябе ад гэтай думкі.
Не, Маргарыта, не!
Калі не хочаш ты пагібелі сваёй...

Маргарыта.

Мне ўсёадно... Смерць будзе паратункам.

Георгій.

Маёй пагібелі калі не хочаш,
Ты патрывай яшчэ хоць невялікі час.
Я буду ў біскупа, прасіць яго я буду,
Каб вам дазволіў толькі жыць асобна...

Маргарыта.

А калі не?..

Георгій.

Аддай ты дзецям сэрца,
Чакай і вер, што наша шчасце прыдзе.

Маргарыта.

О, як мяне ты мала любіш, Юрка!

Георгій.

О, Маргарыта, не!
Калі-б маім каханнем свет трымаўся,
Калі-б сваімі мукамі здабыць я мог
Табе збаўленне ад тваёй нядолі,
Павер, — ты вольнаю была-б сягоння!
Я гэтых сіл не маю, я не бог.
Я толькі аблягчыць магу пакуты радай:
Успомні так, як я успамінаю,
Што не адна пакутуеш. Ёсць большыя пакуты
У нашага народа, у людзей.
І каб лячыць яго пакуты, я павінен
Паехаць зноў...у Прагу. Ты рабі
Таксама для яго што толькі можаш.

Маргарыта.

Ты зноў паедзеш, Юрка? Зноў?
Загіну я...

Георгій.

Калі ты любіш, не загінеш.

Маргарыта.

Я ведаю, табе патрэбны грошы
На друкаванне кніг. Вазьмі
Усё, што маю я. Я прынясу маністы,
Пярсцёнкі, плацці, хутры. Дом

Мне маці аддае ў задушным, і яго вазьмі,
Рабі у ім друкарню, Юрка.
Адно — не едзь! Дай быць паблізу
І адчуваць, што ты дзесь тут...
Хай гэта поўніць сілай жыць...

(Вартаўнік, які, відавочна, ахоўваў спатканне, з'яўляецца ў дзвярах).

Вартаўнік.

Сюды ідзе Адвернік, маладзіца.
Хадзі хутчэй, схавайся у камору,
Пакуль ён пройдзе.

Маргарыта (*хуткім шэптам*).

У час нешпара сягоння ты прыходзь
Да маці ў дом. На рынку. Знойдзеш.
Бывай!

(Вартаўнік і яна знікаюць).

Георгій (*адзін*).

Якую-ж ты гару ўзвярнуў, мой бог,
На плечы ёй, не даўшы
Ні сіл, ні спосабу замест яе плячэй
Свае падставіць пад цяжкі той камень...

(Уваходзіць Адвернік).

Адвернік.

Вярнуўся я, пан доктар, каб сказаць,
Што мы з фон-Шпілерам гешэфт зрабілі:
Даў згоду ён на друк. Ну, не дарма, вядома:
Я грошы пасуліў. Дам і табе, з адной умовай:
Ты мовы рускай прагнеш? Што-ж, друкуй на ёй.
А толькі кнігі уніі фларэнцкай і цану
Я ставіць буду, пакрываць выдаткі.

Георгій (*доўга глядзіць на яго, пасля ціха пытаецца*).

А Маргарыту
Адпусціш з мірам к мацеры тады?

Адвернік (*мяняецца*).

Ты для яе прыехаў? Кнігі
Не больш, як засланка, якой агонь
Распусных дзей хацеў схаваць
Ад вока мужа? Гэта знаў я!

Георгій.

Каб ты праз ката вывеў Маргарыту
К ганебнаму слупу на плошчу? Не!
Яе люблю я болей, як ты мысліш,
І гэткай радасці табе не дам убачыць,
Пакуль ты жыў.

Адвернік.

Вы змовіліся атруціць мяне? Дык ведай,

Што я, адсюль прышоўшы, напісаў
Задушны заповіт і на выпадак смерці
Гвалтоўнай, двух забойцаў паказаў:
Цябе й яе, каб вам суда не збегнуць!

Георгій.

Ты розум страціў! Над табой апеку
Прызначыць буду я прасіць у караля.
Ідзі і знай, што волас не спадзе
Па нашай волі з галавы тваёй, і чэсці
Тваёй не пагражае нават слова.

Адвернік (*раптам мякчэе, кідаецца цалаваць руку Георгію*).

Я веру, пэзка, веру! Дзякуй!
Вер, я яе люблю, і ненавісць ідзе
З маіх пакут, з майго каханьня толькі!..

(Ён хутка знікае. Георгій выцірае абмусленую пацалункам руку з такой агідай,
нібыта да яе дакрануўся слімак. Уваходзіць Товій).

Товій.

Ты так расчуліў гэтага вужаку,
Што ён ледзь з ног мяне не збіў.
Бяжыць і плача і не бача сцежкі.
Чым гэта, пан Францышак?

Георгій.

Я прыпадняў заслону, за якой
Убачыў пекла ён, што, не счакаўшы смерці,
Лёс прысудзіў яму жывому.

Товій.

Спаліў-бы я і след яго.
Я Маргарыту бачыў.

Георгій.

Зараз?

Товій.

Не, раніцой.

Георгій.

Яна была тут толькі што.

Товій.

Дык будзеш
Ты ў часе нешпара ў Дароты?

Георгій.

Не, не буду.
Мы сёння з Сіманам паедзем ў Прагу.
Ты заставайся тут і пойдзеш да Дароты,
Я напішу пісьмо.

(Уваходзіць Бабіч).

Георгій.

Вось што, Бабіч:
Няма прарока у сваёй айчыне.

Я еду ў Прагу. Там — сябе прадам,
А кнігі буду друкаваць. Друкарню зладжу —
Тады сюды перанясу. Будзь сёння у Дароты,
Яе задушнае пісьмо у кнігі завіжуй:
Дом Маргарыце аддае, у гэтым доме
Друкарня наша будзе потым. З кожным
Між лаўнікаў пагавары, збірай па грошу
На друкаванне кніг і з Товіем ка мне
У Прагу пасылай: Не, чорныя сутаны Рыма,
Друкарня будзе тут! Асвета людзям будзе!

Заслона.

151
два
Шт
кай
на
мес
дом
бал
дыш
відь
разз
на
Пам
Віда
па
век,
і дв
вае
паў
нібь
нілі
Віда

9. М

АКТ II

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Георгій Скарына.

Товій.

Айцец Сіман.

Еган фон-Шпілер.

Андржэяка — прыяцель Георгія.

Марта — яго сястра.

Вацлаў Сова — адзін з выдаўцоў чэшскай бібліі 1506 года.

Мікулаш Конач — чэшскі паэт і кнігавыдаўца.

Мікулаш Клаўдзіян — доктар і кнігавыдаўца.

Рэб-Нохім — памочнік Скарыны па перакладах бібліі.

Адам — крэдытор.

Штольц — немец.

Базыліянскі манах — немец.

Вацлаў — пастух.

Некалькі манахаў базыльянцаў.

1519 год. Прага Чэшская. Павернутая тылам да гледача частка двух суседніх двароў: двара Андржэякі, у якога кватаруе Георгій Скарына, і яго суседа немца Штольца. Паміж дварамі нізкая агарожа, абсаджаная кустамі, з патайнай форткай у ёй. Злева відаць частка дома Андржэякі са шкляной верандай. Абстаноўка на верандзе такая, як на старыннай гравюры з партрэтам Скарыны: гэта рабочае месца доктара, дзе ён займаецца перакладамі кніг. Побач з верандай уваход у дом, а над ім лесніца з парэнчамі на балкончык, прылеплены да паддашша. На балкончыку ўсторкнуты на спецыяльнае прыстасаванне дайніца і некалькі гладышоў. Дом справа іншай архітэктуры: відаць востраверхая кутняя вежа. На вільчыку яе флюгер у выглядзе чорнага ката і каваная стужка з надпісам-прозям па-нямецку: «Адкуль вецер, адтуль шчасце». Каля вежы таксама леснічка на паддашша і балкончык. З другога боку вежы шырокае акно і ўваход у дом. Паміж дамамі — на заднім плане — жалезная агарожа, брама і фортка ад вуліцы. Відавочна агарожа агібае дамы і канец яе відаць злева. Толькі тут яна каменная па грудзі чалавека і праз частакол над мураванай часткай, калі праходзіць чалавек, відаць яго галава. У двары некалькі дрэў і кустоў у вясновай кведзені, склеп і дворныя будоўлі. Але ўсё гэта ў ранішнім змроку і толькі паступова вырысоўваецца па меры святання. Усё больш і больш ружавее неба. Дзесьці паблізу залонаў і праспяваў певень. Яму азваўся другі. На далёкай званіцы бомкнуў звон і, нібы спрасонку, неахвотна, раз-по-разу бомкае яшчэ некалькі разоў. Ціха расчыніліся дзверцы на правым паддашшы і на балконе паказалася жаночая постаць. Відаць, як нейкія рукі (сам чалавек стаіць у цемры дзвярэй паддашша) тры-

маюць яе, цягнуць для развіталнага пацалунку. Нарэшце постаць выслізнула з абдымкаў, чуваць гучны шэпт.

Марта.

Бывай да вечара, мой любы Еган!

Еган (з дзвярэй).

Да пабачэння, Марта. Прыдзеш?

Марта.

Прыду. Андржэй таксама начаваць,
Напэўне, будзе ў сваёй друкарні.

(Рукі невідочнага чалавека яшчэ раз прыцягнулі Марту к сабе і адпусцілі. Марта азіраецца зверху і хуценька спускаецца ўніз. На апошніх ступенях яна знаходзіць свае чаравікі, надзявае іх і з разбегу, саскочыўшы з лесніцы, натыкаецца на ногі чалавека, які ляжыць галавой пад лесніцу).

Марта (адхіснулася). Святая маці! Хто тут?

(Яна схілілася, але яшчэ раз адхіснулася і машынальна кінулася на лесніцу, поўная жаху).

Марта (гучным шэптам).

Еган, Еган! Тут ляжыць забіты!

(Еган паяўляецца ў дзвярах паддашша, але ў гэты час бразнула ўваходная фортка з вуліцы, і Марта, не паспеўшы нічога сказаць Егану, саскочыла з лесніцы, нырнула ў патайную фортку на свой двор, праскочыла за кустамі на лесніцу свайго паддашша, узбегла на яго, схапіла дайвіцу і гладыш. Праз камітку ўвайшоў пастух).

Пастух.

Нех бендзе Хрыстусе взвелебёны.

Марта (спускаючыся з паддашша).

Амэн.

(Еган, пачуўшы чужы голас, знік у паддашша).

Пастух.

Дзень добры, Марта!

Марта.

Добры дзень, Вацлаў! Я зараз.

Пастух.

Заспала нешта, гаспадынька.
А Андржэй дзе?

Марта.

У друкарні, разумеецца, як штоначы.

Пастух.

І доктар з ім?

Марта.

Не, доктар дома сёння.
Не спаў ён тры начы падрад
І сёння спіць, нібы забіты.
Ідзі, будзі другіх, я зараз.

Пастух.

Эх, Марта, Марта...

Марта.

Што?

Пастух.

Круглець ты нешта стала.

Марта (*успыхнула*). Глядзі сваіх кароў, пастух!

(Яна хутка вышла).

Пастух (*адзін*).

Каровы што? Тут пра бычкоў гаворка.

(Развёў рукамі ў бок аднаго і другога дома).

Каторы з двух мне шчасце загубіў?

Каб доктар, не... Занадта паважаны...

Хаця і ў караля-ж бываюць дзеці,

Не кажучы ужо пра біскупаў святых...

І брат сляпы, ці што?..

(Ен ідзе да брамы і спатыкае ўзрадаванага Андржэяку, які цягне цэлае бярэма кніг).

Пастух.

Дзень добры, Андржэяка.

Андржэяка.

Як не жартуеш, добры дзень.

Што нешта пастуху не спіцца?

Пастух.

Не спіцца і табе. Нажаль, не дома.

Андржэяка.

Мне — рэч інакшая. Вось бачыш — кнігі?

Панюхай, фарбай пахнуць!

Толькі што з друкарні.

Пастух.

Што фарба? Пахне, як няшчасце.

Андржэяка.

Ды што ты, дружа? Унюхайся як след.

Нос не вярні, бо д'ябал зарагоча:

Пісьмо святое, вось зірні...

(Ен паклаў бярэма кніг на лаўку і разгортвае кнігу якраз на партрэце Скарыны).

Пастух.

Абраз у кнізе? Што-ж то за святы?

Такога я ў касцэле штось не бачыў.

Андржэяка.

Яго ў касцёл і пугай не загоніш.

Пастух.

Чаму?

Андржэяка.

Няма чаго яму рабіць там:

Ен свяцей святога.

Пастух.

Няўжо?

Чакай! Ды гэта-ж пан Францышак!

Няўжо яго ў святых залічыў
Айцец наш Рымскі?
Андржэяка (*смяецца*).
Папа Рымскі?
Так, залічыў...

Пастух.
А я падумаў, грэшны...

Андржэяка.
Што ты падумаў?

Пастух.
Не... нічога, так.

Андржэяка.
Кажы, бо дзеці заікацца будуць.
Ты-ж заляцаешся да Марты. Не хачу
Пляменнікаў — заік. Адмоўлю зразу.

Пастух.
Я... я хацеў сказаць, чаму
За кнігамі глядзіш пільней ты, Андржэяка,
Чым за сястрой сваёй?

Андржэяка (*здзіўлена ўскрыквае*).
За Мартай?
(Гэты вокліч чую Марта, якая гоніць карову па-за агарожай, — відаць рогі. Марта перапыняе адказ пастуха сваім воклічам).

Марта.
Ідзі, Вацлаў, займі карову! Часу
Няма мне!

Андржэяка.
А што за ёй глядзець, дзівак ты?
Яна сама, брат, вочы мае.

Пастух (*адыходзячы*).
Ды не, я так. (*Марце.*) Іду!
(Пастух выходзіць праз брамку ў агарожы).

Андржэяка (*сам сабе*).
Глядзець за Мартай?
Што ён дзе пачуў?
Спытацца хіба ў яе? (*Збіраецца паклікаць.*) Ма...
Ды не... Ён з рэўнасці, бо ведае: дарэмна
Сніць мёд, — і дуб высокі, і вулей чужы.
Пайсці, узрадаваць Францышка.

(Андржэяка забірае кнігі і ідзе праз веранду ў дом. Праз нейкі час, азіраючыся, убягае Марта і зразу кідаецца на лесніцу да Егана, які ўжо сам спускаецца ўніз).

Марта (*шэптам*).
Тут чалавек забіты, Еган.

Еган.
Забіты, кажаш? Што за насланне?
Учора з кляштара ішоў я п'янаваты,
Штурхнуў кагосьці ноччу плечуком
І лаянку яго спыніў ударам шаблі...

- Дык то-ж было далёка. Прыпаўзці
Не мог сюды ён: не такі удар быў!
- Марта.
Загінулі мы, Еган. Прыдуць людзі...
- Еган.
Чакай! Схаваць да вечара. А ноччу мніхі
Укінуць у раку і дамавіна скрые...
- Марта.
Ужо развіднела і брат мой дома.
- Еган (*азірнуўся і бачыць, што ў склепе тырчыць ключ*).
Ключ у дзвярах падвала... Бачыш, бог
Стаіць на абароне нашай.
Цягні.
- (Яны цягнуць мёртвае цела ў склеп і закрываюцца там. Праз калітку ўваходзіць
рэб Адам і пачынае гучна кашляць. На веранду выходзіць з кнігай у руках
Андржэяка).
- Андржэяка.
Не кашляй, друг! І так паверым — хворы.
- Адам.
Не, гэта я, пан Андржэй. Добры дзень!
- Андржэяка.
А, рэб Адаме! Добры дзень, калі
Яго не сапсуеш сваім з'яўленнем.
Ты к доктару? Ён спіць.
- Адам.
Хай на здароўе спіць, калі душа
Не чуе, як бяда (на лес яна няхай)
У браму грукае.
- Андржэяка.
Вось бачыш, я й казаў,
Што добры дзень ты сапсуеш, мой рэбе.
Якое-ж ліха веснікам сваім
Цябе абрала сёння?
- Адам.
Крый нас бог!
Дай бог палову мне таго, што вам я зычу.
Купец з Масквы (вай, вай, якая далеч!)
Прыехаў кнігі ў вас купіць...
- Андржэяка.
То-ж добра!
- Адам.
З ім з Вільні ліст прыслаў мне Мардахай...
Вы зналі Мардахая?
- Андржэяка.
Знаў аднаго, якога ў Бабілоне
Павесіць думаў Гаман. Калі твой
Вяшчае нам бяду, то я шкадую,
Што ён не той.

Адам.

Не, не, не той.
У Вільні зяць мой, Мардахай, ён піша,
Што кредыторы Товія сюды
Не пускаць з Вільні, хай ім ліха!

Андржэяка.

Ну, Товій тут пакуль што і не трэба:
Для кніг наступных выразаў ён буквы,
Застаўкі і малюнкi, месяцы на два
Нам хопіць без яго. А залатыя рукі
Ён прынясе і ў час, калі патрэба будзе.
Зірні, парсуна доктара Францышка,
Якую выразаў нам Товій па малюнку
Айца Сімона.

Адам.

Прыгожа! Я такіх не бачыў.
А колькі кніга ўся каштуе ваша?

Андржэяка.

Грош літоўскі.

Адам.

Прабачце мне, я чуў, што пан Францышак
З купцоў купец... Але не веру.

Андржэяка.

Чаму?

Адам.

З купцоў купец, такую справу меўшы,
Набіў-бы залатымі скрыню,
Не ён-бы к нам, а мы-б к яму хадзілі
Штодня ў пазыкі. І не грош,
А дзесяць грошаў браў-бы ён за кнігу.

Андржэяка.

А хто-б яе купляў?

Адам.

Ай-вай! Купцу якая справа,
Каму патрэбна, той-бы і купіў.

Андржэяка.

Ён так і робіць, рэб Адам. Танней пускае,
Каб кнігу мог купіць усякі,
Каму яна патрэбна.

Адам.

Прымаўка такая:
Як хоча хто, той так і вар'ячце.
Не разумею толькі, што вам за выгода?
Пазыкі аддаваць вам трэба?

Андржэяка.

Трэба.

Адам.

Бо пойдзем мы ў бургомістра прасіць загаду —
На кнігі і друкарню арышт налажыць.

Андржэяка.

Ды што вы звар'яцелі?
Зарэзаць курыцу, якая залатыя
Нясе вам яйкі? Вось дык розум!
Ты-ж бачыш, кніжку мы надрукавалі,
Купец прыехаў, хутка будзе Товій,
І грошы будуць...

Адам.

Товій не прыедзе.

Андржэяка.

Хто? Товій? Ты — аматар жартаў!
Ён будзе сёння тут, калі захоча.
Ты галавы яго не знаеш, спрыту?
Не злуй мяне, рэб Адам, атрымаеш
Ты першы, што павінны мы, палову.

Адам.

Палову з чвэрткаю...

Андржэяка.

На гэты раз — палову,
А чвэртку потым. Толькі — ц-с-с!
Нікому каб ні слова,
Бо долю я тваю, рэб Адам, падзялю
Паміж усімі, хто услед прывалачэцца
За доўгім языком, які ты не стрымаеш.

Адам.

Хай мой язык тады адсохне.

Андржэяка.

Амэн.

Ідзіце, рэб Адам, людзям на вочы
Не вытыркайцеся занадта. Сёння ў шэсць.

(Ён выправаджвае крэдытора і калі зачыніў фортку за ім і вярнуўся на веранду — засмяўся).

Андржэяка.

Пазбыўся аднаго. А колькі іх за дзень
Яшчэ прывалачэцца, калі грошы счуоць?
Бр-р-р! Пайду будзіць Францышка!

(Андржэяка выходзіць праз веранду. Тады са skleпу паказваецца Марта, за ёй Еган. Еган замыкае skleп і дае ключ Марце).

Еган.

Вазьмі, схавай. Пад вечар пакладзеш
За брамай пад шуло ты неўзаметку,
А я паведамлю айца Базылія за дзень.

Марта.

А як спатрэбіцца што Штольцу ў skleпе?

- Еган.
Ключа не знойдзе ён і покуль новы ключ
Даробіць да замка — мінецца дзень напэўне.
- Марта.
Другога ён ключа не мае?
- Еган.
Здаецца, не. Ці можа й ёсць...
Калі-ж ён знойдзе...
Чакай... Якую-ж радасць даў
Я ў рукі ворагу Францышку!
- Марта.
Ён знаць не будзе, для яго вакол
Свет не існуе апроч кніг. Святы ён.
- Еган.
Ён не святы, ён д'ябала слуга.
Ён грэшны. Каб нам у рукі
Не ў гэтай Чэхіі гусіцкай трапіў ён,
А ў Брандэнбургу — ён-бы згінуў
Як вораг Рыма на кастры. Завабіць
Яго ў Нямецчыну сюды я ехаў
І вось... Я ведаю, што ён, —
Законазнаўца слынны, — калі знойдуць труп,
На мой на след асочных накіруе
І нас пагубіць, Марта, нават па злабе.
- Марта.
Тады нам трэба з'ехаць з Прагі, Еган.
І як мага хутчэй.
- Еган.
Ён гэта скарыстае,
Як доказ нашае віны. Хацеў
Звянчацца я у гэтую нядзелю
З табою, Марта.
- Марта.
Любы мой, мой Еган!
Мне сорамна было аб тым прасіць.
А людзі заўважаюць. Сёння
Пастух Вацлаў сказаў пра гэта брату.
- Еган.
Вось бачыш, ён — Францышак разаб'е
І гэта шчасце наша.
- Марта.
Што-ж рабіць нам, Еган?
- Еган.
Калі-б я верыць мог, што любіш ты мяне,
Што для мяне ты ўсё, ты ўсё зрабіць гатова...
- Марта.
Я ўсё зраблю, усё зраблю, мой Еган!

Еган.

Тады... вазьмі вась гэты ключ і пакладзі
Між кнігамі Францышка Скарыны,
Любой крывёю вымаж яго шпагу.
Калі-ж спытаюцца — ты скажаш: «Ноччу чула
Я нейкі шум і крык. Пасля
Прайшоў Францышак у свае пакоі»...

Марта.

А ты? Ты гэта чуў? Ты скажаш?

Еган.

Я сёння начаваў у базыльянцаў
І толькі што прышоў. Пацвердзяць
Прысягай гэта мніхі.

Марта.

О, загадай, мой Еган, іншае! Яго
Абвінаваціць не магу я.

Еган.

Калі не хочаш бачыць смерць маю,
Калі мне жонкай хочаш быць, ідзі,
Зрабі, што я сказаў без слова, без развагі.
Твой грэх даруецца касцёлам: ты
Ерэтыка нам дапаможаш знішчыць.
Я сёння выеду ў суседні кляштар. Там
Чакаць цябе я буду. Мніх Базілій
Цябе туды даставіць. Я скажу.

Марта.

Мне не павераць, Еган. Ён святы,
Яму і ў вочы глянуць не змагу я.

Еган.

Зможаш, калі любіш. Запомні: ноччу
Праз сон ты чула стогн і грукат,
І крокі доктара. Нічога болей
Я не прашу... І ключ пакласці.

Марта.

Дык паклянися яшчэ раз ты, Еган,
Вось гэтым перстнем, на якім ты кляўся,
Душою мацеры сваёй, сваёй айчыны лёсам,
Што ты мяне не кінеш, возьмеш шлюб.

Еган.

Клянуся я усім святым і родным,
Што не далей таго, як Скарына
Апынецца ў турме у якасці забойцы,
Вазьму я шлюб і ў Брандэнбургу
Мы будзем жыць з табою. Амэн.

Марта.

Амэн.

(Яна выходзіць. Еган глядзіць ёй услед і, калі яна знікла, кажа пагардліва.)

Еган.

О, чэшская авечка!

(Еган грукае ў акно гаспадара. Праз некалькі хвілін выходзіць Штольц з піпкай у зубах і моўчкі спыняецца ў дзвярах).

Еган.

Гэр Штольц, я сёння ў базыльянцаў
Заначаваў і толькі што вярнуўся.

Штольц.

А мне здавалася — я чуў у вежы крокі.

Еган.

О, гэта пацукі, гэр Штольц. Іх процьма
У паддашшы вашым. Спаць мне не даюць.
Я выеду па даручэнню брацтва
У Вільню зноў. Тавар вам пакідаю
У аплату харчу і кватэры. Хопіць?

(Штольц ківае сцвярджална галавой).

Дарэчы, можаце паслаць за адвакатам.
Не сёння-заўтра доктар гэты знікне
І апісаць маёмасць застаецца вам.

Штольц.

У гэта можна верыць?

Еган.

Як і ў тое, што прад вамі Еган
Фон-Шпілер, рыцар. Спадзяюся,
Што пісьмы вы заёмныя скупілі?

(Штольц моўчкі вымае «грос-бух»).

Штольц.

Па той ацэнцы, аб якой я мыслю,
Яму і кредыторам іншым застаецца
Не больш, як дваццаць марак. Дзе іх дзець?

Еган.

Аддайце Марце ад мяне ў дарунак.

Штольц *(дастае грошы)*.

Аддай іх сам, а мне пішы распіску.

Еган.

Я пастараюся яе не бачыць... Грошы,
Што я даваў на скупку вексалёў,
Вы аддасце у кляштар скарбніку.

Штольц.

Гэр Еган, тут прыехаў Шульц,
З Нюрнберга доктару прывёз паперу
І жмут заёмных пісем для аплаты.

Еган.

А ён у вас? Гукніце на два словы.

Штольц.

Не, ён пайшоў да кума на бядесу,
Павінен быў вярнуцца — не вярнуўся,
Відаць, падпіў і ў кума ён начуе.

Еган.

А пісьмы дзе?

Штольц.

Паклаў ка мне у шафу.

Еган.

Паперу выкупіць вазьміце ў скарбніка,
Ён грошы дасць вам па майму загаду.
На ёй мы будзем друкаваць, гэр доктар,
Такія кнігі для тваёй, для Бelay Русі,
Што знікне й след тваёй атруты ў ёй.

Штольц.

Але я гаспадар друкарні буду?

Еган.

Так.

Заказчыкамі толькі будуць базыльянцы.
Калі не вернецца гэр Шульц...

Штольц.

Чаму?

Еган.

Я не кажу — не вернецца наогул,
А толькі сёння, зараз — вы яго паперы
Аддайце адвакату. За адно з сваімі.

Штольц.

Але я іх павінен паказаць Францышку,
Мо' ён заплаціць?

Еган.

Пакажыце,

Калі закон такі. Бывайце. Я паеду.
Вось і айцец Базыль. Ён рэчы занясе.

(Штольц ідзе ў дом. Праз фортку ўваходзіць манах).

Манах.

Слава Ісусу.

Еган.

Амэн, мой брат.
(Адводзіць яго ўбок.) У імя бога...

Манах.

Амэн. Чакаю я загаду, рыцар.

Еган.

І пад прысягай нават гаварыць
Павінны мнікі кляштара, што сёння
Я начаваў у вас і вышаў за вароты
Пасля малітвы раннай.

Манах.

Амэн. Так.

Еган.

Занёсны рэчы з гэтай вежы ў кляштар,
Ты знойдзеш кума Штольца.

Манах.

Знаю.

Еган.

Там немец з Нюрнберга быў — Шульц.
Калі ён позна вышаў стуль учора,
Закажаш месу па яго душы.

Манах.

Хай упакоіць бог яго ў раю.

Еган.

Вазьмі падводу ў час абеда... Трое
З маімі рэчамі дарогаю на Вільню
Паедзеце... Узяць з сабой гасцінцы.

Манах.

Я разумею, рыцар.

Еган.

На дзесятай міле
Чакаць вас буду верхам. Па дарозе
Нагнаць вы можаце каго-б то ні было
З ерэтыкаў, вось тых... калі ратунку
Шукаць яны ў уцечцы будучь... Іх
Правесці да мяне.

Манах.

Загад прыняў у Езуса імя.

Еган (*дае золата*).

Вазьмі задатак.

Манах.

Дзякуй. Да пабачэння вечарам.

(Еган выходзіць на вуліцу. На верандзе паяўляецца Марта і кладзе ключ паміж
кніг).

Манах (*адзін*).

Дзяўчына ... з тых... (*паказвае ў бок веранды*)

мяне прасіла

Дастаць ёй пару індульгенцый.
За кухаль піва выманіў у мніха...
Аддаць-бы ёй...

(Тут ён бачыць Марту, якая паднялася на паддашша).

Манах.

Эй ты, красуня, ластаўка! Спусціся
З падстрэшнага гнязда свайго сюды.
(Марта варочаецца і падыходзіць да яго).

Манах.

Я індульгенцый прынёс. Хадзі ў цянік.
(Адыходзіць за кусты).
Вось на вялікі грэх, а вось на меншы.
(Аглядае яе).

Гэ-гэ! На грэх які бярэш, я знаю.

Марта.

Не для сябе бяру... а для папа Сямёна

Манах.

Для рускага папа?!

Марта.

Вазьміце залаты.

Не ўсёадно вам, хто грашыў —
Ці поп, ці д'ябал?

Манах.

А хочаш, каб твае грахі таксама
Той індульгенцыяй былі
Аплочаны прад богам?

Марта.

Што мне зрабіць для гэтага, манах?

Манах (*працягвае да яе рукі*).

Не быць упартай, козачка.

Марта (*адстраняе рукі*).

Цьфу!

(Яна рэзка павярнулася і пайшла. Манах аблізаўся, паглядзеў ёй услед і пайшоў на паддашша Егана. Тым часам на веранду вышаў Георгій Скарына ў доктарскай манты, у бярэце. З варот выходзіць з тоўстай кнігай пад пахай белы і велічны, як патрыярх, рэб Нохім і накіроўваецца на веранду. Марта пайшла на паддашша).

Георгій.

Што рана так турбуеце сябе,
Шаноўны дружа мой, рэб Нохім?
Вітанне шчырае, вітанне!

Нохім.

Як рана ні прыду, вас застаю за працай,
Шаноўны доктар, як жняю на полі.
Вітанне й вам, хай бог прадоўжыць годы
І вам, і вашаму патомству!
Ваш выклад з грэцкага
Я параўнаў з гебрэйскім.

Георгій.

І як?

Нохім.

Ён адэкватны, доктар. Толькі параўнанні
Вы ужываеце такія, аб якіх
Не меў век старажытны уяўлення.

Георгій.

А сэнс дакладна імі перададзен?

Нохім.

А сэнс той самы.

Георгій.

К прыкладу, рэб Нохім?

Нохім.

У кнізе царстваў: «Сотнік іх
Цару прысягай завязаў».

Георгій:

Так «завязаў» — не тое слова, так...
А сэнс дакладны. Хай так застанеца.
Яшчэ?

Нохім:

«У радасць іх, нібы іголкай ткнуў».

Георгій:

О, я хацеў яшчэ дадаць «у скулу»,
Каб той, хто прачытае, сам адчуў
Раптоўнасць болю й яго сілу!
Яшчэ?

Нохім:

Вось тут: «рабы на конях, а баяры пешкі».

Георгій:

А што благога тут? Калі-б так і было?

Нохім:

Баяр не знала старажытнасць.

Георгій:

Так,

Але іх ведае сучаснік і яму
Лягчэй убачыць справядлівасць кары
Не пад начальнікам, па назве неведомым,
А пад баярынам, крыўдзіцелем штодзённым.
Я думаю, што ў гэтым мэта наша,
Каб не мужы навукі, дактары, магістры,
А й прасты паспаліты люд, чтучы,
Мог разумець пісьмо святое
І распазнаць ад крыўды праўду,
Каб ведаў ён законы і правы,
Якімі людзі на зямлі імаюць справаваца.
І філосафіі навуку добранраўнай
Ад Арыстотэля да нашых дзён пазнаў.
Аб гэтым я пішу ў сваіх прадмовах.
І я хацеў-бы думкі дзве данесці
Да кожнага, хто кнігу возьме ў рукі.

Нохім:

Якія думкі, доктар?

Георгій:

Любіць зямлю сваю і свой народ,
Як птушка польная — гнездо сваё,
Як рыба — вір, як звер — сваю бярогу.
І бараніць яго, як пчолы вулей
Бароняць ад чужых і сквапных лап.
Другая думка — аб карысці працы,
Ахвярнай працы на карысць народа,
На колькі сіл стае, на колькі служыць розум.
Каб, паміраючы, свой шлях жыццёвы
Маглі мы азірнуць спакойна і сказаць:

«Жыццё маё не стала пустацветам,
А рунь пасаваў спажываюць людзі».

Нохім.

У гэтым мудрасць і жыцця і працы.

Георгій.

Давайце выклад прытчаў параўнаем.
Люблю я прытчы: мудрасць захавана
У іх — як прыгажосць у самацвеце,
Ці золата ў зямлі, або ядро ў арэсе.
Міне і сто і тысяча гадоў,
А мудрасць мудрасцю. Яе ні гля,
Ні тлэн, ні час не точыць, ні цары,
Ні сейм забараніць не могуць.

(Скарына садзіцца ў сваё крэсла, так як гэта бачна на гравюры. Рэб Нохім і ён паглыбляюцца ў злічэнне перакладу. З свайго дому выходзіць Штольц. Ён зазірае праз кусты на веранду, але, відаць, не адважваецца зразу ісці да Скарыны і накіроўваецца да склепа).

Штольц.

Для смеласці глынуць піўца?
Здаецца, я учора ключ тут кінуў?
Няма?! Замкнёна? Што за ліха?
Няўжо на месцы ключ?

(Ён варочаецца назад у дом. За кожным яго рухам назірае з свайго паддашша збялелая ўсхваляваная Марта. У гэты час шпарка ўваходзіць, абціраючы лысіну, Адам).

Адам.

Дзень добры, доктар. Я не к вам,
Я к пану Андржэяку на хвіліну.

Георгій.

Дзень добры, Адам. Андржэяка!
К табе рэб Адам на хвіліну. Выйдзі!
(Выходзіць Андржэяка. Адам цягне яго ўбок).

Андржэяка.

Што здарылася, рэбе? Ты змяніўся з твару!

Адам.

Не ведаю, што думаць. Заёмныя лісты
Ва ўсіх заёмаўцаў зніклі.

Андржэяка.

Ц-сс! (Адводзіць яшчэ ўбок.) Як гэта?

Адам.

Так.

Ад вас пайшоў да Іцкі я...

Андржэяка.

Я так і знаў,

Што балбатлівей ты за бабу. Ведай:
Я падзялю, што абяцаў табе адному.
На сотню Іцак, што ідуць услед
За рэб Адамам...

Адам.

Не, ніхто не прыдзе.

Абегаў я усіх: усе лісты прадалі.

Андржэяка.

Каму?

Адам:

Не ведаю. Не кажуць. Ім забаранілі.

Андржэяка:

Ты, разумеецца, узнаў...

Адам.

Калі пан дакляруе

Аб гэтым не сказаць на споведзі ксяндзу

І абяцае выплаціць маю пазыку.

Андржэяка.

Я слова даў. А шостай сёння

Палову атрымаеш... Хто?

Адам (*шэптам*).

Базыліяне.

Андржэяка (*задумайся*).

Гэта вораг моцны... Слухай, брат,

Найдзі мне пакупца на дом вось гэты...

Адам.

Я пашукаю... Я прыду а шостай.

(Ён пастаяў, пайшоў, пасля збочыў у фортку паміж дварамі і пайшоў да Штольца).

Андржэяка.

Бой пачынаецца. Трымайся, Андржэяка.

(У гэты час да брамы падыходзяць: рабочы, які вязе на двухколцы кнігі, айцец Сіман і тры мужы вучоныя Прагі: Вацлаў Сова, Мікулаш Конач і Мікулаш Клаўдзіян. Айцец Сіман расчыняе шырока браму).

Айцец Сіман.

Прашу, прашу вас, госці дарагія!

Вацлаў Сова.

Няёмка трохі гэтак рана...

Мікулаш Клаўдзіян.

Пан Скарына—падвойны мой калега:

І выдавец і доктар— да турбацый,

Я думаю, прывык. Ды ён за працай.

Дзень добры, наш субрат славуты!

(Скарына выходзіць ім насустрач. Андржэяка, пакланіўшыся гасцям, выходзіць).

Георгій.

Бог ласку мне зрабіў, паслаўшы

Мужоў такіх высокіх пражскіх

У сціплы мой прытулак. Рад,

Сардэчна рад вітаць вас з добрым раннем!

Вас, пан Вацлаве, — біблія чья

Была для нас грунтоўнаю крыніцай

Дакладных тэкстаў і майстэрства слова!

Вацлаў Сова.

Прыемна чуць, славу ты наш Скарыніч,
Ад вас такую хвалу, і сказаць,
Што ваша біблія — дачка маёй выходзіць,
І прыгаством і працай матку абагнала!

Георгій.

Вітаю Вас, Мікулаш Конач, дружа,
Славутай Чэхіі славу тага паэта!
Па вашай «Кроніцы», па вершах і прадмовах
Вучуся я любіць вялікі розум
Вялікага нам брацкага народа.

Мікулаш Конач.

Як мы па вашых кнігах, доктар,
Русь Белую, айчыну вашу.

Георгій.

Вас, пан Мікулаш Клаўдзіян, ад сэрца шчыра
Абняць гатоў, як медыка-субрата,
Як выдаўца штукаўнага, выданнямі якога
Я захапляюся да глыбіні душы.

Мікулаш Клаўдзіян.

Акраса чалавеку сціпласць, дружа. Толькі
Мы і паловы не зрабілі, нават,
Таго, што робіце вы сёння. Мы прышлі,
Каб прывітаць вас з поспехам сардэчна.

Мікулаш Конач.

Так, так, шаноўны доктар. Паглядзіце!
У Празе Чэшскай мы, мы — чэхі,
Ў апошнія гады амаль што не друкуем,
А ён прышоў і... колькі ўжо?

Георгій.

Пад дваццаць кніжак будзе.

Мікулаш Конач.

Дай абніму цябе! Да д'ябла бляск прамоў!
Як сына абніму, — прабач мяне старога...

Георгій.

З вялікаю прыемнасцю, настаўнік.
Не захваліце толькі. Па еліку
Мы браці не можам у вялікім
Чым паслужыці, люду паспалітаму Русі
Сіі малыя кніжкі працы нашай
Прыносім ў дар. Я знаю, што пан Сова,
Калі не меў магчымасці у Празе,
Ён біблію сваю ў Венецыю павёз
І там надрукаваў, і што мужы
Старое слаўнай Прагі ў працы гэтай
Яму дапамаглі. Яго слядамі
І я ішоў. Я знаю, што пан Конач
У Нюрнбергу у Гелцля друкаваў.

Қаб павялічыць славу чэшскага народа.
Я вучань ваш.

Мікулаш Конач.

Дай бог такіх нам вучняў болей,
Тады-б і нам, настаўнікам, было
Пазычыць у каго і розуму і ўмельства.
Зірніце вы на літары! Такіх
Прыгожых я нідзе не бачыў і ніколі.
Зірніце толькі, колькі навіны
Увёў у друк Францышак Скарына!
Вось старонкі — друкарам у прыклад
Пранумярованы усе, вась верш ад верша
Адлучаны двукроп'ем, каб лягчэй
Было чытаць і разумець іх сэнсум.
Застаўкі дзіўныя. Партрэт выдаўцы!
Хто гэтакі майстра у цябе, мой сыне?

Георгій:

Памочнік мой і друг мой Товій.

Мікулаш Клаўдзіян.

Яго няма тут?

Георгій.

Ён у Вільні.

Майстэрству гэтаму я сам крыху
Навучаны.

Вацлаў Сова.

О, вашае «крыху» вялікае за «шмат»
У вельмі, вельмі многіх. Прадракаю,
Што на узорах друку Скарыны
Вучыцца будуць у Еўропе, што ў вякі
Увойдзе ён, як прыклад дасканалай
І шчырай працы на карысць асветы.

Георгій:

Маёй тут працы менш. Вось ойча Сіман —
Настаўнік мой з юнацтва — залатыя рукі!
Ніхто на свеце так, здаецца, дасканалы
Не ведае майстэрства, прыгажосці
Ручнога кніг пісання. Ён уклаў
Сюды душу сваю.

А. Сіман *(які дапамагаў увесць час рабочаму пераносіць у дом кнігі)*.

Ты не хвалі занадта,

Бо сурочыш.

(У гэты час Андржэяка з Мартай уносяць падносы з віном і закускамі).

Георгій.

Вось мой памочнік трэці і мой сябра,
Які друкарню ўсю трымае на сабе,
І ноч не спіць і дзень ён за работай,

Мой добры Андржэяка. То — сястра яго —
Анёл ахоўнік наш, яна, як маці,
Жыццёвы клопат з нашых душ здымае.
Прашу садзіцца, другі, у застолле,
Чым бог паслаў — хачу адзначыць свята
Я вашых водведаў.

(Андржэяку і Сіману.)

Сядайце й вы, сябры.

Андржэяка (бачачы, што Конач хоча паставіць на месца кнігу,
якую ён разглядаў).

Дазвольце, я пастаўлю.

(Пакуль расаджваюцца і наліваюць чаркі, ён ставіць кнігу і скідае з паліцы
ключ. Марта ўздрыгнула, бо бачыць, як да веранды накіроўваецца Штольц, які
вышаў з сваіх дзвярэй).

Андржэяка (нагінаецца і падымае ключ).

Адкуль тут гэты ключ? Ты, Марта,
Не ведаеш адкуль ён трапіць мог?..

Марта (спалохана).

Не ведаю.

(Уваходзіць Штольц).

Штольц.

Гут морген, доктар і шаноўныя паны!

Георгій.

Гэр Штольц? Гут морген! Я прашу ў бяседу.
Сядайце тут, суседзе!

Штольц.

Па справе я, гэр доктар.

(Андржэяка накіроўваецца да яго, трымаючы ключ у руках. Штольц узіраецца
ў ключ, але да яго свядомасці яшчэ не даходзіць, што за ключ у руках
Андржэякі).

Андржэяка.

Мо' справу адкладзем, гэр Штольц,
На час больш зручны?

Штольц.

Не!

Іду я к адвакату, доктар, прад'явіць
Вось гэтыя заёмныя лісты, што ласку
Вы мелі падпісаць у розных крэдытораў.
Іх тэрмін скончыўся. Калі я зараз
Не атрымаю ўсё гатоўкай, я арышт
На кнігі вашы і друкарню накладу.

Андржэяка.

Адкуль у вас лісты?

Штольц.

Скупіў!

Андржэяка.

Навошта?

Штольц.

Для гешэфта, гэр.

Георгій (*госцям*).

Прашу я не зважаць і сілкавацца.
Прабачце мне, я зараз.
(*Выходзіць з-за стала*).

Мікулаш Клаўдзіян (*таксама*).

Касцёл нямецкі,

Я пазнаю тваю руку, якую
Ты да славянскай глоткі прагна цягнеш!
Залетась архібіскуп Майнцкі
Забараніў у Нюрнбергу майму выдаўцу Гелцлю
Друк чэшскіх кніжак, пад пагрозай
Выгнання з горада. Сюды, у Прагу,
Дайці яго не можа забарона.
І вось інакшы ход!

Георгій (*разглядаючы прад'яўленыя вексалі*).

Заёмныя лісты сапраўдныя, гэр Штольц.
Я аплаціць магу іх... праз поўгода...
Часткова — і раней. А як папалі
У вашы рукі гэтыя лісты
Ад папяровай фабрыкі з Аўсбурга?

Штольц.

Учора іх прывёз гэр Шульц
Ад Шонтнергера з Аўсбурга з паперай.
Паперу я забраў сабе, бо ведаў,
Што аплаціць яе няма вам чым.

Георгій.

Умове згодна заплаціць павінен
Я ў Аўсбургу па гэтаму лісту.
Рамана я, пляменніка, туды прасіў паехаць.

Штольц.

Раман ваш у турму лапаў.

Георгій.

Раман? У турму?

Штольц.

Шонтнергеру быў ліст такі

Ад адваката з Рыгі.

Георгій (*спахмурнеў, падумаў*).

Так...
Я ў Аўсбург сёння выеду...

Штольц.

Калі

Не затрымае вас да выплаты пазыкі
Турма, аб чым я клапаціцца буду.

Андржэяка.

Вазьміце, прагна я душа, мой дом
Або ў заклад, або і назаўсёды.

Георгій.

Не, не, мой друг! Навошта? Дом не твой.
Ён твой і Марты...

Мікулаш **Конач.**

Мы выдадзім заручнае пісьмо.

Штольц.

Пісьмо пісьмом, гатоўкі ў вас няма.

Андржэяка:

Ідзі адсюль, гэр Штольц, іначай
Я гэтым вось ключом праб'ю твой чэрап.

(Тут толькі да Штольца дайшло).

Штольц.

Адкуль у вас мой ключ ад склепа?
Я ранне ўсё яго дарэмна прашукаў.

Андржэяка.

Бяры, калі ты да яго прызнаўся.
І як мага хутчэй знікай, а то...

(Штольц бярэ ключ, сыходзіць з веранды. Даходзіць да вежы, машынальна верцячы ключ у руках. Марта выслізвае ўслед і сочыць за ім праз кусты. Гэта ўважае айцец Сіман і неўзаметку выходзіць, нібы задумаўшыся. Георгій паміж тым зноў усаджвае гасцей).

Георгій.

Даруйце мне вы, дарагія госці,
Што нечакана так бяседа
Рукою невідочнай спынена была.
Я п'ю за тое, каб і гэту перашкоду
Пераадолеў розум і цярплівасць.

Мікулаш **Клаўдзіян.**

За свет, што нішчыць цемру, п'ю я.

Мікулаш **Конач.**

За перамогу сонца над агідай ночы.
Адсюль мы пойдзем к бургомістру Прагі,
Дадзім пісьмо... Яно адтэрмінуе плату.

Георгій.

Тым часам я... я вызвалю Рамана,
І грошы будуць. Налівайце чашы.

(Пакуль заціхшыя пад цяжарам думак госці прадаўжаюць бяседа, да Штольца, што стаіць ля вежы, падыходзіць Адам; ён, не дачакаўшыся Штольца ў яго хаце—вышаў на двор).

Адам.

Ну як, гэр Штольц, купілі дом?

Штольц.

Я думаю... што ўзяць выгодней:
Ці іх друкарню з кнігамі, ці дом?

Адам.

У вас заёмныя лісты?! Не ў базыльянцаў?
Вазьміце й мой. Адсоткаў дзесяць скіну.

Штольц.

Не, рэбе, скінеш — семдзесят. За гэта
Цябе я пачастую добрым півам.

«Ён ідзе да склепа, за ім падбегам бяжыць Адам, памыкаючыся нешта сказаць.
Марта схпілася за сэрца, да яе кінуўся айцец Сіман».

А. Сіман.

Што сталася, дачка? Ты нездарова?

Марта.

Не, не... здарова я... Я ўспомніла...

(Яна шукае нейкую прычыну і не знаходзіць нічога, апроча індульгенцыі, якая
зашуршэла за карсажам).

Вазьміце, ойча, індульгенцыю... дастала
Па вашай просьбе я у мніха-базыльянца
Для тэй... Дароты з Вільні.

«Айцец Сіман бярэ індульгенцыі і гэта адцягвае яго думку, тым больш, што ён,
будучы за сталом, перакуліў чарку».

А. Сіман.

Ну зараз можна бабе будзе
Хоць біскупа зарэзаць: дараваны грэх.
Ці-ж гэта вера? Цьфу! Прыедзе Товій,
Дык перашлю старой дурніцы. Цешся!
І то, за тое толькі, што часамі чарка,
Калі тамілася душа, мне ад Дароты
Перападала...

(Ён хавае індульгенцыі).

«За грэх малы», «за грэх вялікі». Цьфу!..

«Ўзнямаецца размова за сталом. Вацлаў Сова паднімае чарку».

Вацлаў Сова.

Ля Грунвальда змагаліся мы поплич,
Супроць захопнікаў нямецкіх, як браты.
П'ю за сям'ю славян, за дружбу ў нашай хаце!

Мікулаш Конач.

За лепшага між нас, мудрэйшага між нас,
Крынічна чыстага душою чалавека
І працавіцейшага паміж слуг народа,
За друкара і доктара, Францышка Скарыну!

Георгій.

Удзячан вам, настаўнікі мае,
За слова шчырае аб люду паспалітым
Маёй радзімы, і аб працы сціплай
Мяне самога... Я прашу напамяць
Узяць па кнізе гэтай. Выбачайце,
Я дапішу адно... Не мог надрукаваць
З прычын нявольных... «Кніга гэта
Адбіта з дапамогай брацтва Вільні,
Багдана Онькава і Бабіча Якуба».

(Пакуль ён робіць надпіс, з склепу выбягае страшэнна спалоханы Штольц і Адам).

Штольц.

Мой бедны Шульц... забіты і схаваны
У склепе, у маім... Ключ быў у іх.
Яны, яны, праклятыя славяне!
Рэб Адам, будзеш сведкаю... Чакай!

(Ён кідаецца ў вароты, Адам за ім, атрасаючы рукі).

Адам.

Гэр Штольц, на чорта быць мне сведкай!

(Марта бездапаможна апусцілася на зямлю. Айцец Сіман зноў нахіліўся да яе і відавочна зразумеў, у чым справа).

А. Сіман.

Зноў дрэнна? Даць вады?

(Марта адмоўна ківае галавой).

Ох, дзеўкі, дзеўкі! А ці будзе
На вашу дурасць і даверлівасць калі
Хоць звод які?

(Марта заплакала).

Не плач! Брат ведае?

Марта.

Нікому не казала. Сорам мне!
Я лепш у Влтаву!

А. Сіман.

Цыц, дурніца!

Скажы к каму — і я пайду за свата.
Ды толькі хто? Здаецца-ж на вачах...
А можа ён... Георгій? Што маўчыш?

(Марта нічога не адказаўшы, устала і плачучы вышла).

Не можа быць, каб сын духоўны мой...
Хаця... а каб ты спух, сыноч...
У ціхай завадзі чарцям раздолле...

(У гэты час варочаецца назад Штольц і з ім некалькі мніхаў-базыльянцаў. Відавочна, ён іх спаткаў па дарозе: яны ішлі шукаць Шульца, накіраваныя праз Базылья Еганам Шп.лерам).

А. Сіман.

Разбегалася нешта немчура?
Напіцца-б мне цяпер... Крычаць яны...

Штольц.

Айцы святыя, вось прашу сюды,
У склеп. Тут цела захавалі
Нябожчыка гэр Шульца. Ключ
Знайшоў я раніцой пры сведках
У руках суседа Андржэякі, на верандзе.
А хто забойца, я не ведаю, не знаю.

Манах.

Ідзіце вы да іх, а я забыўся іспагу
Гэр Егана... вазьму, іду да вас.

(Уся гурба мніхаў з Штольцам увальваецца на веранду. Насустрэч ім узняліся вучоныя. Падышоў а. Сіман).

А. Сіман.

Во вараньё зляцелася! Чаго?

Штольц.

Айцы святыя, будзьце сведкамі! Сусед,
Вось гэты ключ я з рук тваіх узяў
Сягоння раніцою?

Андржэяка.

З маіх, а што?

(Манах Базыль са шпагай спускаецца зверху і далучаецца да іншых).

Штольц.

Вы чулі?

Манахі.

Чулі.

Штольц.

Ключом замкнуты склеп...

Андржэяка.

Склеп абакралі?

Штольц.

Не.

Андржэяка.

Чаго-ж тады такі вялікі галас?

Штольц.

У склепе Шульц.

Андржэяка.

Ну, значыць, ён залез і папрасіў замкнуць,
А хто замкнуў, спытайцеся у Шульца.
І мне цікава будзе знаць—навошта
Ён ключ засунуў аж у кнігі.

Штольц.

Гэр Шульц забіт, зацягнут ў склеп і кінут.

Андржэяка.

Пра гэта я вось зараз толькі чую.

Манах.

Ты дома начаваў?

Андржэяка.

Я начаваў ў друкарні.

Манах.

Хто дома начаваў?

Георгій.

Я дома начаваў і Марта... ў гэтым доме,
А ў доме тым — гэр Штольц, напэўна, знае,
Хто начаваў, апроч яго й забітага гасця.

Манах.

І вы не чулі ні крыку, ні мальбы?

Георгій.

Я тры начы не спаў і сам спаў, як забіты.

Манах.

Дзе Марта?

(Марта ўваходзіць).

Марта.

Я тут, айцец святы.

Манах.

Ты знаеш гэты ключ?

Марта.

Цяпер я знаю.

Манах.

Як трапіў ён да вас?

Марта.

Яго паклала я. Знайшла ўранні
І запытаць хацела чый... Ноччу я не спала,
Але нічога чуць не чула. Усё?

Манах.

Ты чула, як памосніцы скрыпелі,
Як доктар ноччу па двару хадзіў...

Марта.

Не, не чула, святы айцец, хаця не спала.

Мікулаш

Конач.

На доктара паклёп узводзіць сорам.

Манах.

Апроч яго, карысці у забойстве
Гэр Шульца хто тут мае?
Прапаную, пад арыштам завесці у турму.
(Не дачакаўшыся адказу, ён вымае шпагу).

Марта.

На шпазе кроў.

(Манах збянтэжыўся, падняў шпагу. Усе бачаць крывяныя плямы).

Мікулаш Клаўдзіян.

Адкуль тут кроў?

Манах.

Не ведаю, бо шпага не мая. Нясіце
Сюды вы шпагу доктара.
Яна ў крыві таксама.

(Не марудзячы часу, прынеслі і абнажылі шпагу).

Мікулаш Клаўдзіян.

На шпазе кроў. Адкуль яна, Францышак?

Георгій.

Не ведаю, яе не вынімаў
Напэўне тры гады я.

Марта.

Я ведаю адкуль:
Сягоння пеўня рэзала я, ён
З рук вырваўся. І шпага тут была, —

Яе хацела я пачысціць, — я схапіла
І шпагай дакалола. Певень там ляжыць.
Мікулаш Клаўдзіян.
Давайце шпагі.
Ідзем, айцы святыя, ў магістрат.
Вы, Вацлаў Сова, тут застанецца.
Каб непарушана было нічога, покуль следчы
Не прыдзе сам сюды. Ідзем!
(Ен выводзіць усіх, апроч Скарыны і Сімана. Марта таксама памкнулася пайсці
за імі, але толькі для таго, каб запыніць манаха. Вацлаў Сова пайшоў агледзець
месца).

Марта.

Святы айцец, хвіліну...
(Той спыняецца).

Ёган дзе?

Манах.

Цю-цю, твой Ёган, памінай, як звалі.
Ён стрымгалоў імчыцца за мяжу
І назаўсёды.

Марта.

А ён-жа кляўся, што мяне не кіне,
Ён абяцаў звянчацца.

Манах.

Абяцаў — ха-ха!

(Марта варочаецца назад. Яна становіцца на калені перад Скарыной.
Той паднімае яе).

Марта.

Даруйце мне, Францышак, што я ў думках
На гонар ваш замах зрабіла.

Георгій.

Хто навучыў цябе? Не Ёган?

Марта.

Ёган.

Георгій.

І шпага Ёгана?

Яго, але...

Марта.

Прашу я вас... не помсціце яму.

А. Сіман (хлопнуў сябе па лбе).

Стары асёл, што ты падумаў?..
Даруй і мне, Георгій, заадно.

Георгій.

За што?

А. Сіман.

За дурасць галавы маёй.

(Уваходзіць Вацлаў Сова. Марта вышла).

Вацлаў Сова.

Я абышоў, праверыў, думаў моцна...
І я прышоў сказаць: Георгій,
Павінен зараз выехаць ты з Прагі.
Не для таго так крута заварылі
Базыліяне кашу, каб адстаць адразу.
Яны даб'юцца — будзеш ты ў турме.

Георгій.

Сваю невінаватасць дакажу я.

Вацлаў Сова.

Я гэта ведаю, а покуль што яны
Расцягнуць ўсю друкарню, кнігі,
Абмажуць дзёгцем чэснае імя.
Сам памяркуй, пакуль няма загада,
Каб ты не выехаў — ты вольны ўсё рабіць.
Ты выехаў. Яны прышлі з загадам.
Няма гаспадара, яны чакаць павінны,
Каб суд узяць, калі прыедзеш ты.
Тым часам ты дастанеш грошы. Тут
Мы справу высветлім з забойствам Шульца, —
Суду дакажам праўду без цябе.
Што лепей — ці ў турме прабыць поўгода
І, ворагаў разбіўшы на судзе,
Прыйсці сюды — і не знайсці нічога;
Ці гэты час прабыць на волі, назапасіць
І сіл і сродкаў, каб пасунуць справу
Наперад, ворагу яе не здаць?

Георгій.

Так, справа перш за ўсё і тут.
Я выеду ў Аўсбург, потым ў Рыгу.
Рамана вызвалю, вазьму я грошы...
Благаслаўляеш, ойча Сіман?

А. Сіман.

Ад душы, сыноч!

Георгій.

Тады... прыедзе Товій, часткай грошай
Заткніце глотку Штольцу. Рэшту ўсю
На тайны перавоз у Вільню ўсёй друкарні
І кніг усіх... усёй паперы,
Якую здольны будзеце купіць.
У Вільні, па майму загаду,
Павінна быць ужо гатова ўсё для справы.
Я Товія чакаў.

Вацлаў Сова.

Спяшайся, дружа. Коні я знайду.

Георгій.

Ды я гатоў, не ўпершыню мне ехаць,
Ісці, ці пляць, бо ўся зямля — мой дом,

А розум — скарб, які пражорміць і напоіць,
Ды вось што, ойча Сіман: Товій...
Магчыма прывязе пра Маргарыту весткі...
Калі яны такія, што патрэбна знаць...

А. Сіман.

Мы знойдзем тых, якія іх даставяць.

Георгій.

Дзякуй. Ёй даставіць кнігу,
Вось гэтую. У вобліку яе
Хрыстос вянец ўскладае на жанчыну —
Застаўка тут... Яна ўсё зразумее.
Свет агрубеў. Патрэбны зноў араты,
Які ўзараў-бы сэрца дзірваны,
Павырваў плевелы, спаліў агнём навукі.
Яна раджаецца у цяжкіх муках,
І болі мук мы адчуваем. Хай-жа нас
Судзіць думка,
Што будзе свет і згіне цьма!
Благаславі нас у дарогу, ойча.

А. Сіман.

У імя і славу бога нашага. Амін.

(Скарына і Вацлаў Сова выходзяць. Айцец Сіман падышоў, выціў залпам гарэлкі, сеў і грукае пальцамі па сталю, на якім стаіць пясочны гадзіннік. Святло на нейкі час гасне. Калі запальваецца святло — айцец Сіман усё сядзіць у той-жа позе, але з пясочнага гадзінніка, які ён паставіў перад сабой — выцек увесь пясок: прайшло добрых 6 гадзін. Уваходзіць Товій, як бы з дарогі).

Товій.

Ну вось і я. Здароў будзь, ойча Сіман!

А. Сіман (здзіўлена і ўзрадавана).

Товій?!

(Ён узняў руку і жагнае яго).

У імя айца і сына...

(І, успомніўшы, што перад ім іншаверац, спыняецца).

Цьфу!

Товій.

Хрысці, хрысці ўжо да канца: усёроўна!
Бо ў Вільні, Сімане, мае адзінаверцы
Мяне на суд цягнулі ў синагогу,
Каб нада мной анафему чытаць...
Я вырваўся, аднак армяк застаўся...
Вось дзівакі! Няўжо разумны бог
Асмеліцца быць супраць добраў справы?
А доктар дзе?

А. Сіман.

Паехаў у Нямецчыну — ні дна, ні вечка ёй!

Товій.

У Нямецчыну?! чаго? Павёз
На продаж кнігі?

А. Сіман.

Па кнігі, а за адно і па друкарню,
Прыходзілі сюды, брат, немцы самі, —
Базыліянцаў лютая арда
І гэты Штольц, сусед... Скупілі
Заёмныя лісты усе, брат, нашы...

Товій.

Я так і знаў, што вы тут селі макам.

А. Сіман.

Чаго-ж ты радуешся, ёлуп?

Товій.

Таго, што ў Вільні крэдыторам
Не даў ні грошыка, хаця ў калодкі
Мяне забіць збіраліся. Усё
Прывёз сюды! Глядзі — брат, ойча!
Вось срэбра мех, вась золата, а вась
Дарункі Маргарыты і сябровак...
Дароты нават залатыя тры...

А. Сіман.

Дароты? Стой, каб не забыцца...
Вазьмі вась для Дароты... глупства
Іх рымскае — дзве індальгенцыі. Даруе
Ёй папа два нязробленых грахі.

(Ён з відавочнай агідай выцягвае з кішэні за ражок індальгенцыі і перадае Товію.
Той бярэ і хавае).

Товій.

Ага, яна пыталася пра іх.
Вось бачыш, ойча, зблыталі багоў мы...
Ты Езусу паслугу робіш, я Хрысту.

А. Сіман.

Я колькі раз прасіў...

Товій.

Ну, ну, не буду.

А. Сіман.

Базыліяне некага забілі, падсунулі у склеп
Суседу Штольцу; ключ, як поклад
Вядзьмарскі, сунулі Георгію у кнігі,
Прышлі ардой — нібыта ён — забойца.

Товій.

І неба громы не абрушыла на іх?

А. Сіман.

На гэты раз — сцярпела. Як браты,
Узяліся чэхі суд і справу скончыць,
А покуль што, каб у турму не трапіць,
Георгій вымушан быў з'ехаць...

- Нам загадаў: употай ад усіх
Шрыфты і кнігі ў Вільню перавезці.
- Товій.
- Ну што-ж, у Вільню дык у Вільню,
Хаця там мне даволі крута будзе...
- А. Сіман.
- А што у Вільні?
- Товій.
- Нічога... Там усё гатова,
Дароты дом чакае нас. Чакаюць
І псы на ланцугах. І першы з іх Адвернік.
- А. Сіман.
- Як Маргарыта?
- Товій.
- Ты бачыў, ойча, кветку ў дзень асенні,
Калі вакол усё пабіў зазімак,
Яна-ж адна, праз нейкі цуд жывая,
Да сонца цягнецца, бялюткія пялёсткі
Палошча ў променях апошніх развітальных?
Вось гэта — Маргарыта, ойча.
- А. Сіман.
- Яе ты бачыў.
- Товій.
- Толькі раз...
Мужык яе і к маці не пускае.
Яе парсуну я намаляваў...
(Ён дастае медальён, паказвае).
Навылет ночы я сядзеў за працай,
Яна-ж перада мной, як дзіўны дзіў стаяла...
У памяці, у зроку... Ойча, ойча,
Ці ведаў ты калі і боль, і муку,
І слодыч тайнага і безнадзейнага кахання?
- А. Сіман.
- Ты што здурэў, ці быў такім ад роду?
Маўчы! Забудзься! Як пасмеў ты
Падумаць гэта!
(Ён узрушана пахадзіў па пакою).
Ты пра Рамана чуў?
- Товій.
- Іван Скарыніч выехаў у Рыгу,
Каб выручыць Рамана. Немца
Замест яго у Полацку трымаюць.
- А. Сіман.
- Што выдумаў, бязглузды ты... каханне...
Не еў з дарогі? Стой! Паклічу Марту,
(Ён выходзіць, абурана бубнячы пад нос).
- Товій.
- Я выдумаў? Яно, як лёс,

Прышло само, як полымя на жару,
Душу маю і сэрца ахапіла,
І гора стала радасцю маёй.

(Уваходзяць Андржэяка і Штольц).

Андржэяка.

А, Товій, добры дзень! Дзе доктар?

Товій.

А што?

Штольц.

Вось позва ў суд, і на друкарню арышт.

Товій.

Дай паглядзець.

(Бярэ і, не гледзячы, рве ба шматкі).

Францышак выехаў.

А арышт я здымаю, вось гэтым. Бачыў?

(Ён паказвае прывезеныя грошы. Уваходзіць айцец Сіман).

А. Сіман.

Там... Марта мёртвая... ляжыць...

Андржэяка (разгублена).

Чаму? як так?

А. Сіман (гледзячы на Товія).

І боль, і мука,

І слодыч тайнага і безнадзейнага кахання...

Андржэяка.

Хто?

А. Сіман.

Ёган.

Штольц.

Не, Ёган выехаў у Вільню.

Андржэяка.

Я... даганю яго.. і вырву сэрца

З грудзей яго ваўчыных...

(Ён хутка знікае. Заслона паволі апускаецца, хаваючы засмучаныя постаці а. Сімана і Товія).

Заслона.

АКТ III

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Георгій Скарына.
Маргарыта.
Арына, яе былая мамка.
Товій.
Айцец Сіман.
Скамарох.
Якуб Бабіч.
Ёган фон-Шпілер.
Раман — пляменнік Георгія.
Пётр Мсціславец, —хлопец, вучань Скарыны.
Прося — яго каханая дзяўчына.
Старая — жанчына ў турме.
Начальнік турмы.
Суддзя.
Вартавы.
Ян — біскуп Віленскі.
Марцін Субачовіч — зяць Дароты.
Мікола Чупрын — яе пляменнік.
Манах.
Госці Скарыны і дзве «цені» ў садзе.

КАРЦІНА ПЕРШАЯ

Поўкруглая камера ў вежы турмы невялікага правінцыяльнага гарадка Нямецчыны. У вокнах камеры—змрок, які раз-по-разу разрываецца далёкай бліскавіцай. І тады даносіцца прыглушаны адлегласцю гrom. Па грывотах можна здагадацца, што навалніца павольна, але няўхільна пасоўваецца на гарадок. У святле бліскавіцы вырысоўваецца ўбогая абстаноўка камеры: стол, дзве табурэткі, саломнае падлозе, каталіцкае раскрыжаванне ў прасценку паміж вокнамі з невялікай лампадай. Над раскрыжаваннем убітае ў сцяну масіўнае колца, да якога прыкута ланцюгом старая, сівая, у брудным атрэпі жанчына. Яна, скурчыўшыся, ляжыць на саломе і ўздрыгае і хрысціцца пры ўзбліску маланкі. Пасярод камеры на табурэце сядзіць Георгій Скарына. Ён думае і сам сабе выказвае паволі, паціху свае думы.

Георгій.

Раджаецца святло ў імгле вільготных хмар,
Свет азараючы на момант, і знікае...

Хто выкрасліў яго і зноўку пагасіў?
Мо' праў быў Геракліт: святло, як свет, —
Адзіны з усяго — не створаны нікім:
Ні богам, ні людзьмі—было і будзе вечно.
Успалымняецца яго само, само і гасне
У адпаведнасці з сваім законам, покуль што
Не разгаданым чалавекам... Тайна тайных!
Калі ўзляціць на кручу хмар наш розум,
Калі цяжкі ён скіне з шыі камень,
Што прыкавалі да яго людскія-ж рукі,
Благаслаўляючы яго і цемрай і пакутай?
Я камень колісь бачыў... Пасярод яго
Запала зерне ў трэшчыну малое
І разламала камень, стаўшы дубам...

(Новы ўдар грому. Старая, звонячы ланцугом, перахрысцілася).

Старая.

Ратуў мяне, пан Езус, за малітвы
Бацькоў маіх.

Георгій (*адарвайся ад дум і паглядзеў на яе*).

Баішся смерці?

Старая.

Баюся, пане...

Георгій.

Каталічка?

У рай і пекла цвёрда верыш?

Старая.

Так, як казаў нам пастыр, веру.

Георгій.

Тады не бойся смерці: смерць—збавенне.

Старая.

А можа й там спаткаюць так, як тут
Зямныя судзі? Можа не павераць,
Што на зямлі благага не рабіла?

Георгій.

За што цябе укінулі ў вязніцу?

Старая.

Нібыта ведзьма я. Не бойся, чалавеча...
Якая-ж ведзьма я?

Георгій.

Я не баюся, бачу...

Старая.

Дачка мая епіскапа нажом
У бок пырнула... Кожны год да нас
Ён прыязджае па даніну: два валы, авечкі
І для сябе дзяўчыну па выбору...
І выбар на маю Сусанну паў. Пазвалі

- Мяне к каноніку, на кухні затрымалі...
 Яе паклікалі... Няма гадзіну, дзве...
 Як кружыць кнігаўка над купінай з гняздом,
 Блукала ў цемры я... Сама не помню,
 Як нож я падняла, калі яе звязалі...
- Георгій.
 Пры чым-жа тут вядзьмарства?
- Старая.
 І я кажу — пры чым?
- Георгій.
 А што яны?
- Старая.
 Ды кажуць, я знарок сваю дачку
 Прыслала к біскупу, каб кроў яго
 На д'ябальскае зелле ўзяць, што нож
 Я па паветру ёй у пасцель паслала,
 Бо не было пры ёй нічога, што пасля
 Нож у крыві яго мне вынес змей у рукі...
- Георгій.
 А як сюды ты трапіла?
- Старая.
 Мне людзі
 Дапамаглі ўцячы адтуль...
- Георгій.
 А што з дачкой?
- Старая.
 Не ведаю,
 Яна ў іх... Можа бог
 І пакараў мяне, што я не засталася...
 А я шукаць хацела праўды, ратаваць дачку...
 Хутчэй-бы суд... Я на сябе віну вазьму,
 Сусанна будзе жыць... Няўжо ім сэрца
 Бог не даваў?
- Георгій.
 Ваўку іх сэрца бог скідаў, відочна,
 Яно-ж да біскупа папала незнарок.
 Судзіць цябе у замку, пэўне, будучь...
- Старая.
 Казалі, павядуць не сёння-заўтра...
- Георгій.
 Не сёння-заўтра, кажаш? Та-ак...
 Ты не баішся лютаран?
- Старая.
 Яны дапамаглі мне... Свят, свят, свят...
- Георгій.
 Яны яшчэ раз дапамогуць... ты ім трэба,
 Як сведка супроць біскупа. Эй, вартавы!
- Вартавы (*уваходзіць*).
 Што трэба?

- Георгій.
Не ведаеш, калі яе павінны
Да біскупа адправіць?
- Вартавы.
Суседка неспакойная, ці што?
Каб не граза, адправілі-б сягоння,
А так магчыма раніцой.
- Георгій.
Пакліч ка мне начальніка турмы.
- Вартавы.
Ён тут якраз. Скажу.
(Выходзіць).
- Георгій.
Ты не звяртай увагі, што скажу ім...
Тут хітрасць трэба. А калі удасца, —
Не бойся двух узброеных людзей,
Якія нападуць уночы на канвой...
Яны — збавіцелі...
- Старая.
Хай бог аддзячыць вам...
- (Скарына дастае і паліць серку. Хутка яна гасне. Уваходзяць начальнік турмы і вартавы).
- Начальнік турмы.
Вы клікалі мяне? Навошта?
- Георгій.
Вядома вам, што доктар я?
- Начальнік турмы.
Вядома.
- Георгій.
Ды вось, яна памрэ сягоння, калі вы...
- Начальнік.
Таго не дай бог. За яе ў адказе
Я галавой сваёй.
- Георгій.
Латынь вы знаеце?
- Начальнік.
Не знаю.
- Георгій.
Дык вось—рэцэпт на зельле па-латыні.
(Піша і аддае).
Пашліце вартавога ці каго
К алтэкару, што ля касцёла справа,
Дзе я спыніўся быў.
- Начальнік.
Ведаю.
(Перадае рэцэпт вартавому).
Пашлі малодшага.

Вартавы.

Пашлю.

(Выходзіць).

Георгій.

Ды вось яшчэ. Я вычытаў у кнізе,
Што недзе ў Кельне, ноччу ў буру
Выпадак гэтакі быў... Трымалі
Там ведзьму у турме...

Начальнік.

Як мы.

Георгій.

Яна адчула набліжэнне смерці,
А ведзьмы смерць страшная: д'яблы
Прыходзяць па душу яе у буру,
І гром і навальніца з імі йдуць.

(Блізкі гром, маланка. Вежа задрыжэла. Начальнік хрысціцца).

Манах там быў святы і папярэдзіў,
Што чые ён крыл Вельзевула шорах,
Што чые серкі пах.

(Начальнік турмы мімаволі нюхае паветра).

Ён раіў,

Не адкладаючы ні на хвіліну, ведзьму
З турмы адправіць, бо інакш
Згарыць турма дашчэнту... Разумееш?

Начальнік.

Я разумею, доктар... Прабачайце
Не чые нос ваш паху серкі?..

Георгій.

Таму й паклікаў вас, што чую
І серкі пах, і крыл нібыта шум...

Начальнік.

Пайду я да суддзі, няхай адправіць
Яе хутчэй ад нас. Гэй, вартавы!
(Вартавы ўваходзіць).

Сядзь вось тут, я выйду да суддзі...

З яе вачэй не зводзь. Хрысці, калі што, крыжам.

(Начальнік хутка выходзіць. Вартавы усаджваецца на табурэт,
паставіўшы яго каля дзвярэй).

Георгій.

Паслаў к аптэкару?

Вартавы.

Паслаў.

Скажы мне, чарнакніжнік...

Георгій.

Я светлых кніг і знаўца і стваральнік.

Вартавы.

Я чуў, як нейкі мніх-базыліянец

Суддзю самому пра цябе казаў,
Што ты і чарнакніжнік і забойца.

Георгій.

А ты заўсёды мніху верыш?

Вартавы.

Чорт ім верыць.
Скажы аднак мне, доктар, —
Вось людзі баюць: надыходзіць царства
Распятага за нас на тысячу гадоў,
Што замкі будуць знішчаны, не будзе
Ні бедных, ні багатых... Праўда гэта?

Георгій.

Калі захочуць людзі — будзе праўдай,
Калі не стане чалавек рабіць таго другому,
Што сам сабе не хоча. Ты-б хацеў
На месцы быць вась гэтае жанчыны?

Вартавы.

Бог барані мяне, бо гэта-ж ведзьма.

Георгій.

Ці можа ведзьма крыж святы насіць?

Вартавы.

Каб вочы нам адвесці, — можа.
Казаў мне мніх, што гэта і не крыж,
А косткі кажана... Мы іх не бачым,
Бо вочы нам адведзены.

Георгій.

Па чым тады ты розніцу пазнаеш
Паміж манашкаю і ведзьмай?

Вартавы.

Ні па чым. Вось наша абаціса
З сваім каханкам збегла, кляштар
Пакінула. Ну чым яна не ведзьма?

Георгій.

Магчыма й так, але чаму тады
Не спаліць біскуп кляштар?..

Вартавы.

А я-б іх і спаліў: распусту толькі плодзяць.
Служыў я нейк ля кляштара. У ім
Манахаў рыжых шмат было і ў вачавідкі
Насельніцтва вакол іх парыжэла.
Я-б загадаў — жаніць іх па закону,
Чым дазваляць людзей у грэх уводзіць.

Георгій.

Ты-б можа загадаў не траціць грошы,
Здабытыя слязой і мазалём
На пышную касцёльную раскошу?

Вартаўнік.

Ды й загадаў-бы: богу ўсёадно

Ці залаты ты крыж палуеш, ці драўляны,
Бо сам ён быў на смерць раскрыжаваны
На дрэве, на звычайным, еў
Драўлянай лыжкаю ў час тайнае вячэры,
Прыгоршчамі ваду з Ердані піў.

Скарына *(падказвае)*.

Рабоў не меў...

Вартаўнік.

Не меў.

Георгій *(падказвае)*.

Багацця не збіраў...

Вартаўнік.

Наадварот, казаў раздаць багацце,
І ў поце есці хлеб...

Георгій *(падказвае)*.

...як есць яго епіскап?

Старая.

Наш пот крывавы есць — сто бочак збожжа.
Па два валы штогод бярэ, авечак,
Гусей, курэй — без ліку, і для блуду
Дачок астатніх...

Георгій.

Ты скажы, стары,
Каб сам ты богам быў, каго-б
Ты на касцёр адправіў:
Ці біскупа, ці гэтую старую?

Вартавы.

Бог сам рассудзіць.
Мяне не ўводзь у грэх.

Георгій.

Чакай!
Ці знаеш ты, што папа Юлій
Мячом сваё зямное царства шырў,
З мячом-жа і памёр. Апостал Пётра
У рай хацеў не дапусціць такога,
Ён на апостала з мячом
Накінуўся: «Давай дарогу!»
Ці знаеш ты, што папа Леў дзесяты,
Багацце мае больш за караля любога,
Але адкрыў дамы распусты ў Рыме,
І тысячы сямей штодня знішчае
Гнілая хворасць, сеяная імі?
Наўрад, ці быў-бы ты католікам, каб ведаў
Ты гэта ўсё...

Вартавы.

А дзе-б я дзеўся?

Георгій.

Ты-б к Мюнцару пайшоў.

Вартавы.

А што ён кажа?

Георгій.

Вось тое, што і ты. За гэта,
Калі-б пачуў цябе суддзя ці сам епіскап,
Ты заўтра-б з ёй загінуў на кастры.

Вартавы.

За што? За тое, што сказаў
Хрыстовы словы толькі?

Георгій.

Вось за гэта.

Вартавы.

Дык як-жа гэта так? Выходзіць...

Георгій.

Выходзіць, што калі чакаеш царства
Распятага за нас, калі сваю душу
Не хочаш у смалу пякельную укінуць,
Не памагай таму, хто божым словам
Хавае д'ябла справы, крыжам прыкрывае
Вампіра сэрца — ўсіх грахоў гняздо.
Будзь дапаможнікам не д'яблу, а Хрысту,
Не на касцёр нявінных, а на волю
Вядзі і тым ратуў сваю душу.

Вартавы.

Даўно пра гэта сам я думаў, доктар.

(Перапыняючы іх далейшую размову, уваходзіць суддзя і начальнік турмы).
Суддзя.

Клянуся я святым Францыскам, турбаваць
Не стаў сябе-б я па такой віхуры,
Каб не загад епіскапа прывезці
Яму да рання ведзьму. Звездачот
Якісьці гараскоп яму саставіў,
Што будзе жыць яшчэ ён сто гадоў,
Калі яе ён спаліць заўтра ўранку.
Мніх ад яго прыехаў...

Адчапіць яе.

(Старую вызваляюць ад ланцуга, прыкутага да сцяны. Выпадковае супадзенне:
якраз у гэты час самы моцны ўдар перуна. Начальнік турмы спалохана спрабуе
выштурхнуць старую).

Начальнік турмы.

Хутчэй, хутчэй яе адсюль, іначай
Праваліцца турма у пекла, пан суддзя!
(Да вартавога).

Ты едзеш з ёй.

Вартавы.

Я старшым не паеду.

Начальнік турмы.

Паедзе мніх з табой,

І сын мой едзе з вамі — перадасць
Яе епіскапу.

Вартавы.

Тады я еду.

Да пабачэння, доктар.

Георгій.

Добры пуць!

(Старая, пагрымліваючы ланцугамі, пакланілася Георгію, шэпчучы нешта губамі, і ён адказаў ёй нахіленнем галавы. Начальнік турмы вымушан быў пайсці ўслед за арыштаванай. Суддзю спыніў забабонны страх і ён застаўся).

Суддзя (*спрабуючы жартаваць*).

Відаць, суддзю самому давядзецца
У турме перачакаць, пакуль мінецца бура.

Георгій.

Ад торбы і турмы не заракайся — кажуць
У нас, у Белай Русі, пан суддзя. Дарэчы,
Няўжо у вас сумленне спіць спакойна,
Адправіўшы на казнь старую без віны?

Суддзя.

Мой дзед і бацька суддзямі былі.
Яны, як запавет, мне перадалі:
«Ты за багатых суд судзі заўсёды
І будзеш правым перад богам і людзьмі».
Я так судзіў, і не было здарэння,
Қаб памыліўся я... Сам памяркуй,
Багаты праў заўсёды: ён — не ўкрадзе, —
Бо у яго свайго хапае, — не заб'е,
Хіба баронячы жыццё сваё й набытак,
Не прысягне дарэмна — бо няма патрэбы.
А бедны што? Не ўкраў ён — дык украдзе;
Як сёння не салгаў, дык заўтра ён салжэ;
Не вінаваты ў тым, за што падсудны сёння,
Дык сто разоў раней яго судзіць я мог, —
Қалі-б папаўся ён, — за гэткае-ж злачынства.
За што-ж мяне сумленне будзе мучыць?

Георгій.

Так, сапраўды, яно замкнута крэпка
І пераконанні такія не праб'е.

Суддзя.

І ў справе у тваёй да сённяшняга дня
Не ведаў я — хто ты: ці бедны ці багаты.
Таму і не судзіў.

Георгій.

А сёння?

Суддзя.

А сёння знаю,
Што крэдыторамі апісана друкарня
У Празе Чэшскай у цябе, што тут

Заступнікаў не маеш ты багатых,
Што на цябе манахі точаць зўбы
За друкаванне кніг, што ім не да спадобы.

Георгій.

А ці вядома
Табе, суддзя, што згодна ўсіх законаў
Мяне не маеш права ты судзіць?
Што палачанін я і доктар.

Суддзя.

Знаю.

Георгій.

Тады, ці знаеш ты, што палачане
Купца любога з немцаў закуюць
І зробяць з ім ўсё тое, да чаго
Мяне твой суд няправільны прысудзіць?

Суддзя.

І гэта мне вядома.

Георгій.

Ну і што?

Суддзя.

Таму й хачу я скончыць палюбоўна:
Што мне дасі, каб выпусціў цябе я?

Георгій.

Не больш таго, што сам я атрымаю
З цябе судом за страту ў гандлі
За час, які я тут прамарнаваў.

Суддзя.

Ого! А што, калі паклічу я
Манаха-базыльянца з Прагі
І давядзе той мніх, што чарнакніжнік ты?

Георгій.

Ты кажаш, што друкарню апісалі?
Калі ў тым спіску будзе адна кніга,
Якой няма у папы ў Вацікане,
Апроч святых славянскіх, — на касцёр
Пайду спакойна я.

(Уваходзіць начальнік турмы).

Начальнік.

Ад біскупа ганцы й сюды дапялі,
Пабачыўшы, што дома вас няма.

Суддзя.

Прасі.

(Уваходзіць Раман і Товій).

Георгій.

Рамане! Товій!

Раман.

Здароў будзь, доктар сын Скарыніч!
Здароў будзь, пан суддзя! Прымі загад
Ад біскупа, які сюды паслаў нас.

Товій.

Вось ліст ад Віленскага біскупа
І кардынала вам, слаўнейшы паміж слаўных,
Яго вялікасці прыдворнаму ўрачу,
З наказам, як мага хутчэй з'явіцца,
Бо біскуп захварэў.

Суддзя (*разгублена, чытае паперу*).

Прыдворны... кардынала...

Товій (*адводзячы ўбок Георгія*).

Георгій, дружа! Як мага ў Вільню,
Бо Маргарыта ў турме за атручэнне мужа.
Судзіць збіраецца яе фон-Шпілер Еган!

Георгій.

Іла, іла, ліма савахвані!

Суддзя.

Прашу прабачыць нас, шаноўны доктар,
За наша невуцтва і непрыстойнасць.

Георгій.

Хутчэй мне коні дайце!

Суддзя.

Я сам знайду вам коні! Сам.

З а с л о н а.

КАРЦІНА ДРУГАЯ.

Судовы пакой у палацы князя-біскупа Яна Віленскага. Пасярод — судны трон біскупа, абіты чырвоным аксамітам і аздоблены разьбой і золатам. Справа — кафедра дарадцы, а за ёй доўгі стол для манахаў-пісарчукоў. Злева — агароджанае невысокімі парэнчамі месца для падсудных і сведак. Трое дзвярэй вядуць у іншыя пакоі. Убранне пакоя багатае і падкрэслена пышнае.

Равіца. У пакоі — дарадца біскупа Еган фон-Шпілер і манах-пісар.

М а н а х (*дакладвае Егану*).

Удава Адвернікава Маргарыта
Сцвярджае ўсё адно і тое-ж, што яна
Увесь той дзень Адверніка у вочы
Не бачыла і дзе ён быў — не знае,
А знае толькі, што яго аднекуль
Прывезлі ледзь жывым і ён
Сканаў, у памяць не прыходзячы.

Е г а н.

Чаму-ж яна раптоўна знікла з дому,
Як толькі муж памёр?

М а н а х.

Упарта сцвярджае, што жах вялікі
Апанаваў яе душу, што не магла
Яна застацца ля нябожчыка і к маці
Пайшла хутчэй і маці не застала:

Дарота мёртваю была. Яна самлела
І засталася там.

Еган.

Не давалося
Людзей знайсці, якім вядома,
Што ад Францышка Скарыны яна
Дары, лісты атрымлівала з Прагі?

Манах.

Такіх людзей не знойдзена.

Еган.

Мо' з Товіем яна спатканні мела?

Манах.

Не, у астатні час, —
Усе пасведчылі, —яна чурацца стала
І дома мацеры і Товія.

Еган.

І ўсё-ж яна! Каму, калі не ёй
Смерць пана Юрыя была к выгодзе?
Злачынства корань там, дзе плод яго.
Яе пыталі пыткай?

Манах.

Так, пыталі.

Еган.

Прывесці да мяне яе. Я сам
Зраблю ёй допыт. А пасля...
Пашлю на дыбу.

Манах.

Іду і прывяду.
(Выходзіць.)

(Еган *(адзін)*.)

Не, гэр Францышак Скарына, зламлю
Яе каханне я пякельнай мукай.
Шкада, што ты таго не ўбачыш! Я-б хацеў,
Каб ты быў тут, каб бачыў сам,
Як зарываць яе ў зямлю живою будучь!
О, ты аддаў-бы нам і кнігі і друкарню!

(Варочаецца манах).

Манах.

Там баба, нейкая Арына, просіць дапусціць
Да вашай міласці.

Еган.

Па справе...

Манах.

... Маргарыты-ж гэтай.

Еган.

Упусці.

Манах (*расчыняе дзверы*). Уваходзь.

(Уваходзіць Арына, зусім старая, сівая).

Еган (*манаху*).

Ідзі і падрыхтуй суду
Задушныя лісты Адверніка й Дароты.
Нам трэба знаць, якая доля з іх
Як вымершчына пасля казні Маргарыты
Адыйдзе ў карысць высокага суда.

(Манах схіліўся і вышаў).

Еган (*да Арыны*).

Што скажаш, бабка?

Арына.

Прышла я, каб сказаць высокаму суду,
Што Маргарыта не павінна ў атручэнні
Адверніка.

Еган.

А хто-ж павінен?

Арына.

Я.

Еган.

Ц-с-с... Ты звар'яцела, бабка? На душу
Сваю бярэш загубу? Нам вядома,
Што мужа Маргарыта атруціла
З сваім каханкам Скарыной.

Арына.

Душа мая загінула ўсёроўна,
А целу смерць прыняць ці так, ці гэтак
Усёадно прыходзіцца, дык хай
Я частку мук прыму на гэтым свеце, —
Залічыцца на тым...

Еган.

Жывеш у Маргарыты?

Арына.

У брата Юрыя-нябожчыка жыву.
Нябожчык Юрый быў там на бяседзе
У астатні вечар свой. Яму
Заўсёды коўш найбольшы брат падносіў
І ў гэты коўш я ўсыпала атруту.

Еган.

За што?

Арына.

За брата. Брат яму быў вінен грошы,
Адаць не мог, і на правёж, пад палкі,
На смерць яго хацеў паслаць пан Юрый.
Я не дала таго зрабіць...

Еган.

Дзе зараз брат?

Арына.

Далёка, не дагоніш.

Еган.

А хто атруту даў?

Арына.

Высока, не дастанеш.

Еган.

Дык сведак у цябе няма?

Арына.

Сама я сведчу... Ты дазволь прысесці,
Бо галаву абводзіць...

(Яна апускаецца на табурэт. Еган бярэ карэц, чэрпае ім ваду і, захіліўшыся, высыпае ў яго нейкае зелле).

Арына.

А Маргарыту мучыць кіньце, бо нічога
Не ведала яна.

Еган.

Мы Маргарыту выпусцім... Вось выпі
Вадзіцы коўшык, ды ідзі дахаты:
Сама памрэш, нашто старую мучыць?

(Арына бярэ карэц і паволі выпівае).

Арына.

Вось так Адвернік піў, я назірала.
І з той пары што-б ні піла, ні ела —
У роце горка мне... І зараз горка...

Еган.

Брат пісар!
(Манах паяўляецца ў дзвярах).

Еган.

Правядзі яе за дзверы. Старую хіліць сон.

Арына.

Так, сон... Спаць не магла спакойна,
Пакуль быў брат... і Маргарыта
Цярпела мукі... Зараз я засну...

(Манах выводзіць Арыну. Еган хутка выпаласквае карэц.)

Еган.

Засні... апошні, непатрэбны сведка.

(Манах упускае праз дзверы Маргарыту. Яна ледзь ідзе, але твар яе свеціцца
высокім душэўным хараством).

Еган.

Ну што, ўдава, жыццё лягчэй без мужа?
І салатзей?

Маргарыта.

Калі-б не навялі ноч злую злыя людзі,
Маё жыццё было-б цяпер, як ранак.

Еган.

Ідзе за ранкам поўдзень, спёка... Пачакай,
Калі ты не прызнаешся...

Маргарыта.

У чым?

Еган.

У тым, што Скарына прыслаў табе атруту.

Маргарыта.

Няўжо не разумееш ты, — не сэрцам, галавой, —
Што за віну яго люблюю я сама-б
Пайшла на кару з радаснай усмешкай,
Каб вызваліць яго ад болю, ад пакут?
Дзе-ж знойдзеш сэрца ты такое, каб яно
Сваю любоў само раскрыжавала
І ачарніла сонца, што дае яму
І шчасце і жыццё? Я ведаю, я знаю,
Што ты... Ты — веснік смерці. Толькі ён, Георгій,
Не вінаваты тут ні помыслам, ні словам.

Еган.

Ты блазанка! Калі-б яму вось так
Прапанавалі выдаць не цябе, а бога
І абяцалі не чапаць і не жыццё, а толькі кнігі,
Ён выдаў галавой-бы вас на мукі.

Маргарыта.

Лжэш! Сэрца у яго вялікае, святое,
Яно, як сонца: дзе-ж тут ценю быць?

Еган.

Упартасць ўся твая дарэмна: Скарына
На смерць засуджан сам у Празе Чэшскай.
Забіў ён чалавека.

Маргарыта.

Ён забіць не мог,
Ці чалавекам той не быў, каго забіў ён.

Еган.

Я атрымаў пісьмо...

Маргарыта.

Калі-б сказаў, што бачыў ты, і то я не паверу,
Бо сэрца чуе: блізка ён, ён прыдзе.
Малюся аб адным, калі памерці
Мне суджана, няхай ён не прыходзіць!

Еган.

Брат Герман!

(Паяўляецца манах).

Вывесці яе!

Манах.

На дыбу?

Еган.

Не, гэта смерць яе прыскорыць. Не хачу!
Няхай суда чакае ў тым пакоі.

- Манах. Их экселенцыя судзіць наўрад ці зможа:
З прыезджым лекарам сядзяць...
- Еган. Сядзіць?
- Манах. І нават ходзіць.
- Еган. Што дзень, то новы лекар.
- Манах. Гэты
Здалёку, кажуць, і славуты.
- Еган. Праз поўгадзіны суд, судзіць я буду сам!
(Манах схіліўся і вывеў Маргарыту).
- Еган (адзін). І асуджу і знішчу!
(Выходзіць. Сцэна нейкі час пустая, пасля ўваходзіць біскуп Ян Віленскі ў суправаджэнні Георгія Скарыны).
- Біскуп. Вы знаеце, мой доктар, я гатоў паверыць,
Што ўжо адна прысутнасць ваша цуд зрабіла:
Я адчуваю сілу, я хачу прайсціся...
- Георгій. Я вельмі рад, што вашай святасці лягчэй.
Я быў у біскупа Альберта, ён таксама
І ачуняў і ходзіць.
- Біскуп. А што было з ім, сын мой?
- Георгій. Так, нешчаслівы выпадак: дзяўчына
Гадоў пятнаццаці параніла яго...
- Біскуп. Іш ты, сатыр стары... ўсё не кідае...
Якія лекі вы ўжылі, мой доктар?
- Георгій. Належу я да тых, хто сувязі шукае
Між станам цела і душы, мой ойча.
Яны павінны быць заўсёды ў роўнавазе.
Вось прыдзе хвор, пакінуць сілы цела,
Тады занудзіцца душа, прынікне, засумуе,
І адваротнае таксама назіраў я:
Засмуціць чалавек душу, панікне духам —
І цела паддаецца хворасці і вяне.
- Біскуп. Дык чым-жа вы душу узвесьлілі
Айца Альберта, сын мой?

Георгій.

Добрай справай.

Я гараскоп яму злажыў цудоўны,
А ён дзяўчыну адпусціў, ёй дараваўшы грэх.
І ўвачавідкі зажываць на целе
Айца святога стала рана...
Ну разумеецца, я клаў свае прымочки...

Біскуп.

Так, вера для душы патрэбна...

Георгій.

І справы добрыя для сэрца, бо без іх
І вера мёртвая.

Біскуп.

Да рэчы, Лютар з тым не згодзен. Чулі?
Багаадступнік той афяр не прызнае.

Георгій.

Затое той, хто йдзе за ім, бярэ
Афяры, што касцёлы накапілі.
Кум-ціхаход, — яго так Мюнцэр дражніць, —
Плоць тлустую сваю між небам і зямлёй
Павесіў: богу свечка, чорту качарга.

Біскуп.

Ха-ха! Цудоўна! Чорту качарга!

Георгій.

Я рад, што вы павесялелі... Добрай справай
Вясёласць духу падтрымайце.

Біскуп.

Напрыклад, доктар?

Георгій.

Здаецца, дзень суда сягоння. Пэўне,
Па справядлівасць людзі к вам прышлі...

Біскуп.

Мне не хацелася-б займаць сябе судамі.

Георгій.

А ў свеце большай радасці няма,
Як адшукаць ў няшчасці справядлівасць.

Біскуп.

Мне-б вам хацелася аддзячыць
Чым-небудзь, сын мой, і за лекі
І за парады добрыя... Пабудзьце
Тады са мной і вы. Пісец!

(Біскуп ляснуў у далоні, з'явіўся манах).
Якія справы на наш суд сягоння?

Манах.

Задушнае пісьмо на дом
Нябожчыцы Дароты.

Біскуп.

І сведкі тут?

Манах.

Тут, святы ойча.

Біскуп.

Кліч сюды.

(Біскуп садзіцца на трон. Манах уводзіць Марціна Субачовіча і Міколу Чупрына, зяця і пляменніка Дароты, і Якуба Бабіча.)

Біскуп.

Хто пошук робіць па задушным?

Манах.

Марцін Субачовіч, дароцін зяць па Ганне,
Па падчарцы, і сын Багдана Чупрына — Мікола,
Пляменнікам даводзіцца Дароце.

Біскуп.

Хто домам тым валодаў па сягоння?

Манах.

Дом Маргарыце Юравай пададзен за жыццём.

Біскуп (да істцоў).

Дык што вы хочаце?

Марцін.

Мы хочам, з вашага дазволу, ойча наш,
Каб дом, іменне й спадкі цешчы нашай
К нам адышлі, бо Маргарыце хопіць
Па мужу спадчыны.

Біскуп.

А Маргарыта дзе?

Мікола.

Яна ў вязніцы.

Біскуп.

За што?

Мікола.

За атручэнне мужа, кажуць.

Біскуп.

Хто скажа за яе?

Бабіч.

Дазвольце мне, вялебны, слова мовіць.

Біскуп.

А-а, віленскі бургомістр! Гавары.

Бабіч.

Нябожчыца Дарота, мір душы яе,
Задушны ліст на Маргарыту і дзяцей
Пры сведках віжавала ў магістраце.

Марцін.

Але у нас другі тэстамент ёсць.

(Дае ліст).

Бабіч.

Кім віжаваны ён?

- Марцін.
Нікім, бо пешча не паспела,
Але рука яе...
- Георгій (*падымаецца і бярэ ліст*).
Пакаж. Рука чужая.
- Бабіч.
Рука чужая тут не толькі ў тэстаменце...
- Марцін.
А ты святы? Нябось, не бараніў-бы,
Каб не было ў тым доме словаціні!
- Георгій.
Друкарня не яго.
- Мікола.
Чыя-ж?
- Георгій.
Мая.
Святы айцец! Рука тут не Дароты.
Яе руку я ведаю: не раз
Яна лісты ка мне пісала ў Прагу.
- Марцін.
Вядома, хворая была, рука дрыжэла.
- Біскуп.
Вось бог паслаў выпадак, доктар мой,
Зрабіць мне справу добрую і вам прыемнасць.
Пішы, пісец: «Той дом пакінуць
За Маргарытай і дзяцьмі яе навекі,
Да спадкаў тых нічога больш не меці
Нікому іншаму». (*Марціну*). Вазьмі тэстамент
І дзякуй доктару, што ён абараніў
Табе язык і рукі ад сякеры ката.
Ідзіце!..
- (Усе пакланіліся і вышлі).
- Біскуп.
Вось бачыце, хоць трохкі пакрывіў
Душою я, але зрабіў не блага.
- Георгій.
Не пакрывілі вы душой, епіскап!
- Біскуп.
А Маргарыта можа і павінна ў смерці
Адверніка?
- Георгій.
Не!
- Манах.
Наступны суд яе якраз.
- Біскуп.
Хай судзіць Еган, я стаміўся.

- Манах.
Добра, ваша святасць.
- Георгій.
Вас, княжа-ойча, богам я малю,
Яшчэ адно зрабіце намаганне,
Разгледзьце справу Маргарыты самі.
- Біскуп.
Я давяраю Егану, ён добры знаўца
Юрыстыкі і цвёрды чалавек.
(Уваходзіць Еган, апрануты для суда).
- Еган.
Вітаю вашу святасць я з выздараўленнем.
- Біскуп.
Вось дзякую яму! Славуты доктар,
Наш віленчанін, паміж іншым, Скарына.
- Еган.
Яго я знаю.
- Георгій.
І яго, князь біскуп, добра знаю.
- Біскуп.
Вы сустракаліся раней?
- Георгій.
І не аднаразова. Вось чаму
Малю вас справу Маргарыты
Самому разабраць.
- Еган.
А я малю успомніць пра здароўе.
Не доктар той,
Хто хворага гатоў замучыць,
Каб толькі...
- Біскуп.
Што каб толькі?
- Еган.
Любоўніцу сваю ад смерці выбавіць!
- Біскуп.
Лю-боў-ніцу? (Смяецца.) Дык вы таксама зух?
Ну што-ж, здавольце мне ці што цікавасць
Сваю: зірнуць, што ў вас за густ?
(Манаху).
Прывесці Маргарыту.
(Манах выходзіць).
- Еган.
У гумару сягоння ваша святасць.
- Біскуп.
А ўсё таму, што страўнік у парадку.
Не зразумець таму, хто гэтым не хварэў,
Што значыць тыдні мучыцца ад болю...

І раптам, пасля вашых зеляў, доктар,
Мне зразу адчыніўся свет, не трэба
Больш прыслушацца ў перапынак...
(Раптам твар яго курчыцца ад прадчування болю).
Ну вось, вярнулася... Нібы нажом
Хтось кратае вантробы...

Еган.

Вось кошт ягоных лекаў. Княжа-біскуп,
Я давяду да ложка вас.

Георгій.

Не думайце аб болю, боль не прыдзе.
Глыніце зелле, думайце аб іншым...

(Георгій дае біскупу зелле. Той выпівае).

Біскуп.

Вось адлягло... Вы цудадзей, мой сыне!
Я пастараюся не думаць, думаць аб другім...
Аб чым-жа?

Георгій.

Аб судзе.

(Уводзяць Маргарыту. Яна ідзе з апушчанымі вачамі і галавой).

Біскуп.

Ну, падыдзі бліжэй, жанчына.

(Маргарыта паднімае вочы і бачыць Георгія. У яе вырываецца поўслова: «Юр...»
і каб не падбегшы Георгій, яна-б звалілася на падлогу. Пакуль Георгій прыводзіць
яе ў прытомнасць, біскуп перагаварвае з Еганам).

Біскуп.

Яна прызналася?

Еган.

Не вырвеш абцугамі слова у такіх.

Біскуп.

Знайшлі атруту? Сведкі давялі?

Еган.

Няма, нажаль. Але нікому ў свеце
Так не патрэбна Юр'я смерць была,
Як ім абодвум. Я мяркую...

Біскуп.

Чакайце, Еган, доктар быў у Празе.

Еган.

Тут быў яго памочнік Товій.

Біскуп.

Яго на допыт бралі?

Еган.

Вы перашкодзілі: па вашаму загаду
Ён быў паслан за Скарыной.

Біскуп.

А помню, мне параіў Бабіч.

Еган.

Яна забойца і блудніца. Лютай смерці,
Ганебнай смерці варта яна, ойча.

(Георгію не ўдаецца прывесці Маргарыту да прытомнасці і ён адварачваецца да
Егана. Спачатку ён гаворыць ціха, як чалавек, які згубіў усё, пасля ў голасе яго
змешваецца гнеў і пяшчота).

Георгій.

Ідзіце, палюбуйцеся, гер Еган,
Здаецца смерць-збавіцелька прышла за ёю.
Зірніце на афяру, рыцар Правасуддзя...
Не, рыцар ордэна Вампіра, што уеўся
У жывое цела бліжніх к вам народаў...
Скажы, нашчадак подласці бацькоў тваіх,
Што вам магла зрабіць адна жанчына?
Адна яе віна: яна мяне кахала,
Калі яшчэ ў замужжы не была...
Пятнаццаць год яна агонь насіла
У кволым сэрцы, і агонь не гас...

(Маргарыта прыходзіць да прытомнасці, але нерухома слухае словы Георгія.
Заслухаўся і біскуп).

І я агонь насіў. Мы сэрцы гартавалі
У тым агні. А ён табе вядомы?
Ты звер, гер Еган! Ён табе нязнаны.
Што можа ведаць звер аб пачуцці такім,
Якое мужным робіць баязліўца,
А мужнаму дае геройства крыллі,
Павольнага на розум робіць мудрым,
А мудрага да генія ўзнямае,
Раба свабодным робіць, рушыць перашкоды,
І горы ў пыл расцерці можа,
Само застаючыся кволым
І чыстым, як крыніца?

Біскуп.

Здаецца мне, я чую «Песню Песняў»...

Маргарыта.

О, Юрка мой, падвойныя пакуты
За гэты міг магла-б я перанесці!

(Георгій абнімае Маргарыту і падводзіць яе да біскупа).

Георгій.

Судзіце нас абодвух, ойча біскуп,
Ды толькі за любоў, не за злачынства:
Любоў сапраўдная злачынства выключае.

Біскуп (манаху).

Дай мне справу.
(Ён павольна разрывае паперы і аддае Егану).
Вазьмі, гер Еган.

Калі ўжо іх судзіць, дык хто тады
Не заслужыў чацвертавання?

(Уваходзіць Бабіч).

Бабіч.

Прабачце мне, вялебны ойча біскуп!
У магістраце я знайшоў пісьмо,
Яго трымала мёртвая Арына.

Біскуп.

Чытай, пісец!

Манах (*чытае*).

Я, Станіславава Дарота, сведчу гэтым
Усім, хто сесь мой ліст убачыць ці пачуе,
Што смерць Адверніка — мая віна.
За што? — нас бог рассудзіць сёння.
Ніхто, апроч мяне, не знаў, не ведаў
І задуму майго, ніжэ самога ўчынку.
Дзве індальгенцыі свяцейшага прастола
Я дадаю да гэтага на дараванне грэху:
Малую — за забойства ката,
А большую за дараванне смерці,
Што я сама сабе зрабіла. Амэн.
Хто прачытае, ці пачуе, не забудзе
Няхай узнесці шчырую малітву
Аб паздравенні панны.

Біскуп (*прашаптаўшы малітву*).

Вось бачыш, Шпілер, хто была Лакуста?
Ідзіце, Шпілер. Рад я, доктар,
Што к справе чорнай я не прычыніўся.

Георгій.

Тады благаславіце, ойча біскуп,
Яе на шлюб са мной і давяршыце
Тым справу добрую.

Біскуп.

Благаслаўляю... «Ubi tu, Caius, ibi ego Caia».
Я не заўсёды гэтакі добры. Мо' таму
З такой паўнатоў я выпіў
Добра святую асалоду і спачыць
Магу пайсці. Чакаю вас. Бывайце.

Георгій.

Бывайце, княжа-біскуп! Дзякуй!

(Манахі пад рукі выводзяць біскупа).

Маргарыта.

А помніш, Юрка, ў Полацку чытаў ты
Пра край сірэн салодкагласных,
Пра край каханья?
Мы да яго прышлі...
Якім нязмерным шляхам!

Георгій.

Усё помню, месячык мой ясны!
Дай мне руку.

Маргарыта.

Баляць мне рукі, Юрка, ўсё балиць,
І толькі сэрца у мяне лікуе,
І лёгка мне, нібы у неба
Узляцелі мы, і там няма нікога,
Ёсць толькі ты ды я,
Ды наша шчасце!

З а с л о н а.

КАРЦІНА ТРЭЦЯЯ

Вялікі прыгожы сад, абсыпаны пладамі. Ноч. З вокан дома льецца святло, чуцца музыка і спевы: там ідзе вяселле Георгія і Маргарыты. З другога боку відаць рог нейкай будыніны. У ёй то разгараецца, то патухае агонь. І калі агонь разгараецца, то праз адчыненыя дзверы відаць друкарскі станок і цёмная постаць чалавека, які плавіць метал: гэта Товій працуе ў друкарні і словалітні. Недалёка ад друкарні капа сена. Зарыўшыся ў капку, спіць вартаўнік.

Госці ў доме п'юць «велічанне».

Як у нашага баярына Георгія,
Слава!
Праявілася-явілася праява!
Слава!
Прыляцела на шырокі двор лябёдачка,
Слава!
А за ёю сізы сокал, сізы сокал!
Слава!
Белая лябёдачка па дворыку пахаджывае,
Слава!
Белую галовачку пагладжывае!
Слава!

(Пад гэтую песню на ганак, што вядзе ў сад, выходзяць з дому малады хлопец Пётр Месціславец і яго каханая — Прося).

П р о с я (*саромячыся*).

Навошта йсці?.. Яшчэ убачаць...

Пётр.

Ды хто убачыць?

Прося.

Гаспадыня.

Пётр.

Ёй толькі на цябе сягоння і ўглядацца.

Прося.

Ды не, я так... Куды мы пойдзем?

- Пётр. Туды, пад яблыню. А ноч, а ноч якая!
Эх, Прося!
- Прося. Што?
- Пётр. Я сёння спаць не буду!
- Прося. А заўтра будзеш акунёў лавіць
І блытаць літары, а Товій будзе
Будзіць цябе шчаўком па носе...
- Пётр. Ты бачыла?
- Прося. А то не бачыла? Яшчэ ўсе рагаталі...
- Пётр. Дык ён жартуючы... Вось авалодаю майстэрствам
І... у Маскву!
- Прося. У Маскву цябе не пусцяць.
- Пётр. Да князя нашага ў Амсціслаў скараход
З Масквы прыходзіў тайна, ноччу,
Каб князь людзей сваіх сюды паслаў
Навуку пераняць, якой Маскве бракуе,
Пасля ў Маскву іх пераслаў. Ім волю
Там абяцалі даць, і працу й грошы...
Яны прасілі з сем'ямі паслаць...
- Прося. У цябе сям'і багата?
- Пётр. Ну ты ды я.
- Прося. Якая-ж я сям'я табе?
- Пётр. Чаму?
- Прося. Мяне не аддадуць, магчыма...
- Пётр. Э, не!.. А не, дык я украду,
Схаплю вась так і панясу!
(Ён хапае яе на рукі, яна нбыта бароніцца).
- Прося. Пусці, Пятрусь, пусці, дурны! Убачаць!
(Але ён выносіць яе ў глыб сада. З друкарні выходзіць Товій).
- Товій. Сы-мон, го-го! Эй, вартавы!
Сышоў, ці што?

(У адказ яму чуваць храп з капы).

Ды не, заснуў...

Хапіў праз меру хмельнага. Хай спіць,
Усероўна мне няма куды падзецца...

(Ен садзіцца на лаўку пад яблыню. У гэты час у доме песня).

Госці (у доме).

Нашы пчолачкі параіліся,
Дай ім, божа, сад добры!
Нашы родныя парадніліся,
Дай ім, божа, век доўгі!
Нашым пчолачкам мёд салодзенькі!
Дай ім, божа, сот поўны!
Нашым родненькім час вясёленькі,
Дай ім, божа, лад добры!

Товій.

Гуляюць, п'юць, пяюць у весялосці,
І месца мне пакінулі ў вянку
Сваіх сяброў і думак і пачуццяў.
Я абавязан радасць іх дзяліць,
Як я дзяліў і мукі і пакуты!
А у мяне свае пакуты ў сэрцы
Не тоўпяцца, праз край ліюцца.
Я-ж не хачу яе. Я разумею,
Што немагчыма гэта. Я хачу забыць
Той пацалунак, першы і астатні,
Які быў дадзен Маргарытай у часіну,
Калі я смерць адводзіў ад яе.
Браў на сябе віну у атручэнні.
І каб не выклікаў епіскапа, не паслаў
За доктарам, я — мёртвы — зараз
Спакойна іх благаслаўляў-бы шчасце...
Не, трэба уцякаць, інакш я звар'яцею...
(На ганак з дому выходзіць Маргарыта і дружка).

Маргарыта.

Дай выйдзем ў сад, абвее прахалодай,
А то ў пакоях душна.

Дружка.

Авохці мне, пярсцёнак я згубіла!

Маргарыта.

Ідзі і пашукай.

(Дружка варочаецца ў дом. Товій уліп у дрэва, пад якім сядзеў).

Маргарыта (сходзіць з ганка).

Дзе-ж Товій дзеўся? Бедны хлопец...

Товій (адарвайся ад дрэва насустрач ёй).

Я тут... О, не пужайся!

Маргарыта.

Чаму не йдзеш ў пакоі, каб з людзьмі
Павесяліцца, Товій?

Товій.

Не магу...

Маргарыта.

Няўжо маё і Юркі шчасце
Не кратае душу тваю? Не веру!

Товій.

Павер мне, Маргарыта, я гатоў
За кроплю шчасця і твайго і Юркі
Усю кроў сваю аддаць. Я бараню
Яго і тым, што я яго не бачу.

Маргарыта.

Не разумею я.

Товій.

І я не разумею.
Ты бачыш, — я рукі сцяў, скаваў,
Інакш яны... працягнуцца да шчасця,
А шчасця мне не суджана.

Маргарыта.

Тваёй сястрой я буду, Товій.

Товій.

Аблачынкi
Далёкай цень — зямлі не ўтоліць смагу.
Ты загадай сыйсці мне на край света,
Іначай я, як Юда, задаўлюся.

Маргарыта.

Тады... ідзі, на час, які патрэбен будзе,
Каб сэрца заспакоіць.

Товій.

Дай руку.

Маргарыта.

Вазьмі, на шчасце і спакой.

(Товій прынік пацалункам да яе рукі. Яна пацалавала яго ў лоб).

Товій.

Бывайце, аблачынка!

Маргарыта.

Бывай і помні: нашы дзверы
Заўсёды для цябе адчынены. Скажу
Гергію, што ты нас пакідаеш.

(Товій нічога адказаць не можа, і яна варочаецца на ганак і знікае за дзвярыма.
Товій глядзіць услед).

Товій.

Вось і растала ў небе аблачынка...

(За яго спіной з'яўляюцца дзве цені, якія накідваюцца на яго, заціскаюць рот
і цягнуць у кусты. Чуваць толькі шэпт).

Пёршы.

Рэб Мардахай, гатова...

Другі.

Не задушы, пакуль над ім
Анафему не адчыталі.

(Праз нейкі час варочаюцца Пётр і Прося. Прося спыняецца пад яблыняй і прыкладае халоднае лісце галінкі да шчок).

Прося.

Ахаладзіць расою твар, гарыць напэўна.
Ўсе здагадаюцца, мядзведзь!

Пётр.

Мядзведзь, бо мёд люблю. А чым я вінен,
Што вусны у цябе, як мёд, і не магу
Прайсці я міма, каб...

(Ен зноў прыцягвае яе к сабе. Яна адварачвае галаву).

Прося.

Хопіць!.. Надыйдзе хто...

Пётр..

Ды хто надыйдзе? Ўсе гуляюць.

(Доўгі пацалунак. Маладая пара не заўважае, што на ганак з дому вышлі Георгій і Маргарыта).

Георгій.

Дзівак! Чаму са мной не гаварыў ён? Товій!
(Спалоханая Прося пачынае біць Пётру).

Прося.

Ну вось, ці-ж не казалы я, мядзведзь...

Георгій.

Хто тут?

Пётр *(аж ззяючы ад задавальнення, што яго б'е каханая дзяўчына і што такім чынам зараз вырашыцца лёс і яго і Прасі).*

Я, пане доктар! Пётр Мсціславец.

Маргарыта.

А хто з табой?

Прося *(збянтэжана).*

Я, пані! Прося.
(Яна яшчэ раз пачынае частаваць Пётру гуплікам).
Казала я табе, казалы,
Што ў сорам увядзеш? Казала?

Георгій.

Што робіце вы тут?

Пётр *(давячыся смехам).*

Яна мяне лупцуе.

Георгій *(усміхаецца).*

А ты?

Пётр.

А я збіраюся упасці ў ногі вам,
Бо вы ёй замест бацькі, і прасіць,
Каб вы яе мне ў жонкі далі.

Георгій (смеючыся).

Няўжо так спадабалася лупшоўка?
Вось бачыш, Маргарыта, не заўсёды
Сем бед ідуць, як гусі, чарадою,
Бывае сем вяселляў след-у-след...
Ты, Пётра, хлопец неблагі, ёсць рукі
І да майстэрства розум здатны. Засылай
Сватоў, як у людзей, чын-чынам.
А Просю пажурыць не шкодзіць: дзеўцы
Не выпадае ноччу ў сад выходзіць..

Прося.

Я з Петрусём...

Георгій.

А што Пятрусь не хлопец?

Прося.

Хлопец ...і... гарэза.

Георгій.

Вось бачыш...

Прося.

А толькі не такі, як іншыя.

Георгій.

Што значыць не такі? Ён лепшы?

Прося.

Лепшы.

Георгій.

І прыгажэй за ўсіх?

Прося.

І прыгажэй... Вы кпіце..

Георгій.

Ну, дык, Пятрусь, не прысылай у сваты:
Ты самы лепшы, самы прыгажэйшы,
А Прося, бачыш сам, дзяўчына не з блagіх,
Ды ноччу ў сад выходзіць без дазволу...

Пётр.

Ну, гэты грэх ёй прыдзеца прабачыць:
Сам спакушаў...

Георгій.

Вось згаварыся з вамі.

(Да Маргарыты).

Як мысліш ты, галубка?

Маргарыта.

Я мыслю: Прося хай ідзе ў пакоі,
Пятрусь хай свата добрага шукае.

Георгій.

Амінь. Ідзі, дзяўчына.

(Проя подбегам ідзе на ганак і ў дом, не ўтрымаўшыся, каб не сунуць гупліка Петрусю: «Усё праз цябе, гарэза!»).

Георгій.

Ты, Пётр, не бачыў Товія?

Пётр.

Не бачыў.

Георгій.

Ён недзе тут. Ідзі і пашукай.

Пётр.

Іду. (*Выходзіць, гукаючы.*) Товій!

Георгій.

Што за прычына ўцёкаў Товія, не разумею.

Маргарыта.

Я ведаю.

Георгій.

Скажы.

Маргарыта.

Скажу, калі злаваць не будзеш.

Георгій.

Злаваць? За што?

Маргарыта.

Ты абяцай раней.

Георгій.

О Евы, Евы!.. Абяцаю.

Маргарыта.

Ён... кахае.

Георгій.

Кахае?! Товія я знаю, як сябе.
Ён — дружба, праца, розум, нават спрыт,
Калі яны патрэбны для другога,
Для справы чыстай, паспалітай,
Але з дзяўчынай я яго не бачыў.
Ты памыляешся, галубка.

Маргарыта.

Не бачыш ты людзей, мой Юрка. Ты
Сябе самога бачыш ў кожным чалавеку,
Нібы ў люстэрку хто другі.

Георгій.

Не, бачу і люблю ў ім чалавека,
Любіць людзей — найбольшай асалоды
Душа мая не знае.

Маргарыта.

Але-ж і ты мяне кахаеш, Юрка.

Георгій. Дык то-ж цябе, як тут казала Прося...
Цікава, ён каго?

Маргарыта. Не злуйся толькі, ён мяне кахае.

Георгій. Цябе? Ну так, каго-ж яшчэ ён мог
Тут пакахаць, апроч цябе?

Маргарыта. Вось ты й злуешся, Юрка, і дарэмна...

Георгій. Я... не хацеў-бы гэтага... Мне сорам...

Маргарыта. Дык я-ж, я аднаго цябе кахаю.

Георгій. Я гэта ведаю.

Маргарыта. Не ведаю, а веру!

Георгій. І веру. Але мне балюча стала.
Ты ведаеш, якая рана ў сэрцы
Пятнаццаць год балела, ныла,
І набалела так, што нават цень,
Яе даткнуўшыся, здаецца, патрыважа.

Маргарыта. Дзіўны ты!

Георгій. Так, дзіўны... І думкі... Часам, калі бачу,
Як бура ломіць дрэвы, як маланка
Сячэ з нябёс, я думаю, што неба
Зямлёй адвергнутую ласку спаганяе.
Любоў вялікая ў вялікую нянавісьць
Ператвараецца. Інакш не можа быць.

Маргарыта. Тады
Няхай ідзе ад нас твой Товій.

Георгій. Няхай ідзе... Чакай, адкуль ты знаеш,
Што любіць ён цябе? Казаў ён?

Маргарыта. Не. Сказала сэрца мне, а ў гэтым
Жанчына не памыліцца ніколі.

Георгій. Няхай ідзе... Яму лягчэй-жа будзе.
Я ведаю,
Што значыць бачыць поблізу таго,
Каго кахаеш безнадзейна.

Маргарыта.

Ты заспакойся, Юрка, і забудзься. Сядзь.
Скажы, мяне ты помніў? і заўсёды?
Не забываўся і за працай нават?

Георгій.

Пра гэта кнігі табе скажуць. Герб
Ты бачыла, на кожнай?

Маргарыта.

Спытацца я хацела,
Адкуль той герб? Кароль падараваў?

Георгій.

Там сонца з месяцам, —яны
Не падуладны каралю зямному,
Яны вышэй палацаў і касцёлаў.
Ты помніш, мы з табой калісьці
Прад сэрцамі сваімі пакляліся
Успамінаць апошняе расстанне
І верыць, што мы сыйдземся ізноў,
Як месяц з сонейкам у небе на світанку.
У герб узяў я тую нашу веру,
Не падуладную ні каралю, ні богу —
Хай мне даруе ён. У гербе месяц —
Маё святых святое, Маргарыта, — ты,
Мой месяц ясны! Я хацеў, хачу,
Каб думку гэтую читала ты і тыя,
Якія мо' праз тысячу гадоў
У рукі возьмуць кнігі майго друку.

Маргарыта.

Як любіш ты мяне, каханы мой,
І як мне люб ты!

(Яна прытулілася да Георгія. У гэты час вынырае з-за кустоў Пётра,
але адварачваецца і дакладвае ўбок).

Пётр.

Я Товія не бачыў. . не знайшоў.

Георгій.

Ідзі, патрэба ў ім адпала.
(Пётр Месціславец ідзе ў дом).

Маргарыта (*па-жаночаму адчуваючы няёмкасць таго,
што іх бачыў Пётр*).

Нам час ісці таксама.

Георгій.

Пасядзім яшчэ.
Мне хочацца сказаць табе сягоння,
Што сілы у мяне на многа прыбыло,
Калі сюды прыехаў і ступіў я
На землю дзедаў, прадзедаў сваіх,

На ёй я заснаваў сваю друкарню,
Калі закончыў я змаганне з лёсам
За першае сваё, адзінае каханне.
Мне сілы трэба будуць. Знаю, выпадкова
Хвароба біскупа пралом у цытадэлі,
Ў варожым стане для мяне зрабіла,
І мы прайшлі без лішніх намаганняў.
Яны апомняцца і ў наступ рушаць зноў.
І мне хацелася-б, каб ты, мой месяц ясны,
Была са мной і думкамі і сэрцам,
Каб мог я чэрпаць сілы у душы тваёй,
Як воін стомлены, п'ючы ваду з крыніцы
Крыштальна чыстай, Маргарыта...

Маргарыта.

І думкай і душой да самай смерці
З табой я буду непадзельна, Юрка.

Георгій.

Дык вось чаму і Товій...

Маргарыта.

Забудзься на яго!

(Адчыняюцца дзверы на ганак, і вясёлая, падп'ўшая кампанія гасцей, на чале з айцом Сіманам, вывальваецца ў сад. Сярод іх і Раман, і Бабіч, і радцы).

Айцец Сіман.

Пайдзём шукаць іх! Што за здзек з гасцей?
Князь і княгіня зніклі, а баяры
Перапіліся і ляглі пад лаўкі ўпакат.
Каму-ж крычаць, што хмель удаўся горкі?
Чакайце! З Товіем заморскае святло
Падрыхтавалі мы паблізу. Дайце свечку!

(Яму даюць свечку, і ён падпальвае парахавы феерверк—фантан-іскрамёт. У яго святле ўсе бачаць Георгія і Маргарыту).

А. Сіман.

А вось яны! Лавіце галубкоў!

Георгій.

Нашто лавіць? Мы самі ў рукі прыдзем,
Палонныя і дружбы і вяселля.

А. Сіман.

У карагод, у карагод, дзяўчаты!
Эх, раса мне перашкаджае, а то-б я...

(Вясельная песня дзяўчат. У гульнію ўступаюць вынырнуўшыя скамарохі).

Скамарох.

А вось і мы, жартаўнікі і скамарохі!
Мы абяцалі колісь, князь Георгій,
Што на вяселлі на тваім паскачам і спяём,
Што мёду моцнага і хмельнага пап'ём,
Што з маладой княгіняю лавелічаем,

Жыцця, здароўя, дзетак пажадаем.
А скамарох, як бог: што скажа, тое й будзе!
Дык падтрымайце скамарохаў, людзі!

(Сюжэ, дудкі скамарохаў. Жанчыны і мужчыны ў вывернутых кажухах абсма-
чаюць Георгія і Маргарыту зярнятамі. Запальваецца батлейка з гербам Георгія
Скарыны).

Скамарох.

Каб жыць,
Як вянкi вiць,
Каб справу весці,
Як добры лапаць плесці,
Каб золата, як зерне рассяваць,
Гарэлку з мёдам піць — не выпіваць,
Як месяц зоркамі, абторкацца сябрамі,
А піць, гуляць і есці каб заўсёды з намі,
Усё гэта пану Юрыю і Маргарыце зычым,
І чашнікаў з падчашнікамі клічам!

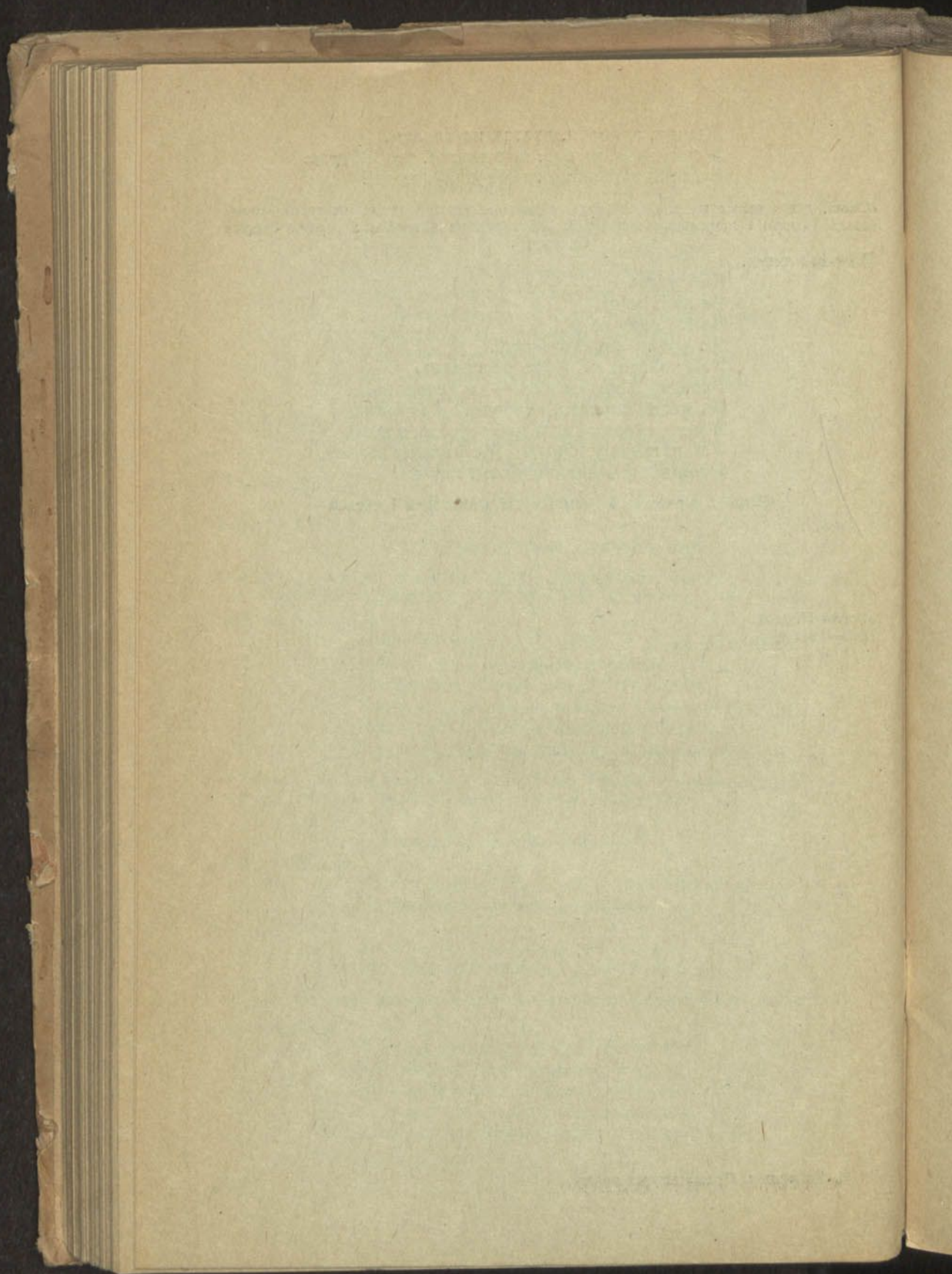
(Чашнікі разносяць каўшы і кубкі з гарэлкай і мёдам).

Госці.

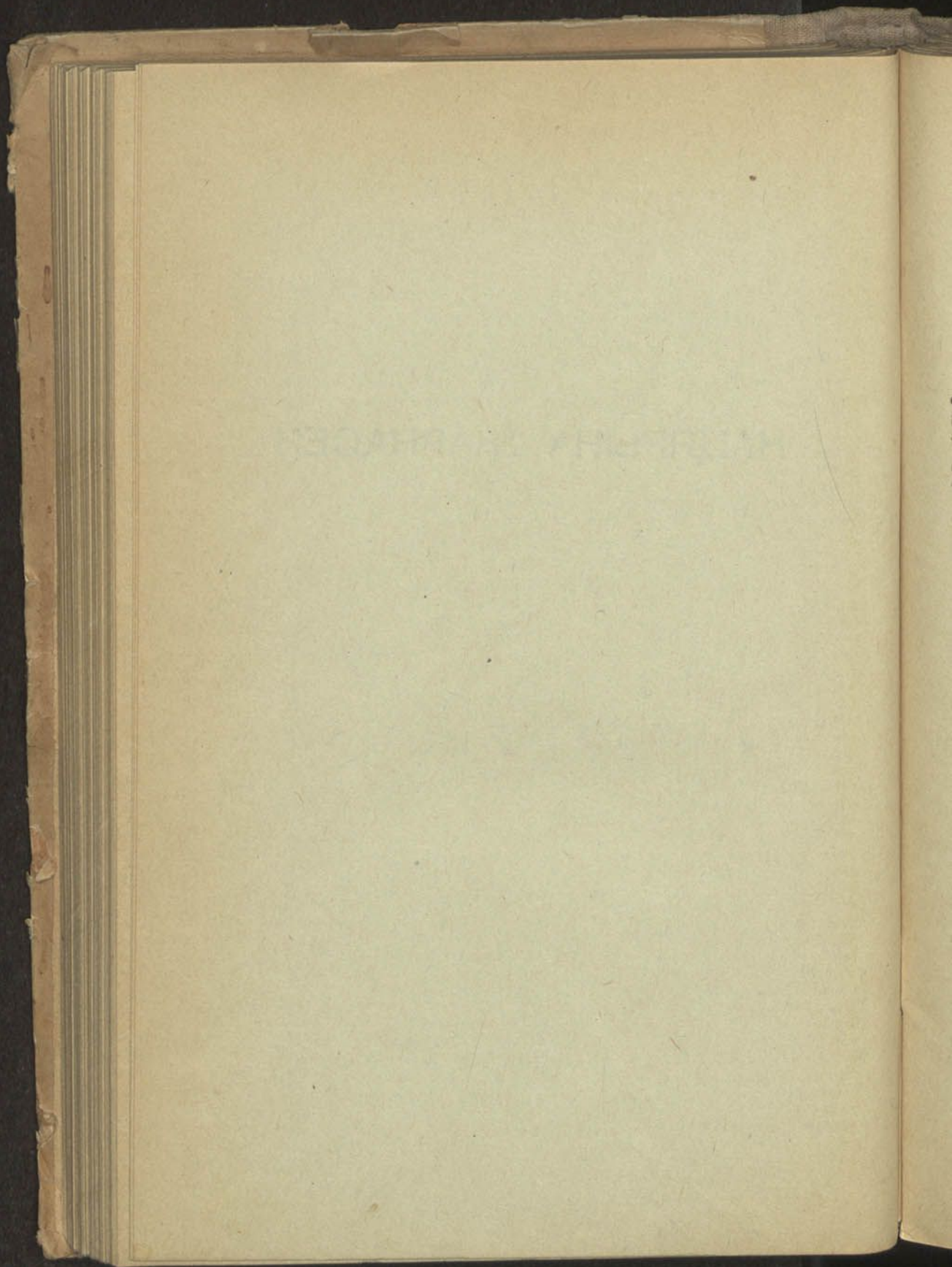
Горка! Горка!

Заслона.

Мінск—Несвіж
1946—1947 г.

НАЦЯРЫНА ЖАРНАСЕК

ЧАС ДЗЕІ

Дзея адбываецца ў сярэдзіне XVI стагоддзя. Гэта быў час, калі пры каралю Сігізмундзе-Аўгусте II, апошнім з роду Ягела, узмацніўся прыток на Беларусь польскага панства, абшарнікаў і чыноўнікаў, які закончыўся Люблінскай уніяй, аддаўшай Беларусь на канчатковае разграбленне польскім магнатам і шляхце. У гэты-ж час адбыўся перамер сялянскіх зямель памешчыкамі, як для таго, каб больш поўна абкласці іх падаткамі, так і для таго, каб лепшыя землі адрэзаць ад сялян і арганізаваць уласныя запашкі памешчыка. Гэты памер суправаджаўся масавым запрыгоненнем сялян, пазбаўленнем іх і той куртатай асабістай незалежнасці, якой многія з іх дагэтуль карысталіся. Зямля, на якой жыў селянін, была ўжо дагэтуль захоплена беларускай, літоўскай і польскай шляхтай, ці раздадзена гэтай шляхце каралём. Аднак асабістую незалежнасць згубіла толькі «чэлядзь», «халопы» (галоўным чынам з палонных), або «закупы», г. зн. стаўшыя прыгоннымі за пазыку. «Пахожыя» людзі мелі права пераходу ад пана да пана пасля выплаты адходнага. Часта селянін не меў гэтага «адходнага» і тады адходнае плаціў за яго пан, да якога селянін перабіраўся (залічваючы гэта ў кабальную пазыку за «звоз»), але часцей за ўсё селянін проста ўцякаў на новае месца. Шляхта, якая набыла ў той час выключную ўладу ў Польшчы (Польшча стала шляхецкай рэспублікай з выбарным каралём на чале), не толькі атрымлівала ад караля закон за законам, які дазваляў ёй адшукваць збеглых сялян і вярочаць іх назад, але ў сярэдзіне XVI стагоддзя дабілася канчатковага і амаль пагалоўнага запрыгонення сялян. На гэта сяляне адказвалі або тым, што ўцякалі на Украіну к запарожцам, або падымалі паўстанні супроць «навін», якія ўводзілі абшарнікі. Выключную нянавісць народа ў гэты час здабылі польскія памешчыкі і ксяндзы, якія накінуліся на край, як заваявальнікі і драпежнікі. Становішча сялян рабілася ўсё больш нязносным. Мясцовая беларуская і літоўская шляхта і магнаты, якім польскія парадкі прыходзіліся ўсё больш і больш да спадабы, таксама ўзмацнілі націск на сялян, аднак у мэтах захавання ў сваіх руках большых кускаў зямлі, большых магчымасцей эксплуатаваць беларускага селяніна, мясцовыя магнаты і шляхта былі не супроць таго, каб пайграць на пытаннях рэлігіі, адзінства праваслаўнага народа і г. д. Палякі-ж, сустрэўшыся з першымі спробамі цароў тагачаснай Русі (Васілія III, а потым Іван IV Грознага) адабраць назад ад Літвы Беларусь, ад Лівоніі—бераг Балтыйскага мора, усімі мерамі імкнуліся апалячыць, ці хоць прынамсі акаталічыць Беларусь і Украіну. Народ гарнуўся да адзінавернай Масквы і ненавідзеў Польшчу, аднак супроць адзінаверных паноў унутры краіны выступіў таксама, як і супроць паноў-католікаў, бо вялікай розніцы паміж імі ў жыцці не бачыў. Аб адным такім паўстанні і прычынах яго расказвае гэтая п'еса. Сюжэт п'есы, прозвішча князя ўзяты з гістарычных дакументаў; ужыты таксама тагачасныя тэрміны, без якіх было цяжка абысціся: «дзяржаўца» (службовец, атрымліваў ад караля ў «дзяржанне» замак або воласць), «дзецкі», пасада якога чагадвае пасаду судовага выканаўцы, «асочны» вартаўнік, «почты» — гайдукі, суправаджаўшыя пана пры выездах для «пачоту», «дым»—сялянскі двор, адзінка пры абкладанні падаткам, «дымоўшчына» — абавязак сялян выходзіць 8 дзён у год на панскую работу па аднаму ад дыму, «бірыч» — адна з назваў для зборшчыка падаткаў, «звоз», «пахожыя людзі», «навіна», значэнне якіх растлумачана вышэй, і некаторыя іншыя.

ДЗЕЙЧЫЯ АСОБЫ.

- Кацярына Жарнасек**—маладая дзяўчына; з сям'і
вызваленага з прыгону.
Рыгор Каваль—вольны, працуючы па найму ў князя,
каваль.
Князь Іван Капуста—дзяржаўца каралеўскага зам-
ка на р. Бярозе.
Ядвіся—яго жонка, з паноў Заенчкоўскіх.
Пан Юзеф Заенчкоўскі—бацька Ядвісі, цесць Ка-
пусты, шляхціц з кароннай Польшчы.
Марына—старая мамка князя.
Ясь—гайдук пані Ядвісі.
Адам—старшы гайдук, бацька Яся.
Ксёндз Антоній.
Пан Бобаецкі—суддзя, паляк.
Поп Гаўрыла.
Прузына—маці Кацярыны.
Агата—маці Рыгора.
Дзед Ахрэм—лірнік, які прыехаў з казакамі.
Казакі—сярод іх:
Атаман—**Мікола Жарнасек**,
Пад'атаман—**Івашка**,
Стары казак—**Юхым**,
Першы і другі казакі.
Сяляне і сялянкі—сярод іх:
Дзед **Ксаверый**,
Пажылы селянін,
Хлапец **Антон**,
Першы, другі і трэці селянін,
Вясёлая дзяўчына,
Стары селянін,
Старая.
Дворныя слугі і гайдукі, сярод іх:
Уладзік—гайдук пана Заенчкоўскага,
Войт.
Пан Дуля—прапіўшыся шляхціц.
Пісар суддзі Бобаецкага.
Дзецкі.

Украінскі і беларускі хор.

АКТ I

Прыгожая мясціна на беразе ракі Бярозы. Луг. На лузе — тысячагадовы дуб, пад якім, мабыць, спрадвеку мясцовыя жыхары ладзілі свае ігрышчы. Таму царква прытуліла да дуба капліцу. Далёка за згібамі рэчкі маячыць феадальны замак. Бліжэй — апошняя хатка вёскі Падбярэззя — хатка ўдавы Жарнасека — Прузыны і яе дачкі Кацярыны. Заслона адчыняецца ў часе музычнага ўступу, які спалучае ў сабе гукі летняга працоўнага вечара: песні жней, кляпанне кос.

меладичную жалежку пастушка, падагнаўшага статак да вёскі, і спакойна-пры-
вабныя гукі прыроды, гатовай ісці на адпачынак. Пры разгортванні мелодыі пра-
рываюцца бадзёрыя ноты, як заклік — ісці: насустрач сонцу, насустрач новай
працы, насустрач новаму жыццю і каханню, хаця налёт нейкага смутку ляжыць
на ўсім уступе, як плён прыгоннага ладу.

З'ЯВА I

З хаты выходзіць з вёдрамі Кацярына і ідзе да Бярозы, да таго месца, дзе
пад гарой б'е крыніца і збягае срэбраным поясам у Бярозу. Па дарозе
Кацярына пяе:

Прыляцелі гусі з далёкага краю,
Селі яны, палі на ціхім Дунаю.
Пачакайце, гусі, я вас запытаю,
Ці з таго вы краю, дзе мілога маю?
А ці ён запіўся, а ці загуляўся,
Ці з другой у краю у чужым пабраўся?

З'ЯВА II

Рыгор (ідзе з-за капліцы і, жартуліва пера-
дражніваючы яе, спявае).

Ой, ляцелі гусі ды з-пад Белай Русі,
Селі яны, палі на ціхім Дунаю.
Пачакайце, гусі, я вас запытаю,
Чаму мяне любя за п'яніцу мае?
Чаму бэсціць песняй перад цэлым светам,
Зраднікам, прапойцам, лайдаком ацпетым?
Ой, і ў праўду трэба, бачу, зазвацца,
Хоць на смех у сваты да другой падацца.

Кацярына.

Ты занадта прыткі — зараз ды у сваты.
А чаго-ж, мой любы, бродзіш каля хаты,
Ловіш вухам чуйным ціхі спеў дзівочы?
Сам ты знаеш — з песні не выкінеш слова,
Дык не будзь на подслух гэтакім ахвочым,
Каб не чуць, Рыгорка, пра сябе благага.

Рыгор.

Каб хацеў не слухаць, каб заклала вушы, —
Сэрцайка пачуе — і на спеў твой рушыць.

Кацярына.

Значыць — любіш?

Рыгор.

Мэцна!

Кацярына.

А як моцна?

Рыгор (падаецца да яе, хапае і цалуе).

Гэтак!

Кацярына (*нібы адбіваючыся*).

Ціха, касалапы. На ваччу ў суседак...
Лепш ідзі па справе.

Рыгор.

Я ішоў на поле
Да касцоў, бо песню склаў аб нашай долі,
За работай ў кузні песню склаў я тую,
І ў народ, як птушку ў звонкі бор, пушчу я.
Хай ляціць, не блудзіць, і дзе толькі будзе,
Хай у кожным сэрцы смагу волі будзіць

Кацярына (*тулячыся да яго*).

Не загінь, Рыгорка, па сваёй адвазе —
Гіцляў ёсць ці мала у дзяржаўцы-князя,
Падаткне каторы — і прапаў без веку.

Рыгор.

Эх, ваўкоў баяцца — не бываць у лесе,
Страх нам вораг: гне ён крукам чалавека,
Не дае падняцца. Біць па страху песняй,
Добрай песняй, Каця! Ну бывай. Да зоркі
Пасумуем розна.

Кацярына.

Ты-ж прыходзь, Рыгорка!

Рыгор выходзіць.

З'ЯВА III

Кацярына (*адна, правяла вачыма Рыгора,
сцерла рукой задум з твара, запела*).

Пайду я ў садочак,
Там жоўты пясочак,
А на тым пясочку
Убачу два слядочкі.
А й адзін слядочак
Каня вараного,
А другі слядочак —
То майго мілога.
Пайду я ў садчак,
Вышчыкну лісточак,
Адшчыкну лісточак,
Прыкрыю слядочак,
Каб па тым слядочку
Людзі не хадзілі,
Каб мне маладзенькай
Шчасця не разбілі.
(Кінула пець, узіраецца).
А во і сапрэўды ля валы
Сляды яго — майго Рыгора.
Ён на руках сваіх сюды
У човен пёс мяне учора,

Казаў — «ты лёгкая, як пух»,
А след глыбокі... Мілы, дужы,
Харошы мой, калі мы ўдвух,
Здаецца, цэлы свет мы здужым.
Бяда з табою — поўбяды,
І гора горкае — не горка.
Каханы, любы мой Рыгорка,
Твае сляды...

(Бярэ лопух, жартуючы, закрывае сляды і смяе).

Каб па тым слядочку
Людзі не хадзілі,
Каб нам, маладзенькім,
Шчасця не разбілі. *(Далей гавора.)*
А могуць... могуць, злыя людзі
Не маюць бога ў грудзях.
Дзяржаўца-князь тут часта блудзіць,
Яго успомніць — проста жах!
Што ты, сэрца маё баязлівае,
Усё трымціш, як лісток на вярбе?
Што прарочыш сабе, нешчаслівае,
Злую долю ў нямой варажбе?
Князю-ж мы і Рыгор не падданыя,
І над намі-ж не волен прыгон —
Не баюся ні чорта, ні пана я!
Чорт і пан...

Вось і ён!

Чур мяне, вось і ён!

З'ЯВА IV

Уваходзіць дзяржаўца, князь Капуста.

Капуста.

Добры вечар, Кацярынка,
Прыгажуні прывітанне!

Кацярына.

Добры вечар, ясны пане!

Капуста.

Што-ж ты змоўкла, журавінка?
Песні мне твае па густу,
Мне па густу, прыгажуня, —
Так кажу я, князь Капуста,
Баш дзяржаўца, так кажу я.

Кацярына.

Дзякуй, літасцівы пане,
Князь, на добрым слове дзякуй,
Нашы песні не ў пашане,
Хто да іх не мае смаку.

Бо п'яе іх і нядоля,
І туга, і распач злая;
Гора з чорнаю няволяй
Песні жалем абвівае.
Не п'яецца птушцы ў клетцы...

Капуста.

Чуў я гэта часта-густа,
Часта-густа, прыгажуня!
Калі трэба — зап'яецца.
Так кажу я, князь Капуста,
Пан дзяржаўца, так кажу я.

Кацярына.

Каб на волі, — ў паднябессе
Паляцелі-б нашы песні.

Капуста.

Што з той волі? Каб да волі
Срэбра-золата даволі.
Ды заморскія каралі!
Каб дзявочы стан прыгожы
Аksamіты увабралі!
Каб былі, як словы пані,
Слугі выканаць гатовы
Тваё кожнае жаданне...

Кацярына.

Дзякуй, князь, за прапановы.
Хай княгіня маладая,
Што ўзрасла ў дабры, ў пяшчотах,
Панства з князем спажывае
На здароўечка, ў ахвоту.
Мне, сялянцы, лепш не знаці
Панскай пані лёсу-долі.
Хай сабе у курнай хаце
І ў бядоце, ды на волі.

Капуста.

Слухай, дзеўчына-нябога,
Чуў я сказ адзін старынны:
Жыў бяздзетны князь. У бога
Аднаго маліў ён — сына.
Даў аброк: хто сына родзіць
Ад яго — халопка, пані, —
Век у золаце праходзіць,
Сын-жа родным сынам стане...

Кацярына.

Чула байку я: дзеўчына
Там была у маладзіцы,
Нарадзіла яму сына
І загінула ў цямніцы...

Капуста. Сын за тое ўзяў багацце...

Кацярына. І пракляцце сваёй маці.

Капуста. Лепш гукні ты мне старую,
З ёй я справу абмяркую...
У галаве дзяўчачі пуста;
Жыве сэрцам прыгажуня.
Так кажу я, князь Капуста,
Пан дзяржаўца, так кажу я.

Кацярына (адыходзячы).
Сэрца закована сцюжай каляднаю,
Чула яно, што няшчасце наваліцца,
Стой-жа, бяздольная, стой, беспарадная.
Выйдзі на бераг Бярозе пажаліцца...
Можа яна узбунтуецца хвалямі,
Вецер падхопіць прычыты хаўтурныя,
Неба заплача слязамі-каралямі,
Градам халодным, над хаткамі курнымі.
Толькі да панскага сэрца гадзючага
Не прасачыцца слязінка пякучая.

(Выходзіць).

З'ЯВА V

Князь Капуста адзін.

Капуста.

Ну зараз слёзы да адчаю
І просьба з грозьбай, як заўжды, —
Ці мне не ведаць іх звычайю,
Іх паратунку ад бяды!
Нічога... вычхаецца гора,
Абсохнуць слёзы ў добры час,
То бачу я не ў першы раз.
Дзе не памогуць угаворы,
Там купіць золата і час.

З'ЯВА VI

Капуста і Прузына.

Прузына.

Паклон да зямелькі, да матухны пану!
Даруе хай пан, што у хату не клічу —
І песна, і брудна звычайем мужычым,
Нікога не ждалі, таму не прыбрана.

Капуста.

Нічога, старая. Як дужа, нябога?

Прузына.

А дзякаваць пану і богу! Праз сілу,
Праз сілу цягаю старэчыя ногі,
Пакуль на пакой дацягнуся ў магілу.

Капуста.

Як плаціш у скарб каралеўскі падаткі, —
Бабровы, мядовы, грашовы? З поўдыма
Цягло як спаўняеш? Ці ёсць недаплаткі,
Ці разам з людзьмі?

Прузына.

Мой паночак, куды нам!
Дзе бабе старой за людзьмі угнацца:
І пчолка адмерла, і звера не сочим,
І вол захварэў ды у час у рабочы.
Іх міласць кароль хай прабачыць жабрачцы,
Пасеяла жыта без гною поўбочкі,
Вясной ярыны паўтары паўтарачкі,
Дзе-ж грош той узяць мне, ласкавы паночку?
Поўдыма-ж пустуе: нябожчыка мужа
Пляменнікі ўніз адышлі чумакамі,
Ці-ж з бабскаю сілай зямельку падужаць?
Судзіце, ласкавы, як знаеце самі!

Капуста.

Дачка-прыгажуня магла-б жа, нябога,
І грош і закрусу прыдбаці у хату.
І грош і закрусу... Ці-ж мала у бога
Душ добрых, кажу я, паважных, багатых?

Прузына.

Дачка Кацярынка адна мне надзея,
Як вочка у лобе — і свеціць і грэе.

Капуста.

Дзяўчына у хаце — і клопат, і слёзы,
Усёроўна-ж у людзі як пойдзе — пакіне...
А быць-бы магла, я кажу, гаспадыняй,
Каб больш паслухмянства і розум цвярозы.

Прузына.

Наконт паслухмянства дачка, як авечка,
Ды дзе-ж нам узбіцца на тую гасподу?
У прымы бяру аднаго чалавечка,
А ён, як і мы, з бедалацкага роду.

Капуста.

Што-ж слугі мае мне, дзяржаўцу, ні слова?
Ці ўласныя ім надаелі галовы?
Дзе-ж поп быў і войт мой, два рылы паганых?
Я іх пажаню з ланцугом, невянчаных!

Прузына.

Дарэмна, паночку, на іх зазлавалі:
Надочы войт твой і бірыч прыходзіў,

З царквы той указ каралеўскі дасталі,
З напам прачыталі, — было пры народзе,
А там яго міласць — кароль наш і княжа —
З прыгону навекі нас вызваліць кажа.
Бо выбавіў муж мой у часе паходу
З няволі і казні яго ваяводу.

Капуста.

Указ каралеўскі нязрушны, нябога,
Ды прыказка здаўна — «да бога высока,
Да князя далёка». — Ад князя і бога
Пастаўлены мы, іх нядрэмнае вока,
І слова маё — каралеўскае слова:
Адкласці вяселле дачкі Кацярыны
На лета.

Прузына.

Паночак...

Капуста.

Ніякай размовы!
Патрэбны дзяўчаты ў святліцу княгіні.
За год дзве капы даю грошы, убранне,
Каб добра служыла і пану і пані.

Прузына (не зразумейшы).

Княгіні служыць, светлы княжа, мы рады,
За службу ніколі не будзе ў нас звады.
Ды толькі хай пан наш ласкавы даруе,
І возьме мяне да княгіні, старую.
Старая не менш маладзейшых дакажа,
І меншую плату паложыш мне, княжа.

Капуста (рагоча).

Бабулька, ачхніся, ты з'ехала з глузду —
Яна захацела ў абдымы Капусты?
А ў яму не хочаш, калода гнілая?
Яшчэ дзве капы папрасіла старая.

Прузына.

У абдымы? А вой мне, дурніца-дурная!
Забыцца, што замак — то пекла распусты.
Што пан-недавярак да чорнага люду!
Паночку, пакуль я жывой яшчэ буду,
Не будзе у замку нага маёй Каці,
І пана кляню я праклёнам, як маці.

Капуста (устаў).

Ну, годзе, карга, не хацела па ласцы,
Сілком прыняволім!

Прузына.

Бог дасць, не удасца.

Капуста.

Даваў табе ў рукі я тлустую лусту,
Паплачаш пазней, што узяць не змагла ты.

А быць Кацярыне у замку Капусты
І заўтра чакай майго вайта... у сваты.

(Далёка-далёка па рацэ пачулася украінская песня).

Ой, у полі жыто
Копытамы збіто,
Пад білою бэрэзою
Казачэнька вбыто,
Зацягнено в жыто,
Чэрвоною кытайкою
Лычэнько накрыто!
Ой, як выйшла мыла
Голубонька сыва,
Як підняла кітаечку,
Тай заголосыла.
Ой, як выйшла друга,
Та вже не такая,
Як підняла кітаечку,
Тай пацілівала.
Ой, выйшла трэця
Спод білоі хаты:
«Було-ж тобі, вразый сыну,
Нас трох нэ кохаты».

З'ЯВА VII

Капу́ста (клі́ча).

Адам!

Адам (выходзячы з-за капліцы).

Ясны пане!

Капу́ста.

Хто едзе Бярозай?

Адам (узіраецца).

Спазніліся, мабыць, вярховыя госці.

Хапу́ста.

І многа?

Адам.

Тры чоўны.

Капу́ста.

Гукні к перавозу
І разам паедзеш да замка. У госці
Прасі іх. Тым часам прашчупаць дарогай,
Адкуль і куды і багацця ці многа,
Ці ўзброена варта? А ўзяць іх ці мытам,
Ці быць ім у пушчы ў калодах разбітым,
Ты сам вырашаеш рукою набітай.
Спытае княгіня — скажы, што прыеду
З суддзём і падсудкам у замак к абеду.
Ды вайта з напом ты паклічаш на ганак:

Я іх навучу, як блюсці дабро пана.
Дзе коні?

Адам.

Стаяць, ясны пан, за капліцай
І почты два хлсы: Мікола і Грыцак.

(Выходзяць).

З'ЯВА VIII

Прузына (адна, у роздуме).

З суддзём і падсудкам... Я кінуся ў ногі...
Няўжо нідзе праўды не знойдзе убогі?

(Пайшла ў хату).

З'ЯВА IX

Гайдук Адам (адзін, правёў пана, падышоў і
сеў на беразе ракі. Задумаўся, запев упоўголаса).

Прыехаў ён к сіняму мору, —
Праз сіняе мора няма пераезду,
Няма пераезду, няма пераходу.
Махнуў ён праваю ручкай,
Зраніў ён залаты персень.
«Рыбалоўшчыкі мае мілыя,
Закіньце шаўковы невад,
Злавіце мой залаты персень!»
Закінулі яны шаўковы невад,
Злавілі яны тры рыбіны,
Тры рыбіны, тры акуні.
А першы акунь на сто рублёў,
Другі акунь на тысячу,
А трэцяму акуню і цаны няма».
— А вось і мае акуні прыплылі.

(Гукае.)

Гэй, госці ў чаўнах! Прывітанне й пашана!
Загад вам ад яснага нашага пана,
Дзяржаўцы, чыёй вы зямлі даплылі:
Наведаць яго, расказаць пра дарогу —
І, мыт заплаціўшы, плыць з госпадам богам.

З'ЯВА X

Да берагу Бярозы падплывае караван. На ім 15 гасцей — купцоў. Сярод іх атаман і пад'атаман вылучаюцца больш багатай адзежай, яны ж узброены шапкамі і пістолямі. Аднак, калі ў каго з гасцей заварочваецца крысо (каб, скажам, дастаць люльку), відаць шырокія штаны і часамі таксама канец пістолі. Сярод гасцей дзед Ахрэм-лірнік.

Атаман (малады, рухавы хлопец з тварам абветраным усімі чатырма вятрамі).
Ізноў навіна! Колькі езджу Бярозай,

Апроч каралю — яго міласці — мыта
Не бралі ні просьбай з мяне, ні пагрозай.

Адам.

Нібыта было, але зараз забыта.
Іх міласць кароль яго моці Капусце
Адаў пазалетась і замак і людзі
За добрыя грошы, дык грошыкі-ж вудзіць
Павінен з купцоў князь, свае-ж не упусціць!

Стары казак Юхым.

Начуем атаман, — сяло недалёка,
А раніцай едзем да пана у госці.
Навшта-ж турбацыю княжацкай моці
Рабіць перад сном?

Адам.

Як жадаеце, госці.
Ды толькі... сказаць ў добры час і няўрокам...
Начлег гэты вылезці можа вам бокам.
Народ тут ліхі, а ноч — маці ліхога.
Баюся, каб вы не гукалі падмогі,
У князя Капусты цалуючы ногі,
Бо вас не так шмат, зброі бачу нямнога.

Стары казак Юхым.

Бог ласкаў! Не знішчыла ў моры навала,
Хаця нас да неба вадой падкідала,
Парогі глыталі і не праглынулі,
Дык тут, каля дому, нам гулюшкі-гулі!

Дзед Ахрэм.

У хаце сваёй качарга, кажуць, маці.

Адам.

Дык то-ж, мой дзядуля, сапраўды у хаце,
Дзе кожны набытак пад моцным запорам,
І сам абгароджан не небам і борам.
А тут кожны куст сваю цягне галінку,
Чапляе, нягоднік, ці торбу, ці скрынку,
Дзе тыя дукаты прыціхлі ў трывозе.

Атаман.

А даўна разбой стаў у вас на Бярозе?

Адам.

А даўна-не-даўна, з таго часу, браце,
Як смак разабраў чалавек у дукаце.
А ведаеш смак які маюць дукаты?

Дзед Ахрэм.

Салёны, гайдук, і крыху гаркаваты,
Бо потам і кроўю набраклі па хатах,
Пакуль прыблукалі у замкі багатых.
Панюхай дукаты...

Адам.

Яны без смуроду,
А хто іх трымаў — ім якая прыгода,
Хай поп, хай закуп ці хай сам ваявода.

(Пае).

У забойцы і ў ахвяры,
У карчомцы і ў алтары,
Адналькова звоняць грошыкі,
Чыстыя, харошыя!
Злодзей кляштар абакраў,
Чвэрць пакражы ў кляштар даў, —
Моляць бога цэлы год
І манахі і народ.

А ўсё тыя грошыкі,
Звонкія, харошыя!

Дзеўка смагла — грош блюла,
Рана хлопцу аддала,
За пасаг той пілі-елі
На суседчыным вяселлі.

А ўсё тыя грошыкі,
Звонкія, харошыя!

Быў разбойнік, быў нягода,
Падавіў ён шмат народу,
Зараз выбіўся у людзі
І людзей сумленных судзіць.

А ўсё тыя грошыкі,
Звонкія, харошыя!

Дзед Ахрэм.

Слухай, пане атамане,
Каб не скочыў проста з моста.
Прыстае ён, як кароста,
Нездарма — у ліха цягне.
Гайдука асперажыся —
Ты глядзі, як, панскі высеў,
Песню грошыкам спявае,
А крывёю зрок наліты.
Відаць з панам вычварае
Нешта горшае, чым мыты.

Атаман.

Праўду кажаш — раіш, дзедку,
Сам паеду на разведку.

Дзед Ахрэм.

Служка пана, як без пана,
Свайго пана твар пакажа.

Атаман.

Хлопцы! стаць да ранку станам,
Я-ж паеду ў замак княжы,

Разлічуся з мытам можа,
А пад'ездзе чоўнаў болей,
Заўтра ўранку, з ласкі божай.
Папльвем далей паволі.
Ты, Івашка, сам стаў варту,
Ды пільнуйся як патрэбна!
Праплылі мы пуць упарта, —
Што-ж канчаць яго ганебна?

Няўжо наша сіла
Сплыла за вадою
І нас адружыла
З ліхою бядою?
Няхай-жа наш вораг
Ды не дачакае,
Калі нас гадзіна
Ліхая спаткае!

Госці.

Благога не думай,
Плыві, атамане,
А вораг паткнецца,
Па рылу дастане!

(Атаман і гайдук паплылі ў замак).

Пад атаман Івашка.

Ну, хлопцы, атабарыць стан наш засекай.
Дастаць гакаўніцы, дубіны й сякеры,
Гайдук напужаць нас хацеў небяспекай.
Ды чорт яму вера, ды чорт яму вера!

(Усе дружна ўзяліся рабіць засекі, сеч калы, насыпаць пясок, і відаць па спрактыкаванасці ў гэтай рабоце, па чубах, калі скінулі шапкі, па вышыўках на адзежы, што госці — не зусім госці. Паступова госці адыходзяць у лес па матэрыял. Застаўся толькі дзед Ахрэм-лірнік).

З'ЯВА XI

Ідзе грамада касцоў. Наперадзе Рыгор. Ён запявае, касцы пяюць рэфрэн.

Рыгор.

Выйдзем мы, доля, ў чыстае поле,
Цяжкая доля мая!

Касцы.

Цяжкая доля мая!

Рыгор.

Будзем шукаць сваю вольную волю,
Цяжкая доля мая!

Касцы.

Цяжкая доля мая!

- Рыгор.
Рогам турыным, трубой берасцянай,
Цяжкая доля мая!
- Касцы.
Цяжкая доля мая!
- Рыгор.
Клікнем мы кліч між народам загнаным,
Цяжкая доля мая!
- Касцы.
Цяжкая доля мая!
- Рыгор.
Рукі ў каго мазалямі багаты,
Цяжкая доля мая!
- Касцы.
Цяжкая доля мая!
- Рыгор.
Гора ў каго не выводзіцца з хаты,
Цяжкая доля мая!
- Касцы.
Цяжкая доля мая!
- Рыгор.
Клікнем шукаць сваю вольную волю,
Цяжкая доля мая!
- Касцы.
Цяжкая доля мая!
- Рыгор.
Ці замяло яе снегам у полі,
Цяжкая доля мая!
- Касцы.
Цяжкая доля мая!
- Рыгор.
Ці у барах у густых заблудзілася,
Цяжкая доля мая!
- Касцы.
Цяжкая доля мая!
- Рыгор.
Ці у вірах у мутных утапілася,
Цяжкая доля мая!
- Касцы.
Цяжкая доля мая!
- Рыгор.
Ці ў ланцугі ды панамі закутая,
Цяжкая доля мая!
- Касцы.
Цяжкая доля мая!
- Рыгор.
Разам з народам і воля пакутуе,
Цяжкая доля мая!

Касцы.

Цяжкая доля мая!

Дзед Ксаверый (убок).

А добрая песня: за сэрца хватае,
Бо чыстая праўда, бо праўда святая:
«Ці ў ланцугі ды панамі закутая
Разам з народамі і воля пакутуе,
Цяжкая доля мая!»

Рыгор.

Мне дзед казаў, калісь, яшчэ малому,
На прызбе седзячы, што ў нейкай старане
Жылі, відаць, яшчэ ў пачатку свету,
У народзе тры сястры,
Іх звалі: Воля, Праўда, Праца.
Радзіла іх зямля-матуля:
Ад сонца — першую, ад месяца — другую,
А трэцюю — ад зорак ясных.
І службу верную народу
Служылі тры сястры:
Ад ворагаў ліхіх заставай на мяжы
Яго аберагала Воля —

сястра старэйшая.

Сярэдняя сястра суды судзіла, і паноў
З падпанкамі, як тое пустазелле,
Штогод палола і агнём паліла,
А бедных да сябе гукала і туліла.
І йшлі ў той край з другіх краёў народы
І ўсім давала месца і работу
Сястрыца трэцяя, якую звалі Працай.

Пажылы селянін.

А можа гэтага і не было ніколі?

Рыгор.

Мо' й не было, — тады палічым байкай,
Ды толькі дзед казаў,
Што наляцеў на край з заходу сонца
злы крылаты змей.
У бойцы на мяжы запаланіў ён Волю.
Абманам Праўду ўзяў. Занёс іх на край свету:
Там, на гары высокай, між прадонняў,
Стаяў яго магутны замак.

Дзед Ксаверый.

Ну, а Праца?

Рыгор.

Ушылася ў народ, —
Не мог знайсці пракляты чарадзеі.
Узяў дань вялікую, і, каб яму штогод
Давалі дань, паставіў ён паноў
Збіраць даніну і сабе і ім.

А месца вокал замка
Ен кішчуром укруг абвёў,
Закляўшы на сон вечны.
І з тых часоў бліз замка не ступала
Нага людская, звер кругом абходзіў
Закляты круг, і птушка аблятала.
І толькі крот адзін сваю нару мог рыць
Пад круг заклання, бо зямля святая
Закляццяў чарадзея не прымала.
Ды навалніца вольная з грымамі
Праходзіла над замкам паднябесем,
Муры крышыла бліскавіц мячамі,
Віхрамі трэсла, — не магла адолець
І вызваліць сяцёр.

Пажылы селянін.

А хто-б то мог зрабіць?

Рыгор.

Казаў дзед — трэцяя сястрыца, Праца,
Дачка зямлі, бо ёй адной не страшны
Смяротныя заклання чарадзея.
Але, калі і дзе, і як — не ведаю, браты,
Бо дзед памёр, не даказаўшы казкі.

Пажылы селянін.

Магло так быць, ці гэта толькі сон?

Рыгор.

Дзяды і прадзеда стварылі
Праз Волю гэты светлы сон
І нам — унукам — падарылі.
Хай тлее ён

у кожным сэрцы

І грэе

слабенькім цяпельцам.

А мо' з'еднаюцца калі, —
Агонь вялікі зашугае
І спаліць панства на зямлі.
Шкада, што мы не дачакаем.

(Запявае).

Загарэлася каліначка,
Перад зоркаю стоячы.

А тушыў яе буйны вецер, не ўтушыў.

Залатыя іскаркі разнасіў.

— Я-ж цябе, каліначка, не ўтушу,

Большы іскаркі разнашу,

А ўтушыць цябе чорная хмара,

Што насупраць зоркі стане,

Цёмная ночка ды нявідная,

Лютая зімка ды халодная.

— Хмару чорную разняслі віхры.

Ночку цёмную прагнала зара,
Зіму лютую растапіла вясна,
А стаяць мне, каліне, пад сонечкам,
А стаяць мне, чырвонай, у золаце.

(У песню паступова ўцягваюцца хлопцы, і яна з задумёнага солю пераходзіць у харавы спеў, які выводзіць з цяжкага настрою хлапцоў).

З'ЯВА XII

(Дзед Ахрэм-лірнік выходзіць з-за дрэва, дзе ён слухаў песню касцоў).

Дзед Ахрэм.

А добра спелі, казакі,
Прыбаў вам бог здароўя й веку.

Касцы.

Здароў і вам.

Дзед Ахрэм.

Ну, што-ж, сынкі,
У круг прымайце чалавека,
Дарожнага. Стары, сівы,
Аднак не хіліць галавы
А ні ў журбе, а ні ў пакары,
І чарку ўзяць яшчэ не хворы,
Калі-б паднеслі дзецюкі,
І граць магу.

(У часе яго слоў госці выносяць з лесу бяровенне, калы і зноў завязваюць тыл сцэны).

Пажылы селянін.

Ты хто-ж такі?

Рыгор.

І хто ў чаўнах?

Дзед Ахрэм.

Хто я, сынкі,
То чулі вы, а гэта — людзі
І не благія, ставяць стан,
Бо ноччу мала хто заблудзіць.
Не ў гнеў будзь сказана, ваш пан
Нам вестку даў, што тут няціха,
І можа стрэнуць караван
Не толькі добрае, а й ліха.

Сяляне.

Пан папярэдзіў? За гарой
Апрогся воўк, — ныйначай, братцы!
А ці-ж не пан увёў разбой,
Што міма замка ні вадой,
Ні пешкі ноччу не прабрацца.
З ліхой гадзіны той, калі

Прыехаў наш дзяржаўца новы,
Закон людскі, закон хрыстовы
Ен сцёр, як пыл.

Дзед Ксаверый.

Жылі — гнілі
І да яго, а зараз — гінем:
Што дзень, то чыніць навіну.
Не адкараскаеш адну,
А ўжо рабіць другую вінен.

Пажылы селянін.

Заціснуў пан — не прадыхнуць.
І сталі ўсе мы, як закупы.
Шмат зачынілася халупаў,
А зловяць — ў стайні засякуць.

Рыгор.

Зямлю абмерыў на валокі,
Падаткам выклаў кожны крок.

Сяляне.

Ну словам, ссе з жывых нас сокі,
Як ваўкалак той аднавокі, —
Такія справы наш дзядок!

Дзед Ахрэм.

Паслалі-б ліст да караля,
Ці хадакоў.

Дзед Ксаверый.

Ды пасылалі.

Дзед Ахрэм.

І што-ж?

Дзед Ксаверый.

Бяссудная зямля!
І галавой паслы наклалі.
У Кракаў ехаў пан тады
Да Заенчкоўскіх панны ў сваты,
І поезд ехаў з ім багаты.
Сын мамкі князя — малады
Гайдук Васіль (няхай зямля
Лягчэй пушынкi табе стане!)
Даставіць ў рукі караля
Ўзяў чалабітнае пасланне.
Мы склалі грошы восем коп —
І на паклон і на дарогу.
Як пан дачуўся і загроб
Пасланне наша — ведаць богу!
Ды толькі наш Васіль сканаў
У цяжкіх муках ў падзямеллі.
Калі у замку на выселлі
Натоўп раз'юшаны скакаў.

Пажылы селянін.

Дзядуля, ты-ж па свеце ходзіш!
Ці ўсюды гэтак цяжка жыць?
Ці трэба жыць, як набяжыць,
Ці лепей смерць няхай прыходзіць?

Дзед Ахрэм.

Бываў, сынкi, я за Літвой, —
У бок Масквы, і за Дзвіной. —
У Маскве лягчэй, — там Юр'еў дзень
Яшчэ даўнейшы лад вядзе
І, як аброць, трымае ён
Баяр, што ласы на прыгон.
Цяжэй за ўсё, дзе польскі пан;
Пустой пыхлівасцю напхан,
Ён, што не бачыць, то й грабе,
Душу карожыць і скубе.
Ты перад ім не чалавек —
Хай будзе проклят з веку ў век.
На свеце ёсць адзін куток,
Дзе пан баіцца носа ткнуць
І людзі вольна дзе жывуць.

Усе.

Дзе-ж край шчаслівы той, дзядок?

Пажылы селянін.

Рыгор!.. Ты чуеш: ёсць краіна,
Дзед байку баіў аб якой.

Дзед Ахрэм.

Яна, браты, за Украінай,
У прасторах волі стэпавой,
Ды й то, ў апошні час і там
Панкі расці пачалі з пня, —
Не знаць-бы светлага ім дня!
На карак селі казакам
І хоць ізноў у свет бяжы,
Шукай для волі рубяжы.

Рыгор.

Куды-ж народ ўвесь упячэ?
Сам ад сябе, ці што? Цячэ
Рака, а з рэчкай і ўюны.
Куды вада, туды й яны,
Куды народ, туды й паны.

Дзед Ксаверый.

Куды кажух, туды й блыха,
З-за блох не кінеш кажуха.

Рыгор.

Блох добра пражыць над агнём...

Дзед Ахрэм.

Мо' й ваша праўда, малайцы,

Што лепей так...

(Гукае гасцей.)

Гэй, гэі, купцы!
Кідай платы, кідай калы,
Кладзі агонь, бяры катлы!
Вары вячэру грамадзе:
Яна нас выручыць ў бядзе!

(Госці кідаюць рабіць умацаванне стана і паступова падыходзяць да каспоў.
З іх натоўпу галасы).

— Здароў булы, панове казаки!
— Прымай ў суседзі нас, шаноўная грамада!

Касцы.

Здароў і вам, браточки і бацькі,
Суседству добраму заўсёды будзем рады!

Рыгор.

Куды-ж пывеце вы?

Пад'атаман Івашка.

Шукаем між людзей
Куточка ціхага ад ліха і нягоды,
Дзе кожны сам сабе і пан і дабрадзеі.

Рыгор.

У мора хмарнага прасветлае пагоды?
Няўжо не страцілі бязглуздых тых надзей?

Івашка.

Не страцілі мы іх, бо мы іх і не мелі, —
І вас, і нас, браты, паны адны заелі.
Прышлі яны, паны, з Кракова ды з Варшавы.
Няма на іх, паноў, ні зводу, ні управы!
Пасыпалі на нас, як з порванага меха,
І вые па барах і стэпах плач наш рэхам,
Бо нудзіцца душа ў шляхецкай у няволі.
І сталі бегчы мы насустрач вольнай волі,
Пабеглі ў стэп, куды свяцілі вочы,
Аселі на Дняпры, на выспах, дзе хто хоча.
Ваюем ў два бакі, з татарамі і ляхам,
І сталі казаки ў Кракове вечным страхам.
Адно відно, так доўга быць не можа,
І што-небудзь адно другое пераможа.

Дзед Ахрэм.

Ратунак тут адзін:
У мяху залапіць дзірку,
Паноў назад у мех.

Пажылы селянін.

А з мехам проста ў вір-бы.

Івашка.

Ну ў вір, не ў вір, а, пахадзіўшы з кіем,
Адбіць ахвоту знаць шлях — просты і кружны —

На Тураў і Смаленск, на Хорціцу і Кіеў.
Адным такой не вынесці вайны.
Татар узяць — дык нехрысці, яны
Заўжды паплечнікі да першай перамогі...
Вось і паехалі блукаць, шукаць падмогі.

Рыгор.

Ну як? Найшлі?

Івашка.

Чакай! Прайшлі якраз памеры,
Народны гнеў панкі да вару давялі.
Народ не хоча быць ні крэпкімі зямлі,
Ні крэпкімі панам, ні новай панскай веры,
Паноў не хоча знаць, пісцоў гатоў пабіць,
Ксяндзоў гатоў тапіць, як тых шчанят ў балоне.

Рыгор.

Што-ж нехапае?

Івашка.

Што? Скажыце вы, браты?
Вось што мы не знайшлі і едзем у сумоце
Паўз замкі моцныя, пад'ёмныя масты,
Пад плач і стогн і крык закутай беднаты.

(Агульнае маўчанне. Народ задумаўся. Гэта адбіваецца на музыцы, якая суправаджала прамову Івашкі — нарастала разам з ёй, як адгалосак народнага гневу, і абарвалася пры яго пытанні, каб разварнуцца яшчэ раз ужо знутры, з цяжкіх думак чалавека. У гэтую музыку паступова ўваходзяць гукі жніўнай песні).

«Бадай пану ў двары страшна,
Як нам ў полі сонца зашла». —

(Гэта ідуць жнеі).

З'ЯВА XIII

Жнеі (калі яны падыходзяць, чуваць апошнія
словы песні).

— Бадай пана пахавалі,
Каб сабакі разарвалі,
Пахавалі пры даліне,
Каб па пану ваўкі вылі,
Бадай пана громы ўбілі,
Як мы ручкі патамілі.

Войт (які ішоў з жнеямі).

Эй, прыкусице, дзеўкі, языкі,
Пачуе пан, тады не наракайце,
Алдасць загад — і ўсыплюць гайдукі!

Вясёлая дзяўчына.

А ну, дзяўчаты, войта велічайце!

Жнеі (пляюць).

Чорт пану войтам

Ляда драў, ляда драў!
Войт наш у пана
Гіцлем стаў, гіцлем стаў!
Брашы, брашы, войце,
Пад акном, пад акном,
Можа пан пачастуе
Бізуном, бізуном!

Войт.

Ну й язычкі, адсохлі-б вам яны.
Каб заўтра раніцай дажалі мне кліны!

(Плюнуў і пайшоў. Услед яму смех дзяўчат).

Вясёлая дзяўчына.

Не любіць праўды чорт,
Іш, падтуліў як хвост
І агрызнуўся як, бы серада
Ды на вялікі пост!

Жнеі (пляюць).

Ай, пане мой, кароль, кароль,
Пусці мяне дамоў парой!
Як я ў пана жыта жала,
У мяне дома бяда стала:
Звалілася свякроў з тыну
Ды ў зялёную крапіву.
Не жаль-жа мне свякровачкі,
А жаль-жа мне крапівачкі:
Свякроўка паляжыць — ды й ўстане,
Крапіўка паляжыць — завяне.

Адна з жнеі.

Эй, нешта песня йдзе няўдала:
Няма сягоння Кацярыны,
Відаць, к вяселлю прыбірала
Сваю хаціну бедачына.

Вясёлая дзяўчына (другой).

Бяжы, Алеська, і гукні,
Хай кіне ўсё і к нам прыходзе;
Апошнія дзявоцтва дні
Павінна быць у карагодзе.

(Тая пабегла).

І хлопцы тут. Дзяўчаткі, ну —
Спяем ім песеньку адну:
Сваім звычай

павелічаем!

Жнеі (пляюць).

Хлопцы нашы нерухавыя,
Непрыгожыя, няжавыя!
Пайшлі ў вяззе,

Там увязлі,
Пайшлі ў ліпкі,
Там уліплі,
А пайшлі ў сяло,
Дык там іх памялом!
Беглі хлопцы, завіхаліся
І назад не азіраліся!

Касцы (пляюць).

Нашы дзеўкі-сваявольніцы,
Да работкі ды няздольніцы,
Дзе мёд чуюць,
Там заднююць,
Дзе гарэлку,
Там нядзельку,
А дзе п'юць салодкі мёд, —
Там і круглы год!
Жанішкоў-жа дзе пачуюць,
Там і днююць і начуюць...

Жнеі (пляюць).

На гары святлела,
святлела,
Казлова барада гарэла,
гарэла!
Ідзіце, хлопчыкі, тушыце,
тушыце,
Рэшатам ваду насіце,
насіце,
Як у рэшаце вады нет,
вады нет,
Так у хлопцаў праўды нет,
праўды нет!
Як у рэшаце вады ні ложка,
ні ложка,
Так у хлопцаў праўды ні крошкі,
ні крошкі!

Хлопцы (пляюць).

Ай, авясец, мамачка, авясец!
Ды калі-ж бог сватоў прынясець?..
— Увосень, дзіцятка, увосень,
Будуць ездзіць зараз па восем...
Міма нас, міма нас, к суседзям,
Кожны нас, кожны раз... аб'едзе.

Жнеі (пляюць).

Ой, Пятрок, Петручок,
Што ты нам прывалок?
Дзеўкам росту,
Хлопцам карэсту,
Як абсела языкі,

Заскакалі дзецюкі!
Языкі чэшуць,
На дзевак брэшуць,
Дзеўкі смяюцца,
Хлопцы скрабуцца.

Хлопцы.

Ой, хопіць, дзяўчаткі,
здаемся без бойкі, —
Бярыце ў палон і чыніце, што воля!

Казакі.

Як хутка-ж пабеглі вы з ратнага поля,
А мы вас паслухаць збіраліся толькі.

Адзін з хлапцоў — Антось.

Згаворышся з імі? Нарвешся на сорам!
Адзін-на-адзін — яшчэ гэтак і так,
А гуртам — заб'юць, залапочуць, заморуць...

Вясёлая дзяўчына.

Адзін-на-адзін выхваляецца рак
Вала пераціснуць кляшнёй — ды хто бачыў?

Антось (кідаецца да яе).

Ой, прыдзецца сціснуць цябе, не іначай!

Вясёлая дзяўчына.

А нюхаў чым пахне
вось гэты кулак?

(Супе яму кулак пад нос, хлапец мімаволі пад агульны смех хуценька адхі-
наецца).

З'ЯВА XIV

Кацярына і Алеська выходзяць з хаты.

Кацярына.

Не цягні мяне, сястрычка,
Не заві мяне, Алеська!
Выпіў злы груган крынічку
Маёй радасці і песні.
Час настаў — яе слязамі
Я напоўню аж да краю.
Над сухімі верасамі
Жалем-горам заспяваю.
Не ўмаліла бога маці
Сваёй доньцы долю даці,
Абыходзіць мяне хмарай
Лёс без шчасця і без дараў.

(Размова ў натоўпе).

Дзед Ксаверый.

Ой, жаночы лёс слязлівы!
На жыцці у небаракі

Здасца час адзін шчаслівы,
Ды і той прымусяць плакаць.
Пажылы селянін.

А чаго? Спытай хто хоча,
Не сілком-жа іх валочуць!
Горка рэдзька, ды ядуць,
Дрэнна замужам, ды йдуць.

Антось.

Каб ішлі, а то бягуць,
Дзе трушком, а дзе й груньком.

Вясёлая дзяўчына.

Будзь, Антоська, дзецюком,
І скажы ты нам, дзяўчатам,
Колькі год ты ходзіш ў сваты
І ўсё ліжаш таўкачы?
Хто-б казаў, а ты —

маўчы!

Антось.

Каб пасватаў, ты-б пайшла,
Хоць-бы нават за вала,
Абы дома не была.

Вясёлая дзяўчына.

А такіх валоў, як ты,
Хай воўк цягне у кусты
Да вяселля, халастых.

Антось.

Ой, заплакала-б!

Вясёлая дзяўчына.

Ад злосці,
Калі-б воўк пакінуў косці,
А каб з'еў ўсё без астатку,
Заскакала-б у прысядку!

Антось.

Ну й дзяўчына, ну й язык —
За ім розум не паспее.

Вясёлая дзяўчына.

Калі ён ў цябе чужы тлее,
Можа й праўда свет вялік!

(Паміж тым большасць натоўпу ўжо абярнулася да Кацярыны, і Антось з вясёлай дзяўчынай засталіся адны на авансцэне, не заўважыўшы ў сварцы змены ў настрою людзей. Калі яны падхапіліся, дзяўчаты акружылі Кацярыну і клепатліва пытаюць яе спевам).

Што з табою, Кацярынка?
Што з табою, журавінка?
Можа маці захварэла?
Мо' прыбрацца не паспела?
Мо' людскія нагаворы?
Мо' хлапецкія дакоры?

Што слязою вочкі росіш?
Раскажы нам, просім, просім!
Усе чым можам, дапаможам,
Дапаможам ўсе, чым можам!

Кацярына.

Быў дзяржаўца. Даў загад —
Год служыць яго княгіне.
Хто-ж пайшоў у замак, — згіне,
Хоць і вернецца назад.
Не пайду я, мой Рыгорка,
Хай зарэжучь, не пайду,
Лепш я смерць ў віры знайду,
Мая радасць, мая зорка!
Там — з душой звярынай людзі —
Век у гвалце, век у блудзе;
Там растоптана у брудзе
І душа і цела будзе.

(Плача.)

(Народ прыдушаны цяжкой навіной. Рыгор, сам разгублены, спрабуе суцешыць).

Рыгор.

Быць не можа, так не будзе,
Не дапусціць бог і людзі.

Дзед Ксаверый (як-бы сам з сабою).

Кабылка бабылкі загразне ў балоце...
Заесць воўк авечку сіроцкую ў статку...
З вайны сын удоўкі не вернецца ў хатку...
Бядняцкую ніўку ўсю градам змалоціць...
Чаму так няроўна ты, божа наш, дзеліш?
І белае чэрніш, а чорнае беліш?

Дзед Ахрэм.

Сто разоў пры мне на дрэвах
Абрывала восень лісце,
А вясна іх зеляніла, —
У ліхалецці кожным выйсце
Есць на свеце, браце мілы...
(Да Рыгора і Кацярыны)
Не гаруй, не плач, казача,
Утрымай слязу, дзяўчына,
Хай за вас ваш вораг плача,
Што катуе люд бязвінны!
Поп тут ёсць?

Пажылы селянін.

У руках у пана.

Дзед Ахрэм.

Пачакаем атамана,
Раз поп ёсць — вянцы ў капліцы.
Трэба згода? Ну й згадзіцца.

Трохі страху, трохі грошы —
Будзе кожны поп харошы.
Пажылы селянін.

Пан згесць пасля, дзядуля.
Дзед Ахрэм.

Ну, яму паднесці дулю
Можна будзе ды і на блюдзе,
А тым часам можа чулі
Вы такую байку, людзі?
«Жыў ды быў каваль на свеце,
Працаваў заўжды ў ахвоту —
Даў бог сілу, даў здароўе,
Што-ж яшчэ ад долі трэба?
Ну і жыў, не ведаў ліха.
Толькі раз яго паклікаў
У двор далёкі на работу
Пан суседні. І праз пушчу
Позна ўвечары з работы
Йшлі каваль і брат дахаты
І зблудзілі ў цемры ноччу.
А ў той пушчы жыў-быў Ліха —
Страшны волат аднавокі.
Пас ён козы ў гэтай пушчы,
Паляваў на звера часам,
Але больш за ўсё любіў ён
Чалавечыну, пракляты.
Цёплым лецечкам дзяўчаты
Йшлі ў маліну, ці ў арэхі,
Пільнаваў іх смехі Ліха.
А як хто убок адбіўся,
Пападаў яму у кіпці
І на векі-вечна гінуў.
Кавалёў прывабіў Ліха
К сабе ў хату і пытае:
— «Што за людзі, чалавекі,
Чым займаліся на свеце?»
— «Кавалі мы».

— «Ці змаглі-б вы
Мне скаваць другое вока,
Бо адным не дабачаю?»
— «А за працу чым заплціць
Кавалям, васпан лясовы?»
На іх вызверыўся Ліха:
— «Вам якой патрэбна платы?
Вы скажыце лепей дзякуй,
Што я вас не з'еў адразу,
На вуголлях не падсмажыў.
Дзень жыцця вам за работу

Будзе платай. Ці-ж то мала?»
Што ты зробіш з аднавокім?
Браты мусілі згадзіцца.
— «Толькі, — Ліху каваль кажа, —
Трэба прэнт сажэнь удоўжкі,
Каб нагрэць яго у горне,
Прапячы у лобе дзірку
Для другога вока пану.
Ды яшчэ з сырыцы-шкуры
Звіць вяроўку і да дуба
Прывязаць самога Ліха,
Каб ад болю не сарваўся
У часе працы, не пашкодзіў
Сам сабе».
Згадзіўся Ліха,
Звіў вяроўку, стаў да дуба.
Прывязалі браты Ліха,
Напяклі той прэнт у горне
І ў здаровае у вока
Ліху сунулі тым прэнтам.
Як зароў ад болю Ліха,
Аж з асін у пушчы лісце
Паабсыпалася долу,
Аж у дуба голле, вешце
Захісталася убокі.
І парвалася вяроўка
З сырамяціны ласінай.
Вырваў Ліха дрэва з корнем
І пачаў гасіць па лесе.
Нарабіў ён буралому,
Што не зробіць і навала.
Толькі хатку ашчаджаўся
Не чапіць каб, бо сышлося
Стада коз яго у хату,
Як заўсёды ў часе буры.
А між коз і каваль з братам.
На парог усеўся Ліха,
Цэлу ноч правыў бязвокі.
Рана ранкам коз на пашу
Трэба гнаць яму, сляпому.
Ён стаў кожную абмацваць,
І пускаць на пашу з хаты.
А кажух ляжаў на лаве...
Брат старэйшы увабраўся
У яго, вывернуўшы воўнай,
І пайшоў да Ліха ракам.
А малодшы шкурыць козы,
Каб яны ля ног таўкліся

І абмацваць не давалі.
Каваля абмацаў Ліха,
Палічыў казлом-важатым:
«Раздабрэў ты, воўча доля,
Ці не час цябе зарэзаць?
Шкада толькі — ты важаты,
Без цябе заблудзіць стада».
І шпурнуў яго вон з хаты,
Але той рамень ад пугі
За сабой пацяг, каб брату
Перадаць кажух праз дзверы,
Як адчыніць Ліха зноў іх.
Удалося. Апрунуўся
Брат, апошнім тыц пад ногі.
«Во каго я з'ем сягоння»,
Кажэ Ліха, і на плечы
Узваліў яго (нагамі
Перамацаў усю хату:
Кавалёў шукаў. — Дарэмна!)
І панёс да рэчкі рэзаць
Кавалёва брата, кроўю
Не паіць зямлі каб блізка:
Адрачыся могуць козы...
А каваль за дубам стаўшы,
Выцяг ліха ды па твару
Сырамятнай пугай мокрай.
Уз'енчыў Ліха, кінуў брата,
Ды аб дуб з разгону лобам,
Аж залысіў дуб з разгону,
А каваль — за дуб суседні.
Так завабіў каваль Ліха,
Ужо на горкі яблык збітым
І знясіленым дашчэнтэ,
На гару. Гара-ж да рэчкі
Абрывалася бяздоннем.
І тады з усёю сілай
Па сляпому таму воку
Выцяў Ліха. Ашалелы
Людаед знячэўку скочыў
І зляцеў уніз у багну,
Аж прадонне застагнала!
Так праз розум і смякалку
Чалавек падужыў Ліха.
(Да Рыгора.)
Зразумеў старога казку?

Рыгор.

Мне без казкі, дзедка, ясна,
Аднаму змагацца з Ліхам,

Можа й можна, ды заўчасна, —
Не такое зараз ліха.

Дзед Ахрэ м.

Ну тады паслухай казку
Ты другую. Толькі ціха.
«Быў адзін зямец на свеце,
Меў ён летнік каля пушчы,
А у ім калод са дваста.
Ну і жыў, хваліўшы бога,
На пашану і на зайздрасць
Добрым людзям, але толькі, —
Ці то хто яго сурочыў,
Ці наслаў вірутнік чары, —
Зачасціў к яму у госці
Баравы князь карнавухі.
Быў мядзведзь усім мядзведзям:
І вялік, і дуж, зладзюга.
Што ні ноч—калод з дзесятак
Знішчыць, спляжыць і не знайся!
Сам зямец быў дуж на сілу:
Двухгадовага мядзведзя
Раз хапіў рукой за карак —
Яўкнуў той шчанём бяссільным.
На карачкі сеў ад страху.
Але з князем пушчы ў бойку
Не палез асілак дужы.
Быў мядзведзь усім мядзведзям:
І вялік, і дуж без меры!
Гінуць пчолы, гіне праца
Найшчырэйшая на свеце.
Але пчолкі маюць розум
За людзей часамі болей!
Па вуллех пагаманілі,
Даў вулей суседу вестку,
Той другому, і рашылі —
Адбівацца ад мядзведзя.
Але што казюрка-пчолка
Супроць волата-мядзведзя?
Што зрабіць звярузе зможа?
А змагла! Клубком абселі
На зары мядзведзя пчолы,
Заляпілі вочы, вушы,
Секлі джаламі без ліку,
Самі гіблі, ім на змену
Новых тысячы ляцелі,
Аж пакуль ў шалёных скоках
Не сканаў лясоў ўладыка.

А мядзведзь быў ўсім мядзведзям:
І вялік, і дуж без меры».

Рыгор.

Ўсё то прыказка, дзядуля,
Казка будзе, як на яве
Нам стварыць пчаліны вулей
І паноў у вір адправіць.

Дзед Ахрэм.

А як пчолы?

Рыгор.

У іх ад бога
Да вуллёў нахіл і джала.

Дзед Ахрэм.

У нас розум, пане-браце,
А ў руках што, сілы мала?

Рыгор (*падняў рукі*).

Не, ў руках хапае сілы —
Ўсю зямельку абаралі,
Неба ўспёрлі, як на вілы, —
Вежы й цэрквы збудаваці...

Івашка.

Значыць, што-ж, валяй да купы,
Месца ў чоўне знойдзем, браце.

Дзед Ахрэм.

Ці шкада чужой халупы
І батрацкага багацця?

Рыгор.

На багацце бог прабачыў,
Як ты мысліш, любка Каця,
Ці у замак, ці казачыць?

Кацярына.

Запытай старую маці.

З'ЯВА XV

Неўзаметку падышла старая Прузына. Яна чула прапанову.

Прузына.

Пан суддзю чакае ў замак
Заўтра рана. У ногі рыну
Я судзі — з мальбой апошняй —
Не чапаць маю дзяўчыну.
Не паможа, — воля божжа:
Паляціце птушкі ў вырай,
Не шкадуйце — мы, старыя,
Дапаўзем к пасцелі божай.

Рыгор.

Што? Суддзя у замку будзе
Заўтра ўранку? Дзед Ксаверый,

Занясем яму паперы,
Што тры дні назад мы склалі
Ад народу пасля сходу.

Дзед Ксаверый.

Яно можна... Не, Рыгорка,
Выйсці з панскага падворка,
Ды яшчэ калі не звалі,
Не так лёгка — гэта ведай.
Ліст больш гожа несці дзеду:
Больш павагі, меней шкоды,
Меней часу й невыгоды.

Касцы.

Дзед Ксаверый праўду кажа:
Раз пракляты князь наважыў
Адабраць тваю дзяўчыну,
То самога затрымае.
— Ліха спіць, нашто чапаеш?
— Зробім новыя выборы...
— Трох дзядоў замест Рыгора
Мы пашлем.

Рыгор.

Які ты скоры!

Дзед Ксаверый.

Каб занесці квіт да пана
І за гэта быць прагнаным,
Ці-ж вялікая заслуга?
Не, ты лоўчых збі у кола,
Каб не вырваўся ваўчуга,
Калі станем мы наўкола.
А паперу занясем мы,
Можа што і дапаможа,
Можа ў добры час пасеем
Скаргі нашай словы — збожжа.
(Да Прузыны).

Не гаруй і ты, Прузына,
Як твайму мы чалавеку,
Зробім ўсё для Кацярыны,
Хто-ж не помніць Жарнасека?

Пажылы селянін.

К каралю тады дабіўся,
На пяць год скасціў падаткі.

Кацярына.

Толькі сам ты не нажыўся,
Добры татка, бедны татка!

Дзед Ахрэм.

Жарнасек?!
І атамана
Хлопцы клічуць Жарнасекам.

Івашка.

З гэтых ён краёў аднекуль,
І падлеткам збег ад пана.

Кацярына.

Можа дзядзькавіч, Мікола?

Казак.

Так, Мікола...

Кацярына.

Апанасаў?

Казак.

Опанасавіч, тым часам.

Прузына.

Вось не думала ніколі,
Што пляменнічка спаткаю.
Дзе-ж Міколка?

Івашка.

Ён у замку.

Дзед Ахрэм

Ну й вяселле-ж мы згуляем!
Разагнем мы тую клямку,
Што загнуў ваш князь народу.
Чуй, казакі?

Казакі.

Чуем, дзеду!

Дзед Ахрэм.

Я-ж у замак дай пад'еду,
Дзе аб'ездам, дзе абходам,
Разузнаць, што з атаманам.
Вы-ж, панове казакове,
Пакажыце добрым людзям,
Як вяселле гуляць будзем!
Хто і дзе, скажыце, бачыў,
Каб казак у смутку вянуў?
Граі, казача, граі казача,
Нават дзед і той паскача!

(З'явіліся цымбалы, дудка, гуслі і дзед пайшоў у скокі).

«Ты дуб, я бяроза,
Ты п'ян, я цвяроза,
Ты п'еш, а я плачу,
Маладосць сваю трачу!
Лепш не пі, не лютуй,
Болей дома начуй,
Бо жыве цераз тын
У суседа добры сын!»

(Выходка дзед развеея цяжкі настрой. Народ засмяяўся, разагнуліся плечы, расцвілі ўсмешкі на вуснах, зрабўся круг і ў круг уляцеў у ліхім гапаку малады казак).

Ідэ дошч, ідэ дошч,
Аж со стрыхы капотыць,
Разсэрдывся, мій міленький,
Аж ногамы тупотыць,
Разсэрдывся, розгнівався
Мій мылий на мэнэ,
А як гляну, сэрцэ вяне
І в нього і в мэнэ.

(Не сцярпела вясёлая дзяўчына, пайшла дробенька перабіраць чаравікамі перад казаком).

Ой, млын меле,
Ой, млын меле,
Калясо сакоча,
Ідзі, дзеўка, за Антона,
Қаторая хоча.
Ой, млын меле,
Ой, млын меле,
Қалясо віхае,
Не йдзі, дзеўка, за Антона —
Свякруха ліхая.

(А тым часам другая група казакаў зацягнула песню).

Пабратався сокіл
З сызокрылым орлом:
«Ой братэ-ж мій, братэ,
Сызокрылый орле!
Покрыдаю тобі
Всі моі пожиткі,
Всі моі пожиткі
Й маленькіі дзіткі.»
Літа сокіл літо,
Літа сокіл друге,
На трэцее літо
Сокіл прылетае,
Сокіл прылетае.
Тай орла пытае:
«А дэ-ж ты, дзів, братэ,
Всі моі пожиткі,
Всі моі пожиткі
Й маленькіі дзіткі?»
«Прыхалы, братэ,
Паны й панэнята,
Та й забралы воны
Дзіты соколята.»
«Бодай тії паны
Та й нэ панувалы,
Ой, шчо моіх дзіток
В чужы край заслалы.»

(Яшчэ не скончылася песня, як моладзь адгукаецца на яе сваёй).

К а с ц ы і ж н е і.

Сеяў, сеяў сын пшаніцу,
Ды некаму жаці,
Ой, пытае сын у маці
Каторую браці?

К а з а к і.

Ой, чы тую багатую,
Волы та коровы?
Ой, чы тую сыротыну,
Шо чорныя бровы?

К а с ц ы і ж н е і.

Ды ці тую, матуленька,
Што хораша ўбрана,
А ці тую, матуленька,
Што у сэрца ўпала?

К а з а к і.

Багатая — губатая,
Та вся вона горда.
Ой, як выйдэ на вульцю —
Як у свынi морда.

К а с ц ы і ж н е і.

Багатая — пыхатая,
Пад капою стала,
Мая-ж там сіротачка
Дзесяць коп нажала.

К а з а к і.

А та-ж моя сыротына
Та все вона пышна,
Ой, як выйдэ на вульцю,
Як у саду вышня.

К а с ц ы і ж н е і.

Багатая — пыхатая
Ідзе з карчмы — плача,
Мая-ж тая сірацінка
Ідзе з поля — скача.

К а з а к і.

Багатая — губатая
Та все вона дмецься,
А бедная сыротынка
К сэрцю прыгорнэцца.

І пайшлі парамі, — ды з топатам, ды з грохатам, — мяцеліцу-лявоніху, аж чубы казацкія ў паветры падлётваюць, аж спадніцы дзявоцкія віхрам завіхрыліся. У першай пары Рыгор і Кацярына, у апошняй дзед Ахрэм з дзедам Ксаверыем на пару. Народ забыўся на гора і нядолю, загаварыла адвечна жы-вучая ў ім вера ў светлую будучыню, у шчасце, яшчэ больш выпрасталіся спіны, яшчэ больш радаснымі сталі ўсмешкі, а рукі самі запляскалі ў ладкі, а ногі самі пачынаюць адбіваць такты мяцеліцы-лявоніхі. І на гэтым паволі зачыняецца заслона.

А К Т ІІ

Замак князя Капусты. Поўкруглая цэнтральная зала. Ідуць сходцы наверх — у пакоі княгіні, другія — у вежу. Унізе некалькі дзвярэй у пакоі і адны на ганак. Багатае, але грубае ўбранне пакоя. Руска-беларускія арнаменты часамі перамяжоўваюцца з рэчамі яркапольскага паходжання. Так, поруч з кіётам усходніх абразоў стаіць каталіцкі пан Езус на крыжы. Дзея пачынаецца перад світаннем наступнага дня. Яшчэ да адчынення заслоны чуваць далёкая спакойная музыка — спакойная, як ноч у замку, пад аховай дазораў і варты, ноч — сытых людзей. Але паступова ў спакойную музыку ўрываюцца трывожныя ноткі: ноч не спіць, ноч жыве чалавечымі страцямі і барацьбой. Пад гукі музыкі пачынае мільгацець агонь лампадкі перад кіётам, то амаль загасне, то разгарыцца ярчэй і тады кідаюцца ў вочы два цяжкія крэслы на першым плане.

З'ЯВА I

З вежы выходзяць: казацкі атаман Мікола Жарнасек, дзед Ахрэм і Уладзік — гайдук пана Заенчкоўскага.

Уладзік.

Бабуля Марына сыйсці не павінна.
На варце ў княгіні яна ці Рагіна.
(Цішэй.)

Мужык у княгіні не молад, бяздзецен,
А ёсць маладзейшы на пэўнай прымеце,
А князь у дарозе...

Дзед Ахрэм.

Дык грэх на парозе?
Ды мне не да іх—блех ім сотню ў пярыны.
А скажа пра ход нам падземны Марына?

Уладзік.

Яна зненавідзела князя за сына,
Якога без часу глынула зямля;
Жыла два гады у сям'і каваля,
Рыгора і Кацю, як родных, любіла.
Я думаю—скажа. А вось і яна.

(Уваходзіць з кіёчкам згорбленая, старая Марына).

З'ЯВА II

Марына.

Каго разнасіла нядобрая сіла
Ў начную пару?

Уладзік.

Гэта я.

Марына.

Ты, Уладзік? З табой хто такі?
Чаму сваю варту без часу пакінуў?
Глядзі, засякуць і цябе гайдукі,
Як сына майго, незабыўнага сына.

Уладзік.

Са мною і вязень. Ён брат Кацярыны.
Каханай Рыгора, казак—атаман.

Атаман.

Пачуў я, бабулька, пра цяжкае гора,
Што сее народу працоўнаму пан,
І моцна хацеў-бы, паколькі ёсць сілы,
Аддзячыцца пану.

Марына.

Ты-ж вязень.

Атаман.

На волі сябры,
На волі рушніцы, багры, тапары.

Дзед Ахрэм.

На волі народ.

Марына.

Ён гніе ў пакоры.

Дзед Ахрэм.

Да часу, сястра.

Марына.

Ну, а час той няскора.

Уладзік.

Ты чула, бабуля, дзяўчыну Рыгора
Пан ў замак бярэ на пакуты і сорам!

Дзед Ахрэм.

І возьме, калі нам сястра не паможа.
Панкі, пашкадуў добрай смерці ім, божа!

Марына.

За наша жыццё адной смерці ім мала,
Не, зробіцца так, каб у вочы панам
Яна і удзень і ўначы заглядала-б,
Каб цень ад яе ім шляхі пакрываў.

Дзед Ахрэм.

Пачутае, божа, пабачыць дай нам.

Марына.

За нашых дзяцей, за забітых бязвінна,
Сваімі дзяцьмі адказаць яны вінны.

Уладзік.

Бяздзетны наш князь.

Марына.

Ну, дык што-ж, пачакаем...
На свеце няма найцяжэйшае помсты,
Як знішчыць нашчаднасць, як знішчыць
патомства!
Будзь проклят на век пан, як Ірад і Каін!

Атаман.

Тады памажы нам, бабуля, дабрацца
З Бярозы у замак. Бо кажуць ў народзе,
Што дзесьці ў зямлі тайны ход ад палаца
На бераг Бярозы ці ў пушчу выходзе.

Марына.

Ёсць ход падзямельны з заходняе вежы
На бераг і ў пушчу. Ключы за іконай
У панскім пакоі...

Падуў вецер свежы
У акно... ўжо світае... ідзіце адгэтуль...
Каб пан не дазнаўся; зжыве ён са свету
І вас і мяне... Ды абходзьце Адама.

Таксама

Вартуе

Таго, хто ў княгіні што ночкі начуе,
Сыночку прыны княгініны сцеле.
Баюся, засне на смяротнай пасцелі
І мне перашкодзіць адпомсціць за сына
Сынком яго светласці князя Івана...
Ды не, дажызе і старая Марына
Часіны шчаслівай, гадзіны чаканай!

З'ЯВА III

Атаман, Уладзік, дзед Ахрэм неўзаветку знікаюць. Марына працягвае гаварыць ужо да сябе. Яна ўспоміла сына і пачынае ціхія, жудасныя прычтанні па ўмірушчаму. Ім адпавядае музыка.

Сыночак мой мілы, галуб сізакрылы,
Ці чуеш ты маці сваю?
Ізноў я адна над тваёю магілай
Душою і думкай стаю.
Я чую, як пальцы твае па скляпеннях
У муках смяротных скрабуць,
Як вусны твае у крывавай у пене
Апсіняе—«мама»—завуць...
Даруй, мая краска, што я перажыла
Мучэнне і смертку тваю,
Што я аб скляпенне тады не разбіла
Сівую сваю галаву.
Што я не загрызла, што я не заела
Тваіх ліхадзеяў... Ды, знай,
Я помсту пасеяла,—помста пасцела,
Крывавы гатоў ураджай.
Сабралася маці у госні к дзіцяці
У сырую зямельку прыйсці.
І хай бог карае, як сам, святы, знае
Мяне на апошняй пуці,
Але не пасмее і бог загадаці
«Марына, ты пану даруй»—
Ён чуў, як у муках ты зваў сваю маці,
Як плакаў: «матуля, ратуй!»

Шадымаецца па сходках і стукае ў дзверы княгіні. Потым яна варочаецца назад і знікае ў цемры, а дзед Ахрэм, Атаман і Уладзік выходзяць).

З'ЯВА IV

Уладзік.

Вось ключ з падзямельнага хода й паходня.

Атаман.

Дыбай, дзед Ахрэм, і Рыгору скажы,
Хай з хлопцамі разам пад поўнач сягодня
Сюды ў падзямелле паўзуць, як вужы.
Мы-ж з Уладзікам тут падрыхтуем сустрэчу.

Уладзік.

Такія запалім вясельныя свечы,
Што нават на шлюб свой Капуста не меў.

Дзед Ахрэм.

Не меў на вяселле—хаўтуры адзначым...
Ну, дай бог у справе і спор і удачу.

(Ахрэм і Уладзік знікаюць у падзямеллі, Атаман—у вежы).

З'ЯВА V

З дзвярэй пакоя княгіні выходзіць княгіня Ядзя, за ёй малады, прыгожы
хлапец — гайдук Ясь.

Ядзя.

Ноч прайшла, як сон, як мара,
Зорка неба тчэ у краскі,
Ах, навошта промень сонца
Рушыць, нішчыць маю казку?
Знаеш?—мне здаецца, ў пушчы
Я ў палоне ў злога цмока,
Ён над рэчкай, па-над кручай,
Замак чорны, адзінокі
Збудаваў для паланянікі,
Для красуні-каралевы;
Закідаў шляхі-дарогі
Бураломам, дзікім дрэвам;
Варту моцную паставіў
Сцерагчы лугі і воды,
І няма ў тым дзікім краю
Ні праезду, ні праходу.
Толькі пушча не сціхае,
Сумным шопатам гамоне,
Ды пад шум той у палоне
Вызвалення ўсё чакае
Каралева маладая!
Мне здаецца, ночка ляжа,
Усё пасне ў краю пастылым,
І раптоўна ў замак княжы
Ён прыходзіць, мой любімы,
Мой кароль! Прайшоў ён пушчу,

Праз звяр'ё і праз дазоры
Ценем лёгкім ён пракраўся
У простым пажацкім уборы.
Ён прышоў—стаў замак светлым,
Як дзяўчыны юнай мары,
Знік на час цяжар палону
І старога цмока чары.

У часе прамовы княгіні пачынаецца далёкая, далёкая музыка, ціхая, пяшчотная, бяздумная. Прамову сваю княгіня канчае спевам.

Я д з я.

Ноч прайшла, як сон каханья,
Сэрца поўна знікшай ласкі.
Ах, навошта промень рання
Рушыць сон дзівоснай казкі?
Заўтра, толькі ночка ляжа
І засне мой муж пастылы,
Ты прыходзь, ў святліцы княжай
Я чакаю, паж мой мілы!

Я с ь.

Можа думка-чарадзейка
Каралём над каралямі
Ставіць сына мужыкова,
Засыпаць яго дарамі,—
Адхілю дары любыя,
Хай любая слава гіне,
Я вазьму адно—Ядвісію,
Маё шчасце і княгіню!
Я вазьму яе на рукі,
Пагляджу у бездань вочак,
Панясу за сіне-мора,
Дзе шчаслівым ёсць куточак;
На шаўковую на траўку
Пасаджу ў саду вішнёвым.
Паду-стану на калені
І такія моўлю словы:
— Свет мой любы, мая Ядзя,
Хочаш ведаць, як люблю я?
Загадай ісці на муку,
З радай-радасцю пайду я.

Я д з я.

І ў смяротных муках, Ясю,
На агні, ў пякельным дыме
Ты не скажаш нікому
І ніколі любай імя?

Я с ь.

І ў смяротных муках, Ядзя,
На агні, ў атрутным дыме,

Не скажу я анікому,
І ніколі твайго імя!

Я д з я.

І калі-б табе здалося,
Што княгіня вінна ў здрадзе,
Ты не выкажаш, мой Ясю,
Не пагубіш сваю Ядзіу?
(Музыка выразна падкрэслівае клятву Яся).

Я с ь.

І калі-б я нават бачыў,
Улічыў цябе у здрадзе,
Я не выдам і на дыбе
Маё шчасце, маю Ядзіу!

Я д з я.

Дзякуй, Ясю, дзякуй, дужы!
Мне Марына, мамка мужа,
Што павінна князю сына
Нашаптаць (ты чуеш, Ясю?),
Расказала, як звялася
Князя першая дружына,
Як замучыў здзекам дзікім
За бясплоднасць князь княгіню.
— Бог мой любы, бог вялікі
Зловіць нас—душой загінем!..
Муж падобен да мядзведзя
З гэтай пушчы векавечнай.
Што-ж, мой паж, і знай і ведай,
Што каханне небяспечна,
Што жыццё такога шчасця
Не дае цаною таннай.

Я с ь.

Заплаціць гатоў душой я
За дваіх, мая ты панна!

Я д з я.

Заплаціць гатоў? Пабачым!
Будзе час—я патрабую
Гэтай платы, каб на волю
Вырваць душачку жывую.

Я с ь.

А за волю ўзнагародай?

Я д з я.

Што-ж за волю даць не мала?
Я-б апошнюю сарочку
Адала-б, не шкадавала.
А цяпер—у бок тры крокі,
Сцерці радасць з губ распусных!
Сцерці смех у рабскім зроку!
І па вочках, і па вуснах

Знаць адно усе павінны—
Ты гайдук, а я княгіня.

(Пайшла з песняй)

Czy-ż to wszystkie kwitną sady,
Co się rozpuszczały?
Wszystkie-ż serca biorą śluby,
Co się pokochały?
Płynię czólno malowane,
Pośród morza tonię,
Brzegilm idze ukochana,
Załamuje głonie.

(Апошнія словы песні чуваць ужо з-за сцэны. Разам з княгіняю выходзіць Я сь.
З цемры выходзіць Марына).

З'ЯВА VI

Марына.

Ногі пухнуць, сэрца стыне,
Смерць кастлявым пальцам вабіць...
... Мо' пакіну што на памяць
Непрыбраным у княгіні?
Дзеўкі знойдуць, перашкодзяць,
Князю скажуць... Бог мой мілы,
Дацягнуць душу да помсты
Дай мне сілы, дай мне сілы.

(Пайшла ў пакой княгіні і варочаецца з поясам у руках).

Пояс шыты, вышываны,
Падаруначак ад пані,
Хай ляжыць і ён схаваны,
Сведка новы і чаканы...

(Ізжоў ідзе ў пакой княгіні, варочаецца і зусім змораная садзіцца ў крэсла).

Ногі ломіць ад утомы,
Знебылася я, старая.
Падрамлю, хай бог відушчы
Нас ад злога ашчаджае!
(Заснула.)

З'ЯВА VII

Уваходзіць Адам, бацька Я сь. Агледзеў пакой, сеў насупроць Марыны,
задумаўся.

Адам.

Байдзіла шваграм быў Ягелы,
Халоп быў братам караю.
Прыдбаў дваранства і зямлю...
Під ім маёнткаў тузія цэлы,
І добрародныя баяры
Лічылі гонарам сваім

Знаёмства з ім,
І гнеў яго для іх быў карай...
А скончыў чым?
Сухой асінай...
Павешан жончынай раднёй,
Завіс між небам і зямлёй,
Як заляцеўшы не па чыну
З халопскім рылам у княжны род.
То-ж што? Благога лёсу здзекі?
Ці злым дзеяннем злыя лекі?
Ці страх на просты наш народ?

(Страсянуў галавой, усміхнуўся.)

Дурны... па горла у віры,
Вяду бязглуздную развагу.
Не, позна! Славяць хай адвагу—
Ці званары,

ці гусяры!

Чаму не быць Вайдзілам Ясю?
Бо нават там, дзе адступае
Не толькі розум, але й бог,
Каханне ўсё перамагае!

Марына (праз сон).

Сынку мой, сыночак,
Звялы мой лісточак,
Што ты стаў далёка?
Што ўздыхнуў глыбска?
Ты мне шэпчаеш: «маці,
Цяжанька ляжаці,
Цяжка чуць, як ходзіць
Мой забойца-злодзей,
Цяжка чуць, як б'ецца
Кроў у воўчым сэрцы,
І ляжаць, таміцца,
Смагнуць напіцца».

Адам.

У сне і то, дурная галава,
Свайго сыночка з думак не спускае...
А ну, прачніся, чуеш ты, сава?
Жывым жывога одуму хапае!

Марына (праз сон).

Я не памру, пакуль не напаю
Варожай кроўю вусны майго сына...

Адам.

Вось хлопну раз, і помету ўсю тваю
З табой зараз прыхлопне дамавіна!

Марына (прачнулася).

Чаго ты хочаш, кат? Крыві? Яе няма

У гэтым сэрцы, высахшым ад гора.

Адам.

Не я, а ты
Пра кроў тут марыла сама,
Ды, ведзьма, да яе дарвешся ты не скоро,
А мо' й ніколі. Пану давядуць
Аб тым тваім намеры,—
І чарвякі магільныя з'ядуць
Цябе хутчэй, чым падзямелля дзверы
Расчыняцца, каб выпусціць цябе на волю.

Марына.

Ты давядзеш?

Адам.

Не меў яшчэ клопот!
Па мне хай выдахне увесь баярскі род,
Абы мяне пакінулі ў спакоі.
Я-ж не давёў, як клікнуў князь назад
Цябе, былую мамку, хоць і ведаў,
Што князь пакаецца і пракляне стократ
Пару, з якой ідзеш за князем следам
І торыш пуць пагібелі і бедам.
Дарэмна хвалішся. Бярэ напэўна жах,
Што князь... (з націскам) як не п'яны і як
не спіць, вядома..

Шчаўком заб'е цябе,
і здохнеш без крыжа,
Як ведзьма дзе-небудзь пад дзерцю
буралома.

Марына.

Як не п'яны і не сонны? ха-ха-ха...
Гарэлка, сон і смерць—бы родныя браты,
Бы дзеці аднаго смяротнага граха...

Адам.

Чацвертая да іх—напэўна будзеш ты!

Марына.

О, не! патрэбна весялосьць
І прыгажосць, каб стаць у пару ім;
Каб сон і смерць парвалі маладосць
І прагнасць да жыцця, якое йдзе на ўздым,
Якое хмельны хмель у золата заліў;
Каб не вячэрнюю, а раннюю зару
Рабінавая ноч вужакай абвіла,
Каб чалавек, як воўк сівы, завуў,
Задраўшы голаў угару,
Адкуль адчай, пустэча, мгла...

Адам.

Даволі выць, карга! Сам Ірад каб васкрос
І ведаў, што Хрыстос.

Радзіцца мусіць яшчэ раз ад дзевы,
Не змог-бы ён, цар зайздасці і гневу.
Ляжаць змяёй у яслях і чакаць,
Пакуль дзіця народзіць божжа маць,
А ты чакаеш сына у княгіні
З нажом навостранным...
Кінь выбрыкі благія!

Марына.

Не мог? Ну, а чаму, скажы мне, кат, скажы—
Над яслямі халопаў і сялян
Стаіць наш пан
І распінае іх, братоў хрыстовых, на крыжы?
Чаму мой сын на свеце не пажыў
У цяпле і радасці сваёй вясны,
Як птушка вольная ці нават звер лясны?

Адам.

Спытай у пана. Я ні брат, ні сват
Іх светласці.

Марына.

Паўзеш назад, як гад!
Кат кату—сват, кат кату—брат:
У крыві адной душу і рукі ксцілі.

Адам.

Ён—пан, я—раб, багацце не дзялілі.

Марына.

Са страху ці з любові сабацкай вы лілі
Людскую кроў на матухне-зямлі,—
Яна, святая, бога слёзна моліць
Адпомсціць кроў людзей!

Адам.

Даволі!
Жарт жартам, справа справай...
За умысел звярыны і крывавай
Ты сёння к вечару, Марына,
Пабачышся з душой загінуўшага сына.
Дарэчы, як яго у ланцугі кавалі,
Нож гэты гайдуку у Ваські адабралі...
Я навастрыў яго, хацеў табе аддаць,—
Каб паклялася мне княгіні не чапаць!

Марына (*узятла нож, але адмоўна ківае галавой*).

За сына—сына, кат, не болей і не меней!

Адам.

Тады папарышся да смерці ў падзямеллі.

(*Крычыць.*)

Гайдук!

З'ЯВА VIII

Гайдук (*уваходзіць*).

Я, пан старшой!

Адам.

Забраць яе!

Гайдук.

Забрана.

Адам.

Завесці у падвал—чакаць прысуду пана...

З'ЯВА IX

Гайдук павёў Марыну. Але, калі ён параўняўся з другімі дзвярыма, адтуль выкаціўся кругленькі, пухленькі польскі панок. За ім ідзе Уладзік. Гайдук пакланіўся, але пану здалося, што не досыць нізка, і пан накідваецца на гайдука.

Пан Заенчкоўскі.

Ніжэй, ніжэй уклон, галгане!
Музь «з добрым ранкем, ясны пане!»

Гайдук.

Ды з добрым раннем, ясны пане!
Нам, што мы подданыя людзі,
З паклону галава балець не будзе,
Хоць з самага найнізшага.

Пан Заенчкоўскі.

О, Езу!
Не выпячэш з яго ні бойкай, ні жалезам
Прыроды хамскай, як з тае быдлі!
Маўчы і кланяйся да самае зямлі,
Калі з табой, быдлём, сам пан гавора!

Гайдук (*буркнуў*).

Не разбярэш,—над намі пан каторы,—
Ці пан, ці князь!

Пан Заенчкоўскі.

Ты мне пагавары!
На стайню захацеў? Ці морда даўно біта?

Гайдук (*буркнуў*).

Дальбог, не ведаю, завошта пан сярдзіты.
Пакланяцца? Вось пану раз, і два, і тры!
Мне толькі бабу дай уніз адвесці,
А там магу накланяцца раз дзвесце.

Пан Заенчкоўскі.

Ой, о-ёй, зарэжа недавырак
І без нажа, бязглуздым словам!
(*Да Уладзіка.*) Бі ў жарак,
Гані з вачэй, каб я не чуў брыды!..
Чакай!.. Яе вядзеш завошта і куды?

Адам (*падыходзячы*).

Пшэпрашам, ясны пан, дай пану бог здароўя!
Як пану той галган, яна мне пустаслоўем
Гадзіны дзве вантробы ад'ядала,
І я сказаў—завесці да падвала.

Пан Заенчкоўскі (*страшэнна абураны*).

О, Езус! параўнаў сябе з вяльможным панам,
Нікчэмны хлоп! За гэта у кайданы
Самога закаваць! Чакай, прыедзе зяць!
Паскачаш, мерзкі хлоп!
(*Да гайдука.*) Старую развязаць!
Не звязана?—Пусціць!
(*Да Марыны.*) Цалуй руку у пана.

Марына (*цалуючы руку*).

Удзячна пану я.

Пан Заенчкоўскі.

На векі векаў. Аман.

З'ЯВА X

Тым часам неўзаметку са свайго пакоя вынырнуў ксёндз Антоній і стаў заду
Заенчкоўскага.

Ксёндз.

Я не сказаў, пан Юзэф: «пахвалёны»,
А пан: «на векі векаў. Аман»...

Пан Заенчкоўскі (*хуценька адварнуўся да яго*).

Прабачайце—
Не бачыў вас. (*Да гайдука і Марыны.*)
Ну, галганы, знікайце!

(*Гайдук, Марына, Адам і Уладзік выходзяць.*)

З'ЯВА XI

Пан Заенчкоўскі.

Я ледзьве ўстаў і рвуся, як шалёны,
Учарашні хмель сціскае галаву,
А тут хам'ё, што слова—то як вілы!
Як пойдзе так ўвесь дзень—то я парву
І валасы свае, не толькі жылы.

Ксёндз.

А вы вальней, пан Юзэф, спакайней.
Хрыстос цяпеў і не такія мукі!
Бог даў язык, але бог даў і рукі,
Каб злосць сваю адводзіць на людзей.

Пан Заенчкоўскі.

У вас, айцец Антоній, ўсё цяпі!
А тут у зяця хам раз'еўся, разбазырыў,
Што шаг ступі, то цераз лоб лупі,
А не ўлупіў—глядзіш, ён яму табе вырыў!

(Лагодным голасам да ксяндза.)

А як, айцец Антон, меў ласку пачываць?

Ксёндз.

А з ласкі бога і паноў гасподы—
Спаў, як даўно не меў выпадку спаць:
Ў дарозе дзе-ж шукаць спакою і выгоды?
А тут, як у раю!

Пан Заенчкоўскі.

Так, Польшча пану—рай,
Які-б той пан ні быў, адкуль-бы ні прыходзіў,
Другой такой краіны не шукай,
Не знойдзеш, ваша мосць! На захадзе, на ўсходзе,
Па ўсёй зямлі—ад краю ў край
Усюды слых ідзе аб нашым аб народзе:
«У Польшчы пану рай, у Польшчы пану рай!»

Ксёндз.

Тады я спаў у двайным раю.

Пан Заенчкоўскі *(спагядліва расплюўся ўсмешкай).*

Ну рай на рай не шкодзе!
(Падміргвае.) З анёлкам, пан айцец?

Ксёндз *(смеючыся).*

У езусавых гадах,
Але на п'янага не такі велькі жак!
(Раптам вочы ўгару, рукі склаў, моліцца.)
Прабач мне, госпадзі, грэх немашчы маёй,
Грэх слабасці і прагнасці цялеснай,
Не ўспомні іх у часе судных дзей
І літаснай рукой сатры іх з кніг нябесных.

Пан Заенчкоўскі.

Айцец Антон, кінь бога турбаваць:
Не можа ён у кандуіт ўсяветны
Ўпісаць, што пан меў, скажам, ласку спаць
З сваёй рабой—то-б было не шляхетна,
А пан бог шляхціц, шляхце спагадае:
Не ўсякі грэх у кнігу пападае.

Ксёндз.

Вы слухна кажаце, пан Юзэф, далібог!
Знаць Польшчу для сябе абраў сам госпад бог.

Пан Заенчкоўскі.

А што пан думае?
Дзе ёсць яшчэ народ,
Якому дзеўчына ў пятнаццаць год,
Абняўшы мужа слабымі рукамі,
За мужам абняла, заўважце, абцугамі
Літву і Беларусь*. Ого!

* Ён нагадвае далучэнне Літвы да Польшчы ў сувязі з жаніцьбай літоўскага караля Ягела з польскай каралевай Ядвігай.

Няма вялікшых цудаў ў бога самага.

Ксёндз.

Шляхі гасподнія няведамы й багаты,
У зброю ўсё сваю ён змог ператварыць:
І рыцарскі палаш, і звонкія дукаты,
І слова боскае, й дзявоцкія дары.
Хай будзе хвалена імя яго навекі,
Хай зброя боская заступіцца за нас!
І зноў ідзе выпрабаванняў час:
Кароль наш Сігізмунд, каб помсціцца за здзекі
Над братняю лівонскаю зямлёй,
Што чыніць цар Іван,
Ідзе на Русь вайной!
А то лівонцаў цар пабіў... нямчугі драла далі,
Адкрылі Польшчы тыл і на калені сталі
Перад царом. Ну што-ж... спрабуем самі.

Пан Заенчкоўскі (*напыжыўся, як певень*).

Віват! Ура! Я сам пайду ў рушэнне,
Адвагу Заенчкоўскіх знайце, маскалі!
О, там, дзе я, там слова «паражэнне»
І слова «страх» — як прывіды сплылі!

Ксёндз.

Сардэчна рад, пан Юзэф, і віншую
Вас — воіна касцёла й караля!
Нам трэба не адна маскоўская зямля,
Мы веру рымскую, адзіную святую
На барбарскі усход са зброяй панясём
І, хай цяпер яшчэ касцёл не люб ім,
Але ад мук пякельных мы спасём
Патомства тых, каго ў баях загубім.

Пан Заенчкоўскі.

Загубім? Так... Загіне-ж нехта й сам?

Ксёндз.

Не без таго, пан Юзэф, шмат загіне.

Пан Заенчкоўскі.

Жаніць-бы нам каго—як не з царом, дык з сы-
нам,—
І, як Літву, Маскву прыбраць к рукам,
І менш крыві і клопату, і страху.
А пышны ўезд ў Маскву—
святы вялікі бог!
Хто-б з намі ў гэтым пацягацца змог!
Не, Польшча дала маху!
Не мог бяздзетным быць апошні Ягелон!

І выбар жон і просьбы прынадзеве
Маглі-б дапамагчы, як мысліць пан Антон,
Ці першай, ці другой, ці трэцяй каралеве?

Ксёндз.

Малітвы малых прыдворных і пажэй
Былі-б карысней тут і многа прыгажэй.

Пан Заенчкоўскі.

О, патэр мой, вы рымлянін і цынік!

Ксёндз.

Язык мой—вораг мой, ён цягне у грахі.
(Вочы к небу).

Даруй мне, пане мой, учынак мой благі
І не пазбаў мяне міласці і святыні!
(Да Заенчкоўскага.).

Гады са тры апостальскім трудом
Займаўся я, смірэнны і убогі,
Авечак сотні тры прывёў я ў божа дом,
А зараз я прашу у пана дапамогі.

Пан Заенчкоўскі (хуценька).

Каб выгнаць іх адтуль? Ахвотна адхрышчу
Я мужыкоў—работа мне па густу.
Хрысціць я не прывык,—лупцюю і хвашчу.

Ксёндз.

Ды не, я вам кажу пра зяця, князь-Капусту.
Яго-б адкалупіць апостальскім нажом
Ад схізмы грэцкае—былі-б касцёлу свечы,
А схізматычнай той царкве яшчэ адзін ражон!

Пан Заенчкоўскі.

Ах, пан Антон, як то-б было дарэчы!
Я, грэшны чалавек, часамі думаў так:
Навошта мужыку законы рымскай веры,
Тым больш, дзе хам — літвін, а пан яго — паляк?
Касцёл раўняе іх, у пэўнай меры,
Ці можа думку шкодную аб роўнасці стварыць?
Вы разумееце? Нялоўка-ж ў самай справе
Ударыць мужыка (а як яго не біць?!).

Калі і ён, як ты „Te Deum laudamus“* правіць.
Рэч іншая—паны. Ад Віслы да Дняпра
Адной дзяржаваю з'еднаны
І веры караля—айца й гаспадара—
Павінны быць прыхільны і адданы.

Ксёндз.

Пан не ўлічыў, што трэба ад Масквы
Адрозніць і народ, а не адны баяры.
Украіну й Беларусь пад прозвішчам Літвы,
Вадзілі ў бой шляхецкія штандары.

* «Цябе, бога, хвалім!» (па-лацінску).

Аднак, жбан воду носіць да пары:
Парвецца тонкая шляхецкая пачопка,
За веру ўчэпяцца маскоўскія цары,
І панаванню нашаму у гэтым краі—кропка!
Халоп тутэйшы цягне да Масквы:
Крыві і веры з ёй адной, мой пане,
А злучацца яны — пільнуйся галавы!
Шляхецтва польскага у краі гола стане!

Пан Заенчкоўскі.

А край багаты, золата—не край!
Садзіся і грабі на поўную лапату—
Дабро, і зверыну і звонкія дукаты,
Ды толькі волі хамам не давай.

Ксёндз.

Панове рада, разам з каралём
Пра гэта моцна думаюць, варожаць,
Апошні Ягелон, а з ім крулеўскі дом,
У руцэ, як кажуць, божай.
Адложыцца Літва, і прагнае Масква
Да рускіх валасцей руку пацягне зразу.
Глядзіш — праз год, найболей цераз два,
Не будзе нам сюды ні ходу, ні лазу.

Пан Заенчкоўскі.

Злучае нас шляхоцкі прывілей,
І шляхты шмат прыехала з кароны.

Ксёндз.

З'еднаннем вер зрабілі-б мы мацней
І наш саюз і нашу абарону.
Пан кардынал нас выклікаў к сабе,
Свяцейшага айца нам булу* прачыталі,
І на сябе й на вас, паны, у барацьбе
Мы шмат чаго няўхільнага узялі:
Пранесці польскі дух да самае мяжы,
Пашырыць, як мага, свет веры каталіцкай,
Каб добрародныя літоўскія мужы
Усе выракліся вер — паганскай і мужыцкай,
Каб у літоўскі дуб, як крэмень ў старыну,
Мы шляхту польскую для вернасці ўвагналі.

Пан Заенчкоўскі.

Такім дубком, калісьці, у еайну
Літвіны чарапы варожыя ламалі.
Дубкі глядзеў я ў Яся — сваяка
У замку — ў княжастве каронным — Мазавецкім.

Ксёндз.

Дык вось, каб адхіліць удар таго дубка

* Пасланне.

Ад нашых гнёзд і вольнасцей шляхецкіх,
Павінны мы баяр і шляхту навакол
Да веры рымскае схіляць як толькі змога,
А, там Масква... І з ласкі пана Бога
Усясветным стане зноў свяцейшы наш касцёл!

Пан Заенчкоўскі.

За князя возьмемся мы сёння-ж грамадой.

Ксёндз.

Княгіню Ядзю ў зговар мы далучым,
Не возьмем ў лоб, асадаю замучым.

Пан Заенчкоўскі.

Ergo bibamus!* Патэр мілы мой!

Ксёндз.

Ergo bibamus!

Пан Заенчкоўскі.

Владзік, вудкі!

Гурка, вянгліны, сыру — хутка!

З'ЯВА XII

Уладзік, які, відаць, чакаў гэтага за дзвярыма (бо рабілася гэта што францы),
увайшоў з падносам і паставіў перад панамі гарэлку і закуску.

Пан Заенчкоўскі.

Во—залаты слуга! Жаданне папярэдзіць!
Так вывучыў мяне. Яго я хлапчуком
Аднойчы выйграў у князя у Радзедзі,
Якому праіграў маёнтак свой і дом.

Уладзік (*стаў на калені*).

Даруйце, пан вяльможны, б'ю чалом!

Пан Заенчкоўскі (*аж разлёгся ў крэсле*).

Ну, што-ж, прасі, пакуль настрой вясёлы.

Уладзік.

На шлюб прашу я панскага дазволу.

Пан Заенчкоўскі.

А з кім?

Уладзік.

З Рагінай.

Пан Заенчкоўскі.

Пакаёўкай Ядзі?

Уладзік.

Так.

Пан Заенчкоўскі.

Жаніцьба хлопа—то прыбытак пану,
Адно—спазніўся з просьбай, небарак,

* «А таму вып'ем» (па-лацінску).

Я праіграў цябе заўчора князь-Івану,
У яго й прасі дазволу.

(Да ксяндза.)

А шкада—

Я меў-бы стаўкі дзве: Рагіна й яе дзеці,
Павінна-ж іх яна хоць калі-небудзь меці,

(Да Уладзіка.)

Што стаў, халоп? Табе што за бяда?
Праіграў не ты, а я! А гэтакі выпадак
Адбіць ігру я страціў праз цябе!..
Вось і хвалі халопа за адданасць,
Адданы ён, пакуль ты едзеш на гарбе,
А чуць ступіў убок...

Уладзік *(падняўся з кален)*.

Што-ж, дзякуй... дзякуй пану.

Пан Заенчкоўскі.

Пайшоў, хам, прэч!

Ці стой, пакліч княгіню.

Уладзік.

Яна на рэчцы з Ясем—гайдуком.

Пан Заенчкоўскі *(ксяндзу)*.

Вось, пан айцец, як словамі благімі,
Што сказаны бязглуздым языком,
Як можна пасварыць княгіню з мужыком,
Княгіню з князь-Іванам.

Хваліў я гайдука, здаецца, надта рана.

(Да Уладзіка.)

Ну як не зразумець аслінай галаве
Сваім гаршком пустапарожнім,
Што так сказаць аб роўных толькі можна—
«Княгіня з Ясем»!

Уладзік *(хмура)*.

Княгіня з Ясем і служанкі дзве.

Пан Заенчкоўскі.

Пайшоў, дурны, яловы пень, з вачэй!

Скажы княгіні, каб ішла хутчэй!

(Уладзік выходзіць).

З'ЯВА XIII

Пан Заенчкоўскі *(ніяк не можа супакоіцца)*.

«Княгіня з Ясем»... Елупень брыдкі.

Ксёндз.

Прашу прабачыць, пане мой, пытанне,—
Вы ў гэтым бачыце намёк які,
Што так ўзгарэліся вялікім хваляваннем?

Пан Заенчкоўскі (аж зароў ад абразы).

На-а-а-мёк? Хацеў-бы бачыць я, мой пане,
Хто-б мог намёк такі зрабіць,
І хай ён будзе тройчы у сутане,
Я буду морду біць, я буду морду біць!!

Ксёндз.

Яшчэ раз прабачайце, пане Юзэф,
Мой сын духоўны, — гнеў блгі суддзя,
Тым больш, што мы ў апостальскім саюзе,
Перапрасіць гатоў абразу я.

Пан Заенчкоўскі (адумаўся).

Прабачце, мой айцец, малю я вас сардэчна.
Гарачы, як паляк!

Ксёндз.

І, як паляк, бяспечны.
Гайдук той не стары?

Пан Заенчкоўскі.

Яшчэ не мае вуса.

Ксёндз.

Сабой прыгож?

Пан Заенчкоўскі.

Як д'ябал ў час спакусы.

Ксёндз.

Ну, вось і на! А-ей, а-ей, мужчыны!..
Да маладзенькай пекнай, як анёл, жанчыны
Прыставіць гайдука!

Пан Заенчкоўскі.

Ды я-ж яго зарыю,
У зямлю, мой ойча, аж па шыю,
Калі пасмее ён...

Ксёндз.

Ну хто тут не пасмее?
Будзь вы ці я, мой пане дабрадзею.
У пані Ядзі погляд, бож-жа-ж мой!
Як блісне з-пад брывей — любое
сэрца скосіць, —
Хай абрасло яно і рыб'інай лускай, —
Раз блісне, два — і хлопец піць
папросіць.

Пан Заенчкоўскі.

О, Езус-Марыя! Пан ойча, я ў адчаю!
У князь-Івана нешта, мусіць, нелады;
Як вышла Ядзя замуж, — тры гады,
А ўнука я дарэмна ўсё чакаю,
Магчыма, што...

Ксёндз.

Магчыма, ўсё магчыма...

Пан Заенчкоўскі.

Ах, я асёл... вось лыпаю вачыма
Замест таго, каб галаву адцяць
Крыўдзіцелю. Пракляты зяць,
Ці-ж мне старому помсціць за абразы
Твае?.. Дарэчы, ці сказаць нам князю?
Па-мойму — не.

Ксёндз.

А што яму сказаць?

Пан Заенчкоўскі.

Як што? А, паміж іншым, што?
Нанесла вось не ў добры час заразу —
Сказаў ён сказ, а што было ў тым сказе?

Ксёндз.

Адны здагадкі, ды к таму-ж пустыя.

Пан Заенчкоўскі.

Ад сэрца адлягло...
Аднак-жа і круты я:
Гатоў быў дратаваць дачку і гайдука
За слова лайдака, за слова лайдака!

Ксёндз.

Адно, пан Юзэф, стала тут прычынай:
Унука трэба вам, а пані Ядзі — сына.
Малюся я...

Пан Заенчкоўскі.

Каб ад пажоў далей?
Бо іх малітвы вашых прыгажэй!

ЯВ. XIV

Чуваць песня Ядзі.

Na koteczka bormotanie
Na dzieciątko zjeżdź drzemante.
Ty, koteczku, pobormotaj...
Moje dziecko nie szamotaj...
(Ядзя ўбягае з двара і кідаецца к бацьку)

Татка, татка, з добрым раннем!

(Заўважыла ксяндза).

Ах, прабачце мяне, пане...
Святы ойча, з добрым раннем!
Растлумачыла Марына,
Што я маю, тату, сына!
Свайго першага нашу я,
І ціхонька калышу я.

(Пяе.)

Ty, koteczku, nie bormotaj,
Moje dziecko nie szamotaj!
Ty, koteczku, śpi przy płocie,
A dzieciątko śpi we złocie!

Пан Заенчкоўскі (некалькі разгубіўся).
Вось і маеш, вось і маеш...
А сама што адчуваеш?

Ядзя.
Адчуваю, тата, сына.

Пан Заенчкоўскі.
У добры час, мая Ядвіня!

Ксёндз.
У добры час, мая княгіня!
Як прыб'ецца князь к парогу —
Аддамо хвалу мы богу.

Пан Заенчкоўскі.
Тры імшы зараз адслужым.

Ксёндз.
Аб адным мы толькі тужым,
Што князь-бацька ў схізме грэцкай.

Пан Заенчкоўскі.
Заенчкоўскіх род шляхецкі
Гербам красіць, верай пляміць!
Вось была-б, Ядвіська, памяць
Аб тым дню, каб ён, вясёлы,
Князь-Івана да касцёла
Далучыў.

Ксёндз.
І стаў парогам
Уходу сына ў царства бога.
То было-б над цудам цуда —
Пракацілася-б усюды, —
Што яшчэ да нараджэння
Бацьку сын прынёс збавенне.

Пан Заенчкоўскі.
Бацьку стаў хрышчоным бацькам,
Сам не будучы хрышчоным.
Вось загадка ўсім вучоным —
Паспрабуйце адгадайце!

Ядзя.
Татка мілы, татка любы,
Няма справы мне да Івана.
Гвалтам я яму аддана,
Не люблю я маёй згубы.
Хай ратуецца ці гіне,
Хай жывы аддасца тленню,
Не скрану я і мізінец
На карысць яго збавення.
Вы жадалі, каб пайшла я
За Івана. З вашай волі
Я не вышла, хоць ніколі
Не любіла, не магла я

Палюбіць яго. А грошы
Вы любілі.
Пан Заенчкоўскі (*засмучона*).
Дзякуй, дочка!
Стаў і бацька нехарошы.
Я дзя.

Ах, пакіньце! Я сыночка
Нараджу сабе малога,
І не трэба мне нікога!

(З песняй — па ўсходках узбягае на другі паверх і знікае за дзвярыма свайго пакоя. Чуваць толькі):

„Moje qziescko śpi we zlocie.
A koteczek śpi przy płocke.“

З'ЯВА XV

Ксёндз правёў вачыма стройны стан княгіні, але зараз-жа вочы ўніз, і ўдвух з Заенчкоўскім па-старыкоўску падымаюцца па сходках за княгіняй.

Ксёндз (*з дакорам*).

Збалавалі вы дачушку,
Ўздавалі непаслушку.

Пан Заенчкоўскі.

Хто дзяцей сваіх балуе,
Той пятлю сабе рыхтуе.

Ксёндз.

Ды яно к таму выходзе:
Мондры поляк, ды па шкодзе.

(*Выходзяць.*)

З'ЯВА XVI

Уладзік увайшоў з двара. Атаман вышаў па сходцы з вежы.

Атаман.

Правёў ты Ахрэма?

Уладзік.

У канец падзямелля.

Атаман.

Стары не заблудзіць?

Уладзік.

Ды не, атамане.

Атаман (*кідае яму шнур*).

Тады гэты шнур
Да гарматнага зеля,
Што ў бочцы ў падсценні
Ляжыць закапаным,
Прыторкні паціху...

(*Абодва зніклі.*)

З'ЯВА XVII

Уваходзіць задуманы Ясь, напяваючы пад нос песню.

Ясь.

«Ляцеў воран цераз мора
Ды стаў галасіці,
Ой, як цяжка убогаму
Багату любіці!
З'ездзіў каня вараненькага,
Ездзючы з паклонамі,
Стаптаў боцікі казловыя,
Ходзячы з упросамі.
Змяў я шапачку бабровую,
Перад ёй здымаючы,
Змачыў хустачку шаўковую,
Слёзкі выціраючы.»
...«Мой сын — сын князя! помні ты, гайдук!»
Сказала мне з пагардаю пышліва...
Здаецца мне — паветрам паміж рук
Яна знікае, як прывід, як дзіва.
А ці-ж паветра льга рукамі утрымаць?
Не нацалуешся ўдагонку за дзяўчынай.
Адно яе прымушу я сказаць —
Ці хто, ці што з'явілася прычынай.

(Памкнуўся ісці — насустрэч яму бацька Адам).

З'ЯВА XVIII

Адам.

Стой, Ясь! Ты чуў пра навіну?
Цяжарна пані.

Ясь.

Ну...

Адам.

Што ну?
Як быццам ты у гэтым не пры чым!

Ясь.

Ды радавацца нам не бачу я прычын.

Адам.

Дзіця яе навек з табою звяжа.

Ясь.

Ці ланцугі у падземеллі княжым.

Адам.

На ланцугі хай знойдзеца другі,
Мне надаеў мой стан адданага слугі.
Паслухай, Ясь, сачы ты за Марынай
Сягоння дзень і ноч, каб, не спусціўшы з воч,
Ты пас яе хвіліну за хвілінай.

Ясь.

Чаму?

Адам.

Таму... Ідзе яна — схініся проч!
(Ясь знікае).

З'ЯВА XIX

Уваходзіць Марына.

Марына.

Яшчэ апошні дзень, і прыме ў свой спакой
Душу маю зямля, калі адмовіць неба.
Хай радуецца князь..

Адам.

Марына, стой!

Марына.

Якая ў ката да мяне патрэба?

Адам.

А ці не рана, ведзьма, ты
Святкуеш перамогу?
Княгінін сын —
яно вядома богу,
Табе і мне,

Княгіне й Ясю —

Не знішчыць твой аброк
Аб лютай помсце князю...
Зарэжаш ты дзіця, яго спаткае бог,
Бязвінную афяру,
А за яго
Ен Васіля твайго
Скарае лютай карай!

Марына.

Кат, не брашы! Свайго паберажы
Ты сына: ходзіць на брыжы,
Надыйдзе час — і брыжык абарвецца,
А кат стары бяздзетным астанеца.

Адам.

Змяя!

Марына.

І змей!

Адам.

Дажджэся ты расплаты.

З'ЯВА XX

Ясь (хутка ўваходзіць).

Пад'ехаў пан, выходзь на ганак, тата!

(Адам і Ясь выходзяць на ганак. Марына знікае ў людскую. Сцэна некаторы час пустая).

З'ЯВА XXI

Уваходзяць князь Капушта, пан Бобаецкі, яго пісар, Адам і Ясь.

Князь Капушта.

Вось, пан суддзя, пан пісар, ваш пакой.
Памыцца, Ясь!

Суддзя.

Крынічнаю вадой.

Ясь.

Ў хвіліну, пан суддзя.

(Выходзіць і праз нейкі час варочаецца з вадой, дзяўчына за ім нясе рушнікі).

Князь Капушта (да Адама).

Абед гатоў?

Адам.

Гатоў напэўна: кухар наш старанны.

Суддзя.

Не, князь Капушта, есці надта рана.
Я дзецкага паслаў учора — мужыкоў,
Што скардзіліся мне, у двор прывесці.
Раней іх справы разбяром,
А потым будзем піць, і есці,
І адчуваць сябе гасцём!

Князь Капушта.

Як воліць, пан суддзя.
Гатоў заўжды к паслугам:
Што скажаце — спаўняць, такі загад даў слугам
І буду вельмі рад, калі звычай старынны
Я выканаць змагу, прыняўшы вас гасцінна.

(Суддзя і пісар ідуць у пакой, за імі князь Капушта. Аднак яго спыняе Адам).

З'ЯВА XXII

Адам.

Князь, што гасцям затрыманым сказаць?

Капушта.

Да д'ябла ўсіх паслаць!

Адам.

Узяўшы мыт, ці проста так без мыта?

Капушта.

Не, мыт узяць!

Адам.

Мне вайт казаў... нібыта...

Капушта.

Нібыта што?

Адам.

Ды госці нашы — юды:

Ачмучваюць сялян... пра пана перасуды...
 Пра волю, пра мяцеж...

Капуста. Дзе атаман?

Адам. Я затрымаў.

Капуста. І не пускаць нікуды!
 У жалезы закаваць!
 А там пабачым.

Адам. Ды яшчэ Марына...

Капуста. Э, справа хатняя, абсудзім без суддзі.
 За доглядам гасцей сам пільна даглядзі.
 (Пайшоў у пакой да суддзі. Адам пайшоў у людскую).

З'ЯВА XXIII

Зверху спускаецца к сьендзі і накіроўваецца на ганак, напяваючы.

Twoja kosa rozczesana,
 Jako brzoza przyodziana,
 Twarz, jak kwiatki pomieszane
 I liljowe i różane,
 Brwi wyntosłe i czarne, ławe,
 Usta twoje koralowe,
 Piersi jawne... piersi jawne..

(Вышаў.)

З'ЯВА XXIV

Дзецкі (увальваецца, аціраючы пот).

Прывёў я мужыкоў, ды ў замак толькі трое
 Згадзіліся ісці, а іншых нават боём
 У замак-бы не ўвёў, —
 Такі вялікі жах на іх пан-князь навёў.

З'ЯВА XXV

У пакой уваходзяць князь Капуста, суддзя — пан Бобаецкі і пісар.

Суддзя (да Капусты).

Кажу я, пан Капуста, скаргаў шмат
 На вас і на людзей на дворных у народзе,
 Без скаргі дня, здаецца, не праходзіць.
 І госьць, і дваранін, і хлопчык-торбахват
 У голас выюць, ўспомніўшы «Бярозу».
 Навошта-ж ціснуць так, каб стогн кругом ды слёзы?

Капуста.

Што слёзы, пан суддзя? — Салёная вада,
 Яны — не пот, бо льюцца-ж без труда,

Ну, а купляць за іх бывае, што й купляюць
Жанчын, папоў і тых, што розуму не маюць.

Суддзя.

Ну, так-то так, а дзе-ж гаспадара
Траціна, князь? касцёлу дзесяціна?
І дворні чынш? і з кожнага двара
Падатак скарбавы і ўсё як ёсць па чыну?

Капуста (свіснуў).

Цю-цю, мой пан! а збеглых у шышы
На сто дымоў душ сотню запішы.
Хай ловіць іх урад, бо забеглі-ж не пры мне,
А ловіць ён іх? Не! Ён ловіць блох ва сне!
Чым вінен я? Я даў гаспадару
Дванаццаць тысяч коп — усё золатам, мой пане,
І даў я іх у цяжкую пару,
Калі рубель другі рубель праз год дастане.
Я дам яшчэ, як пойдучь на вайну.
Ды што з таго, калі каго я трохі ціскану?
Убытак вам, дзяржаве, каралю?
Не, пане мой, я спрэчак не люблю:
У замку — я кароль, ў сяле — я гаспадар!
Няма ў мяне гуляшчых і пахожых:
За працай ўсе, як пчолы з вулляў божых,
А я стаю над імі, як пчаляр.
Што добрага з таго, што бегаў селянін
Ад пана к пану па начах, як злодзей?
Палеткаў не гнаіў, расціў адзін палын,
Кароў не гадаваў, валы і клячы зводзіў.

Суддзя.

Усё гэта так, мой любы князь Капуста,
Ды скаргі сыплюцца, як град той, часта-густа.

Капуста.

Хай скардзяцца, суддзя! Калі на добры лад
Стаў весці я ў маёнтках гаспадарку,
Пры мне хто цягавіт, той будзе і багат,
Хто працавіт, той будзе мець і скварку,
А калі хочаш, то да скваркі чарку.
А хто гультай — не гневайся, не пан.
Аддай маё — сам пухні на мякіне,
Прадай армяк, прадай, як ёсць, жупан
І прывучься грошы мець у скрыні.

(Адчыняе дзверы ў суседні пакой).

Эй, дзецкі, ну, заводзь.
Хто з скаргамі прышоў на пана князь Капусту.
Заходзь, дзядок, а ну, заходзь! —
Хачу я паглядзець, як людзі едуць з глузду.

З'ЯВА XXVI

Уваходзіць стары селянін з кійком і торбачкай, адзеты бедна, босы.
Ен пакланіўся панам, перахрысціўся на абразы.

Стары селянін.

Добры дзень, дай бог, паночку,
Каб твае свяцілі вочкі,
Каб ты праўду-матку ўбачыў
У лахманах маіх жабрачых.
Ад свайго былога пана
Збег я ноччу, як звычайна,
Да іх міласці без звозу —
(Быў згавор у нас, мой пане!)
З возам, толькі на світанні
Мы пад'ехалі к Бярозе —
Гайдукі тут нас спаткалі
І да ніткі абабралі.

Суддзя.

Ну, да ніткі?

Стары селянін.

Усё, да ніткі, —
Свецім ўсе мы голай лыткай.
Два валы было ў старога:
Першы чорны, крутарогі,
А другі лабаты, белы,
Быццам выбелены мелям...
Узялі тых валоў, сабакі,
«Гэта, кажуць, у падзяку
Ад цябе Капусце пану,
Што ты стаў яго падданым».
Я прасіўся: ўсё вазьміце,
А валоў маіх вярніце:
Без валоў які-ж араты?
Не наробишся лапагай?..

Суддзя.

Не вярнулі?

Стары селянін.

Не, адалі.

Суддзя.

Ну, кажы, што было далей?

Стары селянін.

Напісалі штосьці ў кнігу,
Узялі грошы за фатыгу.
І чытае з іх каторы:
«Князь валоў уласных дорыць
Пару сівых».
Як я глянуў
На валоў, і сэрцам звянуў:
Мой Жучок абмазан мелям —

Стаў не чорным і не белым,
Мой Лабач упэцкан у сажу —
Дорыць князь мне іх, ці мажа
Маім маслам мае губы...
Заступіся, пане любы!

Суддзя.

Дык валы-ж табе аддалі.

Стары селянін.

Ды за іх распіску ўзялі:
Быццам я валы сівыя
Ўзяў у князя.

Суддзя.

Дождж памые,
Калі сам на перавозе
Не памыў ты іх ў Бярозе.

Стары селянін.

Як «не мыў» — памыў, паночку!
На вялікадня сарочку
Гаспадыня так не мые...
Плачу я, старая вые,
Гайдукі-ж смяюцца, кажуць:
«Усе-ж валы твае сівыя,
Хоць і змыў ты мел і сажу».

Суддзя.

Гайдукі пажартавалі.

Капушта.

Крыжык твой даўно парвалі.

Стары селянін.

Ох, не веру я, не веру,
Дайце мне назад паперу
З маім крыжам.

(Да суддзі).

Ясны пане,
Людзі сведчаць — князь абмане.

Суддзя.

Што ты клепіш, дзед, на пана?
Што ты жарты строіш, п'яны?
Запішы, пан пісар, гэтак:
«У прысутнасці трох сведак,
Князя п'яны смерд абразіў,
Адпісаць валоў на князя».

Стары селянін *(з дакорам)*.

Дзе-ж ты праўду дзеў, паночку?
У каго пазычыў вочкі?
Што глузуешся над богам?

Суддзя.

Дзецкі! вывесці старога!

(Дзецкі выштурхвае старога і ўводзіць старую).

З'ЯВА ХХVII

Старая.

Быў год галодны. Мой Якуб
У той год прадаўся ў замак дворны.
Аслаб Якуб. Памёр закуп*
На працы панскай каля горна.
Па ім закупам стала я:
Дачку малую ратавала.
І год пятнаццаць я штодня
На панскім полі працавала.
Жыццё — бяды не правярнуць:
Бывала разгавецца нечым,
А шчочкі Машы — аж цвітуць,
А голас Машы — аж шчабеча...
Дзе Маша, князь?
У свае муры
Ты, як крумкач, занёс дзяўчыну
І без крыжа і дамавіны
Пяском засыпаў у віры.

Суддзя.

Што? Утапіў? Сам князь? Хто бачыў?

Старая.

Відаць, і бог таго не бачыў:
Не змог-бы богам быць іначай,
Каб бачыў бог і не памог.

Суддзя.

А-а-а, самазгубства!.. Што-ж, бядача,
У жыцці і смерці волен бог.
Паплач, лягчэй на сэрцы з плачу.
Ну, дзеці, спагадай нязрачай —
Перавядзі цераз парог.

(Дзеці выводзіць старую, яна плача. Уваходзіць — дзед Ксаверый і два селяніны).

З'ЯВА ХХVIII

Дзед Ксаверый.

Б'ем чалом усім сялом,
Ад народу цэлым сходам
На дзяржаўцу — чыніць шкоды,
Не знясеш, хоць будзь валом.

І-ы селянін.

Ды яшчэ якім — жалезным!
Кожны ляда ў пушчы драў,
Ляды пан у нас адрэзаў, —
Пот крывава адабраў.

* Закуп — г. зя. селянін, які станавіўся нявольным за нявыплату пазыжкі.

2-гі селянін.

Князь зямлю нам перамерыў,
Ну і вышлі мы з памеру
На лугах і на раллі
На палову як былі,
Панскі-ж вор узрос без меры.

1-ы селянін.

Межавыя нашы знакі
Князь у пушчу залысіў,
Пацяробы і дзялянкі
Ці стравіў ці пакасіў.
Дрэва бортнага палову
Як злізаў хто языком,
За мужыцкае здароўе
Князь частуюцца мядком.

Дзед Ксаверый.

Зараз ў пушчу не ткні носа:
Ні вавёркі, ні ваўка
Не заб'еш без іх дапроса,
Бо глядзіць асочны коса
Чуць не з кожнага ляска.

2-гі селянін.

Не паваліш сам на ўзлессі,
Калі хочаш, пару пнёў.

Дзед Ксаверый.

А за працай хоць ты трэсні,
Нехапае ў бога днёў,
Задыміла дымаўшчына
Чуць не кожны божны дзень.

1-ы селянін.

Лют наш князь на дармаўшчыну
І не ласкаў да людзей.
З той пары, як жыта паша
Гарапашнік-селянін,
Ад дзядоў і продкаў нашых
Не было такіх навін.

Дзед Ксаверый.

Не было ды й мо' не будзе,
Хоць лажыся й памірай.

Сяляне.

Што мы? Людзі ці не людзі?
Старыну нам, князь, аддай!
Хопіць гвалту, хопіць здзеку,
Хопіць поту і крыві!
Людзі, князь, мы, чалавекі,
Не губі, нас не даві!

Капуста.

Сытых воч няма на свеце,

Сэрца сытага таксама.
На маёй зямлі жывеце
І мяне-ж ясцё вы, хамы!
Але мала! Дай вам замак,
Дай вам ляды, дай вам пушчу,
Вы-б і губ не аблізали,—
Усё-б маглі зубамі струшчыць...
Хопіць, хамы, лапці плесці!
Не хацелі жыць вы ціха,
Вось я вам наважу ліха,
Колькі кожнаму панесці!

Дзед Ксаверый.

Князь, тапельцу дождж не страшны,
Як і голаму—рабунак.
Пан суддзя, на скаргі нашы
Хочам чуць мы паратунак.

(Праз залу праходзяць Адам і два гайдукі. Яны нясуць ручныя і нажныя ланцугі. На няное запытанне суддзі князь адказвае, ківаючы на сялян галавой. «Так, для постраху, мой пане». Суддзя зразумеў і кіўнуў галавой. Гайдукі і Адам пайшлі ў вежу. Суддзя працягвае размову з сялянамі.)

Суддзя.

Што-ж скажу я вам, сяляне?
Паратунак — у пакоры,
Паратунак — ў добрай працы.

Пісар.

Узаемныя дакоры
Не памогучь справе, братцы.

Суддзя.

Ты сыноў, старэнькі, маеш
І, напэўна, звадку-свару
Па-бацькоўску ушчуняеш?

Пісар.

Сварка ў хаце — горш пажару.

Суддзя.

Як-жа пану не злавацца?
Ён, бач, ладзіць гаспадарку,
Як для вас найлепей, братцы.

Дзед Ксаверый.

Ладзіць ён у нас на карку
Ды для нас ярмо, васпане,
Тут сляпога не абманеш.
Кажа Тэкля, што у пекле,
Абцярпеўшыся, нічога,
Можна жыць, а тут горш пекла,
Наслання ад духа злога!
Мы-б слупы даўно пасеклі,

Зрылі-б ўсе капшы да бога,
Зацясалі-б знакі ў пушчы
Па старых дзядоўскіх знаках,
Сеў-бы пан наш заграбушчы,
Князь Капуста, дробным макам,
Каб не зналі, што сабраўся
Пан суддзя да нас у госці.
А дазналіся — й падаўся
Наш народ да вашай моці,
Да суддзі, за праўдай шчырай,
Каралеўскай праўдай, пане.

Суддзя.

Запішы, пан пісар, вырак:
«Дня і года... нам сяляне
Вёсак князя... скаргу далі...
На дзяржаўцу... чыніць шкоды,
Ўзвёў навіны й невыгоды...
І пры гэтым паказалі
На сябе, што скопам, сходам
Меркавалі бунтавацца,
Межы нішчыць самапраўна,
Скасаваць памер дзяржаўны.
А таму... каб нам дазнацца,
Хто зачыншчык гэтай смуты,
Узяць пад варту і закутых
Пераслаць да ваяводы».
Што зачухалі бароды?
Дзеці! выкліч сюды варту!
Што, дзядок, ты думаў жарты?

Дзед Ксаверый.

Не, панок, я ведаў зразу:
Бог прынёс да нас заразу,
А пакуль заразы жывы,
То датуль і цягнуць жылы.
І са скаргаў, і з малебнаў
Нам наедак нетрывалы.
Яны мусіць так патрэбны,
Як майму валу цымбалы.

Суддзя.

Дык мо' ўзялі-б чалабіце
Вы назад? А пан даруе
Вам абразу, папрашу я.

Сяляне.

Не, любіце, не любіце,
Пойдзем мы да ваяводы:
Цалавалі крыж народу—

Не прадаць братоў і матак
Ні за страх, ні за дукаты.
Дзед Ксаверый.
Шкода вось, сцягнула трасца
Папа рыжага так рана
Сюды ў замак князя-пана,
Не маглі дастаць прычасця.
Можа-б пан суддзя, быў ласкаў,
Падаслаць папа ў вязенне,
Даць грахоў нам адпушчэнне,
Мо' бяду-б бог адкараскаў.

Суддзя.
Ну, як знаеце. Я-ж раю
Справу з панам скончыць мірам.
Дзень-другі яшчэ счакаю,
Вы-ж падумайце, старыя,
А ці варт сядзець у казні
І карміць з-за спрэчак блохі?
Пасадзі іх, дзецкі, ў лазню,
Разумней мо' стануць трохі.
(Дзецкі вывеў і гэтых трох сялян).

З'ЯВА ХХІХ

Суддзя.
Што вы скажаце на гэта,
Князь Капуста? Перад светам
Скоры спех — заўжды на смех.
Князь Капуста.
Не спяшаліся баяры...
Бацька, к прыкладу, нябожчык
Меў і сёлы і абшары,
Але з той вялікай плошчы
Грош к яму не йшоў, а плакаў.
Ну, а двор, знаёмствы, Кракаў —
Гэта, пане, прапалашча
І скарбёнкі, і свіронкі
І самога, і малжонкі,
Як ніякі ў свеце дожджык.

Суддзя.
А дзе-ж выйсце?
Князь Капуста.

Або — або!
Ці залезці ў глуш, як жаба
У твань балота, мірна квакаць,
Есці, спаць, сварыцца, плакаць;
Ці паставіць двор, як трэба,
Не зважаючы на слёзы,

На праклёны і пагрозы.
Каб радзіла грошы глеба,
Каб яны плылі ў таварах
У мой замак аж з-за межаў.
А тады — і герб на вежах.
І віно ў заморскіх чарах!

Суддзя.

Залатыя пана словы,
Толькі трэба ўсё-ж паціху,
Бо народ настроен ліха.
Дзе-ні-дзе парадак новы
Так спаткалі, князь Капуста,
Што у замках стала пуста.

Князь Капуста.

Што-ж, бывае, дабрадзею,
Хам, як быдла, ашалее.
Толькі гэта ўсё-ж не знача,
Быццам трэба іх быдлячай
Патураць, мой пан, натуры.
Трэба біць, пакуль са скуры
(Хай сабе з душою разам)
Дух крамольнае заразы,
Прагнасьць панства над панамі
Не павыветрыцца ў хаме.
Пад уласным будзеш дахам
Мець спакой без перашкоды,
Калі панскія выгоды
Абгародзіш хамскім страхам.

Суддзя.

Толькі трэба па закону.

Капуста.

Не такі мужык варона.
Сам ён ведае, што возіць
Кожны чорт на свой млын воду,
Ды і сам зарве у шкоду,
Калі зручны міг знаходзіць.
Не закон — калі без сілы,
Той закон, што сілу мае,
І рука адсохне тая,
Што здабычу выпускае.
Вось вам прыклад. Нам у ногі
Слёзна плюхнула старая
Каля ганку. Від — убогі,
А яна дзяўчыну мае,
Не дзяўчынка, а малінка!
Прыгажэйшая з прыгожых,
Станам гонка, як сасонка,
Косы — хмары ў небе божым,

Вочкі — бліскаўкі, а бровы —
Маладзік двайны, бабровы.

Суддзя.

А з прыгонных, ці з пахожых?

Капуста.

Бацька быў калісь ў прыгоне,
Зараз зволены указам,
Дзе-ж — ці ў сіле, ці ў законе —
Мне яе шукаць сягоння?

Суддзя.

У абодвух, пане, разам.
Выдаць замуж — добрай воляй,
Ці праз матчыну прынуку —
За таго, хто хлеба-солі
Дастае у вас дакукай.

(З вежы выходзяць Адам і гайдукі. Адам запірае вежу. Ланцу-
гоў ужо не нясуць).

Капуста.

Спосаб гіблы і ужыты.

Суддзя.

Усякі спосаб знаць не худа:
Як не возьмецца на жыта,
Залатой навудзіць вудай.

Капуста.

Спосаб гэты к чорту ў ступу.

Суддзя.

Ну, як воліце. Хто-ж будзе
Той жаніх? Мо' ён ў закупы
Ех officio заблудзіць.

Капуста.

Хто жаніх?
Адам! Ці чуў ты,
Хто дачку Прузыны сватаў?

Адам.

Наш каваль, ўдавы Агаты
Сын.

Капуста.

О, сцервы, шалапуты!
Мне ні слова! Кліч Марыну!
Два гады жыла ў Агаты
Пасля казні яе сына.
Яна ведае іх хату,
Хто адкуль, і што.

Адам.

Марына
Дзень апошні трызніць стала,

Сам я чуў з памёршым сынам
Тры гадзіны размаўляла.
Ей здаецца...

Капуста.

Хай здаецца —
Есць загад і выкананне,
Ў замках здавен так вядзецца.

Адам.

Навіна ёсць, ясны пане:
Панясла княгіня сына!

Капуста.

Па-няс-ла? Чыйго, якога?

Адам.

Зацяжарыла княгіня.

Капуста.

Хто сказаў?

Адам.

Марына ўранку
Ей гадала.

Капуста.

Кліч Марыну!

Адам.

Мо' княгіню, ясны пане?

Капуста.

Кліч Марыну, хам!
(*Да суддзі.*) Пакіну
Вас, прабачце, на хвіліну.
— Дваццаць год маліў я бога,
Абдарыў старцоў убогіх,
І капліцы, і касцёлы,
Цэрквы, кірху, нават школы,
Каб паслаў мне бог наследдзе,
Каб не здаць ў чужыя рукі
Плён жыцця майго і мукі!
Пан суддзя, ну як уседзець,
Навіну пачуўшы гэту?!
Не! Сабраць усіх суседзяў,
Раззваніць па цэлым свеце!
Хто прыедзе, ці прыходзе,
Утапіць у хмельным мёдзе!
Ой, задам работы цесцю:
Ен мастак і піць і есці
Збор — дружынаю і з густам.
(Тры двары прапіў ў Пазнані.)
Хай балюе ўсякі, званы
І нязваны у Капусты, —
Князь-Капуста не шкадуе

Мёду-піва на пачосткі,
Толькі бог няхай гадуе
Роду дрэўняга адросткі
(Хутка вышаў.)

З'ЯВА XXX

Суддзя.

Як ўзгарэўся, як узвіўся,
Бы бязвусы малайчына,
Што поўгода як жаніўся,
На т забыўся пра дзяўчыну.
Патурбуйся, пане пісар:
Войт з папом стаяць на ганку.
Клікні іх — чакаюць зранку —
Войт сказаў, а пан забыўся.

Пісар.

Пан суддзя, гасцёва вока
Бачыць многа і глыбока.

З'ЯВА XXXI

Уваходзіць Марына.

Суддзя.

Ты Марына?

Марына.

Я — Марына.

Суддзя.

Князь-Івана...

Марына.

Гадавала.

Суддзя.

Ты сказаць суду павінна
Шчыру праўду. Пражывала
Ты ў Агаты?

Марына.

Пражывала.

Суддзя.

Хто быў муж твае Агаты?

Марына.

Пана Дулі быў падданы.

Суддзя.

Хто пан Дуля?

Адам.

Небагаты
Шляхціц. — Выпатрашан панам
Князь-Капустай. Над адною
Над сваёй цяпер душою

Тут ён пан; живе у грыдні —
Князь давёў яго да злыдні.

Суддзя.

Так, а муж тае Агаты?

Марына.

Ён сканаў. Яна-ж брухатай
Павярнула к бацьку ў хату
І радзіла сына вольным,
Толькі й радасці бяздольным.

Суддзя.

Так, так, так. Паклічце Дулю.

З'ЯВА XXXII

Уваходзяць поп, ксёндз і вайт.

Ксёндз (*да пана*).

Вы, калега, пэўна чулі
Пра Платона...

Поп.

Што з-за рэчкі?

Ксёндз.

Не, філосаф старагрэцкі,
Хоць ён веры быў паганай,
Ён казаў...

Поп (*унікаючы размовы, да суддзі*).

Дзень добры, пану!

Ксёндз.

Пан суддзя? Пан Бобаецкі?
Божы служба — ксёндз Антоній.

Суддзя.

Я начуты, святы ойча,
Аб жыцці аб вашым; тройчы
Біскуп вас хваліў з амбона
За апостальскую працу.

Ксёндз.

Чым нам, грэшным, выхваляцца!

Суддзя.

Не скажыце...

Ксёндз (*знаёмячы з папам суддзю*).

Мой калега —
Падбярэзскі поп Цялега.

Суддзя.

Вельмі рад, і рад быў знаць я,
Што живеце вы, як брацця, —
Мірна дзеліце прыход.

Поп.

Ім даходы, мне — народ.
Дзякуй пану князь-Капусце.

- І пакуль ён не дапусціць
Цэркаў божую да крыўды —
Мы сядзім, як тыя гніды.
- Ксёндз.
Фі, калега, як то можна
Параўнаць прыхожан божых
З нейкай гнідай, — вам-жа ў стыд.
- Поп.
Каб не стыд, то быў-бы сыт,
Быў такі-б, як ксёнджа, тлусты.
- Суддзя.
Кіньце, поп, да сваркі змусты —
Тут вы ў замку князь-Капусты,
А не ў цэркві з мужыкамі.
У прыходзе ёсць Агата?
- Поп.
Ды у нас Агат багата:
У кожнай хаце па Агаце.
- Войт (*услужліва*).
Пан суддзя гаворыць з вамі
Аб Рыгоравай аб маці,
Мне здаецца...
- Суддзя.
Хай здаецца!
Яе сын дзяўчыну сватаў
І вяселле блізка жджэцца.
- Поп.
Ну, то ведаю Агату.
- Суддзя.
Кажуць людзі (так і будзе!),
Што Рыгор той у Агаткі
Нарадзіўся ў двары Дулі.
Вы, напэўна, гэта чулі?
- Поп.
Чуць не чуў. Людскія-ж гадкі
Можа й ёсць.
- Суддзя.
І быць павінны.
Дый на споведзі жанчына
Вам сказаць магла пра гэта.
- Войт (*услужліва*).
Я даводзіў гэта пану —
Войт іх светласці адданы.
- Суддзя.
Як прыгонная кабета
Сына вольным нарадзіла?
Сын прыгоннай сам прыгонны.

Разумеете? Сягоння
Так запіша суд каронны.
Пісар (пану). Калі сведкі так пасведчаць.
Поп. Г-г-м-м!..

З'ЯВА XXXIII

Уваходзіць Дуля.

Дуля. Я — Дуля!
Маю гонар быць пазваным
Яго светласцю і панам.
Толькі звычай мой, каб глотку
Мне прамылі моцнай водкай, —
Без таго і чуць не чую
І нямею начыстую.

Суддзя. Даць кілішак.

Дуля. Дзякуй, чую!

(Адам падносіць гарэлку, Дуля п'е).

Суддзя. Вы маёнтак, кажучь, мелі?

Дуля. Ды трымаць яго не ўмелі.

Суддзя. А гадкоў назад з дваццатку
Прывяла раба дзіцятка
Пану Дулю, — ды й якое?

Дуля. Так было, але-ж на гора
Яно зараз і памёрла.

Суддзя. Прамачыце пану горла.

(Адам падносіць гарэлку, Дуля п'е).

Не памерла, а жывое.
Поп аксіў яго Рыгорам,
Матку зваць яго Агаткай.

Дуля. Не, панок, мне не ўздагадкі.

Суддзя. Даць кілішак.

Дуля (выпівае). Чуць, чуць помню.

Суддзя. Даць другі.
Дуля (*выпівае*). Яснее ў глуздзе.
Суддзя. Даць апошні.
Дуля (*выпівае*). Усё прыпомніў.
Суддзя. Вы прадалі князь-Капусце...
Дуля. Усё, мой пане, да кашулі.
Суддзя. Значыць права на Агатку,
На Рыгора і нашчадкі?
(Дуля сцвярджальна ківае галавой).
Суддзя. Ну, вы вольны, пане Дуля.
Дуля. А кілішак на дарогу?
Суддзя. Даць кілішак.
Дуля (*прымае кілішак*).
«Padam do nóg».

З'ЯВА XXXIV

Уваходзіць князь Капушта, пан Заенчкоўскі і княгіня Ядвіся.

Капушта.

Пане цесцю, рэй вам весці.
Насклікайце на дажынкі,
Ці з якой другой прычыны,
Заўтра-сёння вечарынкі —
Усіх, хто знойдзеца на месцы
З шляхты нашай навакольнай!
Хай сын будзе хлебасольным
Да народжання.

Суддзя.

Княгіня,
Вам ад сэрца віншаванне.
Князь клапоціцца аб сыне,
А каб бог пачуў жаданні
Усіх мужчын, хто пані знае,
Ен-бы даў дачку напэўна;
Хай красой, як маці, ззяе —
Каралеве — каралеўну!

Ядзя.

Дзякуй, пане мой!

Ксёндз. Малєбны...
Поп. У царкве.
Ксёндз. І ў касцэле.
Поп. Мы адслужым.
Ксёндз. Гімн хвалебны...
Ядзя (ксяндзу). Дзякуй, пане мой вялебны.
Ксёндз. Мы-б адно усё хацелі,
Жаб пан Ян пабыў ў касцэле...
(Да папа.)
Пан Цялега, вам дахаты
Не пара?
Поп (убок). О, чорт брухаты!
(К князю.)
Сёння, проста па абедзе,
Хай у цэркаў пан пад'едзе.
Мы адслужым літургію
За прыплод і за княгіню
І не горай, як другія.
(Паглядзеў на ксяндза і вышаў, за ім войт).

З'ЯВА XXXV

Пан Заенчкоўскі.
Эй, Адам, прынесці хмелю!
Можа-б мы, панове, селі?
(Усе селі, тым часам слугі пад наглядам Адама накрываюць на стол).

Ксёндз. Бог ўсясьліны творыць цуды,
Дождж ў пустыню пасылае,
Ад бясплодзя вызваляе,
Вымагаючы ад люду
Імя святое яго славіць
І праўдзіва мольбы правіць.

Капуста. Ойча мой, ізноў пра веру, —
Ды не маю я намеру
Род бацькоў сваіх няславіць.

Ксёндз. Наш кароль і князь літоўскі

- Капуста. Вымагае аб'яднання
Душ і зброі.
- Ксёндз. Не вызнання!
- Капуста. Ён вядзе на стан маскоўскі
За штандарам каталіцкім
Свае войскі.
- Капуста. Ён баіцца,
Што схізматык будзе біцца
Не на поўную сякеру?
Не, мой ойча, тут не вера —
Вырашаюць прывілеі,
Лзе каму найлепей, дружа.
Цар Іван баяр падужаў —
Стаў трапаць іх на кудзелю,
Толькі пыл кругом курыцца.
Смерці-ж кожны пабаіцца —
І бягуць ў край каталіцкі.
Так ці не?
- Ксёндз. Хай так.
- Капуста. У нас-жа
Шляхта — верхні слой ў народзе;
Дуля мой хай «вэто» скажа —
Сойм ратунку не знаходзе,
Для паноў яно не блага.
І хаця дакучыць звяга
І разбэшчанаць часамі,
Усё-ж ў Маскве, судзіце самі,
Нам не лепш, а горш жылося-б,
І калі-б тут уляглося
Аб вызнанні вер пытанне,
Вось было-б і аб'яднанне.
Мы ў царкве, а вы ў касцэле.
Пан суддзя, вы-б як глядзелі?
- Суддзя. Усё-ж, пан Ян, ксёндз праўду кажа.
Ўзяць Маскву...
- Капуста. Не сіла наша.
За спіной Масквы раздолле —
Горы, стэпы і прыволле,
Абаперці ёсць дзе спіну,
Ёсць дзе выламаць дубіну,
Размахнуцца у прасторы —

І прабіць на захад к мору
Троп, што зробіць позна-рана
Цар Іван, ці сын Івана.
Што яму супроць паставім?
Сойм пышлівы у Варшаве?
Не, Масква нас можа спляжыць,
Калі будзе «вэто» княжыць,
Калі мы ў сябе парадкі
Не наладзім. Кінем звадкі.
П'ю за сына! Піце, госці!
Віват пані, яе мосці!

Усе.

Віват пані, яе мосці!

Капуста (*заўважыў Марыну і да яе*).

Эй, старая,—даць ёй чару—
Велічай старым звычайем.

(Адам падносіць чару і як мага знікае).

Марына.

Дзякуй, ўладар наш і бацька шчаслівы!

Чарку падняць мне?

А што ў ёй наліта?

Кроў тых дзяцей, што ў падвалах лілі вы,

Ці матчыны слёзы па іх, па забітых?

Ўзняла я чарку над сыннай магілай.

Ды толькі наліць яе думала маці

Кроўю, што з сэрца твайго, князь, шчаняці,

Пан уладар наш, і бацька шчаслівы!

Вось мая чарка (*вымае нож*), даю табе, пане,

Хай прыгадзіцца ў ліхую гадзіну.

Сын гайдука, што народзіцца ў пані,

Мне не заменіць твайго, княжа, сына.

Ты сам перарэжаш нажом яму жылы,

Як родзіцца сын твой у Яся з княгіняй.

А зараз прымі віншаванне Марыны,

Княжа, ўладар наш і бацька шчаслівы.

(Магільнае маўчанне. Княгіня амаль непрытомная крычыць).

Ядзя

Яна звар'яцела! Не верце, не верце!

Марына (*неяк паднялася, вырасла*).

Клянуся я з сына адпомшчанай смерцю,

Клянуся спакоем жаданым магілы,

Клянуся я пеклам, што ў сэрцы насіла,—

Для панства хавала,—я праўду сказала.

Суддзя.

А доказы дзе?

Марына.

У яе пад пярынай:

З вяровак драбіны

І пояс расшыты,
сягоння забыты.

Суддзя.

Прынесці!
Хто знае?

Марына.

Ніхто, апроч бацькі Адама.

Князь Капуста.

Прывесці, звязаўшы, і выблюдка й хама.
(Слугі кінуліся выконваць яго загад).

З'ЯВА XXXVI

Слугі прыносяць рэчы і прыводзяць Яся.

Гайдук.

Адам, княжа, збег, захапіў пару коней.

Суддзя.

Паслаць безадкладна ў пагоню.

Капуста (*гаворыць цяжка, углядаючыся ў княгіню*).

Ну, што-ж, станьце поруч...

А пекная пара...

Смяяліся, кпілі з старога пачвары!..

Дзе-ж пал пацалункаў?

Што вусны зьялелі?

Дзе-ж вашы абдымкі?

Што рукі знямелі?

І як да спадобы маё віншаванне,

Акняжаны хам і чароўная пані?

Ну, дзякуй, пан Юзэф і ксёнжа Антоній,

Я цуда над цудам пабачыў сягоння.

Ксёндз.

Пан Езус бывае бяду насылае

І крэпкую веру, мой сын, спакушае.

Суддзя.

Не трэба ў адчай, добры княжа, прыходзіць,

А кару павінен панесці хам-злодзей.

Капуста.

О, кара! Чаму ты, мой божа вялікі,

Прыдумаўшы мукі без меры, без ліку

Для сэрца майго, ды не даў яму волі

Над целам яе і яго... О, ніколі

Яны-б не памерлі, а ў муках пякельных

Малілі-б аб смерці і ночна і дзённа.

Ксёндз.

Мой сын, памаліся, ад сэрца адляжа.

Суддзя.

Вырок, калі ў гневе, няправільны, княжа!

А мы-ж не спыталі ні хама, ні пані.

Капуста.

Ды ясна, мой пане, і так, без пытання.

Ядзя.

Усё гэта няпраўда—трызненне вар'яткі,
Ратуй мяне, ойча, ратуй мяне, татка!
Я—польская панна і хам... Немагчыма!..
Заўсёды з пагардай праходзіла міма..
Ёй помста патрэбна і помсціцца мною
Пан ксёндз, я засведчу прысягай любою.

Ксёндз.

Ці мала на свеце, мой пан, закаханых
Было гайдукоў ў сваіх паняў, без згоды
Апошніх...

Суддзя.

Такія паданні
Стварылі нядарам вякі і народы.

Капуста.

Што-ж скажаш, ты, хаме?

(Музыка пачынае настойліва паўтараць матыў клятвы Я ся.)

Ясь.

Я думкаю чыстай
Княгіню кахаў і не знала княгіня.

Капуста.

Вы землю прызеце, вы падайце лістам,—
Не веру!

Ясь.

Дык верце, што вінен адзін я.
Адно я прашу—князь прыдумае кару:
Хай рэжа, хай паліць, няхай паласуе,
Я буду маліцца пры кожным удары
За пана і ката. І толькі прашу я:
Яе не чапайце.

Капуста.

Ну, не, галубочак,
Ты многага хочаш.

Я вас без сарочак

На з'езд маёй шляхты пастаўлю сягоння.
Пан Заенчкоўскі (да суддзі).

О, пан Бобаецкі, суддзя вы ў кароне,
Прымушан прасіць аб яе абароне.
Вар'ят гэты можа жыўцом яе есці,
Ды гонар шляхецкі пры людзях бячэсціць
Я не дазваляю!

Капуста.

Маўчы ты, ганебны
Ганебнай дачкі жыццэдавец пастылы!
Павесіць яе над парогам патрэбна
Пакою твайго, каб хадзіў ты пад стылым

Пад трупам, пакуль не сатлее, і вочы
Падняць баючыся.

(Паказваючы на Ядзю і Яся).

Узяць іх за краты,
Раздзець, закаваць і ключы мне прынесці.
Адам вам з надсыпкай, аддам вам стократы!
Усе проч ад мяне—дайце дух перавесці.

(Усе, акрамя судзі, вышлі).

З'ЯВА XXXVII

Судзія.

Я вас суцяшаць не хачу, мой каханы,
Ды словам людскім не уцешыцца ў горы,
А божае слова—з парадай пакоры—
Не знойдзе прытулку ў душы ўзбунтаванай.
Я вам раскажу аб адным мне знаёмым.
Ён быў малады і ў дастатку, дай божа,
І ўзяў закаханы дзяўчынку прыгожу
Ды з добрага роду—з магнатаў кароны.
А з крымскага броду у часе паходу
Прывёз яму дзядзька палоннага маўра.
А тут затрубілі, забілі ў літаўры,
І сам ён пад Псковам пражыў звыш поўгода,
Вярнуўся дахаты—і божа!—цяжарнай
Цудоўную панну знайшоў нечакана.
На маўра уголас казалі тут пану
Суседзі і слугі,—казалі не марна,
Бо хлопец упаў і на сэрца і ў вочы
Жанчыне, пакінутай воінам-мужам,
Хоць чорны, як цыган, ды рослы і дужы,
Хто-ж можа патрапіць натуре жаночай?
У маўра пан выбіў прызнанне у блудзе.
Жанчыну-ж забі, яна ўсё адмаўляла.
І вырашыў пан: пачакаць, каб раджала...
Дзіця яе сведкай найлепшаю будзе.
І вось дзень радзін настае, як дзень судны.
Адточаны меч пан паклаў каля ложка:
Калі на мурына падобны хоць трошкі
Дзіцёнак той будзе,—засне непрабудна
Дзіця й парадзіха. Глядзела жанчына
На меч і маліла, як ласкі, у бога
Памерці ад родаў: здаецца-ж нямнога?
І раптам радзіла цудоўнага сына,
Ад пана пабраўшага нават і крошкі:
Бялюсенькі-бел, з васількамі-вачыма...
І пан пакланіўся у ногі жанчыне,
Што, зразу сцівеўшай, ляжала на ложку.

Капу́ста.

К чаму гэ́та байка?

Суддзя.

К таму, про́ша пана,
Што на́ша жы́ццё не і́дзе як па шну́ру
Ад д́ня нара́джэння к жа́лобе хаўту́раў,
Яно, як ра́ка, ўсе́ у лу́кі пагба́на.
І хто яго́ знае—вялі́к свет, а мо́жа
У кня́гіні з тым ха́мам, ад бо́га пракля́тым
І годным адда́ць на павеша́нне ката́м,
Нічо́га, што мо́жна назва́ць непры́гожым,
Яшчэ́ не было́...

Капу́ста.

Вы мне со́ліце ра́ну,
Я за́раз завью́, як воў́к сі́вы ў ле́се.
Тут ма́ла зарэ́заць, тут ма́ла павесі́ць...

Суддзя.

Мой па́н, а ці ма́ла у па́на па́дданы́х,
Што маю́ць ві́ну пера́д па́нам? І́х му́кі
Суде́шныць ма́глі-б ва́с... Во́сь та́я дзя́ўчы́на,
Што па́н мне каза́ў—«жу́раві́на», «ма́лі́на»,
Яна́, пра́з свой шлю́б, па́ну лучы́ць у ру́кі,
Яе́ жа́нішок, ка́лі ўзя́ць па́ закону́,
З на́цяжка́й, вядо́ма, ха́лоп па́на Ду́лі.

Капу́ста.

Абры́длі́ мне, па́не, Га́нулі́, Га́пулі́—
Ня́ма ма́йму сэр́цу ад по́мсты адх́лону́,
Мне-б за́раз ўва́рва́цца ў на́тоўп гэ́тых ха́маў,
І рэ́заць і́ бі́ць...

Суддзя.

О, ха́й бо́г ва́с ба́роні́ць:
Зра́біць гэ́та—зна́чыць да́ сме́рці на ў́лонне
Па́лезці́ жы́вому,—па́мыслі́це са́мі.
А з гэ́тай... Га́пуля́й ма́глі-б вы пра́веры́ць,
Ці мо́жна кня́гіні́ і ха́му па́веры́ць?

З'ЯВА XXXVIII

Урывае́цца во́йт і кі́дае́цца па́ну ў но́гі.

Во́йт.

Кня́жа лю́бы, лі́тасці́вы,
Не вя́лі ка́зні́ць, па́мілуй!
Го́сці на́с з па́пом злаві́лі,
Мя́не бі́лі, ой, як бі́лі,
А па́па ў ка́пліцу ў́зялі,
Ра́гата́лі, ўспа́міна́лі

Бас, мой княжа...

Папа-ж, мусіць,
Каваля вянчаць прымусяць.

(Усхапіўся князь Капуста, кінуўся да зброі. Яго перапыняе суддзя).

Суддзя.

Не турбуйцеся вы, княжа!
Вузел з пісарам развяжам
Самі мы, і сёння к ночы
Пан абніме стан дзявочы,
Калі вам яна па густу.
І ўсё будзе шыта-крыта—
Есць на свеце, князь-Капуста,
Суддзі Ржэчы Паспалітай.

(Усе трое выходзяць).

З'ЯВА XXXIX

Уладзік хутка ўбягае, адмыкае вежу і выводзіць закаванага Атамана.

Уладзік.

Збег Адам і ключ ад вежы
Кінуў ў распачы пад ногі,
Я наткнуўся...

Атаман.

Не зракліся
Запарожца, значыць, богі.
А я думаў,—на асіне
Без пары казак загіне,
І над вокам над казачым
Без пары крумчак закрача.

Уладзік.

Хай пакрача гэтым разам
Над княгіняй ды над Ясем.
Мы-ж і гэтую аздобу
Кінем князю на хваробу.

(Здымае кайданы з Атамана і кідае іх у вежу).

Атаман.

Дзякуй, Уладзік. Падзямеллем
Я пасуну да Бярозы.
Ты-ж бліжэй трымайся к зеллю,
Што пад вежай. Ні пагрозы,
Ні загады не павінны
Адцягнуць цябе ад вежы...
Шнур падпаліш, мы ўварвемся,
І паноў, як стой, дарэжам.

Заслона.

АКТ III

Месца першай дзеі, толькі ўдзень. Усё заліта гарачым жывеньскім сонцам. На сцэне адна Кацярына ў шлюбным убранні. Аднак па тым, што тамсям мільгане чалавечая постаць, па тым, што ў капліцы чуваць ціхі гоман: нават нехта аспярожненька паспрабаваў звон, адчуваецца напружанне чакання нечага. Гэта адбываецца ў музыцы. У часе музычных пауз чуваць, як дзесьці далёка ў небе, над прырэчнымі балотамі (звонка і мякка ў адзін і той-жа час), курлыкае журавель. Пачула Кацярына гэта курлыкканне і пацягнулася душой да яго, запела.

З'ЯВА I

Кацярына (*спявае*).

У небе сінім журавелькі,
Летуцы ў пуць дальні,
Роняць, роняць на зямельку
Крык свой развітальны:

Кур, кур, кур!

Перад вамі ў светлых далях
Сонцам шлях заліты,
Ды чаму-ж заўсёды жалем
Крык ваш апавіты?

Кур, кур, кур!

Ці занялі над хацінкай
Сэрцайкі журбою,
Ці пазвалі сірацінку
У вырай за сабою?

Кур, кур, кур!

О, з якой-бы песняй шчырай,
Каб я крылцы мела,
Паміж вас у светлы вырай
Птушкай паляцела-бі!

Кур, кур, кур!

З'ЯВА II

Рыгор (*з'яўляецца нечакана і, падрабляючыся, знарок п'яе*).

І стаяў-бы твой Рыгорка,
Пазіраў на хмару
І слязінку горка-горка

Расціраў па твару...
Кр-ру, кр-ру, кр-ру!

«Абодва смяюцца, схапіліся за рукі, нават перакруціліся, але блізка людзі —
кінулі рукі, толькі на тварах узбуджанасць, сіла і лёгкі смутак».

Рыгор.

Не, без смеху, добра журкам:
Бяруць лётам мілі.
Не дадумаліся людзі—
Крылляў не зрабілі.
Можа некалі і зробіць,
Бо спрадвеку-ж мараць.
А нядрэнна-б на хмурынцы,
Вось на той у пары
Сесці поплич, звесіць ножкі, —
Мякка, бы ў пярыне,—
І паплыць нябесным тропам
Проста на Украіну.

Кацярына.

Папывем, Рыгор?

Рыгор.

А як-жа?
Ці-ж паддацца пану?
Не так страшны чорт — дарога,
Як намалявана.
На труслівага-ж сабакі
З кожнай падваротні,
Хоць ідзе, здаецца, ціха
Па сялу гаротнік.
Ну, а смелы пад мярлогай
Пройдзе непачуты.
З богам, Каця, у дарогу
Ад няволі лютай!

Кацярына.

У дарогу? Як-жа маці?
Яна-ж гадала
І з дачкі любімай, Каці,
Вочак не спускала.
Як табе дачка аддзячыць
За твой хлеб сягоння?
Кій у рукі і жабрачыць
Пойдзеш падваконнем...

Рыгор.

Што-ж ты зробіш? Мая маці
Не у лепшым стане.
Два гады перачакаці
Сілы ім дастане,
А пасля—казацкай чайкай

Успенім мы Бярозу,
Паплыве дымок ад замкаў
На сухія лозы.
І калі згараць палацы,
На сваю зямліцу
Выйдзеш ты для вольнай працы
Вольнай маладзіцай.

Кацярына.

Веру я табе, мой лада,
Больш, як богу, веру—
Палянец з табою рада
Ў свет зязюлькай шэрай.

З'ЯВА III

Стаміўшыся, уваходзіць Прузына, матка Каці.

Прузына.

«Дарэмная трата і просьбы і часу»,—
Сказаў ты, Рыгорка, і праўду сказаў,
Падбіліся ногі, сама знебылася,
А ён хоць-бы слова старой адказаў.
Ды чула праз суд іх,—выходзілі людзі:
Шамяка, раўнуючы з імі,—святы.
Судзі ты іх, божа, як нас яны судзяць,
Рабі-ж, мой Рыгорка, як ведаеш ты.
Няма нам ратунку ад крыўды і змана,
Бо ліст караля—толькі скрутак папер,
І вольны й прыгонны — нявольнікі пану,
А пан—ашалеўшы ад прагнасці звер.

Рыгор.

Ну што-ж, пераксі нас, матуля, на дружбу,
Каб радасць і гора—усё папалам.

Прузына.

Ды ўжо-ж, саслужу вам апошнюю службу,
Ўзяла што ад маткі, дачцы перадам.

(Пайшлі ўсе трое ў хату).

З'ЯВА IV

Праходзіць стары казак Юхым і малады казак.

Малады казак.

Пракляты поп, успёрся з певунамі
І шмыг у двор.

Стары казак Юхым.

Хутчэй урок адбыць,
Бо дні укосныя, упусціш за панамі,
А потым тыднямі на полі будзе гніць,

Малады казак.
Пракляты поп! Хоць сам адзенься ў рызы...
Стары казак Ю х ы м.
А хто-б тут разабраў?..
Малады казак.
Ды ў кнігах я сляпы.
Стары казак Ю х ы м.
Тут веру трэба мець, а вера, брат, не ў кнізе.
Малады казак.
Ну так-то так, але-ж на што папы?
Стары казак Ю х ы м.
Бадай што й так: на тое поп свяціўся,
Каб па царкве, як той пацук, круціўся.

(Пайшлі далей).

З'ЯВА V

З хаты выходзяць: Прузына з вобразам, Кацярына, Ахрэм і Рыгор. Двор на-
паўняюць, бы макавым цветам, дзяўчыны.

Дзявочы хор:
Ай, месяц сына жэніць,
Зорка замуж дачку даець.
Ай, месяц у радасці,
Зорачка ў жаласці.
Ай, Агата сына жэніць,
Ай, Прузына дачку аддаець.
Ай, свякроўка ў радасці,
Ай, мамачка ў жаласці.

Дзед Ахрэм (у якасці свата).
Дай бог у добры час пачаць,
У злы памаўчаць.
Благаславіце, людзі,
Блізкія суседзі,
Гэтаму дзіцяці
На шлюб стаці.

Народ хорам.
Бог благаславіць!

Дзявочы хор.
Знаць ды пазнаць на вяселейку
Дзевачку-сіротачку:
Двор вялікі—збор невялікі,
Не ўся яе радзіначка.
Сашло-пашлю сіваю зязюлю
На Украіначку
Па сваю радзімачку,
А салавейку шчабятлівага—
Па роднага татачку.
Зязюлька ляціць, радзіна ідзе,
А салавейка адказвае:

«Не будзе татачка на вяселлечку—
Сырая зямля дзверы залягла,
Аконцы засланіла,
На вяселлейка не пусціла.
Смаляныя дошкі
Сціснулі ножкі,
Не можа устаць
К свайму дзіцяці,
Шчасця-долю даці».

(Кацярына, плачучы, схіляецца на калені, за ёю Рыгор).

Дзед Ахрэм.

Стань, маці,
На божай пастаці,
Дай благаслаўненне
Свайму дзіцяці.

Прузына (благаслаўляючы абразамі).

Хрышчуся, малюся богу,
Благаслаўляю дзіцятка ў дарогу,
На шлюб стаці,
Вянцы прыняці.
Вянец узяўшы,
Век векаваці,
Дзяцей гадаваці—
Сыноў-пахароў,
Дачок-жнеечак.
Век векаваці,
Добра нажываці
У добрым здароўі,
У вясёлым жыцці,
Людзям на пацеху,
Сабе на пажытак,
Госпаду богу на хвалу.

Дзявочы хор.

А поп, поп, дабрадзею,
Не звані рана ў нядзелю,
А звані позна ў суботу,
Загадай дзеўкам работу,
Каб была вулачка мецена,
Каб была Кацечка праведзена.
Мецена вулачка з канца ў канец,
Ведзена Кацечка пад вянец.

З'ЯВА VI

Тым часам казакі злавiлі папа.

1-шы казак.

Тпру, кабыла! Стой, поп!

Поп.

Дзеці мае, дзеці,

- Не чыніце благаты:
У адказ пападзецце.
- 1-шы казак. А хто-б людцам дапамог?
- Поп. Таму бог паможа.
- 1-шы казак. Ну, тады нам каваля
Звянчай словам божым.
- Поп. Трэба ў пана запытаць.
- 1-шы казак. Ён-жа не прыгонны.
- Поп. Загадаў пан.
- 1-шы казак. Загадаць
Мог ён беззаконна.
- 2-гі казак. Эт, ды што тут гаварыць,
Знай, папова бруха
Чорт з сямі аўчын пашыў,—
Яно к слову глуха.
Вось што, попik, бацька наш,
Павянчай Рыгора,
Ці чытай той «айчанаш»,
Што на смерць гавораць.
- Стары казак Ю х ы м.
Хочаш, бацька залаты?
Хоць ён, праўда, не святы,
А грахі замоліць,
З ім і ў цэркву, і ў сваты,
І не хібіш, браце, ты
Анідзе, ніколі.
- 1-шы казак. Тут даецца па выбор:
Ці няхай лікуе,
Ці на сметнік ў божы двор
Цягні алілюю.
- Поп. Зазлуецца пан, людцы,
Птушка-ж я малая.
Вы-б паехалі ў Стаўцы
Да айца Ісая,
Там і дзяк ёсць, а ў мяне
Як на зло дзяк хворы.
- 1-шы казак. Ну, гарэлкі як глыне,

Запяе ён, запяе
Хоць адзін—ды хорам.

Дзяк (*вылузаўся з натоўпу*).

А я тут і ўжо глынуў...
Поп, ну й хмельна-ж піва!
Я і кніжкі прыцягнуў,
Запісаў, хоць крыва,
Ды выразна, быццам боб
Пасадзіў ў радочкі.

Казакі.

Ну, здавайся, бацька-поп,

Поп.

Здаўся, галубочкі.

(Маладыя, поп, дзяк, Агата, Прузына і іншыя ідуць у каплі-
цу — пачынаецца вячэрняе).

З'ЯВА VII

1-шы казак.

Што-ж глядзець на сівы мох
Старэнькай капліцы?
Запявай, ці што, Цімох,
Падыграй-тка, Грыцю.

Казакі хор.

Тэрэн в поле, тэрэн в поле
Піду поколышу,
На кого-ж я, товаришу,
Цю дзівчыну лышу.
— Ой, на мэнэ, товаришу,
На мэнэ, на мэнэ.
Буду-ж іі шануваты
Шчэ й лучшэ від тэбэ.
— Доглянь, доглянь, товаришу,
Доглянь моей дзівкы,
Як до дому повэрнуся,
Нап'емся горылкы!
Казак з вэйска повэртае,
Вступае дохаты,—
Малэ дыця, нэвельчыке
Вчицься рачкуваты.
— Бодай тэбэ, товаришу,
Лыхая годына!
Дэ це взялась у дзівчыны
Малэнька дытына?
— З коня впаду, з коня впаду,
Впаду—нэ заб'юся.
Як погляну на дзівчыну,
Слезамы заллюся!

Вясковыя хлопцы.

Ну і добра, казакі,
Сваю песню спелі,
А у нас што,—языкі
Цяляты ад'елі?

Хор хлапцоў і дзяўчат:

Па апенькі хадзіла... Цыцце!
І спаднічку згубіла... Цыцце!
Ой, цыцце, ой, маўчыце,
Бацьку, маці не кажыце. Цыцце!
Хлопец з бору ішоў... Цыцце!
І спаднічку знайшоў... Цыцце!
Ой, цыцце, ой, маўчыце,
Бацьку-маці не кажыце,

Цыцце!

Як было адбылося... Цыцце!
На вяселле сплялося... Цыцце!
Ах, стучыце, гручыце
Бацьку з маткай кажыце,
усёроўна!

(Спеў канчаецца агульнымі скакамі)

З'ЯВА VIII

У вясёлы натоўп уразаецца каламажка, на ёй бочачка з півам, пісар, пан Дуля, які ў руках трымае досыць споры глячок з гарэлкай. Народ неахвотна расступаецца.

Пісар.

Гэй, хрысціяне! старынным звычайем
Усіх, хто прышоў-бы да нас на вяселле,
Мы з дарагою душой прывячаем
Ежай, і ласкай, і песняй, і хмелем.
Што-ж, прывячайце й вы нас, грамада!

Сяляне (досыць неахвотна).

Ды рады панам мы, рэч ведама, рады...

Пісар.

Я ласкі і песні тут бачу багата,
А ежай, як толькі застолле нахлыне,
Абломіць, напэўне, сталы гаспадыня,
Вось хмельным не так, мусіць, хата багата?

Сяляне.

Памёр гаспадар, а ўжо гэта патрава
Не бабская справа, мужчынская справа.

Пісар.

Ды бог не без ласкі, ён бедных прытуліць.
Законнейшы пан аб'явіўся ў Агаты,
І шле ён гарэлкі гляк, бачыш, пузаты
І піва поўбочкі.

Віват пану Дулю!

Дзед Ахрэм.

Няхай сабе дулю, няхай сабе й пану,
Ды ўсё-ж не чакала Агата ў прыданных
Такіх сваякоў.

Пажылы селянін.

Ды не дай бог нікому!

Дзед Ахрэм.

Эй, клікні Агату! Тут нешта не гэтак.

2-гі селянін.

О, свет, брат, настаў: не вылазіш ты з дому,
А там тваіх пану усваталі дзетак.

Пісар.

Прыслаў пан гарэлкі.

Дзед Ахрэм.

Ды ў горле, васпане,
Любая гарэлка тут колікам стане.

З'ЯВА IX

З капліцы хуценька выходзіць Агата і, прабіраючыся праз ватоўп, пытаецца.

Агата.

Кажаш, дуля? Што за дуля?
Не найшла другога носу,
Каб на ёй пасела скулле...
Пан? Усёроўна дам я чосу,
Хто тут Дуля?

Дуля.

Я — пан Дуля.
Маю гонар быць пасланным
Яго светласцю і панам
Абвясціць табе, Гапуля,
Што варочаю я ўладу
Над табой і над Рыгорам.

Агата.

Ой, я стану к пану задам,
Ці не ўкусіць пан за сорам.

Дуля.

Што?! Каму гэта, пан пісар?
Вам ці мне?

Пісар.

Вядома, пану,
Дзе ўжо нам!

Агата.

Каб пан не рысаў!
На вазках і на балясах
Многа ездзіць вас па свеце,
Да мужыцкай працы ласых,
І брухатым пузам свеціць.

Дзе ты гэtki адшукаўся?
Нада мной бярэ ён ўладу!..
Пацалуй пан пана ззаду,
Каб суроку не баяўся.

Дуля.

Гэта вам, ці мне, пан пісар?

Пісар.

Вам, пан Дуля.

Дуля.

Ах ты, хлопка!
Што ў цябе астатні высах
І пустой стала каробка?
Як асмелілася пану
Гаварыць такія словы?

Агата.

А ці пану, ці Сцяпану,
Для мяне ўсе аднальковы.
Не чапае хай пан жыта,
Дык не будзе морда біта.
Калі Міна, — едзьце міма.

Дзед Ахрэм.

Праўду кажа вам жанчына,
Што дарэмна скамарошыць?
Не чакаць-жа, пан харошы,
Каб жанчына пры народзе
Пана з'ездзіла па мордзе.

Дуля.

Як-то, хам? Я — пан вяльможны.

Дзед Ахрэм.

І ты вашэць, і я вашэць,
А хто хлеба нам напашэць?

Дуля.

Як то можна, як то можна!
Я прашу суддзю паклікаць,
Я суду пастаўлю сведак.

Дзед Ахрэм *(пры дружнай падтрымцы народа)*.

Кінь дарэмна, пане, бзыкаць,
Як бычок непералетак,
Бо скапыціш сабе ногі,
Лепей едзь сваёй дарогай.

(Сяляне бяруцца за колы, за коні і выштурхваюць пана з натоўлу, адбіраючы аднак, і гляк і бочку з півам).

Сяляне.

А глячок мы апарожнім,
І бачоначак таксама.

Дуля.

Як то можна, як то можна,
Хамы, хамы, хамы, хамы!

Сяляне (*перадражніваючы*).

Гам, гам, гам!

(І пад свіст і гіканне сялян пісар і Дуля паехалі назад туды, адкуль прыехалі).

З'ЯВА X

Выходзяць з царквы маладыя.

Дзявочы хор.

Быстрая рэчачка хваляй б'ець,
Мамачка Кацю з вянца жджэць,
І ў вароціках сустракае
І ў яе праўданкі пытае:
Ці звонка званы звінелі,
Ці ярка свечкі гарэлі,
Ці громка папы спявалі,
Як вас, маладых, вянчалі?

Дзед Ахрэм (*сват*).

Сем лет пацеў,
На вяселле хацеў,
Год на печы валяўся,
Пакуль вяселля даждаўся.
Пакуль на слуп узлез,
Увесь пуп аблез.
Бабы лён трапалі,
Кастрыцай у рот папалі,
Памаўчу,
Пакуль не прамачу.

(П'е чарку і падносіць маладым).

Дзявочы хор.

А ў нашага свата
Кругом хаты мята,
А ў хаце багата.
А ў нашага свата
Кругом хаты рожа,
А ў хаце прыгожа.
Ой, сватка, наш сватка,
Прасі нас у хатку,
Дай нам піць і есці,
На лавачку сесці.

Дзед Ахрэм.

Людзі, суседзі,
Блізкія, далёкія,
Каго кабылка прывезла,
Каго маці на руках прынесла,
А хто сам прышоў,
Усіх прашу на княгін двор,
Усіх прашу за вясельны стол.

З'ЯВА XI

Варочаецца назад пісар і пан Дуля. З імі суддзя — пан Бобаецкі і войт. З капліцы выходзіць поп.

Суддзя.

А ну, пан пісар, навядзі парадак.

Пісар.

Эй, шапкі зняць далоў!

Івашка (*іранічна*).

А як хто з каўтуном?

Пісар (*не зразумеўшы троні*).

Тады хай стане ззаду —
Ці йдзе дамоў.

Івашка.

Ану-тка, хлопцы, станьце ззаду.

Кацярына (*Рыгору*).

Рыгорка, чаго гэта суд на вяселлі?
Каго ён засудзіць?

Рыгор.

А чорт яго знае, крапіўнае зелле!
Ды ты не пужайся. Тут — людзі.

Пан Дуля (*да пана*).

А ці няма, айцец, вінца ў тваёй капліцы?

Поп.

Не, мой панок, адзін бруснічны сок,
Ды сёлета няўрода й на брусніцы,
Чым буду прычашчаць — не ведаю, панок.

Дуля (*расчаравана*).

Шкада... ні капелькі віна?

Поп.

Ёсць крышачку, ды толькі для закрасы,
Ці князя прычасціць — поўпляшачка адна.

Дуля (*просячы*).

Мне палавіначку... ну, чвэртачку, ну, столькі,
Рот спаласнуць... паселі, чорт іх, болькі...

Суддзя.

Пан Дуля, не марнуйце часу,
Што вас прымусіла паклікаць суд каронны?

Дуля.

Правоў шляхецкіх, пане, абарона.
Раба мая Агатка—з дзіцяньём
Калісьці уцякла...

(*Да войта*).

А ці няма кілішка?
Пасохла ў роце ўсё. Ну проста языком
Не павярнуць — і крышка.

Суддзя.

То будзе потым. А цяпер...

Не захаваў ніякіх пан папер —
Ці сведкі ёсць пацвердзіць пана словы?

Рыгор.

Чакайце, пан суддзя!
Я бачу, вы гатовы
Ярмо на нас уздзець і нас не запытаць,
Ды я не з тых, што можна забрытаць
І везці у пятлю пад п'яныя размовы
Вось гэтага панка.

(Да мацеры).

У чым тут справа, мама?

Агата.

Даруе хай Янук-нябожчык пляму
На памяці яго. Так я жыла ў дварэ
За Януком — падданым пана Дулі.
Янук быў хвор. Мы ведалі — памрэ...
І ім пакрылі мой дзявоцкі грэх,
Бо я табой, Рыгорка мой, хадзіла
Да шлюбу з Януком. І я цябе радзіла
У сваіх бацькоў, калі памёр Янук.

Суддзя.

Хто ведае аб тым?

Агата.

Апроч папа, ніхто.
Ні слёз маіх начных, ні патаемных мук
Не выдала-б я людзям ні за што
І зараз, каб не суд. Хай скажа поп Гаўрыла.
Я за аброк тады
Аж тры гады
Падлогу ў цэркві мыла.

Суддзя.

Ну, гэта не закон!

Рыгор.

Бо пісан ён
На нашай скуры?
Не, пан суддзя, дарэмна! Не абдурыйш
Нас, мужыкоў, для панскае карысці.

Суддзя.

Як трэба, то й скарышся.
Закон на вецер не кідае словы,
Перад судом ўсе людзі аднальковы.

Рыгор.

Наўрад ці так. Чаму-ж тады дасюль
Я жыў, не знаючы ніякіх Дуль,
І Дуля нас не знаў, а зараз у законе
Пан, прачытаў, што не пан Дуля мне,
А я яму павінен быць ў прыгоне,
І ён мяне прап'е, як быдла, так ці не?

- Суддзя. Твой бацька быў нявольнік пана Дулі.
- Рыгор. Ён бацькам мне не быў. А да таго-ж мінулі
Тры даўнасці, калі мая матуля
Па смерці Янука пайшла назад
К сваім бацькам.
- Суддзя. А сведкі ёсць на гэта?
- Агата. Магу пасведчыць цэлым светам!
І нават войт — навошта гад,
А тут і ён не стане лгаць у вочы.
- Войт. Вось, пан суддзя, які язык жаночы.
За «будзь здароў» — аблае і абразіць,
Хоць ты вазьмі і кінь паслугі князю.
Прасіў-бы пакараць брахліўку за знявагу,
А што да справы, то гатоў прысягу
Я даць, што гэты пан прыходзіў
Ка мне і мне даўным-даўно даводзіў
Аб іх падданстве, толькі наказаў,
Каб ім у вушы я не ўводзіў,
Бо той вірутнік збег-бы к казакам.
- Кацярына. Рыгорка мой, што кажа гэты злодзей,
Ён топіць нас. Ратуйце, людзі!
- Рыгор. Стой!
Стой, Кацярына! Поп Гаўрыла,
Яна, калісь, на споведзі адкрыла
Табе...
- Поп. Не помню, мілы мой.
- Рыгор. А што падлогу ў цэркві мыла?
- Поп. О, гэта помню, быў аброк.
- Рыгор. За што?
- Поп. Не помню, галубок...
- Сяляне. Эй, поп Гаўрыла, поп Гаўрыла,
А ці ты ксёндз, а ці-ж ты пан,
Каб так тапіць уласных прыхажан
І лезці пану ў зад без мыла?
Яны к табе прышлі за дапамогай.

Поп.

«Несць власці ашчэ не ад бога,
І власці сушчыя ад бога суць».

Рыгор.

Ну, а калі яны кроў нашу ссуць,
Калі яны на горла праўдзе сталі?
Калі яны Хрыста ўніз галавой распялі
І ты ім дапамог — на мшы пачуе бог
Цябе, прадаўшага са страху ці з выгоды
Нас.

Суддзя.

Тут я не бачу шкоды,
Пан Дуля чалавек сумленнае душы.

(К Дулі).

Віншую пана я, пан мае тры душы
Падданных зноў — хоць можа нечакана.
Шануйце вы яго, як пана,
А ён вас, як дзяцей айцец.
Пан пісар прыпішы
Ў падданства пану Кацярыну,
Як жонку каваля прыгоннага.
І справе ўсёй — канец.

Дуля.

А вечарам у замак, для пачыну...

Рыгор.

Пастой, суддзя, не можа быць, не веру!
Ў падданства Кацю той брыдзе?
Вар'яцтва, жарт! Няма нідзе
Такіх законаў.

Суддзя.

Прачытай паперу,
«Літоўскі статут» — ці прымі на веру.
(Чытае).

«Хто замуж за прыгоннага ідзе,
Сама становіцца прыгоннай».

Поп.

Пра гэта ёсць ў евангельскіх законах:
«Муж і жана да будуць ў плоць едзіну».

Рыгор *(пану)*.

Тады мяне і Кацярыну
Ты безадкладна развядзеш!

Поп.

Сілком прымусілі, каб я вянчаў,
Развенчваць цяпер — няма зусім падстаў.

Рыгор.

Паслухай, поп! Халоп
Не мае права з вольнай ажаніцца.

Развенчывай, ці твой папоўскі лоб
Руччом крывавым забруіца!
Кацярына (да Рыгора).

Чуў ты сэрцам, журавелька,
Ды маю нядолю,
Клікаў, клікаў мяне ў вырай
Крыкам, поўным болю.
Не ўзнялася я, і хмары
Абляглі навокал —
І з табой нас паланілі,
Мой бяздольны сокал!
Каб мне рукі закавалі,
Ланцугі-б я рвала,
Каб укінулі ў падвалы —
Я-б мury ламала.
Чым і як мяне звязалі?
Я не бачу путаў.
Дзе шукаць мне абароны
Ад ліхой пакуты?
Памажыце, добры людзі,
Супроць воўчай зграі.
Век за вас маліцца буду,
Усё аддам, што маю.

(У народзе ўвесь час нарастае абурэнне, гул галасоў. Нарэшце прарываюцца словы).

Дык што-ж маўчыце вы, суседзі?
Пажылы селянін.

Панок, патрэбна перагледзець
Увесь закон і адшукаць ратунак.

Дзед Ахрэм.

Не можна-ж так, жывым абманам
У дзень і пры людзях чыніць такі рабунак.
Ды гэтакім гвалтам нечуваным!

Селянін.

А пану што? яму баліць ці што?

2-гі селянін.

Хутчэй ты літасць вымаліш у звера.

3-ці селянін.

Мы для яго не людзі, а нішто.

Першы селянін.

Што адказаў суддзя на скаргу аб памеру?
Дзе нашы хадакі?

Селянін.

Сядзяць у замку ў казні.
Я бачыў сам—вялі к дваровай лазні!

Першы селянін.

На скаргу шчырую нам учыніў наругу?

Галасы.

Ды што чакаць, лупі калом падлюгу!
Усёроўна паміраць.

(Суддзя стараецца захаваць спакой, а між тым Дуля літаральна абмёр ад страху, поп стаіць і таксама калоціцца, войт змыўся).

Суддзя.

У законе сказана: «Хто руку ўзняў на пана,
Адсеч яму руку, а хто удар нанёс,
Той мае горлам быць скараны».

Поп.

Любіць і ворагаў загадваў бог Хрыстос.

Рыгор.

Любіць змяю, калі яна ўпускае жала
Табе у сэрца? Дзякуй! Не хачу!
Я лепей галаву гадзюцы адкручу!
З панамі гаварыць патрэбна мала,
Пішы загад, каб выпусціць старых...

Івашка.

І вырві тут пры нас свой вырак аб Рыгору!

Дзед Ахрэм.

А дзе-ж той войт? Што пёс ліхі заціх?

Сяляне.

Няма? Уцёк, то будзе ў замку скоро.

Стары казак Юхым (*падыходзіць да суддзі і Дулі з вярэйкай*).

Што-ж, атаман, вязаць ці што тых юдаў?
(*К сялянам*).

Тут блізка вір?

Сяляне.

Ды глыбі хопіць ўсюды.

Івашка.

Вязаць? Навошта? Падымаць на пана
Руку, пан кажа, будзеш катаваны.
А пану самаму так надаела жыць,
Судзіць людзей, сірот і ўдоў тапіць,
Крывёй людскоў штодзённа мыцца...
Не, пан рашыў, без нашых дапамог
Ісці у вір — тапіцца.

Дзед Ахрэм.

Дапамажы яму у добрай справе, бог!

Івашка.

Ці не, пан Дуля першым, ён-жа — уладар
Цяпер трох душ, адну сваю душу няшкодна
Яму занесці ў дар
Вірутнікам падводным.
За панам — поп — ці згодны, парфіяне?
(*К Дулі*). Ну што-ж, ідзі, вяльможны пане!

Дуля (заікаецца са страху, але са скрытай надзеяй).

Ж-ж-жартуе, атаман?

Івашка.

Якія ў чорта жарты?

Няўжо вы меншага, звяругі, варты?

Дуля.

Пан атаман, аб літасці прашу!

Не буду сунуць нос ў чужое аніколі.

Князь загадаў дзяўчыну заняволіць,

Суддзя параіў як, а я сваю душу

Нясі у вір, за ласку, за якую?

Няхай нясе суддзя, калі пан не жартуе.

Атаман.

Ён мае рацыю. Як мысліць пан суддзя?

Суддзя.

Я мыслю, пан халоп,

Што скоро ты завіснеш на асіне.

Атаман (спакойна).

Магчыма. Толькі пан раней, чым хлоп, загіне.

Рыгор.

Што-ж, адпявай сябе і іх —

«Са духі праведнымі» — поп.

(Сяляне маўчаць і расступаюцца. Наперадзе ідзе суддзя, за ім Дуля, за ім поп, адпяваючы дрыготным голасам «Са духі праведнымі». Паны ідуць неахвотна пад дуламі пістоляў).

З'ЯВА XII

З тылу натоўпу пад'язджае князь. За ім чатыры гайдукі. Сяляне, заўважыўшы князя, акружылі сваіх палонных і прыціснулі іх да зямлі, адзін суддзя не паддаўся.

Князь Капуста.

А, кодла хамскае! вяселле учынілі?

Глузуюць, што княгіню адружылі?

Не, тры гады ў ваколіцы маёй

Не будзе чуць ніхто ні радасці, ні смеху.

Эй, абарваць вясельныя пацехі!

Жалобу князь ўскладае на людзей,

А каб яна была сапраўднай, непакорных

Я надзяляю пятніцаю чорнай.

Чуй, гайдукі! схапіце маладую,

Яна вяселле ў замку дасвяткуе.

Ка мне, суддзя!

Голас Дулі.

Панок, і я ў натоўпе —

Ратуйце нас, бо хамы нас утопяць.

Князь Капуста.

Што? Бунт?

Тым лепш,—па праву

Павесім мы з віноўнымі і правых.

(Паказвае на Рыгора).

Узяць зачыншчыка!

(Рыгора хватаюць).

На дубе тут павесіць!

Ты вылучы, суддзя, віноўных смердаў дзесяць,

Павесім к вечару. Эй, хамы, на калені!

Ці з страху аднаго вы ўсе патрупянелі?

(Народ паволі падае на калені і... адчыняе сцягу з 15 казакаў з узведзенымі пістолямі. За казакамі сялянскія хлопцы з косамі і тапарамі. Перад казакамі Мікола Жарнасек. Да яго кідаецца Кацярына і Прузына).

Кацярына.

Ратуй, Міколка, брат!

Прузына.

Ратуй, пляменнічак, ад пана!

Атаман.

Я на вяселле плыў, сястрыца,
Папаў на бойку нечакана.

Капуста.

З дарогі прэч, чужыя чужаніцы.

(Хвіліна цішыні і ў гэтай цішыні дакорлівы голас дзёда Ахрэма).

Дзед Ахрэм.

Растраціў бог дарэмна матэрыял,
Калі ўкладаў табе душу у рыла:
Адной тваёй душы, панок,
На трох-бы змей хапіла.

Капуста.

Эй, гайдукі, хватай пісталі!

Рыгор.

Не, князь Капуста, з нас даволі!

(Кідаецца к князю, хапае за горла. Кацярына кідае ў князя бачонак Дулі.
Той знячэўкі аступаецца на гэты бачонак і валіцца).

Рыгор.

Абрыўкамі сваіх кайданаў
Мы размазджэрым голаў пану!

(Дуля, скарыстаўшы ўсеагульную ўвагу да Рыгора, кідаецца ў кусты).

Стары казак Юхым (спыняючы Дулю).

Куды? Дастаць шаблюку, пане.
Давай паб'ёмся. Мо' дастанеш
У баю шаблюку першы раз?

Дуля.

А першы раз, дальбог, мой пане.

Стары казак Ю хым.

Што-ж вераб'ёў пужаць ў баштане
Насіў, як цацку, на паказ?

Дуля.

Дальбог, мой пане, на паказ.

Казак (*узіраючыся ў Дулю*).

Спаўзлі штаны ад страху з бруха!

Другі казак.

І засмярдзеўся, як псяюха!

Стары казак Ю хым.

Бяжы ў кусты, хутчэй, паганец!

(Пад агульны рогат Дуля хаваецца ў кусты. За ім ідзе Ю хым).

З'ЯВА XIII

Падымаецца з берагу Бярозы Марына.

Марына.

Стары паляк запёрся ў замку,
Гарматы чысціць. Войт прыбег
Адсюль напэўна, панскі шпег.
І пан паслаў яго да ранку
Падняць ўсю шляхту навакол.

Атаман.

Во, пасадзіць каго-б на кол!
На замак, хлопцы!

Рыгор.

Не дай бог
Пад Заенчкоўскіх дацца ўладу,
Гарэй Капусты будуць гады —
Рабаўнікі з начных дарог!
Каб Заенчкоўскі нас не здолеў
За зяця з'есці, — ўзяць багры,
Даўбешкі, косы, тапары, —
Пойдзем шукаць мы нашу волю!

Дзед Ахрэм.

Паны хітрэй, чым мысліш ты:
Яны на дробныя шматы
Яе рукамі разарвалі
І ў кожным замку захавалі
Кавалак волі беднаты.
А сэрца ў вашым замку людзі:
Хай з вас пачатак панскай смерці!

Галасы.

Хай будзе так, няхай так будзе!

Антон.

Глядзі, з валамі нехта блудзе...
Ды й голья! Паспелі здзеці
З іх вопратку ці што ў дарозе?

Марына.

Яны прывязаны на возе,
Княгіня з Ясем — гайдуком.
Жанчына, выйдзі на сустрэчу
Накінь ёй што-небудзь на плечы.
А ты — яму. Іх дагала
Раздзеў князёк. Эх, чалавекі,
На смерць яе пусціць магла
І не магу пусціць на здзекі.

З'ЯВА XIV

Выязджае ганебная калясніца з прывязанымі княгіняй і гайдуком. Калясніцу
вязаць Лабач і Жук старога селяніна.

Ясь.

Мужайся, Ядзя! Тут народ...
Я ўмалю цябе распутаць.

Княгіня Ядзя.

Маўчы, гайдук! Чым заплачу
Табе за ганьбу і пакуты?

Ясь.

Браты мае, няўжо між вас
Ніхто не возьме ў сэрца літасць
Нас развязаць? Пракляты князь...

Дзед Ахрэм.

Які ляжыць між нас, забітым.

Княгіня Ядзя.

Забіт Іван? А кім забіт?

Дзед Ахрэм.

Народным гневам — божжай карай.
(Развязаюць княгіню, а затым Яся).

Ясь.

Ядвіся, вольны свет адкрыт
Да самых смелых тваіх мараў.
Браты мае! Распутаць рукі,
Уздыхнуць на поўны ўздых грудзей.
Пабачыць сонца і людзей,
Яе пазбавіць смертнай мукі, —
Якога-ж шчасця трэба болей?!

Княгіня Ядзя.

Княгіня — я. Гайдук, даволі!
Удзячна, добры мой народ,
Табе княгіня, хоць варожы
Учынак, папушчэннем божым,
Зрабіў ты. Князь Іван быў крут,
Часамі быў без меры лют
Не толькі к вам, але й ка мне,
Жанчыне слабай. Успамяне

Хай бог яму у судны дзень,
Як выручылі вы ў бядзе
Сваю княгіню...

К а з а к (раптам).

Юхым ідзе!
Пайшоў за Дуляй,
А ксяндза вядзе.

З'ЯВА XV

Выходзяць з-за кустоў Юхым і ксёндз.

Стары казак Ю х ы м.

Віншуйце, людцы, з добрай лоўляй,
О, жарабец святой гадоўлі!
А ну, бяжы, гарцуй падскокам!
Гляджу я, прэцца праз кусты
Услед княгіні ён—святы—
І сочыць гэтакім ласым вокам
За ёй за голай.

Грамада.

Ха-ха-ха!
Во не баіцца хто граха!
А не аслеп, ксёндз, ненарокам?

Ксёндз.

Як пастыр, я ішоў, пакуты
Благаслаўляючы.

Стары казак Ю х ы м.

Ды ну!

Ксёндз.

Хацеў я зняць з іх ганьбы пути.

Стары казак Ю х ы м.

Ой, брэшаш, ойчанька! Чаму ты
Вачамі еў яе адну?

Жанчына.

А во, убачылі вы цуда!
У сваёй малельні што, паскуда,
Ён робіць ў замку? Хто пабудзе
З дзяўчат—ніколі не забудзе!

(Юхым вярнуўся назад у кусты і прыводзіць Дулю).

Княгіня Я д з я.

Паслухайце княгіню людзі!
Вось поп, і ксёндз, і пан суддзя,
Пры іх народу абяцаю
І крыж святы цалую я:
Забойства князя забываю,
Народу вольнасць я вярну
І праўлю замкам новым ладам:

Пытацца буду добрай рады
У вас, старэйшых.

Атаман.

Ну і ну!
Хацеў-бы бачыць я, што выйдзе
З тых абяцанак? Так, праз тыдзень.
Каго-б павесілі на браме,
Каго-б жыўцом зарылі ў яме,
Каму-б ўсю скуру аблупілі,
Каго-б ў Бярозе утапілі.
І кожны-б даў сабе зарок,
Каб да жыцця звярнуцца мог,
Не слухаць плачаў удаваных,
Не слухаць слодычаў абманьных,
А вешаць панства, як сабак,
Ды не абыякіх, шалёных.
Ці так кажу я, братцы?

Грамада.

Так!

Атаман.

Ды стан жаночы абаронай
Табе, княгіня. (*Паказвае на астатніх.*)
Вас, няйначай,
У вір усіх?

Грамада.

Крывёй сабачай
За нашу кроў хай плоцяць люду!

Атаман.

Ну, пан суддзя, і ксёндз, і Дуля,
Прысуд народны добра чулі?
Як схільны вы к таму прысуду?

Дуля (*на каленах*).

Пан атаман, я больш не буду.

Суддзя (*пахмура*).

Я выкуп дам.

Ксёндз.

Я дам збавенне,
Грахоў надэшлых адпушчэнне.

Атаман.

А як, скажы, суддзя, ў законе
Такі пасул не забаронен?
Угаварылі, так і быць,
Не будзем, хлопцы, іх тапіць,
А возьмем к замку. Папярэдзім
Панка старога, што мы едзем
З капэлай польскай.

Дуля (*спалохана*).

Як-жа так?

А як пан Юзэф ды з гарматы
Па нас зажарыць?

Атаман (*жартуючы*).

Пан паляк,
Каб трох палякаў смерці ўсватаў?
Не можа быць!

Дуля (*сур'ёзна*).

З гарачкі можа.

Атаман.

Ну, можа надвае варожа.

Ксёндз (*падказвае*).

Паедзе з намі пані Ядзя...

Атаман.

А чарнакніжнік добра радзіць.
Узяць княгіню трэба з намі,
Мо' і спатрэбіцца часамі.
(*Да Яся.*) А ты, гайдук? І дзень і ноч
Служыць далей іх мосці будзеш,
Ці хамскі нораў свой забудзеш,
І нам паможаш, чым ахвоч?

Княгіня Ядзя.

Ясь, едзь са мной!

Казак.

У чоўне цесна, пані!

Ясь.

Я берагам пайду.

Стары казак Юхым.

Уто, атопак панскі!
Прыліп к спадніцы басурманскай,
І не адцягнеш да сканання,
Хоць бізуном, хоць абцугамі.

Атаман.

Вы, гайдукі?

Гайдукі.

Мы пойдзем з вамі.

Атаман.

Дабро! Дык слухацца загаду!
Разбіць людзей на два атрады:
Адзін са мной, а хлопцаў дзесяць
Рыгор вядзе. Уздоўж узлесся,
Пад самы замак. Дзед пакажа
Падземны ход і як наляжам
На замак мы,—ударыць з тылу!

Кацярына.

І я з табой, Рыгорка мілы!
Плячо ў плячо пайду на бой!
І жыць і гінуць—дык з табой.

Сяляне.

І мы, Рыгорка, грамадой
Усе за табой, як паязджане
Твайго вяселля, як святы!

Стары казак Юхым.

А ну, трымайся, ўражы пане,
Ці, сіл не трацячы, заранне
Давай у Кракаў лататы!

2-гі казак.

Хай уцякае лепей ляша,
Бо ўсё на ім ад працы нашай.

Дзед Ахрэм.

Так, лях пракляты не уседзіць!

Рыгор.

Чакайце! Чуй, хто мае вушы!
Ідзем на ворага, суседзі.
Тут воля вольная любому:
Хто к ланцугам прынаравіўся,
І хто у ласку к пану ўбіўся,
Застацца можа сабе дома,
Сядзець, як заяц, паміж лому.
Каго пан біў, ды не балюча,
Хто слёзы ліў, ды не пякуча,
Хто па дзяцях не выў галодных,
Хто не хаваў ад вочаў шкодных
Сваёй дзяўчыны,—хай не йдзе.
Ці ёсць такі?

Грамада.

У грамадзе
У нашай—не!

Рыгор.

Тады за мной!

(І пайшла сялянская маса на замак, паплылі казацкія чоўны. Людзі ідуць і ідуць. І, здаецца, няма ім канца, як няма краю іх гневу, іх жаданню волі).

З'ЯВА XVI

Марына над трупам князя.

Марына.

Ты чуеш, князь? Як божы гром,
Гудзіць народ паўстаннем гнеўным
І б'е знішчальным перуном
Яснавяльможных і вялебных!
Ты думаў, князь, няма рукі,
Якая-б мур магла раскідаць
І ганарлівыя палкі

Перадушыць, як гнёзды гнідаў?
Памылка, князь! Хто мур складаў,
Той можа гэты мур разбурыць,
Хто зброю панскую кавяў,
Раскідаць можа грознай бурай
Са зброяй разам вас, панкі!

(Да сялян.)

Ідзіце-ж ў бой, мае сынкі!
Паліце панскія палацы!
Іх чорт стварыў з крыві і працы
І ў зямелькі на плячах
Паставіў іх—сваю пячаць.—
Яны яе, святую, давяць!
Хацела я сабе на памяць
Ў магілу ўзяць зямлю з крывёй
Майго крыўдзіцеля, зямлёй
Пасыпаць сыннюю магілу,
Каб ведаў сын, што за яго
Народ адпомсціў...
Ды не трэба:
Крыві паноў не прыме глеба,
І гідка браць у рукі гной!..
Спі, сынку мой, і чуйна чуй,
Як тупаціць ў баю грамада,
Як трушчаць косці пана-гада,
Як глушаць крык яго «ратуй!»
Пачуй і маці ў грамадзе,
Яе апошні цяжкі поступ,
Як за жыццё на смерць ідзе
І, сэрца выняўшы з грудзей,
Нясе, як сцяг праўдзівай помсты
За лёс прыгнечаных людзей!

(Дзесяці забомкаў звон, пачуўся выбух, запалала зарава далёкага пажару.
Даносіцца магутная песня).

Рогам турыным, трубой берасцянай
Клікнем мы кліч між народам загнаным,
Цяжкая доля мая!
Рукі ў каго мазалямі багаты,
Гора ў каго не выводзіцца з хаты,
Цяжкая доля мая!
Клікнем шукаць сваю вольную волю,
Цяжкая доля мая!

(Сцэна пустая. Толькі над капліцай стуліўся поп і з апушчанай галавой стаіць
Ясь, як адшчапенец народа).

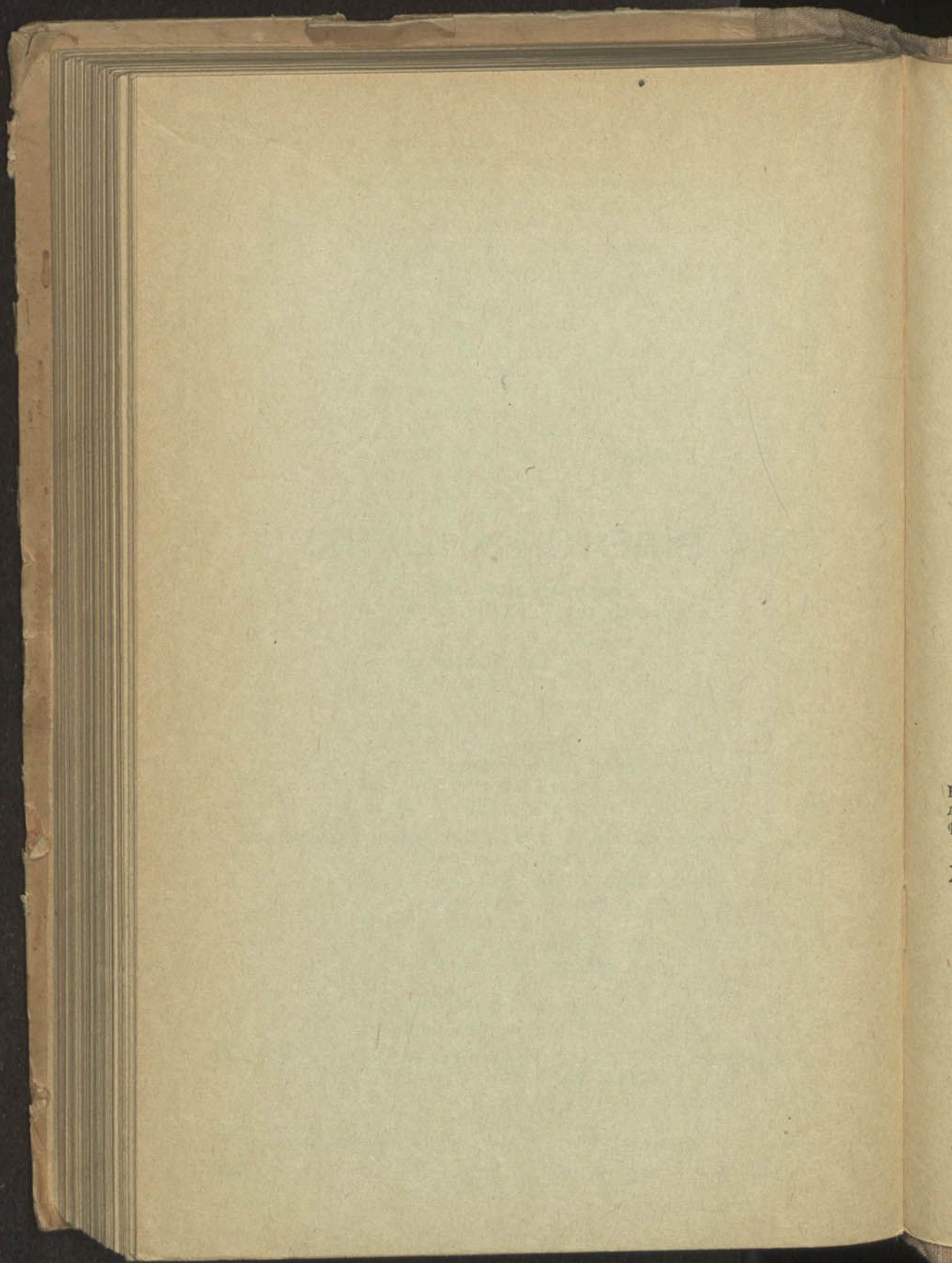
З а с л о н а

Мінск 1937 г.

Светлай памяці
вялікага песняра-рэвалюцыянера
прысвячаю.

НА ВІЛЕНСКІМ ШЛЯХУ

Драматычны абразок
з дзіцячых год Т. Г. Шэўчэнка

ДЗЕЙНЫЯ АСОБЫ:

Пан Гарбуз—дваранін-аднадворац, уласнік карчмы на Віленскім шляху на Случчыне, гадоў за 40.

Пані Вонж—уласніца суседняй вёскі, гадоў за 45.

Наста—прыгонная кабета, служыць у карчме, гадоў 26, але на выгляд значна старэй.

Іван—прыгонны селянін, гадоў 40, худы, хворы.

Аленка—яго дачка, 15 год.

Тарас Грыгор'евіч Шэўчэнка—хлопец 15 год. Каранасты, крэпкі, з непакорнай чупрынай, задумлівы. Апануты напалову казачком, напалову звычайным вясковым хлапцом.

Дзед Сямён—стары чумак, кабзар.

Вясковыя жанчыны.

ЧАС ДЗЕІ—1829 ГОД.

На сцэне відаць рог вялікай карчмы з ганкам; у глыбіні сцэны адчыненыя дзверы ў стадолу, направа плот, за плотам вокны хаты Івана. Вечар. Праз расчыненыя вокны карчмы чуць песня і відаць постаці жанчын, якія мыюць карчму. Адна з жанчын запявае, астатнія хорам падхватваюць.

Жанчыны (пяюць).

Ой ты, поле, поле, шырокае поле!
Ой ты, доля, доля, удовіна доля!
Парасло ты, поле, палыну кустамі,
Заплыла ты, доля, горкімі слязамі.
Сусед жыта сее, сее поўнай жменяй,
А я сею слёзы на свае каменні.
Людзі просяць бога, хай жыты уродзяць,
А я прашу бога, хай слёзы не ўсходзяць.
Не ўрадзіла жыта на суседняй ніве,
А ўрадзілі слёзы ўдоўкі нешчаслівай.
Ой вы, леты, леты, маладыя леты,
Адцвілі, апалі марным пуштацветам.

(Праз нейкі час з карчмы выходзіць некалькі жанчын, з імі выходзіць Наста).

Наста.

Ну, дзякуй, бабы, вам, што памаглі,
Адна-б я тут да заўтра кукавала.

Першая жанчына.

Няма за што.

Другая жанчына

Спрабуй не памагчы, —
Гарбуз заесць.

Трэцяя жанчына.

Забраў сяло у рукі.

Другая жанчына.

Хоць пан — не пан, а пана пераважыць
Грашмі і лютасцю...

Першая жанчына *(да другой)*.

Стрымай язык.

(Да Насты). Бывай, Настуля. Пойдзем адпачыць...

За дзень не чуеш рук.

Наста *(абыякава)*.

Бывайце. Дзякуй.

(Жанчыны пайшлі ў сяло. Наста засталася адна. З свайго двара выходзіць, абспіраючыся на кіёк, Іван).

Наста.

І зноў брыдзеш? А ірада няма.

Іван.

Няма яшчэ? Ці будзе толк, скажы мне,
З маёй хадзьбы?

Наста.

Які у чорта толк?
Каб свет гарэў, пан, пэўна, пеў-бы песні
І з прысаку чырвонцы выграбаў.

Іван.

Ты за мяне замоў хоць слова, Наста.

Наста.

Дарэмна, дзед. Дый сэрца у мяне
З тае пары, як камень, зачарствела,
Калі сынка майго Гарбуз у свет
Малога збыў. Як цень, як здань, блукаю
Што ноч я трэці год...

Іван.

А можа утапіў?

Наста *(з жахам)*.

Дзед, не кажы так, сэрца, дзед, не кратай...

Іван.

Я толькі к слову, Наста...

Наста.

Усю раку

Прайшла я ў тую восень. Захварэла,—
Вада была, як лёд...

Іван.

А што Гарбуз?
Што кажа ён?

Наста.

Калі старацца буду,
Ён верне мне праз год майго сынка.

Іван.

І верыш ты?

Наста.

І веру, і не веру.
Дарэмна дзед мне сэрца растрывожыў...
А Гарбузовай ласкі не прасі ты.
Гарбуз павук. Ён пані грошы даў
І вас узяў за процант на паслугі,
Каб сокі высмактаць.
Ды вунь, паўзе...
Сыйду з вачэй, каб разам нас не бачыў.
(Пайшла ў карчму.)

Іван.

Авечкам гора там, дзе воўк пастух.
(Уваходзіць Гарбуз, Іван устае і кланяецца).

Гарбуз.

Што скажаш мне, Іван? Сягоння не араў?

Іван.

Няма на кім, ды і нядзеля сёння.

Гарбуз.

А вол што? здох?

Іван.

Дзень трэці не ўстае.

Гарбуз.

А я пры чым? Па угавору з паняй
Маю зямлю павінен абараць?

Іван.

Свая ляжыць аблогай, пан ласкавы.

Гарбуз.

Сваёй зямлі у мужыка няма.

Іван.

Няма, панок, вось толькі за пазногцем.
Я паніну араць не пачынаў.

Гарбуз.

А я пры чым? Я сто рублёў заставіў
За вашу Вонжу. На сабе ары!
Ці на дачцы...

Іван.

Дачка--дзіця малое,
Пятнаццаць год.

- Гарбуз. Пакліч яе сюды.
Іван (*спалохана*).
Навошта, пан?
Гарбуз. Каб дурань запытаўся.
Іван (*ідучы ў сваю хату*).
Бяда бядзе ступае след-у-след,
На чорта-ж бог стварыў гаротны свет.
Гарбуз (*адзін*).
Пятнаццаць год... прыдасца у гасподзе.
(Неўзаметку выходзіць з карчмы Наста).
Абрыдла Наста мне...
Наста. Сынка аддай
Майго, і я пайду адсюль...
Гарбуз. Завёз яго да бацькі у салдаты.
Наста. Да бацькі? да чыйго?
Гарбуз. Да Янука твайго.
Наста. Адкуль ты ведаеш?
Гарбуз. Ха-ха-ха!!
У гарачцы ўсё да ніткі расказала:
І ноч... і лес... і як мяне кляла,
Што я салдатчыну твайму падстроіў.
Наста. Не чалавек — змяя.
Гарбуз. Сама — змяя,
Пагрэцца выпаўзла на сонца.
Такім як ты, марозна і ў Пятроўку.
Наста. Каля змяі змяёю станеш сам.
А сына мне аддай. Нікуды не завёз,
Не ездзіў ты.
Гарбуз. Завезлі іншыя, —
Не бачыла ў гарачцы парадзіха.
Ідзі у хлёў. Вось вілы, гной бяры.
(Выходзіць з сваёй хаты Аленка).
Аленка. Мяне пан зваў?

Гарбуз (разглядаючы).

Ты сёння на зары
Купалася вось там?..

Аленка (спалохана).

А што? Там нельга?

Наста.

Падгледзеў чорт.

(Алена зразумела і засаромелася).

Гарбуз (грозна да Насты).

Ідзі у хлеў, кажу!

Наста, узяўшы вілы, пайшла ў стадолу, але час-ад-часу падыходзіць да дзвярэй і прыслухоўваецца.

Гарбуз (убок).

Нішто сабе... Дзяўчына, як пупушка.
(Алене.) Ці хочаш жыць па-людску?

Аленка.

Як то пан?

Гарбуз.

Цукеркі есці, гаспадыняй быць,
Бацькоў на старасць лет пакоіць. Вось як.

Аленка.

Не разумею я.

Гарбуз.

Дык зразумей:
Твой бацька пад заклад мне паней дадзен,
Рабіць, як чорны вол, павінен ён,
Бо грошыкі звярнуць не можа пані.
Калі скажу, што мне работы з вас
Няма на ногаць нават,—пані злупіць
Усю скуру з плеч — і з бацькі і з цябе.

Аленка.

Дык бацька хвор!

Гарбуз.

А маці?

Аленка.

Не ўстае
Каторы месяц, пан.

Гарбуз.

Дык ты не зломак.

Аленка.

Я, што магу, раблю.

Гарбуз.

У карчму ідзі.

Аленка.

Там хопіць Насты.

Гарбуз.

Насту праганю я.

- Аленка.
Назад да пані? Дык яе-ж заб'юць.
- Гарбуз.
Няхай даб'юць, ўсёроўна здохне скоро.
А мы з табой...
(Працягнуў руку, Аленка адскочыла).
Не укушу, шчанё!
- Наста (з *дзвярэй стадолы*).
Паквапіўся... А Насту на дрывотнік?
Зарэжу я, панок, цябе ў пасцелі з ёй.
(Чуваць, як спынілася брычка і выходзіць пані Вонж).
- Пані Вонж.
Дзень добры, пан Гарбуз.
(Наста і Аленка нізка кланяюцца пані).
- Гарбуз.
Вітаю шчыра
Паклонам нізкім пані.
(Да Насты і Аленкі).
Хамкі, ў хлеў!
- Пані Вонж.
Пан патаўсцеў.
- Гарбуз.
Які я пан? — Гарбуз.
Што, пані Вонж, мне скажа? У хату зойдзем?
- Пані Вонж.
Не, лепей тут. У хаце мужыком
Смярдзіць занадта.
- Гарбуз (*прабачліва*).
З аднадворцаў мы,
Дваране-мужыкі.
- Пані Вонж.
Пан, не крыўдуйце.
Абразіць вас на мэце я не мела.
Па справе я... Мой Анатоль прыслаў
Ліста ізноў...
- Гарбуз.
У карты праіграўся?
- Пані Вонж (*ганарліва*).
О, як слахецтва вам бракуе, пан!
У справы нашы не ўтыкайце носа!
- Гарбуз (*смірэнна*).
Што праўда — праўда тое, пані Вонж.
Усёй справы мне — пад'еў ды й у хлеў. Але
Қаб так мой сын, як панін Анатоль,
У пазыкі маці гнаў, а грошы ў чарку...

Пані Вонж *(ніскліва)*.
Ён афіцэр!

Гарбуз.
Не паглядзеў-бы я
На залаты мундзір, да лаўкі путам
Я-б прывязаў і скуру ўсю спусціў.

Пані Вонж *(упікліва)*.
Вы дваранін!

Гарбуз *(спакойна)*.
Па царскаму указу —
Дваране мы, хоць пані не раўня.

Пані Вонж.
Патрэбны грошы мне... *(Спрабуе ўсміхнуцца)*.

Гарбуз.
І мне патрэбны.
А дзе іх ўзяць?

Пані Вонж *(спрабуе абваражыць Гарбуза)*.
Сусед, і вам не сорам?
У бубен людзі б'юць, што пану грошы
Шчаслівы змей прынёс.

Гарбуз.
У морду б'юць
Няхай сабе зайздроснікі мае,
Язык аб плот, не аб мяне, — хай чэшучь.

Пані Вонж.
Вы не шляхетны...

Гарбуз.
Колькі трэба вам?

Пані Вонж.
Так... дзвесці серабром...

Гарбуз.
Не маю столькі.

Пані Вонж.
А колькі маеце?

Гарбуз *(ухіляючыся ад адказу)*.
Я думаў — дробязь...
Убытак мне паслугі пані Вонж.

Пані Вонж.
Убы-ы-так? А Наста, як той вол,
І дзень і ноч працуе у каго, пан?

Гарбуз.
На мізінцы спалю яе ўсю працу.

Пані Вонж.
Іван чыё, пан, поле абрабляе?

Гарбуз.
Хацеў сягоння вам абсіх я
Назад паслаць. Пяхай яны згараць!
З іх працай сам у старцы пойдзеш скоро.

Пані Вонж *(хуценька)*.

Лянуюцца? Мы можам надагнаць.

Гарбуз.

Такі народ, што шагу не прыбавіць,
Хоць іх даўбнёй дзяўбі. Я тых калек
Змяніць прашу за процанты старыя,
А больш не дам, прабачце, пані Вонж.

Пані Вонж.

У сына доўг, доўг чэсці афіцэра.
Спрабуйце зразумець мяне, мужык.

Гарбуз.

Які ўжо ёсць, а грошы больш не дам
І прынясу кантракт, прасіць замены буду.

Пані Вонж.

Мне некім замяняць.

Гарбуз.

А я прычым?

Пані Вонж.

Пачуцці маці зразумеіце вы!
Мой Анатоль... Яго з палка прагоняць,
Калі я сёння грошы не пашлю.

Гарбуз.

Яно і лепей будзе — кіне карты,
Прыедзе к вам...

Пані Вонж.

Ён пусціць пулю ў лоб!

Гарбуз.

У-га! То-ж бачу пастраляных многа,
Хоць гаць гаці.

Пані Вонж.

Вы — недавярак, вы...
Нягоднік!

Гарбуз.

Крыўдзіце мяне дарэмна.
Я спачуваю вам.

Пані Вонж *(хуценька)*.

Ну дайце сто.

Гарбуз *(падумаўшы)*.

Дачку Івана дайце мне, Алену,
На поўнае ўладанне — трыццаць дам.

Пані Вонж.

Сто пяцьдзсят.

(Аленка пачула са стадола і выбегла ў распачы. Яна кідаецца на калені перад паняй Вонж).

Аленка.

О пані, залатая, дарагая!
Я ногі вашы буду цалаваць.

Не прадавайце вы мяне, малую,
Загіну я...

Пані Вонж.

Сто дваццаць, пан Гарбуз!

Гарбуз.

Хай будзе сорок, ні капейкі болей.

Аленка.

Вы маці, ўспомніце сваіх дзяцей.

Пані Вонж.

Ўстань, хамка! Пакруціся! Пан Гарбуз,
Не дзеўка — золата. Сто дваццаць мала.

Аленка.

Ой, татка, татачка, ратуй дачку!

(Пабегла ў свой двор).

Гарбуз.

Хай пяцьдзесят і ні капейкі болей.

Пані Вонж

(*паклала рукі яму на плечы*).

Сто дзесяць, пан Гарбуз...

(Перад карчмой спыняецца чумацкі воз. На возе дзед Сямён і малады Шэўчыка).

Дзед Сямён.

Вось і прыехалі, Тарасе, на папас,
Сівья, стой! Карчма. Дзень добры ў гаспадарку.
Ці можна стаць?

Гарбуз.

А многа вас?

Дзед Сямён.

Яшчэ пяток,
Пад'едуць хутка.

Гарбуз.

Можна. Пойдзем у хату, пані.

(Пані Вонж і Гарбуз пашлі ў карчму).

Дзед Сямён.

Ну, злазь, Тарас! (*Распрагае валоў*.)

Тарас.

А дзе-ж мы зараз, дзед? Далёка?

Дзед Сямён.

На Беларусі, брат, пад Слуцкам, ля карчмы,
І нос свярбіць...

Тарас.

Гарэлку чуе?

Дзед Сямён.

Мабыць, чуе.

Тарас (*з хітрынкай*).

Казацкі нос... Каб ён таксама грошы чуў...

Дзед Сямён.

На грошы глух. За грошы бог і чорт спрачаўся.

Бог кажа: «Чорт, ты багацей мяне жывеш,
І менш клопот: табе ні поп, ні дзяк не скруціць».
А чорт яму: «Давай мянцца, бацька-бог,
Будуй карчму, а я царкву». Ну й ладна.
Будзе бог карчму, а чорт бявенне крадзе
На цэркаў у яго... Не слухаеш, Тарас?

Тарас (які заглядзеўся на наваколле).

Як у Кірылаўцы, усё тут: і яр, і вербы,
І вішні. Толькі хаты не такія, дзед.

Дзед Сямён.

Затое ў хатах тут і там народ жыве
Аднолькавісенька: жыве і плача, сынку.

Тарас.

Ад панства?

Дзед Сямён.

І пан, і поп, і пекла, — ўсё тут ёсць.

Тарас.

А каб далей паехаць, дзед, мо' набрылі-б
Зямлю, куды паны дабрацца не паспелі.

Дзед Сямён.

Няма такой зямлі. Казакі аж за мора
Плылі не раз, не бачылі такой зямлі.

Тарас.

А можа ёсць зямля такая, дзе народ
Паноў прагнаў?

Дзед Сямён.

А можа й ёсць.

Тарас.

Павінна быць ці будзе,
Іначай-бы зямля ніколі не цвіла,
Памеркла-б, дзед, ад слёз, тугі і гора.
(З сваёй хаты выходзіць Іван з Аленкай).

Іван.

Што ён надумаў, гад? О гора, маё гора!

Дзед Сямён.

Дзень добры, брат. Куды так паспяшаеш?
Ці ад бяды бяжыш, ці гора даганяеш?

Іван.

Дзе пані, чалавек?

Дзед Сямён.

А што? Паклікала? Талы сапраўды гора,
Бо на бяседу нас з табой не пазаве.

Іван.

Дзе пані, чалавек?

Тарас.

Пайшла з панком у хату.

(Іван пайшоў у карчму).

Дзед Сямён.

Знаць, дапаклі панкі: пабег без галавы...
Чаго, красуня, плачаш?

Тарас. *(не адводзячы вачэй ад Алены).*

Вочы,
Як васількі ў расе... Каб так намаляваць!
І гора ў іх, як мора.

Дзед Сямён.

Як завуць?

Аленка *(праз слёзы).*

Алена.

Дзед Сямён.

Пакрыўдзіў хто, Алена?

Аленка.

Пані прадае.

Тарас.

У-у, ірады!

Дзед Сямён.

Ім чалавек, што скот...
Хоць сядзь ды плач, хоць стоячы крычы.

Тарас.

Аленка, уцякай. Як жыў я ў дзяка,
Да нас ў Кірылаўку ад пана, што з Вільшаны,
Дзяўчына уцякла...

Аленка.

Няма куды. Сто вёрст адсюль
Купіла пані нас, сюды прывезла.

Тарас.

Бяжы у свет, сястра, да нас на Украіну.

Дзед Сямён.

Ну/што яна — казак? Загіне дзяўчыне...

Тарас.

Дык што-ж рабіць, дзядуля? Так і гінуць?

Дзед Сямён.

Што можам мы зрабіць, Тарас? Каб сіла й вілы,
Дык аднаго панка падняць, як жабу, можна
Цішком. А тут — карчма... Загінеш сам, як мыш.

Тарас.

Вазьмём яе з сабой у Вільню. У воз схаваем.

Дзед Сямён.

А ў Вільні што? Вільшанскі пан за гэтых лепш?

Тарас.

Паны, паны! Чаму я не асілак?

Дзед Сямён.

Эх, ўнуча, ўнуча!.. Была калісьці сіла,
Год шэсьцьдзсят таму... устаў народ на пана,
Устаў Чыгірын, Умань, Кірылаўка, Лысянка,

Па вуліцах крыві шляхоцкай беглі рэкі.
На полі вараннє падняцца не магло
Ад жыру: два гады паноў дзяўбло уволю.
Але... забыўся пан, забыўся і народ.

Тарас.

Народу ўспомніць трэба!..

Дзед Сямён (*бярэ кобзу*).

Хіба што песняй, ўнук.

Тарас.

Не песняй, дзед Сямён, а крыкам, гвалтам,
Каб людзі збегліся, як на пажарны звон.

Дзед Сямён.

За звон магутней песня; звон у цэркаў кліча,
А сам у ёй не быў, таму яму не вераць.
А песня у душы у кожнага бывае.

(Перабірае кобзу — у поўголаса напявае).

Ой, была на Украіне
Гадзіна ліхая,
Сабіралася па сёлах
Чорных ляхаў зграя.
Цэркві божыя палілі,
Людцаў бедных білі,
Руйнавалі, мардавалі,
У стаўках тапілі.
То не грае сіне мора,
Не вецер гуляе,—

Гайдамакаў бацька кліча,
Арлоў сазывае.
«Сыны мае, арлы мае,
Свет шырокі — воля!
Вы ідзіце, гайдамакі,
Пашукайце долі!»
І сышліся гайдамакі,
Нажы асвяцілі,
Перарэзалі ўсю шляхту,
Карчмароў пабілі.

Наста (*выходзіць з стадолы і прыслухоўваецца*).

Не пець стары, а плакаць трэба тут,
Як дзеўчанё вось гэтае малое.

Дзед Сямён.

Я й плачу, жынка, песняй сваёй плачу.

Наста.

Што з плачу, дзед? Раўла і я з маленства
Штогод мацней, а сёння—раз астатні.

Дзед Сямён.

Крый бог, цябе, дачка.

Наста.

Няхай яго накрые (*ківае галавою на карчму*)
Зямлёй навечна, як сынка Івася.

Тарас.

Твайго, ад пана? Бедная пакрытка! (*К дзеду.*)
Сказаў ты «пекла тут»—і праўда пекла!

Дзед Сямён.

І пан, як чорт. Чаго шалее ён?

Наста.

Ад грошай ўсё. З вялікімі грашамі
Якісьці пан прыбрў на бунт склікаць

Паноў тутэйшых, а Гарбуз падгледзеў,
Убіўся ў дружбу, грошы ўзяў на схоў,
Панка спаў і ў хлеве тут засіліў,
А кніжачкі яго жандарам здаў.

Дзед Сямён.

Чаму-ж живе карчмой?

Наста.

Адводзіць вочы людзям.

(Выходзіць з карчмы пані Вонж і Гарбуз, у руках яго папера, за імі выходзіць без шапкі Іван).

Гарбуз.

Паеду з пані я: пячатку трэба
На подпіс ваш паставіць, а тады
І грошы ў рукі дам вам, пані Вонж.

Іван.

Змілуйся, пані, мацярынскім сэрцам...
Адна ў мяне дачка... Прасі, Алена.

Алена.

Пашлі на працу, пані! Самай цяжкай
Не пашкадуй, не аддавай яму ў няволю,
На здзекі... Я жыцця рашуся.

Пані Вонж.

Пасмей мне толькі! Бачыш?—Бацька твой.
Спяку яго я на агні павольным,
Калі праз смерць сваю убытак зробіш мне.

Дзед Сямён *(нібы ўбок)*.

А кажуць, бог павінен быць у сэрцы
У кожнага, аж брэшуць, частку ён мінуў.

Пані Вонж.

Як пан гаворыць—хам маўчыць. Ты хто?

Дзед Сямён.

Я чалавек, якому бог язык прывесіў,
А цар даў пана—Энгельгардтам зваць,
У Вільні ён вялікім генералам.

Пані Вонж.

Скажы яму, што пані Вонж абразіў
Яго халоп. *(Да Гарбуза.)* Мой Анатоль у Вільні,
Ён знае Энгельгардта, напішу...

Гарбуз.

Ці не яму ваш сын прайграў у карты
Маю пазыку, пані Вонж?

Пані Вонж.

Маўчыце!
(К дзеду Сямёну.) Ну? скажаш, хам?

Тарас.

Калі дазволіць пані...
(Нібы блытаецца ў фаміліі.)
Гадзюка ці то... Вуж... Вужака, я скажу,

Як дзіцянё распусніку прадалі,
Як паліце людзей, як маці афіцэра
За грошы абнялася з карчмаром...

Пані Вонж.

Маўчы, халопскі сын! Паедзем, пан Гарбуз.
Ты, Наста, заўтра ў двор!
(З пагрозай.) Служыць не ўмела пану—
Паслужыш мне! (Да Івана). А ты...
Калі праз ноч не будзе узарана поле,
Пад бізунамі здохнеш, пёс стары.

(Хутка выходзіць, за ёй Гарбуз).

Наста.

У двор? На смерць?.. Каб знала, што памёр,
Іваська, ты...

Тарас.

І гэта справядлівасць?
Ты-ж бачыш, неба,—і вісіш пустое,
Як полаг у дзяка. Дзядусю, дзед!
Валы прысталі? Не? Я сам за дзядзьку
Ўначы пайду араць. Папросім чумакоў...
Яе у воз... Не плач, не плач, Аленка.
(Чуваць песня наязджаючага чумацкага абоза).

«Літа орэл, літа сызый
Паспід нэбэсамы.
Гуля Максым, гуля бацько
Стэпамы—лісамы.
Ой, літае орэл сызый,
А за ім орлята;
Гуля Максым, гуля бацько,
А за ім хлоп'ята,
Запорожці ці хлоп'ята,
Сыны ёго, дзіты,
Паміркуе, загадае
Чы быты, чы пыты».

(У часе песні — павольна гасне святло. Наступіла ноч — і калі ўзышоў месяц і пасвятлела — відаць цмяныя абрысы карчмы, двара, на двары воз. На возе сядзяць Аленка і Тарас. Аленка туліцца к Тарасу, Тарас расказвае. Здалёку чуваць пануканне валоў: гэта абознікі аруць поле Івана).

Тарас.

Дрыжыш ты ўся, як ліст таполі ў полі,
Вазьмі армяк, прыкрийся. Слухай далей:
Мне дзед казаў пра тытара Данілу
І ляха Вонжа, цёзку вашай пані.
У тытара была дачка—Аксана—
Красуня, свет якой не знаў. Любіла
Яна Ярэму казака. Ды ляху,
Вужацы той, таксама пала ў вочы.

І зграю Вонж сабраў—забіў Данілу,
Аксану сілай ўзяў і кінуў у падвал.

Алена.

Ярэма знаў?

Тарас.

Ён быў у гайдамаках,
Пачуў, прышоў, двор панскі падпаліў.
І праз агонь і дым сваю Аксану
Ён вынес на руках з падвалаў ляха.

Алена.

Няма ў мяне Ярэмы.

Тарас.

Вер мне, будзе.

Алена.

Тараска мой, не знаеш ты, як лют
Наш пан Гарбуз. Адночы я ўначы
Ішла дамоў (была на полі позна)
І раптам бачу—пан адзін стаіць,
Зубамі скрыгае і іскры з воч...
Мне страшна, зараз ён мяне пакліча,
А я у вір...

Голас Гарбуза.

Алена!

Алена (*хаваецца за Тараса*).

Ой, Тарас!

Тарас.

Хавайся ў воз. Не дам цябе, Алена.
(Аленка хаваецца ў воз, Тарас яе накрывае).

Гарбуз (*выходзіць з карчмы*).

Дзе чортава шчанё? Пасцелі не паслала.

Тарас.

Не зломак сам паслаць.

Гарбуз.

Падзякуй богу,
Што лог твае сябры аруць, а то-б я
Намяў табе хахол.

Тарас.

Крані, спрабуй.

Гарбуз.

Кінь палку... ты! Алена дзе? пад возам?

Тарас.

Няма яе, а к возу, пан, не лезь.

Гарбуз.

Я пагляджу.

(Тарас размахвае палкай. Гарбуз абходзіць воз і спрабуе вырваць кол з плота).

Тарас.

Дзядуля, дзед, сюды!

Дзед Сямён *(выходзячы з пуні)*.

Чаго, унуча?

Тарас.

У воз пан лезе.

Дзед Сямён.

Здалося, ўнучак!

Каб пан, ды лез у воз чужы, ды ноччу?

Гарбуз.

А мо' Алена там, я-ж бачыў,—тут
Круцілася.

Дзед Сямён.

Алена ў лог панесла
Вячэру чумакам.

Гарбуз.

Вось чэрці!

(Пайшоў за стадолю. Алена садзіцца на возе. З цемры вынырае Наста).

Наста.

Схаваць на ноч—паслуга не вяліка.
Настане дзень.

Тарас.

Як маеш што,—парай,
А сэрца не грызі.

Наста.

Яе на волю
Ты выкупі.

Дзед Сямён.

Мы самі у няволі.

Наста.

Ты скарб найдзі. Зарыў-жа недзе пан
Гаршчок з грашмі.

Дзед Сямён.

А ты не падглядзела?

Наста.

Каб падглядзела, усё ўзяла-б
І на тым месцы кінула вяроўку,
Каб пан павесіўся...

(Знікла ў цемры).

Тарас.

А праўда, дзед,
Каб скарб знайсці. Я часта пастухом
У Кірылаўцы сядзеў над рэчкай
І марыў скарб знайсці, што казакі
Зарылі колісь, выкупіць на волю
Сястру Ярыну, брата і цябе.

Дзед Сямён.

Так, воля—скарб наш... Воля!..
Глыбока, ўнучак, волю закапалі
Панкі, глыбока.

Тарас.

Скарб знайсці... а як?
Ці ёсць той скарб?

Дзед Сямён.

Дарэмна думаць кінь.
Калі-б і быў той скарб—
Дык Гарбузу дарога
Адна к яму, а нам іх цьма,
А зараз—дзень...

Алена.

Ды й скарб зачараваў ён. Іскры з воч
Я помню, як цяпер.

Тарас.

А з чым пан быў?

Алена.

З лапатай,

Тарас.

Дзе?

Алена.

Вось тут ля клуні, тут...

Тарас (*хапае вілы і з размаху ўсаджвае ў зямлю, там, дзе паказала Алена*).

Глыбей, глыбей! Лапату, дзед, давай!

Дзед Сямён.

Калі і ёсць, дык пад карчом вось гэтым...

(Адцягваюць корч. Тарас зноў усаджвае вілы).

Тарас (*праз хвіліну*).

Ты чуеш, дзед? уперліся зубцы
У дрэва нейкае. Давай лапату.

(Ліхаманкава працуе. З цемры вынырае постаць Насты).

Тарас.

Тут скрынка, дзед. Аленка, ты на волі!
Зайшлося сэрца, дзед!

Аленка.

Тараска, любы, брат!..

(Адчыняе скрынку. Усе ў жаху адхіляюцца ад яе).

Тарас.

Мяцвяк... дзіця малое.

Наста (*падае на скрынку*).

Мой Івасік!

(З-за клуні шпарка выходзіць Гарбуз).

Гарбуз.

Што робіце, хам'ё? Згубілі што?

Наста (*узнімаецца*).

Стой пан. Дзіця нявіннае маё
Ты задуш'ў. Яно было
Яшчэ няхрышчаным. Хрышчу я, маці,
Яго тваёй крывёй...

Тарас.

... На імя Мсціўца.

(Наста хапае вілы і ўсаджвае іх у Гарбуза).

Дзед.

Амінь.

Тарас.

Каб так усіх паноў!..

Дзед.

Амінь яшчэ раз, ўнучак.

10 — 28/1 1939 г.
Мінск.

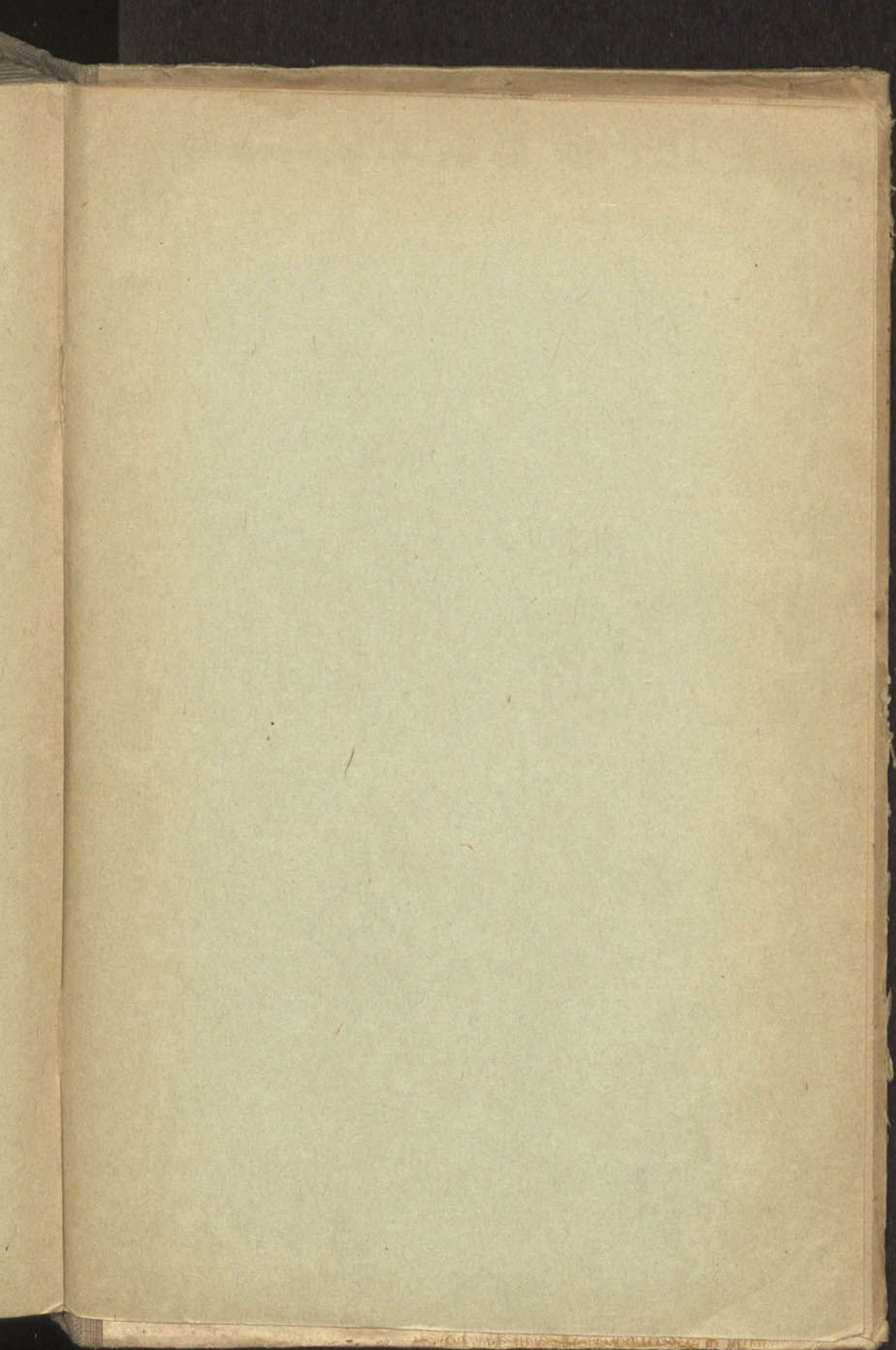
З М Е С Т

	<i>Стар.</i>
Гістарычныя творы М. Клімковіча — артыкул П. Глебкі	3
Георгій Скарына	13
Кадарына Жарнасек	495
На Віленскім шляху	309

Рэдактар П. Глебка
Тэхрэдактар Я. Карпіновіч
Карэктары А. Сапрыко і П. Галубцова

ЛТ 00640. Падпісана да друку 24/XII—47 г. Тыраж 4.000 экз.
Памера 60×92/16. Вуч.-аўт. арк. 16,5 Друк. арк. 20,5. Заказ 24.

Мінск. Друкарня імя Сталіна, Пушкіна, 55.

1961 г.

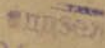
21

+

Цана 10 руб.
Пераплёт 50 кап.

8000000272787 1

Бел.
1994 г.

НА БЕЛОРУССКОМ ЯЗЫКЕ
Михась Климкович
ДРАМАТИЧЕСКИЕ ПОЭМЫ
Государственное Издательство БССР
Минск 1947 г.